

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2007/3-4

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST

Kiadó – Publisher

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)

Pannonhalma-Budapest

METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged

www.heh.hu

Főszerkesztő – General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Dóka Klára, Érszegi Géza,
Kiss Ulrich, Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,*

Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;

*AUSTRIA: Valentiny Géza; CANADA: **Horváth Tibor** (alapító);*

GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Somorjai Ádám, Szilas László, Németh László;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

A szerkesztő munkatársa

ZVARA EDINA

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította:

PUSZTAI-VARGA ILDIKÓ

ISSN 0865-5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

Juhász Nyomda Kft.

www.juhasznyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

DÉNESI Tamás	Esperesi koronák a 18. századi veszprémi egyházmegyében <i>Deanery Meetings in the Diocese of Veszprém in the 18th Century</i>	5
TENGELY Adrienn	A Papi Tanács (1918–1919) <i>The Committee of the Lower Clergy (Papi Tanács) in 1918-1919</i>	19
ZSÓDI Viktor	A Szegedi Egyházmegyei Papnevelő Intézet története 1930–1955 között <i>History of the Interbishops' Seminary in Szeged (1930-1955)</i>	69
FEKETE Balázs	Közép-Európa kutatás a Leuveni Katolikus Egyetemen. Adalékok egy kutatóintézet történetéhez <i>Research on Central Europe at the Catholic University of Leuven. Contributions to the History of a Research Institute.</i>	89
BÁLINT László	P. Könyves Tibor SJ és az ÁVH <i>P. Tibor Könyves SJ and the State Protection Authority (AVH)</i>	103
P. BOHÁN Béla SJ	Adalékok a szatmári egyházmegye 20. századi történetéhez. (Ahogy írásokból és saját tapasztalatomból láttam) <i>Contributions to the 20th Century History of the Diocese of Szatmár</i>	113

FORRÁSOK – SOURCES

SOMORJAI Ádám OSB	Amerikai levéltári források Mindszenty József bíboros primásról, esztergomi érsekről. Publikált források, 1956–1967 <i>Archival Sources from the United States on Cardinal József Mindszenty, Primate of Hungary</i>	175
----------------------	---	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

ADRIÁNYI Gábor	Válasz Somorjai Ádámnak	223
KUBINYI András	Szabó Miklós	227
	Solymosi László	229
	Laszlovszky József – F. Romhányi Beatrix	231

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

MÉSZÁROS István: Mindszenty és Barankovics. Adalékok a „keresztény párt” problematikájához (<i>Ism.: Miklós Péter</i>)	233
LÉNÁRD Ödön, TÍMÁR Ágnes, SOÓS Viktor Attila, SZABÓ Gyula: Utak és útvesztők (<i>Ism.: Somorjai Ádám</i>)	236
KOLTAI András: Bevezetés a piarista rend magyarországi történetének forrásaiba és irodalmába (<i>Ism.: Mihalik Béla Vilmos</i>)	238

DÉNESI TAMÁS

ESPERESI KORONÁK A 18. SZÁZADI VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN

EGYHÁZI IRÁNYÍTÁS ÉS AZ ALSÓPAPSÁG ÚJJÁSZERVEZÉSE A 18. SZÁZADBAN

A veszprémi egyházmegye hódoltság után megkezdett lassú szervezeti újjáépítése a Rákóczi-szabadságharc után hozhatta meg első eredményeit. A Volkra Ottó János (1710–1720) által megkezdett restaurációs lépések rövid időre megtorpantak, hiszen Esterházy Imre csupán két évig volt veszprémi püspök, a királyi kancellársága miatt főleg Bécsben élő Acsády Ádám (1725–1744) pedig évekig nem tartózkodhatott egyházmegyéjében. Acsády püspöksége kezdetén azzal védekezett a Helytartótanács előtt lassú lépései miatt, hogy még nem ismeri egyházmegyéjét. Hét évvel később, 1732-ben, amikor kancellári teendőitől megszabadulván visszatért egyházmegyéjébe, újból hasonlóképpen érvelt. Életének utolsó éveiben betegsége akadályozta egyházkormányzati munkáját. Acsády vikáriusának, Potyondy Lászlónak helynöksége alatt készültek az első, egész egyházmegyét átfogó összeírások, tehát az egyházmegye tényleges feltérképezése az 1720-as, 1730-as évek fordulójára tehető. Volkra, Esterházy, Acsády és a vikárius Potyondy is az egyházmegyén kívülről érkezett a veszprémi püspökségbe. Mindannyiuknak hosszú időre volt szükségük, amíg a hatalmas egyházmegyét megismerték. Padányi Bíró Márton (1745–1762) az egyházmegye szervezésében elért sikereit egyénisége mellett talán annak köszönhetette, hogy területileg és személyi állományát tekintve is nagyon jól ismerte püspökségét. Hosszú idő után ő volt az első olyan püspök, akinek pályája az egyházmegyében ívelt felfelé. Tisztában volt a feladatokkal, a lehetőségekkel és a nehézségekkel is. Az egyházmegye modern, céltudatos irányítása Acsády püspöksége alatt, Padányi helynökévé váló kinevezésével kezdődött meg.¹

1 A püspökök egyházkormányzati munkájához: KÖRMENDY JÓZSEF: *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665–1720*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 16. Veszprém, 1995. Különösen 22–36.; PETRÁK MIHÁLY: *Acsády Ádám veszprémi püspöksége*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 13. Veszprém, 1949. Különösen: 14–27., 35–48., 54–73.; PEHM JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 2. Zalaegerszeg, 1934. Különösen: 79–84., 113–136., 236–246. MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története*. In: A veszprémi egyházmegye papságának névtára. Veszprém, 1975, 3–79., különösen: 36–45.; PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950.)*, püspökei, kanonokjai, papjai. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII. München, 1987, 11–12., 17–19., 22–23., 62–64.

Acsády halála után Padányi Bíró Márton lett az egyházmegye püspöke. A hivatalba lépése utáni első évben visszaállította a Volkra által 1711-ben létesített és 1722-es megszűnéséig mintegy 30 papot nevelő szemináriumot. A püspökségének első évében megkezdett vizitációkkal feltérképezte egyházmegyéjét. Székhelyét nem helyezte vissza Veszprémbe, így a hódoltság-kori veszprémi püspöki gyakorlatnak megfelelően Sümegen lakott. Vikáriusa azonban Veszprémbe tartózkodott. Helynökével, az esperesekkel és az alsópapsággal ápolta aktív kapcsolatának bizonyossága a püspöki protokollumok sorozata.² A plébániahálózat restaurálásának legnagyobb eredményei is Bíró Márton püspökségéhez köthetők.

A török hódoltság után, Széchényi Pál püspökségének (1687–1710) kezdetén egy tucat plébánia működhetett az egyházmegyében, máshol a híveket főként licenciátusok gondozták.³ Széchényi főleg az egyházmegye egykori hódoltsági területein alapított plébániákat, ott, ahol az ország felszabadulása után sem volt katolikus pap.⁴ A plébániák egy részét ekkor még szerzetesek látták el. A Rákóczi-szabadságharc miatt néhány plébánián megszűnt a lelkipásztorkodás, így Volkra Ottó János püspökségének kezdetén még mindig csak 29 plébánia működött.⁵ A hódoltság utáni negyed század tehát nem volt elegendő a plébániahálózat újjászervezéséhez, a területi egyenetlenségeket azonban megszüntette, hiszen az egyházmegye déli és keleti részein létesült a plébániák döntő többsége. A világi papság hiányát a szerzetesek által vezetett plébániák és a szerzetesek pasztorációs útjai ellensúlyozták.⁶

Volkra Ottó János és Acsády Ádám szép számmal alapított plébániákat, ebben segítségükre voltak az idegenből ide csábított papok és a Volkra Ottó által 1711-ben alapított Szent Anna szeminárium. Érdekes, hogy Acsády püspökségének első felében mintegy 25 plébániát létesített, utolsó 10 évében pedig csak négyet, holott 1735-ben még 32 plébánia alapítását tervezte.⁷ Ezt a megtorpanást betegsége sem magyarázhatja, mivel energikus helynöke, Padányi Bíró Márton alaposan beleszólt az egyházmegye irányításába. Az egyházmegye historiográfiájában közhelynek számít, hogy utódja, Padányi

2 Veszprémi Érseki és Főképtalanai Levéltár (VÉFL) I/A/39. (Protocolla): Protocollum Episcopale I–XXIV., Protocollum Vicariale I., Protocollum Mixtum Ordinatum et Confirmatum 1745–1762.

3 Veszprémbe ferencesek és kanonokok látták el a híveket, Sümegen, Zsámbékon és Tökölön ferencesek vezették a plébániát, Tihanyban korábban ferencesek, egy domonkos, majd a bencések visszatéréig Baranyay János plébános volt a lelkipásztor. Túrjén a prépost adminisztrátort tartott, Hajmáskéren, Zalaegerszezen, Keszthelyen, Tapolcán, Szentbékállán és valószínűleg Zsiden világi pap működött. DÉNESI TAMÁS: *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*. Doktori disszertáció, ELTE BTK 2006, 13–14.; DÉNESI TAMÁS: *Licenciátusok a veszprémi egyházmegyében*. In: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. 6. Szerk. S. LACKOVITS EMŐKE – MÉSZÁROS VERONIKA. Veszprém, 2004. I. 51–68.

4 Jelenlegi adataim szerint 21 plébánia köszönhette létét Széchényi Pálnak. Pest megye: (Pilis)Csaba, Ráckeve, Vörösvár. Fejér megye: Ercsi, Lovasberény, Mór, Törökbálint. Somogy megye: Buzsák, Igal, Kaposvár, Karád, Kiliti, Törökkoppány, Lengyeltóti, Segesd, Somogyvár. Veszprém megye: Fokszabadi. Zala megye: Kanizsa, Kiskomárom, Nemesapáti, Búcsúszentlászló.

5 MOLNÁR – SZÖLLŐSI – KÖRMENDY – HORVÁTH: *Az egyházmegye története*. i. m. 36. szerint alig 30 plébánia működött ekkor.

6 DÉNESI TAMÁS: *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*. i. m. 13–15.

7 Felsőörs és Szentpál 1739-ben, Szentbalázs 1740-ben, Szólád 1744-ben. PETRÁK MIHÁLY: *Acsády Ádám veszprémi püspöksége*. 20., 24.

Bíró Márton püspöksége alatt teljesedett ki az egyházmegye újjászervezése. Padányi a plébániák számát közel kétszeresére emelte,⁸ így a következő püspök, Koller Ignác beérhette kilenc plébánia létesítésével.⁹

*Plébániák száma az egyházmegyében*¹⁰

Év	plébániák száma	világi plébános	szerzetesi plébánia
1710	29	16	13
1728	64	51	13
1735	89	77	12
1745	93	80	13
1764	179	152	27
1777	189	165	24

8 A PEHM JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. i. m. 457–458. által közölt adatok itt-ott pontatlanok. A forrásokban jelentkező ellentmondások és az időszakos javadalmi üresedések miatt táblázatom sem lehet teljesen pontos.

9 PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára*. i. m. 32.

10 Az 1710. évi plébániaszám a DÉNESI TAMÁS: *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*. i. m. irodalomjegyzékében szereplő források és szakirodalom alapján tűnik megközelítőleg pontosnak. Az 1728-as metszetet egy ebben az évben készült egyházmegyei összeírás alapján húzhatjuk meg: VÉFL Conscriptioes proventuum parochialium I. 10. Az összeírásból kimaradt hat szerzetesek által vezetett, de ekkor minden bizonnyal működő plébánia. Kanizsa plébánosai 1705-től a ferencesek. TAKÁCS J. INCE OFM – PFEIFFER JÁNOS: *Szent Ferenc fia a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században*. I–II. Szerk. KAPILLER IMRE. Pápa – Zalaegerszeg, 2001, I. 111. A búcsúszentlászlói ferencesek 1720. március 20-tól plébánosként is működtek. Uott: I. 97., 263. Segesdet Acsády Ádám éppen 1728-ban emelte plébániai rangra. BOZSÓKY PÁL GERŐ: *Segesdi krónika*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 15. Szerk. KÖRMENDY JÓZSEF. Szeged, 1993, 390. A bencések Tihanyban, a ciszterciek Zircen, a premontreiek Türrjén vezettek plébániát. Ezen utóbbiak valószínűleg exemptiojuk miatt maradtak ki az összeírásból. SÖRÖS PONGRÁCZ: *A Tihanyi Apátság története*. II. (1701-től napjainkig.) *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története*. XI. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ. Budapest, 1911. Passim.; HORVÁTH KONSTANTIN: *Zirc története*. Zirci Könyvek I. Veszprém, 1930, 133.; HERVAY FERENC LEVENTE: *A ciszterci rend története Magyarországon*. In: LÉKAI LAJOS O. Cst.: *A ciszterciek*. Esmény és valóság. Budapest, 1991, 470–492., 484.; LÖVÁRDY ALAJOS: *A magyarországi ciszterciek működése a lelkészkedés terén*. In: Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai ciszterci rend. Szerk. BÉKEFI REMIG. Budapest, 1896, 383–432., 403.; KOVÁCS IMRE: *A türrjei Premontrei Prépostság története*. Zalai Gyűjtemény 32. Zalaegerszeg, 1991, 100–122. A hat plébániát tartalmazza a táblázat, Veszprémet viszont nem, mert itt hivatalosan nem volt plébánia. Acsády Ádám 1735. szeptember 17-én a Helytartótanácsnak benyújtott kimutatása: PETRÁK i. m. 20. A kimutatásból már csak Tihany, Zirc és Türrje hiányzik. A táblázat tartalmazza e három plébániát is. PETRÁK i. m. 20. oldalon nem hoz 2 pilisi plébániát, a 89. oldalon azonban szerepel a táblázatban. Padányi Bíró Márton püspökségének kezdetéről az általa elrendelt vizitációk és Pfeiffer János anyaggyűjtése (*A veszprémi egyházmegye történeti névtára* i. m.) ad tájékoztatást. A szakirodalomban is hasonló számok szerepelnek: PETRÁK i. m. 24., TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Padányi Bíró Márton és a dunántúli protestantizmus*. In: Uők: *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*. Források, formák, közvetítők. Budapest, 2001, 333–346., 338. Szerzetesek által ellátott plébániák: Andocs, Segesd, Kanizsa, Búcsúszentlászló, Sümeg, Érd, Ercsi, Tököl, Perkáta, Tihany, Zirc és Türrje. Az 1764-es viszonyokra és az ezt követő évekre (1771-ig) a Dravecz József vikárius által vezetett kézirat

Tehát az 1760-as évek elején fejeződött be az egyházmegye plébániahálózatának újjászervezése. A század első felében meghatározónak mondható szerzetesek által vezetett plébániák arányszáma ekkorra erősen lecsökkent. 1710-ben a plébániák 45%-át még szerzetesek adminisztrálták. Az ezt követő évtizedekben a világi alsópapság számának emelkedése miatt – noha plébániáikat általában megtartják – arányuk visszaszorul (1745-ben 14%). Az 1745-ben 13 szerzetesek által vezetett plébánia után igen magasnak tűnik az 1764-es 27 plébánia, azonban ez nem jelent nagyobb ütemű emelkedést, mint amit a világi alsópapság által vezetett parókiák esetében regisztrálhatunk.¹¹ Még az alsópapság számának ugrásszerű emelkedése sem tudta követni a Padányi által diktált iramot, ezért kellett több plébániát átadni a szerzetesrendeknek, amelyek közben újabb házakat nyitottak. Így a szerzetesek ismét nagyobb pasztorációs munkát vállaltak. Korszakunk végére, amikor a plébániák száma már megközelítette a „maximumot”, a papság utánpótlása lehetővé tette, hogy ismét visszaszoruljon a szerzetesek lelkipásztori feladatvállalása.¹²

A plébániaszervezés részben személyi, részben anyagi kérdés volt. A század közepén megfigyelhető tömeges plébániaszervezés személyi feltételeit a század első felében működő papság teremtette meg. Amíg a század első felében működő papok egy jelentős része külföldről érkezett, a magyarországi származású papság java pedig az ország papi ellátottság szempontjából kedvezőbb északi vármegyéből jött, addig a század közepétől lecsökken a külföldiek aránya,¹³ a hazai származásúak erősödő csoportján belül pedig meghatározóvá válik a veszprémi egyházmegyében születettek száma.¹⁴ Ez a század első felében a nagyrészt protestáns lakosságú püspökségben működő papság pasztorációs tevékenységének köszönhető. A katolikus megújulás és a tömeges áttérések egyik eredménye ugyanis a hivatások ugrásszerű emelkedése volt. Természetesen nem elhanyagolható a Padányi által újjászervezett egyházmegyei szeminárium intézményes háttere sem.

Egy plébánia alapításához megfelelő anyagi alapokat kellett biztosítani. Összeírások és részleges kánoni vizsgálatok alapján felmérték az egykori plébániák földjeit, lehetséges jövedelmeit, épületeit és templomát. Ott létesítettek plébániát, ahol a papi ellátottság szempontjából a legfontosabbnak érezték, illetve a hívek gazdasági ereje és

schematizmusból vettem az adatokat: DRÁVE CZ JOSEPHUS: *Connotatio districtuum , parochiarum et parochorum almae dioecesis Weszprimiensis*. 1764. Veszprémi Érseki Könyvtár 37.311. Ekkor különböző szerzetesek látták el a következő helyeket: Csepel, Tétény, Acsa, Bodajk, Csór, Mór, Pusztavám, Ráckeve, Újfalu, Isztimér, Kálózd, Lepsény, Búcsúszentlászló, Kanizsa, Atád, Fajszt, Lad, Mesztegnyő, Segesd, Andocs, Kőröshegy, Szólád. Tihany, Zalaapáti, Zirc, Polány (ez is ciszterci) és Túrje ezúttal is hiányzik, de a táblázatban ezek is szerepelnek. A „régii” egyházmegye utolsó évét, 1777-et Bajzáth József vizitációi és Pfeiffer János anyaggyűjtése alapján tudtam rekonstruálni. Szerzetesek pasztorálták: Csepel, Bodajk, Mór, Pusztavám, Ráckeve, Isztimér, Kálózd, Lepsény, Búcsúszentlászló, Kanizsa, Atád, Fajszt, Lad, Mesztegnyő, Segesd, Andocs, Kőröshegy, Szólád. Tihany, Zalaapáti, Zirc, Polány, Előszállás és Túrje.

11 1764-ben a 27 szerzetesi plébánia még mindig csak 15%-a az összes parókiának.

12 1777-ben a plébániáknak már csak 13%-át vezették szerzetesek.

13 1745-ben a papság 17%-a született külföldön, 1777-ben már csak 4,5%-a. DĚNESI TAMÁS: *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*. i. m. 56–63.

14 Az egyházmegye 1745-ben működő papságának 43%-a a veszprémi egyházmegyében született, 1777-ben pedig már több, mint 90%-a. Az egyházmegyén belül a „katolikusabb” vidékek (főleg Zala) jóval nagyobb arányban járultak hozzá ehhez a számhoz, mint a vegyes vallású vidékek.

az ingatlanok ezt megengedték. A plébános bevezetéséhez szükség volt a kegyúr praesentatiojára, de a kegyurak jelentős anyagi lépéseket is tettek a plébániák szervezése érdekében: területeket engedhettek át az egyháznak, vállalhatták a templom és a plébániaépület felépítését. Az állami támogatás ellenére még nehezebb feladatnak bizonyult a reformált közösségek használatába került katolikus javak visszaszerzése, hiszen ezek a közösségek és lelkipásztoraik joggal tekintették magukat a reformáció előtti egyház örökösének. Így azokra a helyekre, ahol protestáns lelkész működött és a katolikus hívek kisebbségben éltek, még nehezebb volt plébánost helyezni.

ESPERESI KORONÁK

A Trienti Zsinat az egyházi fegyelem javításában és a reformok végrehajtásában nagy szerepet szánt az évenként tartandó egyházmegyei és a háromévenként ismétlődő tartományi zsinatoknak.¹⁵ Ezt a rendelkezést a 16–17. századi Magyarországon, főleg az Oláh Miklós és Pázmány Péter tevékenysége által határolt 1560 és 1635 közötti időszakban igyekeztek átültetni a gyakorlatba. Erre természetesen csak a királyi ország-részben nyílt lehetőség. A 17. század második felében azonban egyre ritkábban éltek ezzel az intézménnyel, a 18. században pedig gyakorlatilag megszűntek az egyházmegyei zsinatok. A püspökök más irányítási rendszerrel kormányozták egyházmegyéjüket. A Tridentinum az egyházlátogatásokat szintén szabályozta.¹⁶ A vizitációk nem tűntek el, sőt egyre gyakrabban látogatták a 18. századi egyházmegyéket. Az egyházlátogatásokon megismert problémákat a püspök egyházmegyei rendelkezések és körlevelek útján tárta papjai elé. Ezek megvalósulását a részleges kánoni látogatások és a papi koronák segítségével ellenőrizte.¹⁷

Mivel az egyházlátogatások egy esperesség vagy főesperesség területét érintették, mivel a körleveleket is gyakran egy kerület papságának címezték, illetve az esperes gondoskodott arról, hogy a papságnak szánt ordináriusi körlevél minden plébánoshoz eljusson, és mivel a részleges vizitációkat egy kerület vagy néhány plébánia területén végezték, megfogalmazható, hogy az alsópapság irányítása, a papság munkájának, életvitelének ellenőrzése az esperes feladata volt, a püspöki akarat megtestesítője tehát az esperes volt. Az esperességek beosztása a veszprémi egyházmegyében többször is változott a 18. század folyamán, ezen változások nem egyszer nehezen követhetők, az egyes kerületek határai pedig többször is változtak, ezért az esperesi beosztás fejlődését itt nem részletezem. Hermann István legújabb kutatásai¹⁸ nyomán ezért itt csak néhány megjegyzésre szorítkozom. A 17. században csupán a zalai főesperesség állandó megléte igazolható, ezt a Zala vármegye északnyugati részén, a Balaton oltalmában megmaradt néhány működő, világi papság által ellátott plébánia magyarázza.¹⁹ A zalai főesper-

¹⁵ Sess. XXIV. 2. és XXV. 2. de ref.

¹⁶ Sess. XXIV. 3., 9. de ref. és XXI. 8. de ref.

¹⁷ VANYÓ TIHAMÉR ALADÁR: *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről (1600–1850)*. Pannonhalma 1933. XXVI–XXIX.

¹⁸ HERMANN ISTVÁN: *A veszprémi római katolikus egyházmegye közigazgatása a XVIII. században (1720–1777)*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 2007. Megjelenés előtt.

¹⁹ DÉNESI TAMÁS: *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*. i. m. 8–10.

rességet 1726 és 1728 között az egerszegi és a keszthelyi kerületre osztották. A zalai főesperességen kívül még kettő létezett a 18. század elején. A budai, amelyet később fehérvárinak is neveznek és a somogyi. Padányi Bíró Márton még vikáriusként kezdte meg az egyházigazgatási rendszer átalakítását. 1734-ben létrehozta a veszprémi kerületet, majd három évvel később ketté osztotta a budai-fehérvári esperességet. Így az egyházmegye keleti felében a főesperességet három kerületre bontotta.²⁰ Püspöki kinevezése után hajtotta végre újabb rendezését. 1747-ben a somogyi kerületet osztotta ketté: segedire és kaposira, majd a zalai kerületeket osztotta tovább: a keszthelyiből a tapolcait, az egerszegiből pedig a kanizsait hasította ki. A kerületi rendszert utóljára 1755–56-ban alakította át, ekkor a palotai és a ráckevei esperességet hozta létre. A plébániaszervezés előrehaladása tette szükségessé ezen strukturális átalakításokat. Az első átalakítás Zalában történt, ahol a hódoltság korában megmaradt foghíjas plébániahálózat tíz évnyi „előnyt” biztosított az egyházmegye többi területeihez képest. Törvényszerű, hogy itt kellett először a kerületi rendszert strukturálni. A telepítések és az egyházszerkezet kiépítése tette szükségessé a második beavatkozást – a püspökség keleti felében. Az ezt követő két rendezés a plébániahálózat sűrűsödésével kapcsolatban ment végbe.

A továbbiakban az esperesi kerületeken belül szervezett esperesi koronák működését szeretném bemutatni, hiszen ez korábban teljesen elkerülte a hazai történetírás figyelmét. A korábbi egyházmegyei zsinatok funkcióját a papság rendszeres időközönként ismétlődő gyűlései, az esperesi koronák vették át. Az esperes leginkább a papi gyűlések összehívásával tudta ellenőrizni és irányítani a felügyelete alá tartozó plébánosokat. Az 1638-as nagyszombati nemzeti zsinat ajánlja, hogy évente legalább négy alkalommal jöjjenek össze egy-egy esperesi kerület plébánosai, hogy lelkiismereti esetekről, pasztorális és egyházkormányzati kérdésekről, a szentségek kiszolgáltatásáról tárgyaljanak.²¹ E rendelkezés megvalósulásáról nem sokat tudunk. A 18. században azonban a legtöbb helyen bevezetésre kerültek az esperesi koronák. XIII. Benedek pápa 1725-ben a római egyháztartomány számára elrendelte a rítus- és kázus-konferenciák megtartását. E rendelkezést az egész egyházra szeretne kiterjeszteni, azonban ez neki nem sikerült. XIV. Benedek is foglalkozott a kérdéssel. E két pápa törekvése nyomán terjedtek el a koronák az egyházi gyakorlatban.²²

Magyarországon az esperesi koronák intézménye a 18. század közepén terjedt el, de nem minden egyházmegyében, és ha a gyakorlatot nézzük, szinte minden püspökségben más formában és tartalommal működtek.²³ A veszprémi egyházmegyében a 18. század közepén rendszeresnek mondható koronákról kiváló dokumentumok állnak a kutatók rendelkezésére.

20 Ezzel párhuzamosan 1734-ben a somogyi kerületet is ketté osztotta, de csak egy évig működött ez a felosztás.

21 PÉTERFFY, CAROLUS: *Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata...* II. Posonii, 1742, 365.

22 VANYÓ TIHAMÉR ALADÁR: *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről (1600–1850)*. i. m. 38.; PEROUAS, LOUIS: *Le diocèse de La Rochelle de 1648 à 1724. (Sociologie et pastorale)* Paris, 1964, 254–256.

23 VANYÓ TIHAMÉR ALADÁR: *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről (1600–1850)*. i. m. 38–41.

Acsády Ádám fontosnak tarthatta az alsópapság összejöveteleit, hiszen nem sokkal püspökké történt kinevezése után, 1726. január 14-én körlevélben írta elő egyházmegyéje papságának ezek pontos megtartását.²⁴ A dokumentumból megtudhatjuk, hogy a veszprémi püspökség területén eddig még nem rendelkeztek ebben a témában, tehát egyházmegyénkben Acsády püspökségével kezdődtek a papi gyűlések. A körlevél előírásai szerint a kerület papjai az esperes idéző levelére évente két-három alkalommal kötelesek voltak megjelenni a koronán, amelyről csak hivatalos kikérővel lehetett távol maradni. Ha valaki nem jelent volna meg, 12 forintot volt köteles lefizetni az esperesnek. Ha az illető nem volt hajlandó személyesen beszolgáltatni a büntetést, az esperes két-három testvért küldött ki a bírság behajtására, amelyet a kerület pénztárában kellett elhelyezni. Azt a plébánost, akinél a koronát tartották, jó előre értesíteni kellett, hogy elő tudjon készülni az eseményre. A koronán az iskolamesterek közül két dékánt választottak. Feladatuk volt, hogy kollégáik felett őrködjenek, hogy azok tisztességesen éljenek, szentül neveljék az ifjúságot és katolikus énekeskönyvekből énekeljenek. Végül az iskolamestereknek is előírta, hogy jelenjenek meg a koronán. Nekik a helyi iskolamesternél kellett összegyűlniük, akit szintén előre értesíteni kellett az eseményről, hogy mindent előre el tudjon készíteni. A körlevél egyéb rendelkezéseket is tartalmaz. Ha valamelyik plébános plébániájától ok nélkül távol tartózkodott, vadászatokon, madarászatokon vett részt, és így nem törődött szolgálatával, a koronán büntették meg. Ha valamelyikük gyanús személyt tartott volna a plébániáján, azt rögtön el kellett távolítani onnan. A püspök fontosnak tartotta a testvéri szeretet meglétét papjai között, ezért szorgalmazta, hogy a betegségében ágyhoz kötött plébános a szomszédja rögtön látogassa és vigasztalja meg, buzdítsa bűnbánat tartására és ha súlyos az állapota, írasson vele végrendeletet. Ennek elkészítéséhez el kellett hívniük még egy plébánost, hogy két tanú írassa alá és pecsételhesse le a testamentumot. Halál esetén az általános helynökhöz küldték el az írást jóváhagyásra, utána pedig végrehajtották a rendelkezést. Az előírás szerint óvatosan kellett bánni a földesurakkal, akik rendszerint megpróbálták megszerezni a meghalt javait.

Azt nem tudjuk, hogy ezek a rendelkezések milyen mértékben valósultak meg. Egy 1742-ből származó körlevél azonban azt bizonyítja, hogy Acsády püspöksége alatt megtartották a koronákat. Az augusztus 21-22-én 12 plébános részvételével Somogyzilben tartott gyűlés határozatait ugyanis körlevélben köröztette Domaniczky János Ferenc szili esperes-plébános.²⁵ Ebből megtudjuk, hogy Acsády püspök továbbra is fontosnak tartotta a korona intézményét, hiszen püspöki körlevél értelmében ültek össze az atyák. A koronán többek között arról határoztak, hogy a népet rendszeresen hitoktatásban kell részesíteni. Ezzel a hívek hittani ismereteit akarták növelni, valamint az isteni és az egyházi parancsokat akarták elsajátíttatni velük. A hívek megnyerése érdekében vasár- és ünnepnapokon olyan prédikációt kellett tartaniuk, amelynek inkább erkölcsi tartalma, mint magasztos megformáltsága volt fontos. Az iskolamestereknek is kötelességük volt a katekizálás, különösen V. Pius és X. Leó pápák konstitúciói óta. A plébánosoknak magukhoz kell majd rendelniük az iskolamestereket, tudatniuk kell velük ezeket a határozatokat, és erről a püspöknek is jelentést kell tenniük. A körlevél szerint a miatyánkot, az üdvözlégyet, az apostoli hitvallást, a tízparancsolatot és az egyház pa-

²⁴ VÉFL Circulares I. 1-2.

²⁵ VÉFL Circulares I. 5.

rancsait kellett tudniuk a híveknek. A legkisebb gyerekeket tilos volt áldozásra és bérnálásra bocsátani. Csak akkor lehetett őket e szentségekben részesíteni, ha a hozzájuk tartozó hittitkokat elsajátították. A filiákon élő híveket figyelmeztetni kellett, hogy ha a misét a plébániatemplomban tartják, kötelesek oda eljárni. A plébános pedig köteles ugyanazt a tanítást, amelyet a plébániatemplomban mondott, elmondani a filiákon is. A püspök ezt ellenőrizni fogja egyházlátogatás alkalmával. A tanítás egységességére is gondot fordítottak, hiszen elsősorban a VIII. Kelemen által elfogadott Bellarmino-féle katechetikai könyvet kellett a beszerezniük.

Padányi Bíró Márton aktívabb adminisztratív tevékenysége folytán sokkal árnyaltabb képpel rendelkezünk a püspöksége alatt tartott koronákról, hiszen az 1756–1761 közötti időszakban megtartott koronák jegyzőkönyveiből egy vaskos csomó maradt fenn a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban.²⁶ E jegyzőkönyveket a koronák megtartása után az esperes irányításával készítették el és a jelek szerint azért küldték a püspökhöz, hogy az ellenőrizhesse a gyűlések lefolyását. A kutatók szerencséjére ezen jelentéseket egy protocollum-kötetbe is bemásolták,²⁷ így lényegében két, egymást nem teljesen fedő sorozat maradt fenn a 18. század közepi jegyzőkönyvekből.²⁸

A püspök beírta a koronák jegyzőkönyveit, azok protocollumba másolása valószínűsíti, hogy ő vagy vikáriusa foglalkozott az ezekben felmerülő problémákkal. Ha tisztában akart látni, kiküldte vikáriusát, vagy kerületi vizitációt rendelt el. A koronák és a vizitációk aktáinak áttanulmányozása mellett vikáriusával és az esperesekkel is aktív levelezést folytatott, így tájékozott volt egyházmegyéje problémáival kapcsolatban. Az észlelt nehézségek tárgyra tűzését elrendelhetette, ha tekintélyének latba vetését is fontosnak tartotta, a koronához levelet intézett, amit a testvérek mindjárt a korona elején fel is olvastak.²⁹

A fennmaradt jegyzőkönyvek szerint az 1750-es években a koronákat rendszeresen megtartották. Összehívása az esperes feladata volt. Kerületének papságát körlevélben értesítette az időpontról és a gyűléssel kapcsolatos tudnivalókról. Horváth János tapolcai plébános és kerületi esperes 1756. június 3-án írt körlevelében³⁰ tudatta a plébánosokkal, hogy már esedékes a negyedévi korona megtartása. Ezt június 21-ére tűzte ki és a nyirádi plébánián tartják meg. Azt is tudatta, hogy a betegek kenetéről fogják a teológiai esetet tárgyalni, ezt követően a szegvári és a káptalanfai plébános fog vitatkozni az egyházi rend szentségéről, majd a jegyesség kérdéskörében a rendeki és a petendi atya tartja a disputát. Végül közölte a beszerzendő Szentháromság szobrok és a perselyek elkészültéről szükséges információkat.³¹ A körlevelet elküldte és a szokásos módon min-

26 VÉFL Acta coronalia diversorum districtuum 1756–1761. Mivel az acta nincs számozva, a továbbiakban csak az esperességet és a korona időpontját adom meg. A különböző kerületek jegyzőkönyvei elkülönülnek, könnyen visszakereshetők a hivatkozott helyek.

27 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758.

28 A 18. századból nem maradt fenn több jegyzőkönyv az érseki levéltárban.

29 A püspök koronához intézett levelének felolvasásáról többek között: VÉFL Acta coronalia 1756–1761. Segesdi kerület 1755. október 15. Tapolcai kerület 1755. december 29. Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. Segesdi kerület 1756. szeptember 16. 444.

30 VÉFL Circulares I. 114.

31 A Szentháromság kultuszát Padányi Bíró Márton próbálta általánossá tenni az egyházmegyéjében. Törekvéseiről és a kultusz elterjedéséről: DÉNESI TAMÁS: *Kultusz és egyházi irányítás. A Szentháromság tisztelete a 18. századi veszprémi egyházmegyéjében*. In: *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Szerk.: G. ETÉNYI NÓRA és HORN ILDIKÓ. Budapest, 2008. 93–124.

den plébános ráírta, mikor kapta meg, elolvasta-e és mikor küldte tovább kollégájának. A körlevél kézbesítése valószínűleg a hívek dolga volt, hiszen éppen a környékbeli egyházfiktól tudjuk, hogy szolgálatukért többen mentesültek a levélhordás kötelezettsége alól.³² Egy 1742-es körlevelet Horváth Bernát szentbalázi ferences adminisztrátor a kaposvári molnárral küldött el Rajky János kaposvári plébánoshoz.³³ Volt olyan eset is, hogy maga a plébános vitte el a szomszédos plébániára a körlevelet.³⁴ A már idézett, Domaniczky János Ferenc esperes által az 1742. augusztus 20–21-i korona határozatait magában foglaló körözüvény végén azt az utasítást olvashatta a tapsonyi plébános, hogy miután a nemesvidi és a mesztegnyői licenciatust magához intézte, onnan mielőbb irányítsa őket vizsgálatra az espereshez és küldje vissza velük a körlevelet. Az esperes tehát tudta, hogy melyik plébánia lesz körlevelének utolsó állomása és az általa beidézett licenciatások bevonása a körlevél szállításába jó szervezőkészséget sejtet.³⁵ A körlevelek külzetén sorakozó aláírások azt mutatják, hogy a leveleknek jól bevált, szokásos útja volt az esperességben belül.

Az időpont és a helyszín megválasztása is körültekintést igényelt. Horváth János tapolcai esperes 1756. november 4-én kelt, koronát összehívó körlevele szerint a szüret miatt késlekedett a papi gyűlés összehívásával.³⁶ Ezt valószínűleg a bortermelő vidék többi plébánosa sem bánta. Szinte minden kerületben az volt a gyakorlat, hogy az egymást követő koronákat más-más plébánián tartották. A segedi kerület gyűléseit ellenben Marcaliba hívták össze. Ennek nem a plébániaépületek rossz állapota volt az oka, hiszen a kerület 1748-as vizitációja szerint ekkor már több, korona megtartására alkalmas plébániaépület létezett az esperességben.³⁷

Minden jegyzőkönyv felsorolja, kik vettek részt a koronákon és kik maradtak távol arról. A kerületek többségében rendszeresen megjelentek a plébánosok. A ráckevei kerületben azonban nem lehetett könnyű az esperes helyzete. 1756. augusztus 31-én Ráckevén tartotta gyűlését a kerület papsága. 7 plébánia, köztük a domonkosok által vezetett Ráckeve és Újfalú, valamint a ferences által adminisztrált Ercsi képviseltette magát a koronán. Az érdi, valamint Gyenge István pentelei plébános „minden ok nélkül” maradt távol. Vajta papja azért nem érkezett meg, mert nem jutott el hozzá a koronát összehívó körlevél. A tétényi plébániát kezelő ferences és a promontori kapucinus szintén nem vett részt a gyűlésen.³⁸ A következő ülésen, november 23-án sem volt kevesebb a hiányzó. A korábban is távol lévő Gyenge István pentelei plébánosról megtudjuk, hogy részeges és ezért néha nem tudja ellátni szolgálatát. Ezért nem jelent meg ebben az esetben sem. Az esperes véleménye szerint Leüttner József adonyi plébános azért nem jelent meg az ercsi plébánián, mert egy alkalommal figyelmeztette őt, hogy nagyobb tisztelettel viseltessen iránta, mert az esperes a „püspök szeme”. A tétényi ferences és a promontori kapucinus

32 A zalai kerület 1746. évi vizitációja a levélhordás alóli felmentést említi a gyömörői, gógánfai, sárosdi, nagyörböi egyházfi esetében. ÖRDÖG FERENC: *Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771)*. I–IV. Budapest-Zalaegerszeg, 1991–1998, III. 18., 30., 42., 55.

33 VÉFL Circulares I. 6.v.

34 Horváth János fent idézett körlevelét például Lodomérszky János szentbékállai plébános vitte át Kóvágóórsra.

35 VÉFL Circulares I. 5.

36 VÉFL Circulares I. 156.

37 VÉFL I/A.8./9. passim

38 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 170.

adminisztrátor ezúttal sem jelent meg. Az esperes jelentése szerint a részt vevő plébánosok már morogtak, hogy nekik el kellett utazniuk Erzsibe, de ennek a kettőnek, úgy látják, nem kell ezt megtennie.³⁹ Nyilván az esperes erélyes fellépésének köszönhetően a következő koronán⁴⁰ már csak a promontori adminisztrátor hiányzott, akiről azt írja a jegyzőkönyv, hogy sohasem szokott részt venni az üléseken. Ellenben Keller Timóteus, az új tétényi ferences adminisztrátor már megjelent a gyűlésen. 1758. júniusában a közben plébániává előlépő Promontor szintén nem képviseltette magát, Gyenge István pedig ismét gyengélkedett. Tomicsics János érdi plébános vikáriusi engedéllyel utazott haza. A tétényi ferences újabb távollétét azzal indokolja a jegyzőkönyv, hogy felettesei nem szokták elengedni a koronákra, mert ők otthon saját összejegyzéseket tartanak. Az állandósuló probléma miatt Padányi Bíró Márton az Acsády-féle módszerhez folyamodott: 1758. április 13-án kelt dekrétumában pénzbüntetéssel sújtott minden hiányzót. Az első hiányzásért 4 forintot, a másodikért 8-at kellett fizetni. Minden további elmaradás 4 forinttal növelte az összeget.⁴¹ A hiányzások egyik oka az lehetett, hogy a plébánosokat helyettesítő szerzetesek nem szívesen jelentek meg az esperesi kerület gyűlésein, ők félig-meddig kívülállónak tekintették magukat, és nem érezték, hogy az egyházmegyei papsághoz tartoznának. Ez önmagában még nem elégséges érv a jelenség magyarázatára, hiszen a segedi kerületben három ferences kolostor is működött, a nagyatádi, mesztegnyői és segedi ferencesek viszont rendszeresen képviseltették magukat a koronákon. Talán az esperes személye és a ráckevei kerület egyházmegyén belüli helyzete is közrejátszott abban, hogy itt több volt a hiányzó, hiszen a püspöki rezidenciától legmesszebb fekvő kerületről van szó.

A gyűlést rendszerint egy Szentlelket hívó imádsággal és a Szentháromsághoz szóló fohással kezdték, ezt az esperes buzdítása követte. A bűnbánat után felolvasták a püspök levelét, majd következett az aktuális lelkipásztori problémák megvitatása. Ezt követően néhány szentségtani vagy morális kázusról teológiai vitát tartottak.⁴² A segedi kerület 1755. október 15-én tartott koronáját a plébánosok ellen felmerült panaszok megbeszélése zárta.⁴³ Talán az előkészületek hiányossága miatt, de lehet, hogy a korábbi koronákon felmerült problémák megoldatlansága folytán a fehérvári kerület 1761-ben tartott negyedik gyűlésével kapcsolatban a jegyzőkönyv csak annyit említ, hogy ezen koronán az előző három ülés témáinak ismétlése lesz napirenden.⁴⁴

A plébánosok számára nagyon fontos volt, hogy találkozzanak kollégáikkal. A mindennapi feladatok és problémák köréből kiléphetek, azokkal oszthatták meg nehézségeiket, akik a legjobban értették azt. A közös vagy visszatérő problémákat együtt jobban tudták orvosolni. A segedi kerület 1756. május 5-i ülésén például több plébános is panaszkodott a református prédikátorok miatt. Janzó János nemesvidi plébános szerint filiájának, Nemesdédnek református lelkésze egy katolikus özvegyasszony két fiát és lányát a református iskolában „tartja”, az egyik fiút már be is hálózta. Borsfai

39 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 179.

40 A jegyzőkönyvek hiánya miatt a következő aktánk az 1757. november 3-i Adonyban tartott koronáról maradt fenn. A jelenléti katalógus: VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 189.

41 A korona Kistorbágyon volt. VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 200.

42 A legtöbb információt a korona napirendjére talán a következő jegyzőkönyv adja: VÉFL Acta coronalia 1756–1761. A tapolcai kerület 1755. december 29-i koronája.

43 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 441.

44 VÉFL Acta coronalia 1756–1761. Fehérvári kerület 1761. évi 4. koronája datálás nélkül. Az előző három korona időpontja: március 31., június 30., szeptember 22.

Ferenc iharosberényi plébános pedig azt mesélte el, hogy az alsósegedi katolikus neves, Györffy János egy evangélikus lányt, Nagy Ilonát megszőktetett és valamelyik prédikátor előtt összeházasodtak.⁴⁵ A koronán azt határozták el, hogy ezeket az eseteket ezentúl a körülmények, a nevek, a hely és a pontos időpont megadásával mindig megbeszéljük a gyűléseken, majd az esperes a vármegye elé terjeszti, és az ott született döntést mindannyian elfogadják.⁴⁶ A szeptember 16-án tartott koronán Szopkovics János esperes beszámolt arról, hogy a májusban tárgyalt eseteket jelentette a vármegyének. Ezt követően Borsfai Ferenc újabb vegyes házasságokról számolt be, amelyet ezúttal a korábban már a vármegyei közgyűlés elé idézett Tóth István iharosberényi lelkész előtt kötöttek. A májusi határozatnak megfelelően Szopkovics jelenteni fogja ezeket az eseteket is a vármegyének.⁴⁷ Minden kerületben voltak ilyen esetek, amelyeket hasonló módon próbáltak megoldani. A konkrét ügyeken kívül azonban a püspökök és esperesek nagyobb szerepet szántak a teológiai kérdések megvitatásának. Ez azért volt fontos, mert a 18. század elején általánosnak mondható magyarországi gyakorlat szerint a nagy paphiány miatt a papság képzése gyakran csak a legszükségesebb ismeretek megszerzésére szorítkozott.⁴⁸ A püspökök azért rendelték el és támogatták a koronákat, mert tudták, hogy papságuk képzése nem volt elégséges, teológiai tudásukat felszentelésük után, pasztorációs tevékenységük közben is tovább kell fejleszteniük.

A koronára érkező papság már előre tudta, hogy a megbeszélésen milyen teológiai témáról lesz szó. Sőt láttuk, hogy Horváth János tapolcai plébános és kerületi esperes

45 Uralkodói és egyházi rendelkezések igyekeztek Európa-szerte szabályozni a vegyes házasságok jogi dilemmáit. A Tridentinum és 16–17. századi zsinataink nem foglalkoztak a vegyes házasságok kérdéskörével, mert – úgy tűnik – egyértelmű volt, hogy katolikus személyek csak katolikus pap előtt köthetnek házasságot. A 17. században megjelenő vegyes házasságok csak a 18. században kezdtek elterjedni, mert a katolikus és protestáns egyházi tiltások ellenére az alsópapság és a protestáns lelkészek egyre inkább megáldották azokat. A katolikus egyházi vezetők egy része a 18. század elejétől a reverzális-adás kötelezettségének bevezetésével kísérelte meg rendezni a helyzetet. Padányi Bíró Márton természetesen a másik táborba tartozott: ő megtiltotta a vegyes házasságokat, annak ellenére, hogy a Carolina Resolutio katolikus pap előtt engedte azokat. Mária Terézia a reverzális kötelezettségéről szóló rendeletei enyhítették ezt a merev elutasító álláspontot. A gyakorlat szerint minden efféle ügyben a katolikus püspökök rendelkeztek engedélyezési jogkörrel. A vegyes házasságok megakadályozásában azonban nem az egyházi vezetőknek, hanem a lelkipásztoroknak volt kiemelkedő szerepük. BARTH DÁNIEL: *Esküvő, keresztelő, avatás*. i. m. 86–87. A veszprémi egyházmegyén belüli helyzetre: PEHM 92., 236–238.

46 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 442.

47 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 443. Somogy Vármegye Közgyűlése ennek ellenére nem tárgyalta az eseteket a következő üléseken. Somogy Megyei Levéltár IV.1. (Somogy Vármegye Nemesi Közgyűlése és Albizottsága iratai.) a: Acta Congregationalia 1756. február 9., március 22., május 5., 1756. július 27., október 20., november 30., Particularis congregatio szeptember 10., 1757. január 10., február 14., március 23., b: Protocollum generalium et particularium congregationum. Protocollum 11. (1755–1757)

48 Az egri szemináriumban kezdetben egy, 1718 körül már kettő, 1725–1754 között három évig képezték a kispapokat. BOZSIK PÁL: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig*. Eger, 1910, 26., 67., 71., 75–78., 84–85.; A győri egyházmegyében: FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641–1714 között*. Történelmi Szemle XXXV. (1993) 1–2. sz. 101–131. 112–113.; A Pázmáneumban is megfigyelhető ez a tendencia: FAZEKAS ISTVÁN: *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784)*. In: *A bécsi Pázmáneum*. Szerk. ZOMBORI ISTVÁN. Budapest, 2002, 9–176. 85–86.; Általánosságban: MIHÁLYFI ÁKOS: *A papnevelés története és elmélete*. Budapest, 1896, I. 246–247.; HETS J. AURELIÁN: *A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén*. Pannonhalma, 1938, 38–39. A veszprémi egyházmegyei papság képzettségéhez: DÉNESI TAMÁS: *Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás a 18. századi veszprémi egyházmegyében*. i. m. 65–74.

összehívó levelében a szegvári és káptalanfai plébánosokat jelölte ki az egyházi rendről, majd a rendeki és petendi plébánost a jegyességről szóló vitára. A tapolcai kerület korábbi két koronáján a keresztségről és a bérmlásról, illetve az Oltáriszentségről és a bűnbocsánat szentségéről tanácskozott.⁴⁹ A témákat esetek (casusok) segítségével boncolgatták. Az eset leírása után vitáztak, majd megfogalmazták a teológiai kérdésre adott válaszukat. A jegyzőkönyvek szerint a kazuisztikus gyakorlatokon belül sokszor mélyebb teológiai: egyházjogi, szentségtani, dogmatikai viták is kialakultak. A ráckevei kerület 1756. augusztus 31-i gyűlésén az Eucharisziáról volt szó. A gondosan kidolgozott jegyzőkönyv rengeteg ó- és újszövetségi helyet idéz, összeállítója alaposan ismerte a patrisztikát, többször idézte Roberto Bellarminot és tisztában volt a protestáns felekezetek tanításával is.⁵⁰ Valószínűleg újabb problémák merülhettek fel ezen a koronán, hiszen a következő, november végi gyűlés jegyzőkönyve szerint folytatták az Oltáriszentség hittitkának körüljárását. A két szín alatti áldozásról volt a kontroverzia témája. Olyan kérdéseket feszegettek, hogy Krisztus a két szín alatti áldozást kinek rendelte: csak a klerikusoknak, vagy a laikusoknak is? Ha a laikusoktól megtagadják a két szín alatti áldozást, ezzel szentségtörést követnek-e el? Valóságosan is jelen van-e Krisztus teste és vére a kenyér és a bor színében?⁵¹ Még egy év múlva is az Oltáriszentség a vita tárgya.⁵² Bár a közbeeső 3 korona jegyzőkönyve nem maradt ránk, elképzelhető, hogy közben sem váltottak témát.

1760. március 12-én, tehát nagybőjtben a fehérvári korona a bőjtről, ősszel pedig a hitetlenségről, a zsidóságról és az eretnekségről tartott teológiai vitát. A következő évben a remény, az isteni és a felebaráti szeretet, valamint az alamizna volt a téma.⁵³ A segesdi kerület koronái inkább filozofikus szörszálhasogatásokra emlékeztetnek. 1755. október 15-én Marcaliban az eset és a hozzá kapcsolódó kérdés a következő volt: Péter meglátogatja barátját Pált. Poharazgatás közben beszélgettek, majd Péter megsérti vendéglátóját, aki ezt meg akarván bosszulni, kardot ragad. Pál természetesen elmenekül. Az atyák arról vitatkoztak, hogy Péter menekülése szabad akaratból történt-e vagy sem.⁵⁴ A következő koronákon ennél jóval bonyolultabb, főleg a házasság témájából származó eseteket tárgyaltak. Az esetek „főszereplője” legtöbbször Cajus és Caja volt.

A papi gyűlések elején jegyzőt választottak, aki papírra vetette a korona eseményeit.⁵⁵ A jegyzőkönyvet általában mégis az esperes küldte el a püspöki rezidenciára. A püspök kifejezetten kérte, hogy ezeket a jegyzőkönyveket, illetve az eseteket terjesszék fel hozzá.⁵⁶ Padányi Bíró Márton püspöksége alatt – úgy tűnik – az esperes határozta meg a témákat, a püspök csak ellenőrizte azokat. Koller Ignác idejében központosított

49 VÉFL Acta coronalia 1756–1761. Tapolcai kerület. 1755. december 29., 1756. március 29. 1757. december elsején házassági ügyekről vitáztak.

50 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 170–174.

51 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 180–187. Itt is sok szentírási helyet citálnak, idézik az egyházatyákat és a Tridentinumot.

52 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 189–197.

53 VÉFL Acta coronalia 1756–1761. Fehérvári kerület koronái.

54 VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 441.

55 A segesdi kerület 1755. október 15-i koronájáról jegyezték fel, hogy Némethy Elek kéthelyi plébánost választották jegyzőnek. VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756–1758. 441.

56 VÉFL Acta coronalia 1756–1761. A segesdi kerület 1758. március 16-án tartott koronája jegyzőkönyvének elején.

ták a koronák ellenőrzését. A püspök 1769-es Rómába szánt reláció-fogalmazványa szerint az 1760-as években is évente négyszer tartottak lelkipásztori gyűléseket, ezeket erkölcssteológiai konferenciáknak hívja a dokumentum. Ezeken kerületenként minden lelkészkedő pap, így a plébániákon működő szerzetesek is részt vettek. Az egyénekenként is és közösen is megoldandó kázusokat a püspöki szentszék adta ki és ugyanott ellenőrizték, miután az esperesek elküldték a jegyzőkönyveket.⁵⁷

A fellelt adatok alapján tehát megállapítható, hogy a veszprémi püspökség területén Acsády Ádám püspötségének kezdetétől, egészen pontosan 1726-tól biztosan voltak papi gyűlések, és ezek korszakunkban jól és eredményesen működtek. A jelen munkában nem vállalkoztam arra, hogy a jegyzőkönyvek teológiai vitáit alaposabb elemzés tárgyává tegyem. A kázusok könyvészeti hivatkozásainak számba vétele és a tárgyalt esetek forrásainak kutatása alapján azonban árnyaltabb képet kaphatnánk az alsópapság teológiai műveltségéről, hiszen a vizitációkban felvett könyvállomány csak a plébániái könyvtár meglétéről tanúskodik, csak a könyvtár birtoklását mutatja, de nem tájékoztat bennünket arról, hogy a papság használta-e ezeket a könyvtárakat. Az esperesi koronákról felvett jegyzőkönyvek teológiai anyaga ellenben ékes bizonyítéka a plébániái papság rendszeres teológiai továbbképzésének és könyvhasználatának.⁵⁸

TAMÁS DÉNESI

DEANERY MEETINGS IN THE DIOCESE OF VESZPRÉM IN THE 18TH CENTURY

During the 17th-18th century a considerable part of the territory of the Diocese of Veszprém got under Turkish rule. As a result the network of Roman Catholic parishes ceased to exist. It was only in the northwest part of Zala County where a few Catholic priests were serving. After the period of the Turkish occupation it took several decades to restore the network of Catholic parishes, mainly due to the activity of Bishop Márton Padányi Bíró (1745-1762).

In the 18th century Catholic bishops governed the clergy by means of visitations, dispositions, encyclical letters and meetings. It was the archdeacon's task to execute the will of the bishop. Thus middle-level church administration functioned within the framework of decanal districts. The governing function of the former diocesan councils was taken over by regular meetings of priests. In the Diocese of Veszprém Ádám Acsády introduced the habit of regular meetings for priests in 1726. Bishop Márton Bíró Padányi habitually asked for the reports of these meetings in order to be informed about the problems arisen within the districts. According to the records of the period between 1756 and 1761 the meetings were held four times a year in the whole area of the diocese. During these meetings the priests discussed previously selected theological subjects. In the seminary due to the lack of priests, students obtained only the most necessary education. Therefore the regular theological training of these meetings should be considered as remarkable. Besides theoretical discussions disciplinary questions and practical issues of pastoral work were also settled. The meetings continued to be held regularly also in 1762-1773, when Ignác Koller was the bishop of Veszprém.

57 VANYÓ TITAMÉR ALADÁR: *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről (1600–1850)*. i. m. 39., 307., 326.

58 Az alsópapság olvasmányairól és a papság műveltségének források alapján történő feltérési nehézségeiről: MONOK ISTVÁN: *Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek olvasmánytörténeti forrásértékéről*. In: *Folklorisztika 2000-ben*. Folklor – Irodalom – Szemiotika. *Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. I-II. Szerk. BALÁZS GÉZA. et alii. Budapest, 2000, II. 661–670.; JULIA, DOMINIQUE: *Az olvasás és az ellenreformáció*. In: *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Szerk. GUGLIELMO CAVALLO, ROGER CHARTIER. Budapest, 2000, 268–304.; A katolikus papság és a protestáns lelkészek könyvtárairól: MADAS EDIT – MONOK ISTVÁN: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*. Budapest, é.n., 155–160.

TENGELY ADRIENN

A PAPI TANÁCS
(1918–1919)

1918 őszén, az I. világháború utolsó napjaiban a vereség következtében pattanásig feszült a gazdasági, társadalmi és politikai helyzet hazánkban. Az események odáig jutottak, hogy október 30-án kitört az ún. őszirózsás forradalom, amely az ellenzék vezérével, Károlyi Mihályt jutatta hatalomra. Károlyi kormánya a Magyar Nemzet Tanács segítségével megkezdte Magyarország demokratizálásának első, cseppet sem könnyű kísérletét és öt hónapon keresztül, a Tanácsköztársaság 1919. március 21-i létrejöttéig folytatta azt.

A Papi Tanács a magyar polgári demokratikus forradalom tipikus terméke. A forradalom mindenféle tanácsokat tucatjával hívott életre, szinte minden foglalkozási és társadalmi csoport valamilyen tanácsba tömörült. Bizonyos szinten párhuzamba vonható a Papi Tanács az 1848-as radikális papság követeléseivel is, azonban annyiban más, „több” volt, hogy ekkor az alsópapság már külön szervezetbe is tömörült, amelyre 70 évvel korábban még nem volt példa.¹

ELŐZMÉNYEI

Az I. világháború éveiben az óriási mértékű infláció következtében az alsópapság egyre rosszabb anyagi helyzetbe került.² Ennek hatására 1917-ben az alsópapság részéről felmerült a német és osztrák példák alapján egy demokratikus érdekvédelmi szervezet megalakításának igénye, Pax Országos Katolikus Papi Egyesület néven. A szerveződés élére Giesswein Sándor, a magyar keresztényszocialista mozgalom megalapítója és a katolikus pacifizmus elismert alakja állt. Bár a kezdeményezés országos támogatottságot élvezett – 16 egyházmegye közel 150 papja volt jelen az 1917 novemberében megtartott szervező közgyűlésen –, a püspöki kar 1918 elején mégsem hagyta jóvá a kidolgozott alapszabályt, azzal indokolva, hogy feleslegesnek tartja a szervezkedést akkor, amikor a

1 SARNYAI CSABA MÁTÉ: *A radikális katolikus alsópapság követelései és az egyházi vezetés reagálása 1848-ban*. In: *Egyház és politika a XIX. századi Magyarországon*, Esztergom, 1999 (továbbiakban: SARNYAI 1999); ZAKAR PÉTER: *Forradalom az egyházban? A radikális papság 1848–49-ben*. In: *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918*. Budapest, 2001. (továbbiakban: ZAKAR 2001)

2 Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL) 704. f. 12. öe. 1–2., 16–17.

papság a leendő Katolikus Autonómia keretében úgyis szervezetbe fog tömörülni.³ Azonban a primás legfőképp azzal indokolta a betiltást, hogy – bár ő tudja, hogy nem erről van szó – ez az egyesület a világiak előtt azt a látszatot keltené, hogy az alsópapság „osztályharcot” akar indítani a felsőklérus ellen, ami pedig megengedhetetlen.⁴

Bár a Pax egy „ártalmatlan”, teljes mértékben csupán érdekvédelmi szervezetnek indult, de forrásaink utalnak arra, hogy már ekkor hallatszottak radikális hangok⁵ – minden bizonnyal ez is közrejátszott, hogy a püspöki kar letiltotta a szervezkedést.

MEGSZERVEZŐDÉSE

A forradalom győzelme után azonnal felmerült újból a papi egyesület megszervezésének igénye, mivel ekkor az alsópapság elszegényedése már olyan mértékű volt, hogy Persián Ádám, a Károlyi-kormány által a katolikus ügyek intézésével megbízott kormánybiztos szavaival élve attól lehetett tartani, hogy ha igényeiket sürgősen ki nem elégítik, ők állnak a forrongó nép élére és a kormányzat, valamint a főpapok „egy olyan bolsevizmussal találják magukat szemben, melynek zászlója a kopott reverenda és az ötágú csillag helyett a feszület a jelvénye”.⁶

Már Persián és Csernoch János hercegprimás a forradalom győzelme után, 1918. november 2-i megbeszélésén szóba került ez. Persiánnak szívből jövő célja volt, hogy az alsópapság anyagi helyzetén javítson és ennek érdekében mindent megtegyen a szociális érdekeiket biztosító egyesület megteremtéséért, ahogy azt november 4-i, az alsópapsághoz intézett köriratában is leszögezte.⁷ Persián kérésére a primás azonnali hatállyal feloldotta a fent ismertetett tilalmat és megbízta Giesswein Sándort – akiről jól tudta, hogy egyházi felsőbbségének véleményét minden körülmények között tiszteletben tartja –, hogy azonnal kezdje meg a változott viszonyokhoz alkalmazkodó papi szervezet létrehozását a kánoni szabályok figyelembevételével.⁸ Csernoch ennek módját is meghatározta: az alsópapság egyházmegyénként válasszon delegátusokat és ezek jöjjenek össze a továbbiak megbeszélése céljából egy országos értekezletre.⁹ A primás év eleji álláspontja megváltoztatásának kettős oka lehetett: egyrészt a jó taktikai érzékkel rendelkező Csernochnak látnia kellett, hogy az új politikai helyzetbe és a demokráciába való szükséges beilleszkedés megköveteli ezt, másrészt pedig erős a gyanúnk, hogy ezzel a kormány jóindulatát is igyekezett megszerezni a Katolikus Egyház számára.

A primás Persiánt bízta meg azzal, hogy közölje ezt Giessweinnel. Giesswein a megbízást el is vállalta, de kérte a primást, hogy a kanonikus korlátozásokat a püspöki kar az alakítandó papi egyesület autonómiája érdekében a lehető legtágabban értelmezze.

3 GERGELY JENŐ: *A Papi Tanács*. In: *Világosság* 1973/3 167–168.; SALACZ GÁBOR: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918*. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae II.), München, 1974. (továbbiakban: SALACZ 1974) 205.

4 PIL 704. f. 12. öe. 9–11.

5 Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár (VÉL) AD 6699/1918.

6 PIL 704. f. 12. öe. 1–2.

7 Országos Széchényi Könyvtár (OSzK) Kisnyomtatványtár 1918. Politikai iratok (24. pallium) Persián Ádám 1918. november 4-i körirata a papsághoz.

8 PIL 704. f. 12. öe. 11., 18.

9 *Alkotmány* 1918. november 8. 3.

Csernoch ehhez hozzájárult és szintén Persiánon keresztül ilyen értelmű felhatalmazást küldött neki.¹⁰ Így Giesswein a legnagyobb derűlátással neki is látott újból a munkának és paptársainak kilátásba helyezni az Egyházi Közlönyben, hogy a püspökök engedélye után a Pax kiküldött bizottsága megszakított tevékenységét azonnal folytatni fogja.¹¹ De nem csak ő volt ilyen optimista. Az Egyházi Közlöny ugyanezen számának egy másik írója is a legszebb kilátásokkal biztatta magát és társait az újjáalakítandó Paxsal kapcsolatban, amely várhatóan „kifejezésre fogja juttatni az alsó papság minden kívánságát”, s melynek megvalósulását most már nemcsak remélhetik, hanem biztosan várhatják is az új, demokratikus Magyarországon.¹² Giesswein Persiánnal együtt meg is fogalmazott egy kiáltványt, melyben a papságot értesítették volna a szervezkedésre adott főpapi engedélyről.¹³

Azokban ekkor az események nem várt fordulatot vettek és más útra terelődtek. November 7-én tartotta a budapesti alesperesi kerület rendes őszi koronagyűlését a Központi Szemináriumban, ahol megalakították az alsópapság érdekvédelme céljából a Papi Tanácsot a Giesswein-féle szervezet helyett. A gyűlés jegyzőkönyve szerint több különböző téma megbeszélése után Zsiska Pál előadta, hogy a plébánosok és a káplánok között fennálló jogi viszony rendezése elodázhatatlanul szükséges a sok felmerülő probléma miatt és indítványozta, hogy a gyűlés a jogi viszony egységes és sürgős szabályozását kérje a prímástól. Erre reagálva szólalt fel a gyűlésen Szalay Mátyás hittanár az alsópapság szervező bizottsága nevében. Szalay kijelentette, hogy a bizottság óhajtja, hogy kifejezésre jusson az, hogy „az alsópapság is bekapcsolódik a mostani világtérképbe”, vagyis a katolikus alsópapság maga kívánja kézbe venni sorsát és a különböző kérdésekről hallatni akarja véleményét. Szalay ezek után szenvedélyes hangú kirohanást intézett az egyházi javadalmasok ellen: „(...) a magyar egyházat nem kétszáz-tizenhét javadalmas alkotja, a magyar katolikus egyház milliókon épül fel, bár évszázadokon át hipokrita módon úgy hitették el, hogy az egyház az a néhány javadalmas s nem a sok millió. Ime összeomlik a feudális világ, hála legyen érte az Istennek! Eddig csak Mammonnak élt az egyház és a szívekhez félni nem tudott. Püspökeink tévútra vezettek bennünket, az egyházat mint egy ecsedi lápot állították elénk s mi ennek a lápnak csőszei voltunk. (...) Egy Prohászka, Majláth megfeszülhettek, de nem tudtak célt érni. Az alsópapságnak meg kell találnia az irányt ebbe az új világba, hogy helyreálljon a lelkek harmóniája, hogy legyen újra keresztény Magyarország, legyen egyház, de nem csillogó, nem tiarás, hanem Szent Pál egyszerű, demokrata egyháza.” Ezek után indítványozta, hogy mondja ki a gyűlés, hogy megalakítja a Papi Tanácsot, melynek követeléseit is felsorolta 19 pontban, amelyeket hamarosan részletesen ismertetünk.

Tehát azt láthatjuk ebből, hogy egy szűkebb csoport, „az alsópapság szervező bizottsága” – amelyet már korábban, talán néhány nappal, de lehet, hogy csak órákkal előbb alakítottak meg – már előkészítette a tanácsot, nem pedig spontán módon történt megalakulása. Töttössy Miklós és Hernitz József hozzászólásai után – melyeket részletesen nem közöl a jegyzőkönyv – Zsiska Pál kérte a gyűlést, hogy forduljon a primáshoz a Pax még az előző évben kidolgozott alapszabályainak jóváhagyásáért, vagyis megkísé-

10 PIL 704. f. 12. óe. 18.

11 *Egyházi Közlöny* 1918. november 5. 282.

12 *Egyházi Közlöny* 1918. november 5. 284.

13 PIL 704. f. 12. óe. 19.

relették a már ekkor néhány kérdésben radikális reformot sürgető, Szalay vezetése mellett pedig nyilvánvalóan antihierarchikus beállítottságú Papi Tanácsot a mérsékelt, reális kérésekkel előálló Pax felújításával leszerelni. Azonban a jegyzőkönyvből kitűnik, hogy nem ez az álláspont győzött. Miután az elnöklő Mészáros János prelátus, a királyi vár plébánosa higgadságra intette a résztvevőket – ebből látszik a gyűlés szenvedélyes lefolyása –, négy megbízottat választottak a Persián kormánybiztossal való tárgyalásra és a tanács programjának bemutatására. Rendkívül figyelemreméltó ez a látszólag jelentéktelen mozzanat, mivel arra utal, hogy a Papi Tanács a Paxsal szemben jóváhagyását nem az egyházi főhatóságtól, hanem a Károlyi-kormánytól várta, ami igencsak ellentétben áll a kánonjoggal és a Katolikus Egyház hierarchikus szervezetével.

Úgy tűnik, hogy a résztvevők hangulata ekkor már a mérséklő kísérletek ellenére egyértelműen a tanács mellé állt, erre utal, hogy a szóhoz jutó Vermes Gyula kijelentette, hogy az alsópapság, különösen a hitoktatók tarthatatlan helyzete miatt tétovázásnak nincs helye, és nincs más megoldás, mint a Papi Tanács azonnali megalakítása, mert csak ilyen szervezetséggel remélhető a bajok orvoslása. Bár a jegyzőkönyv ténylegesen nem írja le a tanács hivatalos megalakítását, de arról értesülünk, hogy „a jelenlévők legnagyobb része viharosan kívánja a megalakulást [a Papi Tanácsét]”, azonban mivel egyszerre beszélt mindenki és a higgadt tárgyalás lehetetlenné vált, az elnök a gyűlést berekesztette.¹⁴

Természetesen az eseményekkel a sajtó is foglalkozott. Az Alkotmány, az egyik legjelentősebb politikai napilap másnapi számában ismertette a Papi Tanács megalakulását, de a 11 pontot és főleg Szalay beszédét nem közölte. Viszont hallunk számszerű adatokat: az Alkotmány tudósítója szerint hozzávetőlegesen száz áldozópap kiáltotta ki a tanácsot. A lap azt is közli – szemben a jegyzőkönyvvel, amelyben erről nincs szó –, hogy az összegyűlt papságnak tudomására jutott a primás engedélye a szervezkedésre, amelyet ők automatikusan a Papi Tanácsra alkalmaztak, holott valójában ez csak a Paxra vonatkozott. Az Alkotmány tudósítása szerint megválasztották a tanács ideiglenes elnökét is Szalay Mátyás személyében, valamint a 12 tagú intézőbizottságot.¹⁵

Mi volt alapvetően a tanács megalakításának célja? A Papi Tanács kettős céllal szerveződött meg: egyrészt érdekvédelmi szervezetként az alsópapság a világháború alatt nagyon leromlott anyagi helyzetének feljavítása érdekében, másrészt pedig reformszervezetként, az új, demokratikus világban szükségesnek vélt egyházi reformok véghezvitelére.

Kik indították el és szervezték meg a Papi Tanácsot? A január 28-i püspökkari konferencia jegyzőkönyve a tanács törzskarának a budapesti hitoktatókat nevezi meg.¹⁶ A tanács ideiglenes elnöke, Szalay Mátyás erdélyi pap volt, aki Innsbruck-ban szerzett filozófiai doktori diplomát és hazatérve Nagyszébenben hittanárként és prefektusként működött, valamint két verseskötete is megjelent. Azonban már egy év óta a fő-

14 Prímási Levéltár (PL) Csernoch 1918 Cat. 31. A budapesti alesperesi kerület rendes őszi koronagyűlésének jegyzőkönyve. (1918. november 7.)

15 *Alkotmány* 1918. november 8. 3.

16 BEKE MARGIT (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XII-XIII.) München–Budapest, 1992 (továbbiakban: BEKE 1992); 1919. január 28. 3. p.

városban tartózkodott és az Egyházi Közlöny tudósítása szerint ez idő alatt „kizárólag az irodalomnak élt”.¹⁷

A 12 tagú intézőbizottság tagjai lettek: Csáktornyai István, Rejöd Tiborc, Török Zoltán, Sántha Pál, Aubermann Miklós, Perlaky Prasser Lajos, Hernitz József, Komlóssy Miklós, Hévey Gyula, Vermes Gyula, Halász Pál és Gonda Jenő.¹⁸ Legtöbbjük személyi adatait ismerjük, amiből megállapítható, hogy mind fiatal, harmincas, esetleg negyvenes éveik elején járó személy volt. Egyházi státusuk szerint a kilenc ismert személy közül négy káplán, két hitoktató, egy hittanár, egy lapszerkesztő és egy hazaérkezett tábori lelkész volt, vagyis nagyrészt a papság legalsó rétegét képviselték.¹⁹ De Mészáros János pápai prelátus, a királyi vár udvari plébánosa személyében magasabb rangú papi személyek is részt vettek a tanácsban. Mészáros a tanács szervezőbizottságának elnöke is lett,²⁰ azonban ezt így indokolta a primáshoz írt november 20-i levelében: „(...) én abban a reményben léptem be oda [ti. a Papi Tanácsba], hogy sikerülni fog a fiatalság hevévé mérsékelnem; másrészt mert láttam, hogy a vezetőkben sok nemes törekvés, őszinte jóakarát van.”²¹ Tehát egyrészt az őszinte rokonszenv, másrészt a mérséklési óhaj vitte a tanácsba, mely gondolat még vissza fog köszönni később, amikor a püspökök ezzel a vágyal küldik ki megbízható vidéki papjaikat a tanács januári kongresszusára.

Az Alkotmány november 8-i száma arról tudósított, hogy a Papi Tanács intézőbizottsága fel fogja kérni Giesswein Sándort az elnöki tiszttel elvállalására.²² A lap november 10-i száma szerint november 9-én fel is keresték őt, azonban nagy elfoglaltságára hivatkozva a felajánlott tisztséget nem fogadta el.²³ Azonban másnap egy helyesbítő nyilatkozat jelent meg Giesswein részéről, miszerint őt erre senki sem kérte fel, így ő azt nem is utasíthatta vissza.²⁴ Mi az igazság? Erre Giessweinnek a primáshoz küldött levele világít rá. Eszerint november 9-én valóban megjelent nála Szalay egy fiatal társával, de felkérés helyett ezt mondták neki: „Mi tudjuk, hogy Méltóságod mindig korrekt pap volt, azért nem kívánjuk, hogy a mi tanácsunk elnökségével jó hírt kompromittálja.” Eszerint Szalay pontosan tisztában volt a Papi Tanács várható fogadtatásával az egyházi vezetőség részéről! Giesswein erre azt válaszolta, hogy abból, hogy ő a Paxot szervezni próbálta, nem következik, hogy ő bármiféle elnökségre igényt tartana, amiről egyébként is majd az alakuló gyűlésnek lesz joga dönteni. Erre Szalayék megmondták, hogy ők Boroviczenyi Nándor ceglédberceli plébánost jelölik elnöknek.²⁵ Ennek ellenére a Papi Tanács elnöke mindvégig Szalay maradt, először a kongresszusi döntésig ideiglenes minőségben, majd annak határozata után véglegesen is.

Mi volt minderről a főpapság, elsősorban is a hercegprimás véleménye? Mint említettem, Csernoch Persián kérésére már november 2-án engedélyt adott az alsópapság

17 *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 294.

18 *Alkotmány* 1918. november 8. 3.

19 Személyi adataikat lásd: *Schematismus Venerabilis Cleri Archidioecesis Strigoniensis pro anno reparate salutis communi 1917*. Esztergom, 1917. 291–405.

20 PIL 704. f. 12. öe. 19–20.

21 PL Csernoch 1918 Cat. 1. 7172.

22 *Alkotmány* 1918. november 8. 3.

23 *Alkotmány* 1918. november 10. 9.

24 *Alkotmány* 1918. november 12. 13.

25 PL Csernoch 1918 Cat. 46. 6120.

egyházmegyei alapú szervezkedésére, amely élén Giessweint látta volna szívesen.²⁶ Bizonyára őt is meglepetésként érte a Papi Tanács megszerveződése Giessweintől és a Paxtól függetlenül. Azonban már nem vonhatta vissza engedélyét a forradalmi napok lázában, mivel látta a tanács nagy támogatottságát – erre utal, hogy lentebb bemutatandó, a szervezkedést megfeddő és teljesen lefékezni igyekvő november 10-i levelét nem tartotta tanácsosnak elküldeni „tekintettel az akkor nagyon izgatott hangulatra” –, arról nem is szólva, hogy a tanács megalakulásakor az ő november 2-i engedélyével érvelt, annak ellenére, hogy ő azt egy egészen más típusú szervezetnek szánta. Valójában a primás – mint azt Mészáros Jánoshoz jóval később, 1919. június 20-án írt levelében bevallja – már „különböző és súlyos indokoknál fogva” kezdettől aggodalommal kíséerte „a forradalomnak ezt a szülöttét”,²⁷ bár azt többször is hangsúlyozta, hogy meg van győződve az alapítók jó szándékáról. Fontos kiemelnünk – mint lentebb látni fogjuk –, hogy ekkor még elsősorban nem a tanács létét és programját kifogásolta, hanem megalakulásának forradalmi jellegét.

Különösen Szalay a koronagyűlésen elmondott, a főpapságot mélyen sértő beszédét sérelmezte: „Fájdalommal olvastam azokat a szavakat, amelyeket Szalay Mátyás a gyűlésen mondott. Ilyen kifakadást csak a forradalmi láznak tulajdoníthatok. Arról lehet vitatkozni, időszerű és célszerű-e az egyházi vagyonnak Magyarországon eddig szokásos kezelési módja; de azt állítani, hogy az egyház a mammonnak élt és a püspökök félrevezették a papságot, ez lelkiismeretlen vád, amelyet az igazságos Isten fog elbírálni. Ezekben a szomorú időkben nem kívánok jogi retorzióval élni, mert enyhítő körülménynek vettem a felszólalónak alapjában véve jószándékát. A jövőben azonban nem fogok ilyen kiszólásokat eltűrni. Tisztelendő papságom bőven tapasztalhatta, hogy minden észrevételt és panaszt készségesen meghallgatok. Ám annyit mindenesetre megkövetelhetek, hogy velem tisztességesen beszéljenek.”²⁸

A koronagyűlés után Csernoch kemény hangon figyelmeztette Szalayt, hogy nem volt helyes a tanács nyilvános megalakítása, mert a hívek és az egész közvélemény előtt ez az alsópapság lázadásának tűnhet: „Ha egy ellenséges tábornok a katonatanács tagjainak bemutatásakor azt mondotta: Ilyen mélyre süllyedtek önök [utalás Franchet d'Esperey a fegyverszünetet kérő magyar küldöttséghez intézett hírhedt szavaira], első tekintetben nekem is azt kellene mondanom, mert Krisztus egyházának papjai között a fegyelemnek még nagyobbak kell lennie, mint a katonáknál. De ha én nem is mondom ezt, mondják mások... megbotránkozott hívek és kárörvendő ellenségek. Az alsópapság lázadásának hamis híre a Papi Tanács alakulata kapcsán bejárja az országot, sőt, a katolikus világot és tömérdek lelki kárt okoz. Nem volt tehát okos és erkölcsileg megengedett a Papi Tanácsot hangos külsőségek, a sajtó dobpergése között, kellő kimagyarázás nélkül megalakítani. Ámde az erkölcsi felelősséget viseljék a hibásak és igyekezzenek a belőle származó lelki kárt az utólagos korrekt magyarázatokkal és megtámadhatatlan papi állásfoglalásokkal jóvátenni.”²⁹

²⁶ *Alkotmány* 1918. november 8. 3.; PIL 704. f. 12. öe. 11., 18.

²⁷ PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486.

²⁸ PL Csernoch 1919 Cat. 31. A budapesti alesperesi kerület rendes őszi koronagyűlésének jegyzőkönyve (1918. november 7.); PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486.

²⁹ PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486.

Nemcsak őt, hanem a többi résztvevőt is rendreutasította a primás, kijelentve, hogy nem jogos és becsületes az egész papság nevében, de meghallgatása nélkül, forradalmi úton szervezkedni, ráadásul olyanoknak, akik sokszor a kellő papi szellemtől idegenek. Óva intette attól is papjait – ami nem volt mentes a fenyegetéstől sem –, hogy „a fegyelmezetlen túlzások útján tovább haladjanak”, mert akkor atyai figyelmeztetés helyett kénytelen volna a szigorú fegyelmezéshez nyúlni, „ami esetleg egyeseket az Egyház tétéről leválasztana, de az egészséges szellemet megmentené”. Vagyis ha szükséges, még a legsúlyosabb egyházi büntetéstől, a kiközösítéstől sem riadna vissza, ha papjai tovább radikalizálódnak.³⁰

Ezért Csernoch megpróbálta az alsópapi szervezkedést az általa meghatározott és helyesnek vélt mederbe visszaterelni november 10-i Szalayhoz intézett levelében. Ezt nem hatalmi szóval és letiltással vélte keresztülvihetőnek – az akkori közhangulatban ez igen veszedelmes és előreláthatóan eredménytelen eszköz lett volna –, hanem egy más típusú, főpapi ellenőrzés alatt álló mérsékelt papi egyesület megszervezésével – amelyre november 2-án engedélyt adott –, mely magába olvasztaná a Papi Tanácsot is. A primás ígéretet tett rá, hogy a főpapság nem fog elzárkózni a szükséges reformok elől és meg fogja adni a lehetőségét annak – minden valószínűség szerint az éppen alakulóban lévő Katolikus Autonómiára gondolt –, hogy a jövőben az alsópapság és a világiak is betekintessenek az egyház vagyoni ügyeibe legális képviselőik útján. Hangsúlyozta azonban, hogy – november 2-i engedélyének megfelelően – csak az egyházmegyei szervezetből kiinduló papi egyesületet ismeri el, amely aláveti magát a püspöki tekintélynek. Az egyes egyházmegyéken belül a békés állapotok helyreálltával összeülő egyházmegyei zsinatokon vagy a papi nyugdíjgyesületek ülésein választhatók meg a képviselők, akik a közös papi érdekekről tanácskozhatnak. Vagyis a fővárosi forrófejű fiatal papok mozgalma helyett a püspökök felügyelete alatt megválasztott és működő képviselők döntési jog nélküli tanácskozását akarta állítani. De amíg ez megszerveződik, addig is nem akarja a papság tanácskozásait akadályozni – bizonyára tartott tőle, hogy a tiltásból még nagyobb botrány kerekedne –, gyűlésezhetnek, csak azt tiltja meg, hogy ezekről bármilyen közlemény megjelenjen a lapokban, mivel nem engedheti, hogy a közvéleménybe átmenjen az a hamis és az egyházellenes sajtó által szándékosan terjesztett elképzelés, miszerint az alsópapság lázad a püspökök ellen. De természetesen azt kikötötte, hogy őt mindenről értesítsék. Addig is megbízta Szalayt, hogy a fentiek figyelembevételével és a Pax „mozgatóinak”, vagyis Giesswein bevonásával – mert kétféle papi egyesület nem létezhet – dolgozzanak ki szervezeti szabályzatot és az egyesület képviselőinek megválasztásáig hívjanak össze minden egyházmegyéből néhány papot megbeszélésre, a helyi püspök tudtával és beleegyezésével. Azonban ezt a levelet – melyben a tanácsot illetően a fentebb ismertetett elítélő nyilatkozatok nagyrésze is elhangzott –, mint fentebb említettem, „az akkor nagyon izgatott hangulat” miatt nem merte vagy nem tartotta tanácsosnak a primás elküldeni.³¹ Valószínűleg ebben közrejátszott az az ok is, hogy egy ilyen levél nyilvánosságra kerülése azokban a napokban óhatatlanul az ellenforradalmiság vádját zúdította volna az egyébként is gyanúsnak tartott főpapság fejére.

30 PL Csernoch 1919 Cat. 31. A budapesti alesperesi kerület rendes őszi koronagyűlésének jegyzőkönyve (1918. november 7.); PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486.

31 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486.

Helyette Lepold primási irodaigazgató által néhány nap múlva azt közölte Szalayval – véleményem szerint egyrészt Giesswein november 11-i levele hatására, amelyben ismertette a primással, hogy a Papi Tanács nem kívánja őt elnökének,³² így a tanács a Paxba való beolvasztása lehetetlenné vált, másrészt pedig a forradalmi hangulat kényszerítő ereje miatt –, hogy a tanács szervezkedését engedélyezi és a 11 programpontra ellen lényeges észrevétele nincs. Ahhoz azonban mindenképpen ragaszkodott, hogy egyházmegyéenként kell szervezkedni, és onnan küldeni delegátusokat a Papi Tanácsba, illetve hogy minden körülmények között szükséges a hierarchia iránti fiúi engedelmeség és a komoly egyházas szellem. Vagyis bár a mérsékelt Paxba való beolvasztás lehetősége meghiúsult, de ugyanezt vélte megvalósíthatónak az egyházmegyei képviselők bevonásával a tanácsba, akik várhatóan a főpásztoraik véleménye és utasításai szerint eljáró személyek közül kerülnének ki, és így a mérsékelt elem felülkerekedne a heves, fiatal fővárosi papság felett. Vagyis gyakorlatilag a tanács nevét és a még elfogadható, nem szélsőséges 11 pontos programját a primás is fenntarthatónak vélte, csak éppen Szalayék forradalmi szellemét akarta kiküszöbölni belőle. Erre utal az is, hogy felszólította a tanácsot, hogy komoly papokat válasszon vezetőinek,³³ a kérdésben tanácsot kérő szentmihályfai esperesnek pedig Csernoch nyíltan megírta, hogy szívesen veszi, ha az egyházas szellemtől áthatott papok részt vesznek a tanácsban, mert „ezzel előmozdítják a szervezés korrektségét és az egyesület komoly jellegét”, vagyis mérséklék a tanács radikalizmusát.³⁴

A november 20-i püspökkari konferencia előtt a primáson kívül csak a rendkívül agilis Rott Nándor veszprémi püspök véleményezte az alsópapság szervezkedését. Ő szinte vasmarokkal tartotta felügyelete alatt egyházmegyéje papjait, rendkívül gyakori körleveleivel pontosan szabályozva tevékenységüket. Rott is kezdetből fogva nagy aggodalommal szemlélte a tanács alakulását és a primáshoz hasonlóan a vidéki papok mérséklő hatásában bízott.³⁵ Már a tanács sorsáról hivatalosan döntő november 20-i püspökkari konferencia előtt körlevélben figyelmeztette papjait a véleménye szerint a tanácsban rejlő veszélyekre, és felidézve az 1848-as radikális papi mozgalmakat óva intette őket minden elhamarkodott és szélsőséges lépéstől. Felszólította őket, hogy tudtán kívül semmilyen lépést ne tegyenek ebben az irányba és száműzzenek magukból minden bizalmatlanságot püspökük iránt.³⁶ Később ő lesz majd az, aki a püspöki karban legádázabban harcol a Papi Tanács ellen és letiltását leghevesebben szorgalmazza.

A püspöki kar november 20-i konferenciáján tárgyalta a Papi Tanács ügyét. Itt az egybegyűlt püspökök kijelentették, hogy működését engedélyezik, de a primás álláspontjának megfelelően csak azzal a feltétellel, ha a szervezkedés egyházmegyéenként, a püspökök felügyelete alatt választott képviselők útján történik, valamint a tanács alkalmazkodik az egyház törvényeihez, megtartja a főpásztorok iránti köteles engedelmességet és a papi álláshoz méltó fegyelmet. Kikötötték továbbá, hogy a tanács működését a primás fogja felügyelni és az esetleg szükséges intézkedéseket megtenni.³⁷

32 PL Csernoch 1918 Cat. 46. 6120.

33 PL Csernoch 1918 Cat. 46. 6120.

34 PL Csernoch 1918 D/c 6114.

35 VÉL AD 249/1919.

36 VÉL XV/1918. körlevél

37 Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL) I.1.a. Püspökkari jegyzőkönyvek (1918. november 20. 4. p.)

A püspökkari határozat értelmében az egyes püspökök ezt körlevélben közölték is papságukkal. Elsőként – útmutatásul társainak – Csernoch adott ki erről körlevelet két nappal a döntés után. Kijelentette, hogy a Papi Tanács megalakulását nem kifogásolja, és felszólította egyházmegyéje papságát, hogy válassza meg képviselőit, valamint bizalmát fejezte ki az iránt, hogy papjai engedelmesen és fegyelmezetten fognak részt venni a tanács munkájában. Azonban kijelentette – erről a püspökkari konferencia jegyzőkönyvében nincs szó! –, hogy a tanács végleges engedélyét csak a szervezeti szabályzat elkészülte után adja meg.³⁸ Ugyanezeket a gondolatokat láthatjuk a legtöbb püspök körlevelében is, melyekben felszólították papjaikat az egyházmegyei szervezkedésre és a hevesebbek mérsékletre intésére.³⁹ Azonban egyes püspökök körleveléből úgy tűnik, hogy komolyan rokonszenveztek a mozgalommal – bizonyára a primás nem ismertette velük Szalay sértő beszédét. Ilyen volt Zichy Gyula pécsi püspök, aki a legteljesebb támogatásáról biztosította a tanácsot és annak helyi képviselőit, mindaddig, míg az egyház törvényeinek tiszteletben tartásával működnek. (Megjegyzem, ezért a jóindulatú hozzáállásáért cserébe éppen őt szamarazták le a tanács januári kongresszusán.) Ő és Glattfelder Gyula csanádi püspök még azt is kilátásba helyezte, hogy a helyi papi tanács képviselőinek segítségét az egyházmegye irányításában is igénybe fogja venni.⁴⁰ Szintén a megértés hangján szólt Miklósy István hajdúdorogi görög katolikus püspök is, különösen Szalay november 22-i – alább ismertető – memorandumát helyeselve,⁴¹ csakúgy, mint Batthyány Vilmos nyitrai püspök, aki kijelentette, hogy a szabad gyülekezési jog értelmében a katolikus papságnak is joga van a szervezkedéshez.⁴² Prohászka székesfehérvári és Mailáth erdélyi püspök – akiknek ténykedését a püspökök közül egyedül nem tartotta elítélendőnek Szalay november 7-i beszédében – szintén nagy jóindulattal tekintettek a szervezkedésre, Mailáth Szalaynak még közbenjárását is felajánlotta azokban az ügyekben, amelyek a püspöki kart vagy Rómát érintik.⁴³ Egyedül Rott körleveléből süt a rosszallás, érződik, hogy ő jóformán csak kényszer hatására hajlandó a tanács szervezkedését engedélyezni: „Mivel (...) a kormány a Papi Tanácsot a papság ügyeiben saját tanácsadó testületének elfogadta [utalás Persián kormánybiztos tévesen értelmezett november 14-i levelére], nem állhatunk félre és nem nézhetjük tétlenül, mit tanácsolnak és határoznak mások felőlünk, hanem részt kell vennünk a munkában, iparkodnunk kell a túlzásokat, helytelenségeket kiküszöbölni, egy szóval iparkodnunk kell olyan Papi Tanácsot összeállítani, amely helyesen és méltóképpen képviseli a papság összességét.” De ő is bizalmát fejezte ki egyházmegyéje papsága iránt, amely szerinte csakis olyan képviselőket fog a tanácsba küldeni, „akik nem engedik magukat ki nem forrott túlzó fők által befolyásoltatni”.⁴⁴ Jól jellemzi Rott

38 PL XV/1918. körlevél

39 Váci Egyházmegyei Könyvtár XIV/1918. körlevél; Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) XVIII/1918. körlevél; KFL I.1.a. Circulares XIX/1918; Kassai Püspöki Levéltár (KPL) XVII/1918. körlevél; Szombathelyi Püspöki és Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalani Levéltár (SzPL) XIV/1918. körlevél; Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár (SzatPL) XVIII/1918. körlevél

40 Pécsi Püspöki és Káptalani Levéltár (PPL) XVI/1918. körlevél; *Alkotmány* 1918. november 28. 10.

41 Görög Katolikus Püspöki Levéltár (GKPL) X/1918. körlevél

42 *Egyházi Közlöny* 1918. december 15. 323.

43 *Alkotmány* 1918. december 8. 9.; Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (GyÉFKL) Püspöki Hiv. 8600/1918.

44 VÉL XVI/1918. körlevél

negatív hozzáállását már ekkor a tanácshoz ez a kis mozzanat: a Papi Tanács irodája egyházmegyei sematizmusokat kért az egyes püspökségektől munkálataihoz,⁴⁵ azonban a Veszprémi Érseki Levéltárban ezen kérelem külzetén csak ennyi szerepel: „Nem kap. Ad acta.”⁴⁶ De a tanács újabb kérésére Rott mégis elküldött egy sematizmust – csak éppen egy már használhatatlan régi kiadást.⁴⁷

Szalay mindenesetre a november 10-i primási és a november 20-i püspökkari engedélyt tiszteletteljesen megköszönte a primáshoz és a püspökökhöz írt leveleiben, melyben a tanács egyházas szelleméről igyekezett biztosítani őket, kijelentve, hogy az országos szervezet végleges vezetőségét a tanács országos kongresszusa fogja választás útján kijelölni, de megbízásuk csak addig tarthat, míg a szervezet érdekeit egyházas szellemben képviselik: „(...) gondoskodunk arról, hogy Krisztus lelkiületével dolgozó, az egyházat szerető és a krisztusi és egyházi intézményeket tiszteletben tartó férfiak jussanak szerephez.”⁴⁸

Kis kitérőként vizsgáljuk meg, hogy milyen volt a Papi Tanács és a kormányzat kapcsolata! Láttuk a november 7-i budapesti koronagyűlés jegyzőkönyvében, hogy Szalayék nem a primás elé kívánták terjeszteni programjukat, hanem a Persiánnal való tárgyalásra neveztek ki egy bizottságot. Ez már másnap meg is jelent a kormánybiztos előtt, aki annak a reményének adott kifejezést, hogy a püspöki karral harmonikusan együttműködő Papi Tanács hathatósan szolgálni fogja a belső konszolidációt. Utána a küldöttség Persián vezetésével a Magyar Nemzeti Tanács elé vonult, ahol bejelentették a Papi Tanács csatlakozását. Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke – egyébként józsefvárosi plébános – válaszában a tanácsot biztosította a Magyar Nemzeti Tanács legmesszebbmenő jóindulatáról.⁴⁹ A Nemzeti Tanácsba két helyet is biztosítottak a Papi Tanács képviselőinek, melyet ez utóbbi november 14-i ülésének döntése alapján Szalay és Mészáros János prelátus töltött be.⁵⁰

Más kérdés Persián és a Papi Tanács viszonya. A kormánybiztos emlékiratában azt olvashatjuk, hogy nagy örömmel látott neki a primással való november 2-i megbeszélés után a Pax újbóli megszervezésének Giessweinrel, de amikor értesült a Papi Tanács ettől független megalakulásáról, nagyon megdöbbent és „Ezt okvetlenül meg kell akadályozni!” felkiáltással a koronagyűlés helyszínére, a Központi Szemináriumra rohant.⁵¹ A későbbi Malcsiner-Persián per folyamán azonban számos tanúvallomás meghallgatása után a bíróság azt állapította meg, hogy Persián demokratizálni akarta az alsópapságot és anyagilag is támogatta a Papi Tanácsot.⁵² Azonban ezzel szemben emlékiratában bár sokszor vádolja a főpapságot és a legnagyobb felháborodással beszél az alsópapság sanyarú helyzetéről, mégsem hallunk egy igazán rokonszenvező megjegyzést sem a Papi Tanács mellett. Mi hát az igazság? Véleményem szerint Persián a Papi Tanács radikalizmusától és forradalmiságától az alsópapság szervezkedésének és anya-

45 SzatPL 4189/1918.

46 VÉL AD 6608/1918.

47 VÉL AD 6672/1918.

48 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486; PPL 4890/1918; Győri Egyházmegyei Levéltár (GyEL) Egyházkorm. 5865/1918; Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (VPL) Diversa 6643/1918.

49 *Alkotmány* 1918. november 9. 7.; *Görög Katholikus Szemle* 1918. november 17. 3.

50 *Alkotmány* 1918. november 10. 9.; *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 293.

51 PIL 704. f. 12. öe. 19.

52 PL Csernoch 1920 Cat. 63. 1725.

gi helyzete feljavításának sikerét féltette, mivel tisztában volt vele, hogy a püspöki kar erre a szervezetre aligha fogja áldását adni. Persián örült, hogy végre sikerült megszereznie a primástól az alsópapság szervezkedésének engedélyét és úgy vélte, hogy a Papi Tanács forradalmisága újra dugába dönti ezt, mivel úgy látta, hogy ezzel a radikális, forradalmi szervezettel semmit sem fognak tudni elérni a püspököknél, szemben a mérsékelt Paxxal, amellyel sokkal többre haladhatott volna szerinte az alsópapság érdekérvényesítése terén.

PROGRAMJA

Mi volt a Papi Tanács programja? Mint említettem, ezt 19 pontba foglalták, melyet Szalay olvasott fel a koronagyűlésen. Azonban a gyűlés jegyzőkönyve ezek közül csak az első 11-et ismerteti – csak utal a további nyolc pontra –, és az Egyházi Közlöny is csak ezeket közölte le.⁵³ Igaz, kikötötték, hogy ez még nem végleges, csak iránymutató program, végelegesítése a tanács országos kongresszusának feladata lesz.⁵⁴

Íme a követelések.⁵⁵

„1. Kívánjuk a papnevelés gyökeres reformját, egyenes jellemű, iniciatív erőkkal bíró magyar papság képzését; a rossz karban lévő szemináriumoknak a higiénia minden követelménye szerint való azonnali újjáépítését.” A papnevelés szellemét időszaunkban még a trentói zsinat határozta meg, amely kora követelményeiből kifolyólag a rend fenntartására, a hierarchikus státusra, a pap méltósága és kiváltságos helyzetének megőrzésére helyezte a fő hangsúlyt. A zsinat meghatározta legfontosabb nevelési cél a konzervatív gondolkodású és engedelmes papság kialakítása, amely nem enged a korszellem befolyásának. Így a papnevelés teljesen eltávolodott a gyakorlati élettől, az elméleti tudás halmaza mellett a szemináriumokban nem helyeztek kellő hangsúlyt a gyakorlati ismeretekre és a kinti világ kihívásainak való megfelelésre. Ennek az lett a következménye, hogy a fiatal papok ebből a zárt világból kikerülve egészen idegen helyzetbe csöppentek, ahol sokszor nem igazán sikerült a helyüket megállniuk, vagy elvesztették hivatásukat, vagy pedig szobájukba zárkózva szemlélték a körülöttük zajló életet, amivel egyáltalán nem lehettek sem híveik, sem az egyház hasznára. Különösen a megváltozott politikai és társadalmi helyzetben volt ez veszedelmes, amikor igencsak tettekész és kezdeményező papokra lett volna szükség. Emellett külön problémát jelentett az is, hogy a szemináriumi tanárság egyáltalán nem volt kellőképpen megbecsülve sem anyagi, sem más vonatkozásban, nem jelentett egzisztenciát, így ebből következően általában fiatal, még kellő tapasztalattal nem rendelkező személyek látták el ezen tisztségeket, nem pedig értett, a fiatalság vezetésére képes papok.⁵⁶

53 *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 292.; PL Csernoch 1919 Cat. 31. A budapesti alesperesi kerület rendes őszi koronagyűlésének jegyzőkönyve. (1918. november 7.)

54 *Alkotmány* 1918. november 8. 3.; *Egyházi Közlöny* 1918. november 24. 302.

55 *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 292–293.; PL Csernoch 1919 Cat. 31. A budapesti alesperesi kerület rendes őszi koronagyűlésének jegyzőkönyve. (1918. november 7.)

56 HERMANN EGYED: *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae I.); München, 1973. 490–493.; *A II. vatikáni zsinat*, Budapest, 1986. 199–200.; *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 293.

„2. Kívánjuk az alsópapság anyagi helyzetének azonnali rendezését, még pedig oly mértékben, hogy minden papnak megadassék a lehetőség önálló háztartás vezetésére.”⁵⁷ Ezzel a követeléssel elsősorban a plébánosok és a káplánok közötti összeütközéseknek kívánták elejét venni, amelyek gyakoriságáról az egyházmegyei levéltárak számos dokumentuma tanúskodik. Bár az egyházi törvénykönyv 134. kánonja dicséri és ajánlja a papok közös életét⁵⁸ és a kápláni hivatal a Katolikus Egyház bevett intézménye volt, amely az egyházjogban is helyet kapott (476. kánon),⁵⁹ de ez a gyakorlatban egyáltalán nem mindig volt súrlódásmentes és gyümölcsöző, olyannyira, hogy néha az ellentétek még tettelegességig is fajultak.

„3. Kívánjuk a teljesen kielégítő papi nyugdíj reformját.” A katolikus papok nyugdíját részben az egyházmegyék fizették, illetve a vallásalap egészítette ki ezt egy meghatározott országos átlagra.⁶⁰ A Papi Tanács felemelte a szavát a papságot is megillető azon jogért, hogy öreg éveikben a jól megérdemelt pihenést a nyugdíj biztosítsa, és ne csak akkor mentsenek fel egy papot a szolgálat alól, amikor az már idős kora miatt megrokkann a munka súlya alatt. Emellett az is lényeges szempont volt, hogy a már lelkipásztori szolgálatra képtelen pap esetleges továbbszolgáltatásával sokszor inkább rontott a hívek lelki életén, amelyet rendkívül nehéz volt helyrehozni.

„4. Kívánjuk a papi szanatóriumok és üdülőhelyek felállítását és papi betegsegélyező pénztárak létesítését.” Ezen kívánság szükségességét az a tény támasztotta alá, hogy sok magyar pap – hazai ilyen jellegű szervezet híján – az osztrák ezen célból alakult egyesület tagjai közé lépett, holott Magyarországon is számos szebbnél-szebb, a pihenésre és regenerálódásra megfelelő hely lett volna.⁶¹

„5. Kívánjuk a papság presztízisére sérelmes párbér-, kepe- stb. javadalmazási rendszer igazságos kárpótlás révén való eltörlését.” A párbér, illetve Erdélyben a kepe intézménye a feudális gazdasági rendszerből a polgári korba ragadt jobbágyi eredetű szolgáltatás volt, amely a papot a canonica visitatio vagy a jogszokás alapján illette meg. Azonban ebből kifolyólag ez rendkívül anakronisztikus jellegű volt már ebben a korban és ezért sok összeütközésre adott okot a papság és a hívek között. Ehhez járult, hogy a jogszerinti szolgálmány jóformán soha sem folyt be teljesen, a beszolgáltatott termékek minősége gyakran silány volt, csakúgy, mint a munkaszolgáltatás színvonala. A világháború éveiben az általános elszegényedés következtében pedig sokszor a papnak szinte adóbehajtóvá kellett válnia, hogy jogos jövedelmét megkapja, ami nyilvánvalóan rendkívül meggyengítette a pap és hívei közötti bizalmat és szeretetet, sőt, a forradalom idején a hívek igen sok helyen ezt részben vagy teljesen meg is tagadták. Bár a dualizmus korában több kísérlet is történt ennek kötelező érvényű eltörlésére, illetve megváltására, de egészen 1918-ig nem sikerült lényeges változást kieszközölni a kérdésben.⁶²

57 A Papi Tanács fizetésrendezési tervezetét Keményffy K. Dániel dolgozta ki részletesen, amelyet az Egyházi Közlöny ismertetett (*Egyházi Közlöny* 1918. december 15. 321–322.)

58 SIPOS ISTVÁN: *Az új egyházi törvénykönyv főbb vonásai és utasításai*. Pécs, 1918 (továbbiakban: SIPOS 1918), 31.; SIPOS ISTVÁN: *Kath. Egyházjog*. Pécs, 1928 (továbbiakban: SIPOS 1928), 35.

59 SIPOS 1928, 86.; SIPOS 1918, 59.

60 BEKE 1992, 1922. október 11. 28. p.

61 *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 292.

62 SALACZ 1974, 112–114.; CSIZMADIA ANDOR: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest, 1966. 209–221.

„6. Kívánjuk a szolgálati pragmatika rendszerének behozatalát.” Vagyis a Papi Tanács az egyházban a beneficiális rendszer eltörlését és a köztisztviselőkhöz hasonló fizetési osztályok felállítását kívánta, ami azonban az egyházjog gyökeres felforgatása lett volna. Ugyanis a kánonok egyértelműen a javadalmi rendszerről szóltak, mint a klerikusok jövedelmi forrásáról, vagyis az csak ebben a rendszerben volt lehetséges az érvényes egyházjog szerint.⁶³ Ezzel a kívánságával a Papi Tanács igen messze ment: meg kívánta változtatni a kánonjogban lefektetett beneficiális rendszert, vagyis hogy a javadalmak adományozása az egyházmegye ordináriusa – általában a püspök vagy az érsek – joga, bár a római pápa az összes javadalom betöltését fenntarthatja magának (1431. kánon).⁶⁴ A tanács így indokolta kívánságát: „nem mindenre igent mondó és nemet gondoló szolgálk akarunk lenni, sem láncait csörgető rebellis had, hanem szabad emberek, kik csak Isten előtt hajtának térdet, de emberi följobbalóikkal, a köteles tisztelet mellett is, emelt fővel beszélnek”⁶⁵ – utalva arra, hogy az egyes papok anyagi ellátása teljes mértékben a püspök véleményétől függött.

„7. Kívánjuk a budapesti pasztoráció sikere céljából külön püspökség felállítását és a tultnagy [sic!] létszámú plébániák felosztását és új templomok építését.” A túlnépesegett Budapesten a katolicizmus a forradalom előtt katasztrofális állapotban volt, mivel a katolikus egyházi élet berendezkedése egyáltalán nem követte a város lélekszámának robbanásszerű növekedését. Pest területén mindössze 7 plébánia működött, amelyek közül háromhoz 80–90 000 hívő is tartozott, de a többiben is majdnem ilyen súlyos volt a helyzet.⁶⁶ Természetesen ennek megvoltak a maga káros következményei a hitéletre vonatkozóan. Így teljesen érthető, ha a nagyrészt fővárosi papokból álló tanács ennek orvoslását egyik elsőrendű feladatának tartotta.

„8. Kívánjuk egyes istentiszteleti szertartásoknál a nemzeti nyelv érvényesülését, hogy azokon a nép értelemmel vehessen részt.” Ez a kívánság az új idők demokratikus szelleméből következett, azonban, bár ez nem ütközött a kánonjogba, de mindenképpen ellenkezett az egyházi szokásokkal. Az ókeresztény korban a nép nyelvét használták a szertartásoknál, azonban a nyugati egyházban a népvándorlás korában már mindenhol tért hódított a latin nyelvű liturgia, szemben a keleti egyházzal, amely engedélyezte továbbra is a nemzeti nyelv használatát. Már a XIII. században felmerültek jószándékú kezdeményezések a népnyelv újbóli használatát illetően, de minden eredmény nélkül, sőt, a következő századokban a latin liturgikus nyelv még inkább megmerevedett – az újra és újra felmerülő fenti kívánsalom ellenére –, azt pápai tiltások és elítélések bástyázták körül. Csupán néhány szertartásnál és a népénekek esetében tartotta megengedhetőnek az egyház a nemzeti nyelv használatát.⁶⁷ Előremutató kezdeményezés volt ez a Papi Tanács részéről, azonban csak félszáz év múlva, a II. vatikáni zsinat rendelkezéseiben teljesült kívánságuk.

„9. Kívánjuk az egyházmegyei zsinatoknak legalább öt évenkénti megtartását.” Az új egyházi törvénykönyv 356. kánonja kimondta, hogy a püspök köteles az egyházmegyei zsinatot legalább tízévente összehívni, ahol megtanácskozzák az egyházmegye helyze-

63 SIPOS 1918, 187–196.

64 SIPOS 1918, 190.

65 *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 292.

66 *A budapesti rk. egyházközségek első tíz éve*. Budapest, 1930. 16.

67 VÁRNAGY ANTAL: *Liturgika*. Abaliget, 1993. 45–46., 484–485., 506–507.

tét és ügyeit. Bár az egyházjog szerint itt egyedül a püspök bírt törvényhozói joggal – kivéve a zsinati vizsgálók, bírók és consultor parochusok választását, amelyeknél a zsinat többi tagjának is határozati joga van –, és az alsópapság részéről csupán esperesi kerületenként néhány képviselő vehetett részt rajta,⁶⁸ de mégis ezek a zsinatok jó lehetőséget biztosítottak a papság esetleges problémáinak, sérelmeinek meghallgatására és orvoslására. Azonban a törvényben előírt tízévenkénti zsinattartás a legtöbb esetben papíron maradt csak,⁶⁹ ezért a Papi Tanács az egyházi törvénykönyv ezen rendelkezésének érvényesítésére szeretett volna ezzel a kívánságával biztosítékot nyerni.

„10. Kívánjuk a teljes egyházi autonómiát, ebben a püspököknek a papság és a világi elem által történő választását.” (A gyűlés jegyzőkönyvében „egyházmegyei autonómia” szerepel.) A forradalom idején az egész katolikus közvélemény egyformán óhajtotta a Katolikus Autonómia azonnali megalakulását az egyház védelme érdekében. Egyik lényeges vitapontja volt az Autonómia szabályzatának a püspöki választások kérdése. Bár a püspöki székek betöltése a kezdeti időkben választás útján történt, de az 1918-ban érvényes egyházjog szerint ennek rendes módja a pápai szabad adományozás volt, mely lehetett abszolút szabad, vagy pedig előzetes ajánlásra történő, bár helyenként a helyi jog választási jogot biztosított a káptalannak, illetve kinevezési vagy prezentálási jogot az államfőnek.⁷⁰ Magyarországon a dualizmus korában a király főkegyúri jogát gyakorolva a vallás- és közoktatásügyi miniszter jelölte ki az új püspökök személyét, akiket a király nevezett ki, a pápa pedig csak szentesítette a döntést.⁷¹ Így hát a Papi Tanács kívánsága ellenkezett mind az egyházjoggal, mind a magyar állam azon törekvésével, hogy a főkegyúri jog birtoklásával továbbra is a kormány nevezhesse ki a püspököket.

„11. Kívánjuk a kanonoki intézmény korszerű reformját.” Az ókeresztény korban a püspöki székhelyen élő papok a püspökkel együtt éltek Szent Ágoston tanítása szerint. A X. században azonban felbomlott ez az együttlélés, és a káptalanok egyre növekvő önkormányzati joggal bíró egyházi testületekké váltak, melyek általában jelentős vagyonnal is rendelkeztek. A káptalanok feladata volt, hogy az istentiszteletek ünnepélyességét növeljék, bizonyos káptalani munkaköröket – például az egyházmegyei tanfelügyelőséget – ellássanak, tanácsokkal segítsék a püspököt az egyházmegye kormányzatában, illetve széküresedés esetén helyettesítsék. Magyarországon a legtöbb káptalan 1874-ig hiteleshelyként is működött. Azonban a gyakorlati életben a kanonoki intézmény már egyre inkább elveszítette legfontosabb funkcióját, a püspökök igen ritkán kérték ki véleményüket és a káptalanok mindinkább idegen testté váltak a modernizálódó világban.⁷² Ennek köszönhető, hogy a tanács a kanonoki intézmény reformját kívánta, azonban a káptalanok alapítása, megváltoztatása és megszüntetése az új egyházi törvénykönyv 392. kánonja alapján a Szentszékeknek volt fenntartva,⁷³ így kívánságuk ismételt az egyházjogba ütközött.

A program első, nyilvánosságra hozott 11 pontját elemezve azt láthatjuk, hogy ezek két típusú követelésekből tevődtek össze. Egyrészt az alsópapság érdekvédelmi kíván-

68 SIPOS 1928, 89.

69 *Egyházi Közlöny* 1918. december 1. 307.

70 SIPOS 1928, 71.

71 HEGEDŰS ANDRÁS: *A katolikus főpapi kinevezések politikai háttere a dualizmus korában (1867–1918)*. Doktori disszertáció. Budapest, 2001. 42–45.

72 *Katolikus Lexikon* II. köt., Budapest, 1931. 486–487., 491.

73 SIPOS 1928, 76.

ságait tartalmazták, melyek helyzetük javítását célozták (2., 3., 4., 5., 6. pont), másrészt pedig az egyház megreformálására, az új idők szelleméhez való igazítására irányultak kívánalmaik (1., 7., 8., 9., 10., 11. pont). A szolgálati pragmatikán, a nemzeti nyelv használatán és a püspökök választásán kívül a többi követelés egyáltalán nem volt radikálisnak mondható, és a fenti három kívánság is – bár több helyen is az egyházi előírásokba ütközött – valójában ha merész újítás volt is, de véleményem szerint szélsőségesnek nem nevezhető, csupán a kor követelményeihez kívánta alkalmazni az egyház szervezetét.

Csernoch hercegprímás véleményezte a tanács első 11 pontját. A papi nyugdíjreformról, a szanatóriumok, üdülőhelyek és betegsegélyező pénztárak felállításáról, valamint a fővárosi pasztoráció javításáról szóló pontokat hallgatólagosan, jóváhagyólag tudomásul vette, míg a papnevelés reformját sürgető kívánságot illetően kijelentette, hogy őt magát is élénken foglalkoztatja a kérdés és szívesen meghallgatja papjai tanácsait erre vonatkozóan. Véleménye szerint azonban a legfontosabb a papnevelésben a lelkészkedő papság jó példája, mely leginkább kihat a növendékekre. A többi, elsősorban anyagi jellegű követelést azonban kimondottan rosszállóan véleményezte. Elismerte ugyan, hogy az anyagi kérdések megvitatása joga és kötelessége az alsópapságnak, azonban véleménye szerint a „szertelen” követeléseknek nem szabad teret engedni, mivel azok aláássák a papság tekintélyét és azt „az osztályharcot vívó világi érdekképviseltek erkölcsi színvonalára süllyesztik”. Kijelentette, hogy az önálló háztartás követelése ellenkezik az egyházjog szellemével, csakúgy, mint a beneficiális rendszer megszüntetése. Különösen azt kifogásolta, hogy a Papi Tanács azt hiszi, hogy a hívek hozzájárulása nélkül is fenntartható, sőt javítható az alsópapság anyagi ellátása, holott egyrészt az egyházi vagyon távolról sem elegendő a papság javadalmazására, az államtól – különösen az új politikai rendszerben – pedig ugyancsak nem remélhető a párbéért a kárpótlás, és egyébként sem szabad a papságot állami alkalmazottá tenni. Az istentiszteleti szertartásoknál a nemzeti nyelv követelését is elvetette, mivel az véleménye szerint veszedelmes törekvés, mely nem az egyház szelleméből fakad, ugyanis az egységes és egynyelvű liturgia a katolicizmus legszembetűnőbb kifejeződése. Kijelentette, hogy egyes szertartásoknál, ahol helyesnek mutatkozott és a liturgikus szabályok nem tiltották, eddig is használható volt a népnyelv és ezen igényt szerinte ki lehet elégíteni a népének felkarolásával. A három utolsó pontot a primás nem véleményezte.⁷⁴

December elején a tanács intézőbizottsága az eddigi 11 pontos ideiglenes program mellett közzétette a november 7-i koronagyűlésen ismertetett további 7 pontot is. Ezek a következők:⁷⁵

„12. A breviárium olyirányú reformja, mely rövidege mellett bensőségre neveljen, a horarendszer eltörlése, mint amely ma már anakronizmus.” A breviáriumot vagy zsolozsmát – zsolotárók, szentírási olvasmányok és egyéb imák – naponta a nap különböző szakaszaiban kellett a papoknak elmondani, kezdetben éjjel és hajnalban is, amelyek elvégzését később lehetővé tették előző nap délután is. Az új egyházi törvénykönyv a 135. kánonban – szemben az eddigi szokásjoggal – egyházi törvénné emelte a breviárium

⁷⁴ PL Csernoch 1919 Cat. 31. A budapesti alesperesi kerület rendes őszi koronagyűlésének jegyzőkönyve (1918. november 7.)

⁷⁵ *Alkotmány* 1918. december 1. 10.; *Egyházi Közlöny* 1918. december 1. 305.

kötelező napi elmondását minden magasabb rendű klerikus számára.⁷⁶ A tanács azonban ezekkel szemben mind a zsolozsmák elmondásának kötött idejét, mind hosszát kifogásolta, a modern ember számára kedvezőbbnek ítélve a rövidebb, szabadabb ima formáját.

„13. Magyar nunciatúra rögtön való felállítására.” A Monarchia megszűnte után kívánatosná vált az önálló magyar nunciatúra felállítása, melyet mind Róma, mind a magyar egyház, mind Károlyi egyformán kívánt és mely érdekében lépések is történtek.⁷⁷

„14. Irreális egyházi címek és ezen alapuló ruházatbeli és insignális megkülönböztetések eltörlése.” A Katolikus Egyházban számos javadalommal és jövedelemmel nem járó tiszteletbeli cím létezik, melyek nevüket gyakran sok száz év óta megszünt javadalmakról vagy funkciókról kapták. A tiszteletbeli címet megkapott személyek jogosultak voltak bizonyos ruházatbeli és egyéb külső jeleit hordani címüknek, valamint megkövetelni a címüknek kijáró tiszteletet.⁷⁸ Ez mindenképpen egy archaikus vonása volt a Katolikus Egyháznak, mely sok vonatkozásában inkább illett a barokk korba, mint a XX. századba.

„15. Hatalmas sajtóalap, keresztény lapok alapítása.” A magyar katolikus sajtó ügyének felkarolása a jezsuitákhoz fűződik, 1911-ben Bangha Béla páter, a „Sajtóapostol” megalakította a Katolikus Sajtóegyesület Országos Hölgybizottságát, melyen keresztül élénk agitációba kezdett az ügy érdekében. Ebből kiindulva sikerült a „hódító katolicizmus” első komoly lapját, a híres-hírhedt Magyar Kultúrát 1912 karácsonyán megindítani, mely harcos hangon kiállt a katolikus értékek védelmében a radikális szociáldemokrata sajtóval szemben. Öt évvel később, 1917-ben Bangha megalapította a Központi Sajtóvállalatot, mely akkora sikert ért el, hogy 1918 őszére már 12 millió koronás tőkét sikerült összegyűjtenie.⁷⁹ Így hát a Papi Tanács nyitott kapukat döngetett.

„16. A helyi káplánágok eltörlése, helyette önálló lelkészségek szervezése.” A helyi káplánok a kánonjogilag még meg nem szervezett, de az anyaplébániától már kiszakított területnek – mely önálló plébániává fejlődhetett – önálló, de elmozdítható lelkipásztorai voltak.⁸⁰ Ezt az esetenként hosszas köztes állapotot kívánta a Papi Tanács ésszerűen orvosolni.

76 SIPOS 1918, 31.; *Katolikus Lexikon* IV. köt., Budapest, 1933. 521.; *Magyar Katolikus Lexikon* II. köt., Budapest, é.n. 41–42.

77 GERGELY JENŐ: *A 20. században (1918–1995)*. In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Budapest, 1996. 255.; GERGELY JENŐ: *Magyar-szentszéki diplomáciai kapcsolatok (1920–1990)*. In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000*. Budapest, 2001. 19–21.; EÖRDÖGH ISTVÁN: *A pápai nunciatúra újraalakulása Magyarországon 1920-ban*. In: *Történelmi Szemle* 1997/1, 99–101.; ÉRSZEGI MÁRK AURÉL: *Károlyi Mihály és a Szentszék*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 1999/3–4 171–181.; BORÓVI JÓZSEF: *A magyarországi polgári forradalom és a Szentszék*. In: *Vigilia* 1969/3 189–196.; CHARMANT OSZKÁR: *Az októberi forradalom után*. In: *Új Magyar Szemle* 1920/november 5–7.

78 GERGELY JENŐ: *A Magyar Katolikus Egyház történetének néhány kérdése (1919–1944)*. In: *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar püspöki kar konferenciáinak jegyzőkönyveiből 1919–1944*. Budapest, 1984. 14–15.; PIETRO BRUNORI: *A Katolikus Egyház. Alapok, személyek, intézmények*. Budapest, 2002. 13.

79 SALACZ 1974, 202–204.; PETRUCH ANTAL: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából 1859–1950*. II. köt., Kecskemét, 1994. 195–225.

80 *Katolikus Lexikon* II. köt., Budapest, 1931. 275.

„17. A papi taláris viselése kötelezettségének az egyházi szertartásokra való korlátozása és komoly jellegű polgári ruha általános engedélyezése.” Ebben az esetben szintén a modern világ követelményeihez akarta a tanács a papi rendet igazítani. Azonban ezzel teljes mértékben összeütközésbe került a kánonjoggal, ugyanis az új egyházi törvénykönyv kimondta, hogy valamennyi klerikus köteles illő egyházi ruhát viselni, mely őt a világiaktól megkülönbözteti (136. kánon). A ruházatot a törvényes helyi szokások és a püspöki előírások szabták meg, időszakunkban az általánosan elterjedt viselet a fekete reverenda volt. Olyannyira fontosnak vélte ezt a megkülönböztető ruházat viselését az egyházzog, hogy az ennek nem engedelmeskedő klerikust hivatalának elvesztésére és a papi rendből való kizárásra ítélte (2379. kánon).⁸¹ Egyébként hasonlóképpen a bajusz- és szakállviselést is tiltotta a kánonjog a klerikusoknak, amely ellen szintén hallatszottak hangok időszakunkban.

„18. Az egyházi cenzúra enyhítése, profán műveknél mellőzése.” Nos, ezzel a kívánalommal is igencsak beetalált a Papi Tanács az új egyházi törvénykönyv „elevenjébe”. Ugyanis az egyházi könyvbírálatra és tilalomra vonatkozó eddigi rendelkezéseket az új törvénykönyv még jobban megszigorította. Az eddigi szabályokkal szemben egyes könyvek kiadásához már nem volt elég csupán a kiadó hely püspökének jóváhagyása, hanem szükséges volt a szerző illetékes egyházi főhatóságának engedélye is. Hasonlóképpen új törvényként léptették életbe, hogy már nemcsak a könyvek, hanem hírlap- és folyóiratcikkek írásához is meg kell szerezni a püspöki engedélyt, sőt, olyan lapban, mely a katolikus vallást és a jó erkölcsöt támadni szokta, még a világi katolikusok is csak a püspök által elismert okból írhattak.⁸² Tehát a tanács ezen kívánalma teljes mértékben ellentétben állt az új egyházi törvénykönyv szellemével.

A tanácsnak volt egy 19. programpontjai is, amelyet ismeretlen okból nem közöltek a kiküldött felhívásokban, azonban a januári kongresszusra mégis beérkeztek rá szavazatok. Ez a jejunium sacramentum, azaz a szentségi böjt megreformálását kívánta,⁸³ ugyanis az egyházi törvénykönyv 808. kánonja kimondta, hogy a papnak misézés előtt éjfélről kezdve kötelezően szentségi böjtöt kell tartania.⁸⁴

A Papi Tanács programjának ezen második része is alapvetően ugyanolyan szellemben készült, mint az első 11 pont. Azonban itt már az érdekvédelemmel szemben a reformtörekvések léptek előtérbe. Számos kérdésben összeütközésbe került a program az érvényes egyházzjoggal és az egyházi szokásokkal (breviárium, egyházi címek, kápláni intézmény, viselet, cenzúra, szentségi böjt kérdése), azonban szélsőségesen radikális törekvéseknek ezeket sem igazán lehet nevezni, inkább csak modernizációnak. Azonban a magyar nunciátúra felállítása és a katolikus sajtó felfejlesztése olyan követelés volt, amely az egész katolikus közélet és a legfelsőbb egyházi vezetés részéről is csak jóváhagyást válthatott ki. Az új pontokat szétküldték az országba és felszólították a papságot, hogy szavazzanak rájuk igennel vagy nemmel, valamint kijelentették, hogy a Rómát érintő kérdéseket a püspöki kar vagy a nunciátúra útján el kívánják juttatni a pápához is.⁸⁵

81 SIPOS 1928, 36.

82 SIPOS 1918, 180–184.

83 *Egyházi Közlöny* 1919. január 19. 18.

84 SIPOS 1928, 120.

85 *Alkotmány* 1918. december 1. 10.; *Egyházi Közlöny* 1918. december 1. 305.

Ismerjük a tanács második szakaszban közzétett programpontjaira adott szavazatok állítólagos eredményét is. Eszerint a breviarium reformja (12. pont) mellett szavazott 90,9%, a magyar nunciatúra rögtöni felállítása (13. pont) mellett 99,4%, az irreális egyházi címek eltörlése (14. pont) mellett 90,8%, a hatalmas sajtóalap megteremtése (15. pont) mellett 99,6%, a helyi káplánságok eltörlése (16. pont) mellett 87,4%, a polgári ruha viselése (17. pont) mellett 72,8%, az egyházi cenzúra enyhítése (18. pont) mellett 87%, a szentségi böjt reformja (19. pont) mellett 73%.⁸⁶ Az Egyházi Közlöny a cölibátus eltörlésére – amely hivatalosan nem tartozott az Országos Papi Tanács programpontjai közé, csupán a Délmagyarországi Papi Tanácséba, de Szalay nyilatkozata szerint a budapestiek is szeretnék volna ezt – leadott szavazatokról nem szól, de Felkl Viktor beszámolója szerint ezt Szomor Béla a januári kongresszuson 52–53%-ban határozta meg.⁸⁷ Azonban ezek a számok távolról sem az egész alsópapság véleményét tükrözik, ugyanis Rott püspök adatai szerint csak 1200 szavazat érkezett be a tanácshoz, amely az ország papságának csak kis részét jelentette.⁸⁸

TEVÉKENYSÉGE

November 10-e körül a Papi Tanács egy kiáltványt küldött szét az ország papságához. Ebben ismertették a 11 pontot és megokolták a tanács létjogosultságát: „(...) az Egyház és a papság örvény előtt áll. Az elmúlt évtizedek elszakítottak a néptől. Anyagi és erkölcsi létfeltételeink meginogtak. (...) A magyar egyház a körülötte álló világ dekorációba öltözött századokon át: a feudális világ dekorációit hordozta. A feudális világ egész rendszere megdőlt most. Nem sajnáljuk. (...) A forradalmi időkben a krisztusi gondolatok integritását és folytonosságát biztosítani akarjuk. És akarjuk saját létfeltételeink biztosítását is!” Vagyis, mint fentebb említettem, a tanács az alsópapság érdekvédelmi szervezetén kívül egy egyházi reformmozgalom is kívánt lenni, mely újításaival az egyházat az új időkbe való beilleszkedésben segítené. Felszólították a vidéki papságot haladéktalan csatlakozásra. A szervezkedés nagy lendületére utal, hogy a kiáltvány szerint a Papi Tanács egész országos szervezetének két hét alatt készen kell állania, hogy az égető kérdések néhány hét alatt megoldást nyerjenek.⁸⁹

Hamarosan, november 14-re össze is hívták a Papi Tanács első gyűlését.⁹⁰ Itt a vezetőség ismertette a szervezés munkálatait és a 12 tagú intézőbizottságot még ugyanennyi taggal egészítették ki: Budapestről Jandik József hittanár, Kriegs-Au Emil, a katolikus szociális munka vezetője, Krajnyák Gábor görög katolikus lelkész, Mészáros János prelátus, Mihalik Antal hitoktató, Szomor Béla hitoktató és Zsigovits Béla hittanár, vidékről pedig Grieger Miklós sóskúti plébános, Merva Imre, Vedres Béla, Német István esztergomi káplán, Keményfy K. Dániel esztergom-vizivárosi plébános és Boroviczenyi Nándor ceglédberceli plébános lett a bizottság tagja.⁹¹ A beazonosítható

⁸⁶ *Egyházi Közlöny* 1919. január 19. 18.

⁸⁷ VÉL AD 1014/1919

⁸⁸ VÉL AD 1014/1919

⁸⁹ *Alkotmány* 1918. november 13. 12–13.

⁹⁰ *Alkotmány* 1918. november 13. 11.

⁹¹ *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 293.; *Esztergom* 1918. november 17. 3.

személyek közül már három plébános is szerepelt az intézőbizottság tagjai között és az alacsonyabb státusú személyek – a káplánok és hitoktatók – már arányaiban némiképp háttérbe szorultak. Az életkor szerinti megoszlás azonban még mindig egyértelműen a fiataloknak kedvezett, az intézőbizottság ezen tagjai között is a harmincas korosztály dominált, csupán Keményfy és Boroviczényi volt némileg idősebb, előbbi 52, utóbbi pedig 45 évével.⁹²

Az értekezleten egy külön görög katolikus intézőbizottságot is létre akartak hozni, amely megalakulásáig Krajnyák Gábor görög katolikus lelkész képviselte a görög katolikus érdekeket a tanács intézőbizottságában.⁹³ Kijelölték a Papi Tanács a Magyar Nemzeti Tanácsba delegált két képviselőjét is Szalay és Mészáros személyében.⁹⁴

A gyűlésen ismertették Persián kormánybiztos levelét is a tanácshoz, amelynek tartalmát azonban a lapok tévesen közölték. Mind az Egyházi Közlöny, mind az Esztergom tudósítása szerint a kormánybiztos kijelentette, hogy a kormány az alsópapság illetékes képviselőjének és akarata kifejezőjének kizárólag a Papi Tanácsot ismeri el és azt kívánja, hogy a tanács mielőbb magába olvassza az egész katolikus alsópapságot és gondoskodjék a szervezet legdemokratikusabb kiépítéséről.⁹⁵ Ezek alapján a primás már november 11-én tiltakozott az ellen, hogy a kormány a Papi Tanácsot hivatalos fórumnak tekintse, hiszen a hierarchia véleménye szerint a katolikus papságot képviselni egyedül a püspökök hivatottak.⁹⁶ Persián azonban november 16-i táviratában kijelentette, hogy a lapok eltorzították nyilatkozatát, hiszen ő csak az alsópapság óhajainak kollektív kifejezésére és akaratának hű visszatükrözésére hívta fel a tanácsot, valamint csak azt mondta, hogy az alsópapság egységes érdekképviseletét várja tőlük, feltételezve és remélve, hogy ez a püspöki kar szándékaival is teljes összhangban áll. Kijelentette továbbá Lepold Antal primási irodaigazgatónak, hogy természetesen az egyházmegyei hatóságokkal, nem pedig a Papi Tanáccsal kíván a függő egyházpolitikai kérdésekről tárgyalni.⁹⁷ De mint láttuk, a hercegprimás részéről ez nem volt jogos félelem.

Azonban maga a Papi Tanács is félreértette Persián levelét. Ugyanis Szalay két nappal későbbi nyilatkozatában a lapok téves tudósításához hasonlóan kijelentette, hogy „a kormány az alsópapságot érintő minden kérdésben *kizárólag* [kiemelés az eredeteiben] a Papi Tanácsot fogadja el az alsópapság hivatott képviselőjének és akarata hivatott képviselőjének.”⁹⁸ Jogosan merül fel a kérdés, hogy tudatosan értelmezte-e félre Szalay Persián nyilatkozatát? Nincs rá bizonyíték, de egyáltalán nem elképzelhetetlen, ezzel próbálva a Papi Tanács jogalapját megerősíteni, és mind az alsó-, mind a felsőklérus előtt tekintélyét és befolyását növelni. Természetesen azt nem zárhatjuk ki, hogy a kormány valamelyik tagja, vagy valamely más politikai pozícióban lévő személy valóban tett ilyen, vagy hasonló kijelentést, hiszen jóformán annyiféle egyházpolitikai elképzelés élt a kormányban, ahány személy azt alkotta és egymástól függetlenül, gyakran egymásnak is el-

92 Személyi adataikat lásd.: *Schematismus Venerabilis Cleri Archidioecesis Strigoniensis pro anno reparatae salutis communi 1917*. Esztergom, 1917. 291–405.

93 *Egyházi Közlöny* 1918. december 1. 308.

94 *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 293.; *Esztergom* 1918. november 17. 3.

95 *Egyházi Közlöny* 1918. november 15. 293.; *Esztergom* 1918. november 17. 3.

96 PIL 704. f. 12. óe. 20–21.

97 Magyar Országos Levéltár (MOL) K 803 (PTI 606. f.) 8.őe. Persián Ádám távirata Lepold Antalhoz (1918. november 16.)

98 *Alkotmány* 1918. november 17. 12.

lentmondva tettek közzé nyilatkozatokat egyes kérdésekről. Bár azt nincs okunk vitatni, hogy a demokrata népkormány nagy szimpátiával figyelte a reakciónak, sőt, ellenforradalminak tartott katolikus papság ilyen forradalmi, demokratikus szervezkedését.

A szavazatok és a csatlakozások koordinálására december 20-án megnyílt a Papi Tanács irodája is Budapesten a Ferenciek terén Perlaky Prasser Lajos, az Alkotmány belső munkatársa vezetésével, ahol a pontokra beérkezett szavazatokat egy titoktartásra kötelezett három tagú bizottság összesítette.⁹⁹

De a tanács a szervezésen túl más gyakorlati tevékenységet is kifejtett, mely elsősorban az alsópapság megélhetési gondjainak megoldását célozta. Legelőször is a fővárosi káplánok és hitoktatók – a tanács vezérkara – siralmas anyagi helyzetén próbált segíteni. Tárgyaltak erről Persiánnal, a prímástól is gyorssegélyt kértek – kaptak is fejéenként a budapesti hitoktatók és káplánok 6–700 koronát – és erre kérték a hajdúdorogi püspököt is a fővárosi görög katolikus papok részére, aki azonban nem tudott adni, de a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz kérvényt nyújtott be érdekében.¹⁰⁰ A tanács elhatározta egy papi gyorssegélyalap létrehozását is.¹⁰¹ Más segélyezésekkel is foglalkoztak, például Persián a leszerelt tábori lelkészek számára a Papi Tanácsnak utalta át a reverendaszövetet, amelyet az osztott szét.¹⁰²

Szalay november 22-én a tanács nevében a Magyar Nemzeti Tanácshoz és a népkormányhoz is benyújtott egy, az alsópapság anyagi helyzetével foglalkozó memorandumot. Ebben követeli, hogy a katolikus egyházi és alapítványi javakat azonnal bocsássák a létesítendő Katolikus Autonómia kezelésébe, amely elvégezné a nagybirtokok parcelálását a kormány földreformja értelmében. A megváltásként kapott pénzből vagy értékpapírokból rendeznék az alsópapság anyagi helyzetét, a nagyjavadalmasok pedig megfelelő fix jövedelemben részesülnének. Vagyis a katolikus vagyon sürgős demokratizálását követeli, de tiltakozik minden olyan törekvés ellen, amely annak megváltás nélküli szekularizálását célozná, mivel egyrészt ez a polgári jogok megsértése lenne, másrészt pedig véleménye szerint csak a fentebb vázolt formában biztosítható az alsóklérus megélhetése, ugyanis állami fizetésben nem bízhatnak, mert jöhet olyan antiklerikális szellemű kormány, amely ezt nem lenne hajlandó folyósítani. Szalay a memorandum egy-egy példányát megküldte a püspököknek is.¹⁰³

A Papi Tanács ilyen jellegű gyakorlati tevékenysége mellett igyekezett minden aktuális egyházpolitikai kérdésben is véleményt nyilvánítani. Jó példa erre Szalay fent ismertetett memoranduma, amelyben a kormány földbirtok-politikája és a Katolikus Autonómia azonnali megszervezése mellett nyilatkozik. A tanács az autonómiát szervező Katolikus Tanácsba is jelölt négy tagot,¹⁰⁴ határozottan kiállt a kötelező vallásoktatás mellett,¹⁰⁵ felhívást intézett az összes párthoz, hogy folytassanak közös eszmecserét és igyekezzenek együttműködni az új Magyarország érdekében,¹⁰⁶ próbálta az összes fele-

99 *Esztergom* 1918. december 29. 2.

100 GKPL I/1/a. 4740/1918

101 *Alkotmány* 1918. november 23. 6.

102 *Alkotmány* 1919. február 12. 6.

103 PPL 4890/1918; *Alkotmány* 1918. november 23. 6.; KPL Ord. Epp. Cass. 5990/1918; GyEL Egyház-korm. 5865/1918; VPL Diversa 6643/1918

104 *Alkotmány* 1918. november 28. 10., december 22. 9.

105 *Alkotmány* 1919. február 2. 5., március 7. 2.

106 *Alkotmány* 1919. február 23. 4.

kezet lelkészeit tömöríteni a vallás védelmébe,¹⁰⁷ állást foglalt a budapesti püspökség mellett, és amíg az életbe nem lép, a budapesti érseki helynökség azonnali felállítását szorgalmazta.¹⁰⁸

Az ország északkeleti vidékein a Görög Katolikus Papi Tanácsnak nevezett hajdúdorogi egyházmegyei papi tanács egy egészen sajátos tevékenységével találkozunk: egyszerűen kijelentette, hogy az egyházmegyében és a vele szomszédos magyarlakta kerületekben teljes mértékben áttérnek a magyar misenyelvre – szemben az egyházmegyét alapító Christifideles graeci című pápai bulla a görög liturgikus nyelvet kimondó határozatával – és felkérték Miklósy püspököt, hogy ezt jelentse be a primásnak vagy közvetlenül a Szentszéknak.¹⁰⁹

A PAPI TANÁCS TÁMOGATOTTSÁGA A JANUÁRI KONGRESSZUSIG

Nézzük meg, milyen volt a Papi Tanács támogatottsága az alsópapság körében január közepéig, a tanács kongresszusáig, amely ebben a tekintetben vízválasztónak tekinthető?

Erre vonatkozóan két forráscsoporttal rendelkezünk. Az egyik az Egyházi Közlöny novemberi, decemberi és januári számai, melyek folyamatosan cikkeztek a tanácsról és rengeteg pap véleményét közölték. Ebből egy elég pozitív kép bontakozik ki. Általában azt mondhatjuk ezek alapján, hogy az alsópapság a tanácstól azt várta, hogy a régi, megcsontosodott és nemegyszer már anakronisztikus rendszer helyett az egyházba új, friss, szabad és demokratikus szellemet fog hozni, amely által a hívek vallásossága is erősödni fog és mindez az egész egyház felvirágzásához fog vezetni. Radikális hangokat – Szalay nyilatkozatain kívül – nem hallunk, sem a főpapság elleni támadásokat. A legtöbb vélemény ezeken kívül a tanács egyes pontjait tette vizsgálat tárgyává és azokról elmélkedett, gyakran módosításokat javasolva. Ezt a pozitív hozzáállást az Egyházi Közlöny hasábjain azonban feltehetően az is befolyásolta, hogy a lap, melyet Giesswein Sándor szerkesztett, mintegy a Papi Tanács fórumaként működött, tehát kézenfekvő, hogy nagyrészt a vele rokonszenvezők ismertették benne véleményüket.¹¹⁰ Egyébként a januári kongresszusig általában a többi katolikus lap is rokonszenvvel figyelte a szervezkedést.¹¹¹

A másik forráscsoport, amelyekből az alsópapság a Papi Tanácsról kialakult véleményét megismerhetjük, az egyházmegyei levéltárak dokumentumai. Ezekben elsősorban találunk utalásokat illetve véleményeket a tanácsra vonatkozóan, azonban véleményem szerint ezekből sokkal realisabb képet kaphatunk az ország papságának nézeteiről. Ez a kép pedig már egyáltalán nem ilyen derűs!

Nagyon gyakran azt figyelhetjük meg ezekben a forrásokban, hogy a vidéki papság tanácstalanul állt az új szervezet előtt és főpásztorától kért útmutatást. Ezt láthatjuk a

107 *Féjérmegyei Napló* 1919. január 14. 2.

108 *Alkotmány* 1918. november 23. 6.; *Budapest-Balparti Katolikus Tudósító* 1918. december 6. 6.

109 GKPL I/1/a. 5051/1918

110 *Egyházi Közlöny* 1918. november 24. 297–301., december 1. 307–309., december 8. 313–316., december 15. 321., 323–325., december 22. 329–333., 1919. január 1. 5.

111 *Magyar Kultúra* 1918. november 20. 411.; *Váci Közlöny* 1918. november 21. 2–3.; *Esztergom* 1918. november 24. 2.

pálmafalusi¹¹² és a marcali¹¹³ plébános, a dunaszerdahelyi¹¹⁴ és a lipóújívári¹¹⁵ esperes, a pozsonyi apátkanonok,¹¹⁶ valamint az andocsi ferences házfőnök¹¹⁷ esetében. A moholi plébános ugyan belépett a tanácsba, de közölte főpásztorával, Várady Lipót Árpád kalocsai érsekkel, hogy ha esetleg kifogása van ez ellen, akkor azonnal kilép.¹¹⁸ Alapvetően mindenhol a püspökök iránti teljes lojalitás nyilvánult meg ebben a kérdésben az alsópapság részéről.

Csak elvétve hallunk igazi lelkesedést a mozgalommal kapcsolatban.¹¹⁹ Inkább a tanács szükségességében illetve eredményességében való kételkedés hangja a jellemző, például Radovics László zalapetendi káplán szerint a szervezkedéstől ugyan a jóakaratot és a jóhiszeműséget megtagadni nem lehet, de szerinte „mint magánkezdeményezés nem lesz képes egyesíteni a papság teljes zömét sem, nem lesz képes megmozgatni és összefűzni a katolikus érdekeltség minden rétegét és szárait sem és így nagyon is kézenfekvő az eshetőség, hogy az első fellángolást és felbuzdulást követi a teljes magárahagyottság és kiábrándulás”.¹²⁰ Gyakori, hogy egy-egy esperesi kerület csatlakozik ugyan a tanácshoz, mivel azt az egyház és a saját érdekükben szükségesnek vagy legalábbis hasznosnak vélik, de kijelentik, hogy remélik, hogy az egyház hit- és erkölcsstanításának, valamint a püspökök fegyelmi jogának keretén belül marad, „mert hisz másként szólni se lehetne a hozzá való csatlakozásról”.¹²¹ Úgy tűnik, a vidéki papság a tanács forradalmi újításait elvetette – különösen a breviárium reformja váltott ki nagy felzúdulást – és inkább csak az anyagi ügyekkel foglalkozó érdekvédelmi szervezetként látta volna szívesen,¹²² bár némelyek a tanácsnak szélesebb tevékenységi kört szántak, nevezetesen azt, hogy az aktuális egyházpolitikai kérdésekben – a kötelező vallásoktatás, a Katolikus Autonómia, a földreform ügyében – az egyház érdekeit védje a püspöki karral karöltve.¹²³

De az egyáltalán nem feltétel nélkül bizó hangok mellett a határozott elutasítás is előfordult, nem is ritkán. Voltak, aki alapvetően nem helyeselték a püspökök nélküli egyházi szervezkedést,¹²⁴ míg mások félték, hogy a tanácsban „a radikális, egyházellenes elemek” kerülnek előtérbe.¹²⁵ Előfordult az is, hogy egyszerűen feleslegesnek tartották a tanács megszerveződését, mivel úgy gondolták, hogy az esperesi kerületi koronagyűlések elég lehetőséget kínálnak a felmerülő problémák megoldására és a püspökök is nyitottak papjaik kívánságai iránt.¹²⁶ A szacsúri helyettes plébános szerint

112 Szepesi Püspöki Levéltár (SzepPL) Fond Spišská Biskupso 1900–1985 Box 1918/F 1614/1918

113 VÉL AD 6614/1918

114 PL Csernoch 1918 D/c 6114

115 SzepPL Fond Spišská Biskupso 1900–1985 Box 1918/F 1791/1918

116 PL Csernoch 1918 D/c 6181

117 MOL P 233 3. cs. 1226/1918

118 KFL I.1.a. Districtualia 5834/1918

119 *Egri Újság* 1918. december 29. 1.; *Fejérmegyei Napló* 1918. november 13. 1., november 15. 1.

120 PL Csernoch 1918 D/b 6281

121 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 6704; VÉL AD 1013/1919; SzPL AC 5100/1918; GyEL Egyházig. 5850/1918; *Szombathelyi Újság* 1918. november 17. 3.

122 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 6704; VÉL AD 5859/1918, 357/1919; SzPL AC 5100/1918; PPL Esp. 1918 Németi

123 PPL 385/1919

124 VÉL AD 357/1919

125 VÉL AD 6699/1918; PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1163

126 KFL I.1.a. Disciplina cleri 949/1919

egyenesen „báránybőrbe öltözött farkaspapok” szervezik a Papi Tanácsot, melyet ki-mondottan veszélyes mozgalomnak tartott: „Részemről nem csatlakozom hozzá és tel-jes szívemből elítélem és lelki fölháborodással visszautasítom, mert szerény vélemé-nyem szerint forradalmi szagú és veszélyeztetési szent egyházunk fegyelmét, szervezetét, szellemét, egységét, a püspökök tekintélyét és a papok egyetértését, mely különösen most, ezen szomorú, vészthozó bacillusokkal telített időben szükséges.”¹²⁷

VIDÉKI SZERVEZKEDÉS

Nézzük, hogyan alakult vidéken a helyi papi tanácsok megszervezése! Mint láttuk, a primás már november 2-i nyilatkozatában kikötötte, hogy a papi egyesület szervezkedé-se csak egyházmegyénként történhet, amelyekből néhány delegátust küldenek az orszá-gos értekezletre. A november 20-i püspökkari konferencia is ezt erősítette meg. A ta-nács budapesti szervezőbizottsága is elfogadta ezt az álláspontot és ez alapján indult meg a vidéki szervezkedés.

Óriási sietséggel látott munkához a Papi Tanács intézőbizottsága, kérte, hogy – ir-reális módon – két hét alatt történjen meg az országos szervezet kiépülése! November 16-án szétküldték az országba a szervezkedés programját: eszerint minden papi testü-let vagy pap, aki személyesen vagy írásban csatlakozik, tagja a Papi Tanácsnak; min-den esperesi kerület válasszon egy bizalmi férfit, aki az összehívandó egyházmegyei gyűlésen a kerületét képviseli; a kerületi bizalmiak összegyűlve válasszanak minden 10 személy után egy egyházmegyei képviselőt; akiknek összessége fogja alkotni a Papi Ta-nács képviselőtestületét, amely határozatainak végrehajtása a központi intézőbizottság feladata lesz, csakúgy, mint az országos szervezet központi irányítása.¹²⁸ Nyilvánvaló, hogy a tanács a legtisztább demokratikus elvek alapján akarta az alsópapság szerveze-tét kiépíteni és a felhívásában szó sem volt a püspökkari konferencián kikötött főpapi felügyeletről, sőt, kiemelték, hogy a képviselők megválasztása „csak teljesen szabad-akaratu [sic!] és minden pressziótól mentes” szavazás útján lehetséges, vagyis a tanács itt már letért a püspöki kar által megszabott útról.

Az intézőbizottság javasolta azt is, hogy egyházmegyénként is alakuljanak papi ta-nácsok, mint az Országos Papi Tanács testületei, a speciális helyi kérdések megtárgya-lására, azonban kikötötték, hogy ezek megoldása csakis az országos szervezet feladata lehet.¹²⁹

Meg is indult országszerte a szervezkedés, sok helyen már az ezt megengedő, illetve arra felszólító, általában november 22. és december eleje között kelt püspöki körlevelek előtt. Vagyis Szalayék példáját követve a szervezkedést engedélyező november 2-i prí-mási nyilatkozatot vidéken is magukra értették a papi tanácsok, holott – mint fentebb ezzel már részletesen foglalkoztunk – ez csak egy Pax jellegű egyesületre vonatkozott.

Alapvetően azt a tendenciát figyelhetjük meg, hogy a püspöki és érseki székhelyek papsága mondta ki először a csatlakozást az Országos Papi Tanácshoz és alakította meg a maga helyi, városi szintű tanácsát. Ezt láthatjuk Székesfehérváron (november

¹²⁷ GyEL Egyházkorm. 5714/1918

¹²⁸ *Egyházi Közlöny* 1918. november 24. 301.

¹²⁹ *Egyházi Közlöny* 1918. november 24. 301–302.

12.),¹³⁰ Győrött (november 13.),¹³¹ Szombathelyen (november 15.),¹³² Egerben (november 16.),¹³³ Vácott (november 21.),¹³⁴ Pécsen (november 21.)¹³⁵ és Ungváron (november 22.)¹³⁶. Az Alkotmány tévesen tudja,¹³⁷ nem a székesfehérvári volt az első vidéki papi tanács – valószínűleg ez csak abban volt az első, hogy a budapesti Papi Tanácsnak bejelentette csatlakozását –, hanem a nagyváradi, amely azért különleges, mert a Tiszántúl már november 8-i számában beszámol megalakulásáról,¹³⁸ tehát ennek legkésőbb november 7-én, vagyis a Papi Tanács fővárosi megalakulásával egy időben kellett megtörténnie. A két szervezet kapcsolatban is állt egymással, mert a nagyváradiak azonnal felszólították az ország papságát, hogy csatlakozzanak a fővárosi Papi Tanácshoz. Ez szintén korábbi feltételezésünket támasztja alá, miszerint a Papi Tanács a november 7-i budapesti koronagyűlésen nem spontán módon alakult meg, hanem azt korábbi szervezőmunka előzte meg.

Legtöbbször a főpásztori központokban megalakult papi tanácsok próbálták kezükbe venni az egyházmegyei papság megszervezését, és ezek szólították fel őket a csatlakozásra és a bizalmi férfiak megválasztására.¹³⁹ Általában ennek hatására indult meg vidéken a szervezkedés, november végén és december elején a legtöbb esperesi kerület bejelentette csatlakozását vagy csatlakozása jelül kijelölte a bizalmi férfiakat.¹⁴⁰ Egyedül a Veszprémi egyházmegye csurgói kerületéről tudjuk, hogy megelőzve minden központi szervezkedést, már november 12-én kimondta csatlakozását a tanácshoz.¹⁴¹ Ezek a csatlakozások általában a kerületek rendes őszi koronagyűlésein történtek meg, amikor az egész kerület papsága összegyűlt, de ha ezt a rossz közlekedési viszonyok vagy egyéb okok miatt nem tudták megtartani, postai úton jutatták el szavazataikat a papok vagy a kerület espereséhez, vagy pedig az egyházmegye központjában lévő városi papi tanácshoz, esetleg rögtön Budapestre. Bár a Papi Tanácsnak minden pap a tagja lehetett és a tanács teljesen demokratikus elveken akart felépülni, de voltak visszaélésekre

130 *Fejérmegyei Napló* 1918. november 13. 1.; JUHÁSZ VIKTOR: *A proletárdiktatúra és előzményei Székesfehérvárott*. Székesfehérvár, 1927. 44–45.; PESTI JÁNOS: *A Katolikus Egyház a forradalmak időszakában*. In: *Fejér megyei történelmi évkönyv 2.*, Székesfehérvár, 1969. 156.

131 *Dunántúli Hírlap* 1918. november 17. 1–2.

132 *Szombathelyi Újság* 1918. november 17. 3.

133 *Egri Egyházmegyei Közlöny* 1918. november 16. 188.

134 *Váci Közlöny* 1918. november 28. 2.

135 *Dunántúl* 1918. november 22. 5.

136 *Görögkatholikus Szemle* 1918. november 24. 3.

137 *Alkotmány* 1918. november 14. 9.

138 *Tiszántúl* 1918. november 8. 6.

139 *Fejérmegyei Napló* 1918. november 13. 1.; *Dunántúli Hírlap* 1918. november 24. 1.; *Görögkatholikus Szemle* 1918. november 24. 3.; KPL Ord. Epp. Cass. 5990/1918; *Dunántúl* 1918. november 26. 6.; *Szombathelyi Újság* 1918. november 17. 3.; SzatPL 3760/1918

140 Sárvári kerület, körmendi kerület (SzPL AC 5100/1918), Csepelszigeti kerület (Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (SzfvPL) Egyházig. No. 4690. 2856/1918), Homonnai kerület (KPL Ord. Epp. Cass. 6277/1918), Szécsényi kerület (PL Csernoch 1919 Cat. 46. 6704), Soproni kerület (GyEL Egyházkorm. 5850/1918), Szatmári egyházmegye kerületei (SzatPL 3931/1918), Bárándi kerület (*Tiszántúl* 1918. december 1. 5.), Kőszegi kerület (*Szombathelyi Újság* 1918. november 24. 6.), a miskolci és a hegyaljai görög katolikus kerület (GKPL I/1/a. 5116(4739)/1918), a Somogy vármegyei keületek (VÉL AD 249/1919), Veszprémi kerület (VÉL AD 357/1919), esztergomi központi papság (*Esztergom* 1918. november 24. 2.)

141 VÉL AD 440/1919

is példák: a Szatmári egyházmegye erdői kerületének esperese csak a plébánosokat szavaztatta le a bizalmi férfiakra, a káplánokat nem.¹⁴² De mint fentebb említettem, ez általában nem ilyen magától értetődően történt, nagyon sok helyen előbb a főpásztor engedélyét vagy hozzájárulását kérték a csatlakozáshoz, valamint sokszor kikötötték, hogy ezt csak addig teszik, amíg a tanács az egyházas szellem útjáról le nem tér.

Azonban ezzel az általános tendenciával szemben egyes helyeken más úton folyt a szervezkedés. Volt, ahol nem az egyházmegye központi papsága, hanem valamely vidéki kerület próbálta kezébe venni az irányítást. Ilyen volt a Pécsi egyházmegyében a bonyhádi esperesi kerület.¹⁴³ Blandl György, a bonyhádi kerület bizalmija felhívást tett közzé a pécsi Dunántúl című lapban november 24-én a kerületi bizalmiak összehívására november 27-re Dombóvárra.¹⁴⁴ A szervezkedés összehangolatlanságát és az országos tanács sürgetése miatti kapkodást mutatja, hogy előtte pár nappal ettől függetlenül a pécsi papság is közzétett egy ugyanilyen felhívást december 12-re. Ők a gyűlés helyéül először Pécsét szemelték ki, de aztán értesülve a bonyhádiak tervéről, helyeselték Dombóvárt központi fekvése miatt,¹⁴⁵ azonban a szerb megszállás miatt a vonatkozlekedés korlátozása következtében később mégis a megyeszékhely mellett döntöttek.¹⁴⁶ Végül is december 12-én Pécsen sikerült megtartani az egyházmegyei papi tanács első és utolsó gyűlését.¹⁴⁷ Hasonlóan járt el a Veszprémi egyházmegye kapornaki kerülete és a hegyaljai görög katolikus esperesi kerület is, csak éppen ők a püspököket kérték fel a bizalmi férfiak összehívására és ott az egyházmegyei képviselők megválasztására.¹⁴⁸

A szervezkedés óriási lendületét mutatja, hogy a csatlakozások száma az Országos Papi Tanácshoz napról-napra ugrásszerűen növekedett. November 19-én már közel 1000,¹⁴⁹ négy nap múlva hozzávetőlegesen 2500,¹⁵⁰ újabb négy nap múlva már több, mint 3500 tagot¹⁵¹ számlált a szervezet, míg Karácsonyra ez már elérte az 5562 főt.¹⁵² Igaz, a budapesti Országos Papi Tanács egyfolytában sürgette is a szervezkedést.¹⁵³

Végül is december első felére a legtöbb esperesi kerületben megválasztották a bizalmi férfiakat, akik összegyűlhetnek most már az egyházmegyei képviselők kijelölésére. Azonban az egyházmegyei gyűlések megtartásánál sok helyen komoly problémát jelentettek a rossz közlekedési és postai viszonyok – nem tudtak elutazni a bizalmi férfiak vagy a meghívót sem kapták meg –, illetve néhány egyházmegyében ekkor már a megszállás is. Ennek ellenére, ahol csak tudtak, összegyűltek a kerületi bizalmi férfiak – ha hiányos számban is – és megtárgyalták a budapesti, vagyis ekkor már Országos Papi Tanács programját és megválasztották az egyházmegyei képviselőket az országos kongresszusra. Sok helyen ekkor egyházmegyei papi tanácsot is alakítottak – Pécsi egyház-

142 SzatPL 3931/1918

143 PPL 4898/1918

144 *Dunántúl* 1918. november 24. 5.

145 *Dunántúl* 1918. november 26. 6.

146 *Dunántúl* 1918. december 7. 5.

147 *Dunántúl* 1918. december 13. 3.

148 VÉL AD 6287/1918; GKPL I/1/a. 5116(4739)/1918

149 *Alkotmány* 1918. november 19. 12.

150 *Alkotmány* 1918. november 23. 6.

151 *Alkotmány* 1918. november 28. 10.

152 *Alkotmány* 1918. december 28. 9.

153 *Fejérmegyei Napló* 1918. december 8. 2–3.

megye,¹⁵⁴ Szombathelyi egyházmegye,¹⁵⁵ Munkácsi egyházmegye,¹⁵⁶ Csanádi egyházmegye¹⁵⁷ – a budapesti intézőbizottság javaslata alapján.

A nagymérvű vidéki szervezkedés jele volt, hogy sok helyi papi gyűlés kidolgozott plusz pontokat is a Papi Tanács programjához, javasolva más reformokat is az egyház életében.

Ilyen volt a győri egyházmegyei papi tanács, amely megalakulásakor, december 10-én sorra vette az Országos Papi Tanács programpontjait. Az elsőként megjelent 11 pontot elfogadta, a 8. (egy-egy istentiszteleti szertartásoknál a nemzeti nyelv használata) kivételével. Arról nincs szó, hogy ez miért maradt ki. Viszont majdnem mindegyik ponthoz hozzáfűztek még néhány gondolatot.¹⁵⁸ Három új pontot is bevettek a programba, amelyek a vallás védelmét és elmélyítését célozták: a kegyúri jog és a plébániák betöltésének egyházi szellemben való rendezését, a vallás legteljesebb szabad gyakorlását és a hitvallásos iskolák fenntartását. Ez utóbbi kettőt az aktuális politikai helyzetre, vagyis a kormányzat várható antiklerikális intézkedéseire való felkészülés indokolta. A Papi Tanács újabban meghirdetett pontjai közül csak egyet, a magyar nunciatúra felállítását kívánták. Ezek közül sok már az egyházi törvények megváltoztatását kívánta és úgy tűnik, ezzel a győriek egyáltalán nem értettek egyet. Ülésükön ki is jelentették, hogy a Délmagyarországi Papi Tanács a cölibátus eltörlésére vonatkozó mozgalmát – mellyel lentebb részletesen foglalkozunk – visszautasítják és elítélik. A győri egyházmegyei papi tanács programja teljesen megfelelt kinyilatkoztatott célkitűzéseinek, melyben semmi radikális vagy az egyházas szellemmel ellenkező nem volt: „a papság országos szervezkedésének legfőbb célja az, hogy megszerezze mindazokat a módokat és eszközöket, amelyekkel a veszélyeztetett hitéletet megmenti, a városokban és a falvakban egyaránt felvirágoztatja, saját maga erkölcsi és anyagi boldogulását előmozdítja s lelkipásztori működését minden oldalról biztosítja.”¹⁵⁹

A pécsi egyházmegyében a legnagyobb lelkesedéssel szervezkedő bonyhádi esperesi kerület a Papi Tanács addig közzétett 11 pontját teljesen elfogadva szintén kidolgozta a maga plusz javaslatait.¹⁶⁰ Az esperesi kerület leszögezte, hogy ezeken kívül mit vár

154 *Dunántúl* 1918. december 13. 3.

155 *Szombathelyi Újság* 1918. december 8. 5.

156 *Egyházi Közlöny* 1918. december 22. 333.

157 *Alkotmány* 1918. november 24. 13.

158 A papnevelés reformját kívánó pontot kibővítették azzal, hogy a papságot készítsék fel a társadalmi és egyleti élet vezetésére. Az alsópapság anyagi helyzetét rendezni kívánó ponthoz hozzáfűzték, hogy ezt az egyházi vagyonból tegyék meg – tehát Szalay november 22-i memorandumához hasonlóan ők is elutasították az állami fizetés lehetőségét –, a plébánosokat kártalanítsák a káplánellátásért, a káplánok kapjanak fizetésemelést és korpótléket, valamint hogy a filiai és hitoktatói teendőket külön díjazzák. A 4. pont kapcsán papi otthonok felállítását kívánták a nagyobb városokban, vagyis olyan létesítményeket, ahol az ügyeiket intéző papok megszállhatnak. Az egyházmegyei zsinatok 5 évenkénti megtartását kívánó 9. ponthoz azt tették hozzá, hogy kívánják évenként egyházmegyei papi konferencia tartását is, valamint a püspöki vizitáció megtartását és az esperesi intézmény tartalmassá tételét, az ellenőrzés szigorú és hivatalos keresztülvitelét.

159 *Dunántúli Hírlap* 1918. december 12. 1.

160 A kerület tagjai a Papi Tanács fentebb ismertetett programjának 1., 2., 3., 8., és 10. pontját a következőkkel kívánták kiegészíteni: A teológiai képzés legalább két utolsó évfolyamában vezessék be a cellarendszert, mivel így a papnövendékek megszokván az önállóságot, könnyebben helytállnának az életben; a nagyobb kiterjedésű plébániákat decentralizálják, a káplánokat önálló háztartással a filiákba helyezik ki, hogy így a pasztoráció rendszeresebb és mélyrehatóbb legyen; a papi nyugdíjat a szolgálati

még a Papi Tanácstól: érvényesítse teljes befolyását arra vonatkozóan, hogy a hitoktatás továbbra is kötelező maradjon, a vallás fokozottabb védelemben részesüljön és hogy a speciálisan kegyeleti célokat szolgáló (mise, kereszt, stb.) alapítványok továbbra is az egyház kezében maradjanak és kitűzött céljaikat szolgálhassák.¹⁶¹ Láthatjuk, hogy ez a program nagyon hasonló a győrihez, ugyanaz a szellemiség nyilvánul meg mind a kétőben, a kívánalmak mentesek minden radikalizmustól és őszinte jó szándékkal igyekeznek módokat keresni a vallás védelmére és a hitélet elmélyítésére. De nemcsak a helyi papi gyűlések, hanem egyes személyek is sok módosítást és új pontokat javasoltak a Papi Tanács programjába.¹⁶²

Ki kell térnünk a görög katolikus papság külön kívánságaira is, mely speciális helyzetéből adódott. Ezt többen is megfogalmazták. Krajnyák Gábor, az Országos Papi Tanácsban a görög szertartású papság képviselője ezeket kívánta: 1. a papözvegyek nyugdíjának rendezése; 2. a papi árvákról gondoskodás; 3. a papi nyugdíj olyan reformja, hogy a görög katolikus papok többletfizetéssel nyugdíjas korukban gondtalanul élhessenek családjukkal együtt; 4. a káplánok külön háztartásának és létminimumának biztosítása; 5. fővárosi görög katolikus internátus azonnali felállítása; 6. a teológiai főiskolák tananyagának revíziója; 7. a teológiai tanárok fizetésrendezése; 8. a Hajdúdorogi egyházmegye rítusnyelvének rendezése; 9. a Budapesti Tudományegyetemen görög szertartástani és egyházbizományi tanszékek felállítása; 10. a hajdúdorogi egyházmegye papnevelő intézetének felállítása Budapest székhellyel; 11. a baziliták reformja, a bazilisszák rendjének meghonosítása.¹⁶³ Tőle függetlenül november 22-én Hadzsega Gyula teológiatanár elnökele alatt a munkácsi egyházmegyei papi tanács is kidolgozta speciális kívánalmait, mely szellemében teljesen hasonló volt Krajnyák programjához,¹⁶⁴ és hasonlóképpen a hegyaljai görög katolikus esperesi kerület papsága is hozzá-

évek alapján állapítsák meg, de úgy, hogy a kezdő fokozat is biztosítsa a nyugdíjasok tisztességes megélhetését; amennyiben a nemzeti nyelvet egyes szertartások végzésénél megengedik, gondoskodni kell arról, hogy olyan nemzeti nyelvű szövegeket készítsenek, amelyek mellett, hogy teljesen kifejezik a szertartások értelmét és szellemét, a hívek „értelmének” is megfelelnek; az esperesi kerületek beleszólhassanak az esperesek megválasztásába. Az 5., a papi javadalmazás reformjáról szóló – legfontosabbnak tartott – pont kiegészítését igen nagy részletességgel fejtették ki. Mivel elérendő célnak a papságnak a hívektől való teljes anyagi függetlenítését tartották, a párbér eltörlésével meg akartak szüntetni minden stóljajárandóságot is. Ezt úgy tervezték, hogy csak a misedíjak maradnának érvényben, minden más szertartást, amelyért eddig stóladíj járt, egy általános séma alapján a papság ellenszolgáltatás nélkül lenne köteles elvégezni és csak az ezen felül kívánt, a szertartás ünnepélyesebbé tételére szolgáló dolgokért számíthatnának fel általános érvénnyel megállapítandó díjazást. Az így megszüntetett stóljajárandóságot a rendes viszonyok között eltelt öt év átlaga alapján meghatározandó összegben számítanák a fizetéshez. Abban az esetben, ha a párbér megváltása úgy történne, hogy a készpénzfizetés továbbra is a hitközség terhére képezné, a kerület kívánatosnak tartaná, hogy a megváltást az egyházlátogatási okmány, illetve az állandó gyakorlat alapján kifejlesztett jogszokás figyelembevételével bizottság állapítsa meg. A kijelölt összeget a hívek vagyoni viszonyaik arányában hitközségi adó formájában fizetnék be a hitközségi pénztárba, ahonnan azt havi részletekben kapná meg a plébános. A megváltás összegét 10 évenként a bizottság a tényleges viszonyoknak megfelelően felülvizsgálná és újból megállapítaná. Helyesebbnek tartaná azonban a kerület, ha a papság fizetését egységesen rendeznék és valamilyen közpénztárból utalnák ki. Ez esetben a javadalmazás összegének megállapításánál a munkatöbblet méltányos beszámítása is indokolt lenne. Kijelentették továbbá, hogy a fizetés a szolgálati évek alapján fokozatosan emelkedjék. (PPL 4898/1918)

161 PPL 4898/1918

162 *Egyházi Közlöny* 1918. december 1. 309.

163 *Egyházi Közlöny* 1918. december 1. 308.

fűzte a saját speciálisan magyar görög katolikus kívánságait az Országos Papi Tanács pontjaihoz.¹⁶⁵ A Papi Tanács január 15–16-i kongresszusán ugyan Melles Emil budapesti parochus ismertette a görög katolikusok problémáit, amelyeket a latin szertartású papok megértéssel fogadtak, de nem tudunk róla, hogy az ügyben a Papi Tanácsnak ténylegesen sikerült volna valamit is elérnie, illetve hogy egyáltalán tett valamit ennek érdekében.

Érdemes megvizsgálnunk a tanács társadalmi összetételét. Az a közkeletű eszme él a történelmi köztudatban, hogy a Papi Tanács elsősorban a fiatal, forrófejű káplánokból és hitoktatókból, vagyis a klérus legalsó rétegéből állt, ők „lázadtak” a jobb módban élő, magasabb státusú társaik ellen. A fővárosi Papi Tanács vezetését már megvizsgáltuk, és azt láttuk, hogy ott nagyrészt valóban ez volt a helyzet, de most nézzük meg, hogy ez vidéken is így volt-e, valóban a papság legalsóbb rétege támogatta elsősorban a Papi Tanácsot? Ennek érdekében nézzük meg az egyes esperesi kerületek bizalmi férfijainak – már ahol ezt ismerjük – az egyházi hierarchiában elfoglalt pozícióját!¹⁶⁶ Nos, az egész ország területéről 101 latin és görög szertartású kerületi bizalmi férfi státusát ismerjük. Ebből 34 esperes-plébános, 2 apátplébános, 1 tiszteletbeli kanonok, 37 plébános, 1 sekrestyeigazgató, 1 karkáplán, 9 helyi lelkész – az anyaplébániából már kiszakított, de önálló plébániává még nem szervezett terület lelkipásztorja – és 6 teológiai vagy főiskolai tanár volt, azaz 82 személy az alsóklérus felső rétegéből, illetve a papság középrétegéből került ki. Tehát a megválasztott bizalmi férfiak döntő többsége egyáltalán nem a „lázásfejű ifjú káplánok” közül került ki, hanem az idősebb, jobb anyagi körülmények között élő és magasabb státusú papok közül. Sőt, a felsóklérushoz tartozó néhány személy is elvállalta a helyi papi tanács megbízatását: Pfeiffer Miklós kassai és Zapoteczky Endre miskolci kanonok, egy prépost-főesperes, valamint egy egyházmegyei főtanfelügyelő, aki állásából kifolyólag valószínűleg szintén kanonoki stallummal bírt. Csupán 4 káplánt és 2 hitoktatót – vagyis az alsópapság alsó rétegéhez tartozó papot – találunk a bizalmi férfiak között, ami a fentiekkel összevetve elenyésző kisebbség.

Hasonló képet láthatunk az egyházmegyei képviselők tekintetében is. Itt hét egyházmegyre vonatkozóan sikerült adatokat találnunk. Ezek képviselői között 5 plébános, 3 esperes-plébános, 1 apátplébános és 1 apát szerepel, 4 teológiai és 3 egyéb főisko-

164 1. állandó népmissziók; 2. a papi lelkigyakorlatok rendes megtartása; 3. a római Keleti Tanulmányok Intézetébe hazai tanárokat és diákokat is vegyenek fel; 4. teológiai stipendiumok létesítése; 5. a Budapesti Tudományegyetemen görög katolikus apologetikai, valamint szertartástani és egyházjogi tanszékek felállítása; 6. a központi papnevelő intézet egyik prefektusa görög katolikus legyen; 7. a felekezeti iskolák feletti felügyelet egységes rendezése; 8. a görög katolikus papi tanács képviselője a kultuszminisztériumban egy referens által; 9. a papözvegyek és a papárvák anyagi helyzetének rendezése; 10. a felesleges, hatáskörrel nem járó egyházi titulusok eltörlése. (*Görögkatholikus Szemle* 1918. november 24. 3.)

165 1. a Hajdúdorogi egyházmegyében a magyar nyelvet oltárnnyelvé emeljék; 2. az összes liturgikus könyvek magyar nyelvre fordítását és kiadását az állam fedezze; 3. a görög katolikus hívek autonómiájának felállítását a latin szertartásúak mintájára; 4. egyházmegyei papnevelde felállítását; 5. a gimnáziummal és más tanintézetekkel kapcsolatos internátusok felállítását; 6. görög katolikus apácák meghonosítása; 7. lelkészek és családtagjaik részére vasúti kedvezmény (GKPL I/1/a. 5116(4739)/1918)

166 A vizsgálatban az egyes papi státusok társadalmi meghatározásához lásd: GERGELY JENŐ: *A Magyar Katolikus Egyház történetének néhány kérdése (1919–1944)*. In: *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar püspöki kar konferenciáinak jegyzőkönyveiből 1919–1944*. Budapest, 1984. 9–14.

lai tanár, valamint Turi Béla prelátnak személyében az Alkotmány főszerkesztője. Csupán a Győri egyházmegye pótdelegátusai között találunk egy káplánt.¹⁶⁷ Tehát itt már nem is az alsópapság felső rétegére, hanem inkább a papság az alsó- és felsőklérus közötti „középrétegre” helyeződött a hangsúly, különösen figyelemre méltó a tanárok nagy száma, akik a papság szellemi elitjét jelentették.

Érdekes összevetni eredményeinket a november 7-én és 14-én kinevezett budapesti intézőbizottság tagjainak az egyházi társadalomban betöltött státusával! Ott, mint láttuk, valóban a fiatal káplánok és hitoktatók voltak túlsúlyban, azonban ez csak a tanács kezdeti időszakára illik rá, a vidéki kiépüléssel a Papi Tanács összetétele teljes mértékben megváltozott, abban a domináns erőt már a plébánosok és az esperes-plébánosok, vagyis az alsópapság felső rétege képviselte, bár ennek hatása a bekövetkező események miatt már nem érvényesülhetett. Tehát azt láthatjuk, hogy egyáltalán nem igaz az a közhiedelem, hogy a Papi Tanács csupán a fiatal káplánok és hitoktatók mozgalma volt. Emellett vizsgálatunk arra is bizonyos, hogy Csernoch primás számítása bevált és a püspökök is nem hiába bíztak egyházmegyéjük papságában, a vidék valóban a mérsékelt elemet delegálta a Papi Tanácsba.

A DÉLMAGYARORSZÁGI PAPI TANÁCS

Az Országos Papi Tanáccsal párhuzamosan, bár annak ötletéből kiindulva egy másik alsópapi mozgalom is megindult időszakunkban Szeged központtal. Már az Alkotmány november 19-i száma beszámol róla, hogy a legerősebben Aradon és Szegeden folyik a papi szervezkedés.¹⁶⁸ November 15-én alakult meg ez utóbbiban a Délmagyarországi Papi Tanács, néhány fiatal pap kezdeményezésére, a szegedi világi papság nagy része és néhány környékbeli vidéki pap részvételével.¹⁶⁹ A tanács elnöke Várhelyi József szeged-belvárosi prépost-plébános lett,¹⁷⁰ azonban a vezetést később – nem tudni mikor, miért és hogyan – Várossy Gyula, szegedi nyugalmazott pap¹⁷¹ vette át, aki a tanács legnagyobb hangú szónoka volt a januári kongresszuson.

A Délmagyarországi Papi Tanács elfogadta az Országos Papi Tanács programját, azonban azt kevésnek találta és a pontokat kibővítette a saját radikálisabb követeléseivel.

167 VÉL AD 6287/1918, 249/1919, 440/1919, 1263/1919; *Alkotmány* 1918. november 14. 9.; *Fejérmegyei Napló* 1918. november 13. 1.; *Dunántúli Hírlap* 1918. november 17. 1–2., december 5. 2., december 15. 1.; *Veszprémi Hírlap* 1919. január 19. 3.; SzepPL Fond Spišská Biskupso 1900–1985 Box 1918/F 1674/1918; SzPL AC 5100/1918; *Vácsi Közlöny* 1918. november 28. 2.; PPL 4898/1918; *Esztergom* 1919. január 5. 2.; SzfvPL Egyházig. No. 4690. 2856/1918; KPL Ord. Epp. Cass. 5990/1918, 6277/1918; PL Csernoch 1919 Cat. 46. 6704; *Dunántúl* 1918. november 23. 6., december 13. 3.; GyEL Egyházkorm. 5850/1918; *Egri Egyházmegyei Közlöny* 1918. december 16. 204., 1919. február 1. 24.; GyÉFKL Püspöki Hiv. 8516/1918; SzatPL 3931/1918; *Tiszántúl* 1918. december 1. 5., december 3. 5.; *Szombathelyi Újság* 1918. november 17. 3., november 24. 6., december 1. 5., december 10. 3., 1919. január 1. 3.; GKPL I/1/a. 5116(4739)/1918

168 *Alkotmány* 1918. november 19. 12.

169 „Mindenképp újakra készül...” II. köt., Budapest 1962, 142–143.; *Néptanítók Lapja* 1918. november 21. 13.; *Papok Közlönye* 1919. március 1. 176.; PIL 704. f. 12. 6e. 28.

170 PIL 704. f. 12. 6e. 28.

171 Várossy sokáig a Függetlenségi Párt országgyűlési képviselőjeként is működött és humoros regények, novellák is fűződnek nevéhez. (*Révai Nagy Lexikona* XIX. köt., Budapest 1926, 30.)

vel. Így míg az Országos Papi Tanács a népnyelvre történő áttérést csak az „egyes istentiszteleti szertartásoknál” követelte, a szegediek a szentmise kivételével minden szertartást így kívánták megváltoztatni. A 11. pont kapcsán már nem elégedtek meg a káptalanoknak a budapestiek által kívánt reformjával, hanem az egész kanonoki intézmény eltörlését és a káptalani vagyonoknak a papnevelésre, papi nyugdíjra és rokkant-alapra való fordítását követelték. Kilenc teljesen új pontot is hozzáillesztettek a programhoz, melyek nagy része azonban semmiféle radikalizmustól nem volt áthatva, sőt, gyakorlatilag ugyanazokat kívánta, mint az egész egyház és a vallásos közvélemény a kormányzat esetleges egyházellenes intézkedéseivel szemben. Nevezetesen kívánták a szerzetesrendek fennmaradását regulájuk teljes szabadságával (13. pont), a kötelező vallásoktatás fenntartását és a vallás mélyítésére szolgáló egyesületek létjogosultságát az iskolákban (14. pont), a felekezeti iskolák fennmaradását (15. pont), a vallás szabad gyakorlását (16. pont), a felekezeti egyesületek szabadságát és állami elismerését (17. pont), szekularizáció esetén az egyházi alapok, épületek és műkincsek sérthetetlenségét (18. pont), valamint azon templomok és intézmények alapjának biztosítását, amelyeket korábban a szekularizált alapokból tartottak fenn (19. pont). A 12. pont ezzel szemben nehezen értelmezhető: „A katolikus egyháznak szabad érintkezését az egyház fejével.” Talán a püspökök kikapcsolásával akartak közvetlenül Rómával levelezni vagy tárgyalni? A szombathelyi püspöki hivatalban, amelynek iratai között fennmaradt a program, szintén nem értették a dolgot, a 12. pont után „???” jel található.

Egy olyan programpont volt azonban, amely a Délmagyarországi Papi Tanácsot igazán radikálissá tette – bár a kanonoki intézmény eltörlése is igen merész újítás lett volna –, a 20. pont, mely így szól: „A coelibátus eltörlése minden korlátozás nélkül.”¹⁷² Ez minden egyházi hagyomány és törvény gyökeres felrúgását jelentette. Ez volt az a téma, amely a korszakban mind a klérusból, mind az egyházi kérdések iránt érdeklődő világi hívőkből a legnagyobb indulatokat váltotta ki, de – ahogy a hasonló követelésekkel föllépő Cseh Papi Tanács példája¹⁷³ mutatja – nemcsak a magyar közvéleményben. Ez a forradalmi időszak legjellegzetesebb és legnagyobb port felvert katolikus papi követelése volt, és nem túlzás kijelenteni, hogy a Népköztársaság legnagyobb egyházi botrányát kavarta. Ezért ki kell térnünk a kérdés részletes vizsgálatára.

A kereszténység első századaiban a papokat még nem tiltotta semmilyen egyházi törvény a nősüléstől, azonban egyre inkább kialakult az a gyakorlat, hogy a klerikusok felszentelésük után önmegtartóztató életet éltek, még ha korábban megnősültek is. A főszentelés előtt kötött házasság folytatható volt, de az isteni szolgálat idején kötelező volt az önmegtartóztatás, a felszentelés után pedig már nem lehetett házasságra lépni. Az első egyházi törvényt a papi cölibátusról az elvirai zsinat hozta a 300 körüli években, mely az egyházi rendből való kizárás büntetése mellett kötelezte a püspököket, papokat és diakónusokat, hogy feleségüktől tartózkodjanak. Ettől kezdve a nyugati egyházban mind ritkábban fordult elő, hogy nős férfiakat felszenteljenek, noha jöllehet ez még elviekben lehetséges volt. I. Leó és Nagy Szent Gergely pápa az elvirai kánont a szubdiakónusokra is kiterjesztette. Azonban a korai középkorban a kereszténységet felvett germán népek és papjaik hatására a cölibátus gyakorlata hanyatlani kezdett, melyet a cluny-i reformmozgalom igyekezett visszahozni, élén VII. Gergely pápával. En-

172 SzPL AC 5952/1918

173 *Papok Közlönye* 1919. február 1–15. 144.

nek következtében 1139-ben a második lateráni zsinat kimondta, hogy aki szabad akaratából magasabb papi rendbe lépett, nem köthet házasságot, majd pedig ezt megerősítette a tridenti zsinat is, csakúgy, mint az 1917-es új egyházi törvénykönyv 132. kánonja. Azonban természetesen a cölibátusnak a századok folyamán mindig megvoltak ellenzői is. A 17. század második felében a felvilágosodással párhuzamosan heves harc bontakozott ki a cölibátus ellen a német és olasz államokban, valamint Franciaországban, ahol a forradalomban el is törölték a papi nőtlenséget.¹⁷⁴

A magyar papságra természetesen az általános egyházi törvények voltak érvényesek, hazánkban a reformáció elterjedése idején hallunk a papi nőtlenség tömeges megszégéről. 1848-ban is felvetődött egyes papok részéről ennek igénye,¹⁷⁵ időszakunkban pedig a forradalom előtt egyes napilapok dobták be a köztudatba ismét ezt a kívánalmat, azzal indokolva ennek szükségességét, hogy az I. világháború nagy veszteségéből a papok nősülésével is minél hamarabb magához térjen a nemzet.

1918 őszén – mikor saját bevallása szerint a forradalom felszabadító levegőjében végre elérkezettnek látta a megfelelő pillanatot erre¹⁷⁶ – jelent meg Földes Dezső várdombi plébános *A cölibátus kérdése* című füzet, melyben Földes a kötelező papi nőtlenség azonnali eltörléséért szállt síkra. Ő írásában minden rossznak elmondta a cölibátust: „az egyház szégyene, gyilkos seb, mérgező virág, pokol kapuja, a római katolikus papság működésének és lelkiismeretének megrontója”. Az egyházban és a társadalomban jóformán minden bajt és problémát ebből eredeztetett, a XX. század valástalanságát csakúgy, mint a lezüllött családi életet. Szerinte a cölibátus „rengeteg és rettenetes bűnök termőfája, a papilek [sic!] megrontója”, melynek eltörlése mind az egyház, mind a vallásos társadalom virágzását hozná magával. Kifejti, hogy ennek megtartása úgyszólván csak a legkritikább esetben sikerült a papságnak és mindig a szigor és a kényszer eszközével kellett fenntartani, viszont megszégése rengeteg pap életét tette tönkre a lelkiismeret-furdalás miatt. Azt is kijelenti, hogy a feleség nem akadály a Isten szeretetének és szolgálatának, sőt, a nők vallásos érzülete mindig inkább erősítette a férfiak hitét. Felteszi a kérdést, hogy ha a házasság szentség, akkor miért legyen a papnak tisztátalan állapot? Kérte ezért a pápát, hogy törölje el ennek törvényét és a püspököket, hogy támogassák papjaik ezen kérését. De a főpapságot sem kímélte: „Az is bizonyos, hogy nem lett volna Luther és nem lettek volna Luther-követők annyian, ha az egyházi fejedelmek és irányító elemek nem foglaltak volna el oly merev álláspontot ebben a kérdésben, oly kérlelhetetlen, kegyetlen, felmentést nem ismerő álláspontot. De nekik mindegy, szakadjon el a félvilág [sic!], hulljon el lelkileg a papság 80 százaléka s velük és miattuk a hívek megszámlálhatatlan milliói, csak győzzön a felmentést nem ismerő kötelező cölibátus fekete uralma. (...) Ők az egyház Vilmosai [utalás II. Vilmos német császárra] és törzskara, milliók lelki vergődésének, küzdéseinek, szenvedéseinek, elpusztulásának, lelki halálának okozói.” Földes még egy „Országos Celibátus-Elleni Szövetség” létrehozását is megkísérelte, de nem sok sikerrel.¹⁷⁷

174 ZSIGOVITS BÉLA: *A papi nőtlenség története Magyarországon*. Budapest, 1914.; SIPOS ISTVÁN: *A celibátus (papi nőtlenség) története és védelme*. Pécs, 1913.; SIPOS 1928, 35.

175 SARNYAI 1999, 68–69.; ZAKAR 2001, 57.

176 PPL 16sztsz/1920

177 FÖLDES DEZSŐ: *A cölibátus kérdése*. Szekszárd, 1918 (In: PPL 16sztsz/1920).

Földest a pécsi egyházmegyei szentszéki bíróság felszólította, hogy írását 10 napon belül nyilvánosan vonja vissza, mivel egyrészt előzetes egyházi cenzúra nélkül bocsátotta kiadásra, másrészt pedig benne tagadja az egyház indefektibilitását, valamint följebbvalói iránt a köteles tiszteletet és engedelmisséget. Földes erre nem volt hajlandó, ezért papi hivatalából felfüggesztették.¹⁷⁸

A Papi Tanács november 7-i megalakulásakor állítólag szintén felvetődött a papi nősülési tilalom eltörlésének igénye, de ezt nem tartották tanácsosnak felvenni a hivatalos programba.¹⁷⁹ Ennek ellenére Szalay Az Újságnak tett december 8-i nyilatkozatában kijelentette, hogy a Papi Tanács szeretné a papi nősülést fakultatívvá tenni, de jól tudja, hogy a Szentszék ebbe úgyszemint egyezne bele.¹⁸⁰ Az Országos Papi Tanács hivatalos programjába ez a kívánság soha nem került be.

Azonban a Délmagyarországi Papi Tanács valódi mozgalmat indított a kötelező papi nőtlenység eltörlése érdekében, ezt nyíltan felvette programjába és ezen követelés elfogadtatásáért mindent meg is tett.¹⁸¹ A Délmagyarországi Papi Tanács vezetője, Várossy Gyula az Országos Papi Tanács 1919. január 15–16-i kongresszusán nagy beszédben próbálta megindokolni nézetüket és kérte, hogy az Országos Papi Tanács vegye be hivatalos követelései közé a fakultatív papi nősülést felszentelés után is és öveztség estén ismételt is. De javaslata nem járt sikerrel, végül is nagy vita után a gyűlés a „pro moribus sacerdotum” bizottság elé utalta a kérdést. De Várossy nem nyugodott, indítványát memorandum alakban a belügyminiszternek is elküldte, aki azonban azt minden további nélkül irattárba helyeztette.¹⁸²

De a Délmagyarországi Papi Tanács nemcsak így küzdött a cölibátus eltörléséért. Védelmébe vette Földes Dezsőt is, aki a pécsi szentszéki bíróság ítélete elől náluk keresett és talált menedéket, és az ő szárnyuk alól panaszolta sérelmeit a januári kongresszuson. Iratát is ismét megjelentette, püspöki engedély helyett „A szegedi Orsz. Papi Tanács [vagyis a Délmagyarországi Papi Tanács] jóváhagyásával”.¹⁸³

Azonban a közhiedelemmel szemben az ország papsága egyáltalán nem támogatta a papi nősülés engedélyezését egyöntetűen, sőt. A korabeli forrásokban és főleg a sajtóban sokkal több véleményt olvashatunk a cölibátus fenntartása mellett, mint ellen. A győri és a csanádi egyházmegyei, valamint a szombathelyi papi tanács képviselői egyenesen elítélték az erre irányuló lépéseket,¹⁸⁴ csakúgy, mint Ott Ádám budapest-újlaki esperes-plébános¹⁸⁵ – kinek csatlakozása az Országos Papi Tanácshoz nagy jelentőséggel bírt –, vagy Hodzsega Gyula, az ungvári görög katolikus papi tanács elnöke.¹⁸⁶ Alapvetően az a nézet uralkodott a magyar papság nagy részében, hogy ahhoz, hogy a pap teljesen Isten szolgálatának tudja szentelni magát, szükséges a nőtlenység kötele-

178 Földes Dezső ügyét részletesen lásd: TENGYEL ADRIENN: *Kísérlet a papi cölibátus eltörlésére a Pécsi egyházmegyében az őszirózsás forradalom idején*. In: *Pécsi Szemle* 2006/ősz (továbbiakban: TENGYEL 2006) 60–66.

179 *Egri Egyházmegyei Közlöny* 1918. december 1. 189.

180 *Az újság* 1918. december 8. 4.

181 SzPL AC 5952/1918

182 MOL K148 1919–22–2726

183 PPL 16sztsz/1920

184 *Alkotmány* 1918. november 24. 13.; *Dunántúli Hírlap* 1918. december 12. 1.; SzPL AC 1428/1919

185 *Egyházi Közlöny* 1918. december 15. 325.

186 *Egyházi Közlöny* 1918. december 22. 333.

zettsége, hogy energiáit a család ne terelje más irányba. Volt, aki ezt még biológiailag is megmagyarázta a különböző „életnedvek” áramlásával! Az ország papságának másik ilyen alapvető nézete ebben a kérdésben az volt, hogy mivel az egyházi törvénykönyv 132. kánonja nem engedélyezi a klerikusok nősülését, ez egyszerűen tilos és az Apostoli Szentszék egyébként sem egyezne bele ennek feloldásába. Sokan ha magát a kezdeményezést elvi alapon nem is ítélték el, de ettől a Papi Tanács hasznosnak vélt mozgalmának komolyságát és eredményességét féltették. Jellemző volt az a vélemény is, mely elismerte, hogy a cölibátus körül valóban sok baj van, de úgy gondolták, hogy ennek orvoslására nem ezt a törvényt kell megszüntetni, hanem a papnevelést kell megreformálni, a szemináriumokban a papnövendékeket ennek tiszteletére és betartására nevelni. Az erdélyi Jakubek István jezsuita atya még arra is vette a fáradságot, hogy statisztikailag kimutatta – a papság számából, életkorából, egészségügyi helyzetéből kiindulva –, hogy nemzeti szempontból is elenyésző lenne a cölibátus eltörlésének haszna: alig több, mint ezer gyermekes papi család keletkezne, és az is csak az első évben.¹⁸⁷ Különösen Földes írása váltott ki nagy felháborodást és ellenszenvet a papi nősülés ellenzői körében.¹⁸⁸

Azonban – bár jóval kevesebben, mint a nősülés ellenzői – voltak, akik támogatták ezt a törekvést. Ilyen volt maga Hock János józsefvárosi plébános, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke, aki bár időszakunkban nem foglalt állást a kérdésben – bizonyára fontos politikai pozíciója miatt –, de az egyház érdekei miatt helyesnek tartotta volna eltörlését.¹⁸⁹ Forrásaink szerint főleg a Csanádi és a Váci egyházmegye, valamint a főváros fiatal papsága helyeselte a cölibátus eltörlését, de más egyházmegyékből is hallunk ilyen hangokat, például a hatvani római katolikus egyháztanács határozatilag mondta ki ennek követelését,¹⁹⁰ míg a vágsellyei esperesi kerület papsága erről népszavazást akart kiírni.¹⁹¹ Egy érdekes csoport, a Titkos Katolikus Reformszövetség – amely mögött valószínűleg a Délmagyarországi Papi Tanács tagjai állhattak – a Vallásügyi Minisztériumba eljuttatott memorandumában szintén ezt követelte.¹⁹²

Mivel indokolták nézetüket a cölibátus ellenzői? Mint fentebb láttuk, Földes egyszerűen az egész világ minden baját ebből eredeztette, de ettől komolyabb érvek is elhangzottak. A legfőbb indoknak azt tartották, hogy a papi cölibátus ugyan szép eszme, de a legtöbben ezt képtelenek megtartani és ebből kifolyólag a hívek bizalma megrendül papjaikban. Hasonló érv volt, hogy a bűnös papok miatt a legtisztább életű, aszkéta papokat is kíséri a világ gyanúja. Azt is gyakran hangoztatták, hogy a cölibátus nem dogma, hanem csak egyházfegyelmi szabály, így az az egyházi főhatalom által megváltoztatható. Sokszor felmerült az az érv is, hogy a magyar keresztény középosztály megerősítése szempontjából is helyes lenne a papi nősülés engedélyezése – 6000 új magyar családról beszéltek! –, mivel a papi családok gyermekei jelenthetnék ennek leg-

187 *Papok Közlönye* 1919. január 15. 75.

188 *Magyar Kultúra* 1918. december 20. 455–456.; *Egri Egyházmegyei Közlöny* 1918. december 1. 189–191., 1919. január 1. 2–6., január 16. 11–12.; *Papok Közlönye* 1919. január 1. 35–39., január 15. 73–76., március 1. 173–175.; *Egyházi Közlöny* 1918. december 1. 309.; *Szombathelyi Újság* 1918. november 24. 4.; MARTINOVICH SÁNDOR: *Papi celibátus. (Vallásosság és Műveltség 7.)* Pécs, 1918.

189 HOCK JÁNOS: *Gondolatok* II. köt., Budapest, 1943. (továbbiakban: HOCK 1943) 120–123.

190 *Egri Újság* 1918. december 29. 1.

191 PL Csernoch 1918 Cat. 31. 6610

192 PL Csernoch 1919 D/c 1483

jobb utánpótlását. Már a komikum határát súrolja, hogy volt, aki a wilsoni önrendelési jog alapján követelte a nősülés engedélyezését! Próbálták a Szentírással is alátámasztani nézetüket: eszerint a Biblia sehol sem rendeli el a cölibátust és állandóan – pro és contra – Szent Pál a korintusiakhoz írt első levelével érveltek, melyben az apostol ezeket írja: „(...) jó a férfinak asszonyt nem érinteni. A paráznaság miatt azonban mindenkinek legyen saját felesége, és minden asszonynak saját férje. (...) mert jobb házasságban élni, mint égni.” (Kor. I. 7,1–2. és 7,9.) Ezzel azonban mindkét tábor egyformán megalapozhatta elképzelését.¹⁹³

De nézzük, mi volt minderről a főpásztorok és mindenekelőtt a primás véleménye! A 132. kánon értelmében egyértelműen elutasították ezt: „Szívesebben lemond az egyház a papság egy részének kétes értékű szolgálatáról, mint a coelibatus törvényéről.”¹⁹⁴

A Délmagyarországi Papi Tanács programját szétküldte szerte az országba az alsópapságnak – a püspököknek nem – egy felhívás kíséretében. Ebben keményen bírálta az Országos Papi Tanácsot, amiért alávetette magát a primás és a püspökök feltételeinek a szervezkedést illetően és ezzel indokolták saját létjogosultságukat is: „Az Országos Papi Tanács lelkes megindulása már kátyúba jutott. Szerintük egyházmegyénként legfeljebb 2–3 papi kiküldött – tehát összesen 30–40 ember – fog az ország alsó papságának nevében beszélni, kiket pláne [sic!] még az esperesi kerületek kiküldöttei közül az egyházmegyei hatóság oltalma és pártfogása alatt az egyházmegyei központi papi tanácsok vezetése mellett választanak meg és küldenek ki. A mult [sic!] megtanított mindegyikünket arra, hogy püspöki aula környékéről kiinduló mozgalom sohasem váltott ki őszinteséget a papság lelkéből. Beteges ambíciók, a selyembe kapaszkodó moly pillék egész raja állt minden őszinte mozgalom elé és azt meghamisította, csalt kifelé és befelé és a papság nem mert őszintén és szíve szerint szólani. A tizenkettedik órában szakítsuk el végre magunkat a sima arcú udvaroncok befolyásától és csináljuk meg a mi ügyünket magunk, ő nélkülük: Ezt kívánja megtenni a Délmagyarországi Papi Tanács!” Bár kijelentették, hogy nem akarnak szembehelyezkedni az egyház hierarchiájával és dogmaival és csak korszerű reformokat sürgetnek az egyház érdekében, de a felsőklérus élesen kritizáló fenti kijelentései eléggé más színben tüntetik fel szándékaikat.¹⁹⁵

Azonban a csatlakozási áradat, amelyet vártak, elmaradt. A tanács a Papok Közlönye állítólag megbízható adatai alapján csupán mintegy 30 főből állt.¹⁹⁶ Igaz, 1000 főt híreszteltek, de maga a Délmagyarországi Papi Tanács intézőbizottsága is kénytelen volt beismerni a kongresszus után, hogy a Csanádi egyházmegye papságának jórésze nem hozzájuk, hanem az Országos Papi Tanácshoz csatlakozott.¹⁹⁷ Egyébként sok dél-magyarországi pap kifogásolta, hogy úgy tűnik, mintha ők is részt vettek volna a Délmagyarországi Papi Tanácsban, holott rendkívül radikális pontokat is tartalmazó programját egyáltalán nem helyeselték,¹⁹⁸ például a temesvári papság már rögtön programja kiadása után elhatárolódott tőlük.¹⁹⁹

193 *Egri Egyházmegyei Közlöny* 1918. december 1. 189.; *Az Újság* 1918. december 8. 4.; HOCK 1943 II. köt. 120–123; MOL K 148 1919–22–2726

194 PL Csernoch 1918 Cat. 31. 6610; PL Csernoch 1919 D/c 1483

195 SzPL AC 5952/1918

196 *Papok Közlönye* 1919. március 1. 176.

197 *Papok Közlönye* 1919. március 1. 176.; *Egyházi Közlöny* 1919. március 2. 52.

198 *Papok Közlönye* 1919. március 1. 175–176.

199 *Alkotmány* 1918. november 24. 13.

Igaz, voltak olyanok is, akik lelkesen éltették a mozgalmat és követeléseit, csak éppen nem az arra illetékes egyházi férfiak köréből. Ilyen volt például Juhász Gyula, a híres költő, aki több cikkében is melegen szólt a szegedi papság követeléseiről,²⁰⁰ valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium oktatásügyi lapja, az ekkor már a radikális Zsigány Zoltán szerkesztésében rendkívül éles antiklerikális hangon író Néptanítók Lapja.²⁰¹

Hamarosan újabb követelésekkel is előállt a Délmagyarországi Papi Tanács: hasonlóképpen az Országos Papi Tanács 2. és 16. programpontjához, azt kívánták, hogy töröljék el a kápláni intézményt, felszentelés után a papokat azonnal plébánossá vagy hittanárrá nevezzék ki, mely állásból egy év próbaidő után csak kánoni per útján lehessen elmozdítani valakit és külön háztartása legyen minden papnak állandó évi fizetéssel, valamint a hitközség hármaskörének ajánlása alapján nevezze ki a püspök a plébánosokat illetve a hittanárokat.²⁰²

De úgy vélték, hogy „egységben az erő”, így december vége felé a Délmagyarországi Papi Tanács csatlakozott az Országos Papi Tanácshoz, de programja teljes fenntartásával.²⁰³ Azonban ezzel csak azt érték el, hogy az országos tanács tekintélyét is teljesen lerombolták a közvélemény és a felsőklérus előtt. Egyébként úgy tűnik, hogy a csatlakozás után is egy külön csoportot alkottak az országos tanácson belül.

A TANÁCS ORSZÁGOS KONGRESSZUSA

Már a Papi Tanács november 7-i megalakulásakor szó volt a szervezet országos kongresszusának gyors összehívásáról, mely megválasztja majd az elnökséget, megalkotja a tanács szabályzatát és végleges programját. A gyűlés időpontját úgy határozták meg, hogy azonnal üljön össze, mielőtt a helyi választások túlnyomó többsége lezajlik.²⁰⁴ Végül is erre január 14–15-ét jelölték ki,²⁰⁵ mely később 15–16-ra módosult.²⁰⁶ A tanács felhívása szerint a kongresszuson joga volt megjelenni a tanács minden tagjának, de szavazati joga csak az esperesi kerületek bizalmi férfijainak és az egyházmegyei képviselőknek volt, akik pontos hatáskörét is a kongresszus volt hivatva megállapítani.²⁰⁷ Megjegyzem, ez a kitétel meglehetősen zavartkeltő, ugyanis ha az esperesi kerületek bizalmi férfijai részt vettek a kongresszuson és ott szavazat joggal is bírtak, felesleges volt az egyházmegyei képviselők megválasztása.

Szalay ideiglenes elnök szerint – igazodva a politikai változásokhoz – a kongresszus legfontosabb feladata a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium éppen azokban a napokban zajló szétválasztása folytán a kötelező hitoktatás és az egyház iskolafenntartó joga melletti határozott kiállítás volt, valamint a szintén veszélyeztetettnek látszó egyházi vagyon, „mint a magyar katolikus egyház demokratikus közvagyonának” védel-

200 „Mindenki újakra készül...” II. köt., Budapest, 1962. 61–62., 142–143.

201 *Néptanítók Lapja* 1918. november 21. 13.

202 *Papok Közlönye* 1919. január 15. 73.

203 *Egyházi Közlöny* 1919. január 1. 6.

204 *Esztergom* 1918. december 8. 2.

205 *Alkotmány* 1918. december 28. 9.

206 *Alkotmány* 1919. január 12. 10.

207 *Egyházi Közlöny* 1918. december 8. 317.

me. Ezen kívül a kongresszus másik alapvető feladatának tartotta az új korba beilleszkedő egyházi élet megalapozását, valamint természetesen a Papi Tanács szervezeti kérdéseinek megtárgyalását.²⁰⁸

Végül összeállt a kongresszus végleges programja is. Eszerint január 15-én, az első nap délelőttjén a tanács intézőbizottsága, a bizalmi férfiak és az országos, vagyis az egyházmegyei delegátusok előértekezletet tartanak, majd pedig délután 4 órakor megkezdődik a kongresszus első ülése. Ennek tárgysorozata: 1. Elnöki megnyitó (Szalay Mátyás ideiglenes elnök), 2. Beszámoló a tanács eddigi működéséről (Szomor Béla), 3. Beszéd az aktuális egyházpolitikai kérdésekről (Vass József), 4. Az autonómia (Mészáros János prelátus), 5. Görög katolikus problémák (Melles Emil budapesti görög katolikus parochus) 6. Az egyház és a mai korszak (Pfeiffer Miklós kassai kanonok), 7. A tanács programpontjainak végleges megállapítása. A másnap tartandó második ülés tervezett napirendje a következő volt: 1. a tanács pasztorációs problémái (Toldy Jenő kiskunfélegyházi plébános), 2. a papnevelés korszerű reformja (Marcell Mihály, az esztergomi szeminárium lelkiigazgatója), 3. Erdély katolikusságának jelene és jövője (Meisel J. brassói plébános), 4. a tanács alapszabályainak megvitatása, 5. pénztári jelentés, 6. az ideiglenes tisztikar lemondása és az új megválasztása, 7. szakkbizottságok kiküldése, 8. indítványok.²⁰⁹ Láthatjuk, hogy neves, az egyes szakkérdésekhez valóban értő előadókat hívott meg a tanács vezetősége. A kongresszus tervezett programja és célkitűzései ellen a püspöki karnak sem lehetett semmi kifogása, semmi radikális, a hierarchiát vagy az egyházi fegyelmet sértő pont nem volt benne, amit az előadók köztiszteltben álló személye is garantált.

Noha a tanács szervezkedése immár püspökkari engedéllyel folyt, de a főpapság nagyrésze mégis szorongva és bizalmatlanul tekintett a kongresszus elébe. Csernoch bizalmasan felkérte Mészáros prelátust, hogy a kongresszuson mint az ő megbízottja vegyen részt, és „esetleg illetéktelen és az egyházas szellemmel ellenkező tárgyalások ellen tiltakozzék”, de ezt a megbízatást csak szükség esetén hozza nyilvánosságra. A primás különféle utasításokkal is ellátta Mészároset: legyen rajta, hogy a készülő szabályzatban az országos szervezet jóváhagyását a primás, az egyházmegyeit pedig az egyes püspökök számára tartsák fenn, valamint hasson oda, hogy a tanács a jövőben megtartandó országos gyűlésein ezentúl csak az egyházmegyék választott képviselői vehessenek részt, akiket püspökeik tudtával és beleegyezésével delegáltak, vagyis megbízható emberek. Csernoch Mészárosra keresztül magának a Papi Tanácsnak adta utasításait: kijelentette, hogy a X. Pius pápa által 1907-ben kiadott, a katolicizmust a modern tudomány világával kibékíteni akaró modernizmust elítélő Pascendi-enciklika²¹⁰ előírásai betartandóak, valamint az ő előzetes tudta és beleegyezése nélkül a tanács nem köthet semmiféle megállapodást a kormánnyal vagy a hatóságokkal, mert a Papi Tanács nem jogosult kellő delegáció nélkül az egyházat képviselni. Továbbá az általános egyházi törvények, különösen a kötelező papi cölibátust kimondó 132. kánon ellen a tanács nem hozhat határozatot – ezek szerint Csernoch ismerte a délmagyarországi programját – és a püspöki tekintélyt semmiféle formában nem sértheti. A primás véleménye szerint a tanács csak úgy töltheti be hivatását, ha a püspökök tekin-

208 *Egyházi Közlöny* 1919. január 1. 4.

209 *Alkotmány* 1919. január 12. 10.

210 SZÁNTÓ KONRÁD: *A Katolikus Egyház története*. II. köt., Budapest, 1985. 463–466.

télyét tisztelve megosztja azok gondjait és módokat keres az egyház szellemi és anyagi érdekeinek védelmére – mint láttuk, a tanács egyik legfőbb célja valóban ez volt az új politikai helyzetben –, az egyház üdvözítő munkájának minél eredményesebbé tételére és gondolatait javaslatképpen – tehát nem határozat formájában, csak tanácsként! – kellő formában előterjeszti a püspököknek.

De az instrukciók mellett Csernoch fenyegetését sem titkolta Mészáros előtt. Felkérte, hogy figyelmeztesse a tanács vezetőségét arra, hogy működése áldás lehet az egyházra, de a legnagyobb veszélyt is zúdíthatja rá, megbontva a papság fegyelmét, amelynek kiszámíthatatlan következményei lennének: „Könnyelmű játékot e téren egy pillanatra nem tűnök. Ha azt kellene tapasztalnom, hogy egyszerűen forradalmi hangulatok kitombolásáról, romboló munkáról van szó: akkor szomorú kötelességem volna a bűnösöket felelősségre vonni. Az igazi reform csak az lehet, hogy az emberek igazodjanak az egyházhoz. Aki az egyházat emberi szenvedélyek és efemer teóriák szerint akarja megreformálni, az eretnek, nem reformátor. Sokkal okosabb, ha az ilyen emberek mielőbb leválnak az egyház testéről is, miután a lelkétől úgyszólván távol állnak.”²¹¹ Csernoch nem kértelt: ha határozott utasításait a tanács nem tartja be, a legsúlyosabb egyházi büntetést, a kiközösítést vonja fejére. Ha Mészáros ezt közölte Szalayékkal, nagyon jól tudták, hogy a kongresszuson mi forog kockán.

Mint láttuk, a november 20. utáni püspöki körlevelekben a főpásztorok azért szólították fel papjaikat a Papi Tanácsba küldendő képviselők megválasztására, hogy abban az egyházi hierarchiát és törvényeket tisztelő személyek kerüljenek túlsúlyba, elnyomva a radikális elemeket. De voltak, akik még tovább is agitáltak ennek érdekében: Mikses szombathelyi püspök „a helyzet komolysága” miatt külön felkérte barátját, Zichy pécsi püspököt, hogy egyházmegyéje remélhetően mérsékelt szellemű képviselőit feltétlenül küldje el Budapestre a kongresszusra. Ezt Zichy meg is tette, utasította egyházmegyéje megválasztott képviselőit a részvételre, „az ő korrekt szellemüktől a tárgyalások üdvös befolyásolását” remélve.²¹²

A kongresszus össze is ült január 15-én és két napon át tartott. Az első nap a szemtanúk beszámolója szerint egyházas szellemben, az őszinte és minden radikalizmustól mentes javítási szándékban folyt, de a második napon elszabadultak az indulatok és a forradalmi láz. Hasonlóképpen a gyűlésen résztvevők felfogása is két táborra oszlott: az egyik csoport a mérsékelt reformok híveként minden egyházi törvényt és a hierarchia jogait is teljes mértékben tiszteletben tartotta, míg más részük lázító forradalmi hangvétellel radikális követeléseknek adott hangot, sok egyházi törvényt semmi bevéve.

Forrásaink szerint a kongresszuson hozzávetőlegesen 100 budapesti és 50–60 vidéki pap vett részt, voltak, ahonnan a kerületi bizalmi férfiak is elmentek,²¹³ máshonnan csak az egyházmegyei képviselők,²¹⁴ de volt olyan egyházmegye is, amely senkivel sem képviseltette magát, feltehetően elsősorban a rossz közlekedési viszonyok miatt.²¹⁵

211 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486

212 PPL 276/1919, 385/1919

213 Veszprémi egyházmegye (VÉL AD 1014/1919)

214 Pécsi egyházmegye (PPL 385/1919)

215 Egri főegyházmegye (*Egri Egyházmegyei Közlöny* 1919. január 19. 17., február 1. 22–23.)

Természetesen a megszállás alatt lévő egyházmegyékből sem tudtak a fővárosba utazni a küldöttek.

A kongresszus első napja Szalay ideiglenes elnök megnyitójával kezdődött, melyben kifejtette, hogy a Papi Tanácsot az egyház érdeke hívta életre. Bár ekkor jóval mérsékeltebb hangnemben szólt a főpásztorokról, mint november 7-én, de azért most sem éppen a fiúi szeretet hangját hallhatjuk ki beszédéből: „Legyenek a püspökök atyáink, de dolgozó atyáink! (...) És ha kevesebb lovat foghat a fogat elé, ne féljen a püspök. Ne ijedezzen, ha a budget lepad, itt lesz helyette a papság szeretete.”

Szalay megnyitóját a modern eszmék iránt legnyitottabb püspök, Prohászka Ottokár beszéde követte, aki a főpapok közül egyedül vett részt a gyűlésen. Prohászka már régóta azt a nézetet vallotta, hogy a lényeg változatlan fenntartásával a régi, elavult formákat az egyház testéről le lehet fejteni és helyette újakat alkotni.²¹⁶ A résztvevők nagy lelkesedéssel fogadták beszédét – Mailáth Gusztáv Károly mellett ő volt az egyedüli püspök, akinek tevékenységét még Szalay sem ítélte el –, melyben kifejtette, hogy az egyházban is van olyan elavult intézmény, amely a maga korában jó volt, de most már meg lehet szüntetni és helyette újat alkotni, azonban ezek a modern formák is csakis az egyház szelleméből és talajából fakadhatnak. Új rendet akarhat a papság, de nem szabaddosságokkal, hanem csak olyat, amely a papi rend becsületére és az egész egyház megszilárdítására vezet. Prohászka beszédében megmutatta, hogy a tanács meddig mehet el törekvéseiben, melyik az a tér, ahol áldásos tevékenységet fejthet ki. Beszéde után Szalay indítványára a gyűlés elhatározta, hogy a pápát, a prímást és Károlyi Mihály köztársasági elnököt táviratilag üdvözlik.

A következő előadó – az eredeti programtól eltérve – Persián Ádám kormánybiztos volt. Ő először is az alsópapságnak háláját fejezte ki helytállásáért és konszolidáló munkájáért a forradalom napjaiban és biztosította a résztvevőket, hogy az alsópapság érdekeit minden eshetőséggel szemben meg fogja védeni. Reményét fejezte ki az iránt, hogy a Katolikus Autonómia rövid időn belül megvalósul és a papság anyagi helyzetét ez fogja rendezni, azonban kijelentette, hogy ha az autonómiával kapcsolatban bármilyen akadály merülne fel, gondoskodni fog róla, hogy az alsópapság igényei más módon mindenképpen kielégítenek. Végül kijelentette, hogy lelkes híve a Papi Tanács követeléseinek, mert ebben látja azoknak az érdekeknek a biztosítását, amelyeket az államnak és az egyháznak egyaránt védenie kell, és meggyőződése, hogy a tanács működése az egyház reneszánszát fogja eredményezni. Szép és biztató szavak, de mit szűrt le Persián beszédéből a szemtanú? „Bennem azt a meggyőződést érlelték,” – írja Felkl Viktor veszprémi egyházmegyei résztvevő – „hogy ezekben az ígértekben ne lássak mást, mint egy jólelkű, jóindulatú embernek privát megnyilatkozását, aki szívesen segítene és majdan szívesen segít is, ha... ha... és aki maga sem biztos benne, vajjon ígéreteit a közeli jövő valóra váltja-e.”²¹⁷

A következő napirendi pontban Szomor Béla számolt be a tanács eddigi tevékenységéről, külön részletezve a tanács programpontjaira érkezett, fentebb ismertetett szava-

216 GERGELY JENŐ: *Prohászka Ottokár közéleti működése*. In: *Prohászka ébresztése*. I. köt., Budapest, 1996. 180–181.; GERGELY JENŐ: *Prohászka Ottokár politikai nézetei a századfordulón*. In: *Egyház és politika a XIX. századi Magyarországon*. Esztergom, 1999. 173.

217 Felkl Viktor szemtanú benyomásait és megfigyeléseit lentebb még többször ismertetjük (VÉL AD 1014/1919)

zatokat, melyek, mint láttuk, egyáltalán nem az egész alsópapság véleményét tükrözték. A következő előadó Vass József, a Szent Imre kollégium prefektusa volt, aki beszédében kijelentette, hogy az egyház alkotmányát nem szabad féltetni a papságtól. Ezután Mészáros János prelátus beszélt a Katolikus Autonomiáról, azokat a kötelességeket fejtegetve, amelyek annak keretén belül a papságra fognak hárulni. A következő előadó, Melles Emil fővárosi görög katolikus parochus a speciális görög katolikus problémákról szolt, kérve a magyar misenyelvet a magyar nemzetiségű hívek részére és az egyenlő elbánást a latin szertartású papsággal. Végül Pfeiffer Miklós kassai kanonok beszélt. A nép és a papság kapcsolatának elmélyítést szorgalmazta és az amerikai példát hozta fel követendőként, ahol közvetlen, intenzív pasztoráció működik, mivel a plébános a néppel együtt él és dolgozik. Az Egyházi Közlöny tudósításán érződik, hogy Pfeiffer beszédét csak nagyon megcsonkítva közli. Ha Felkl benyomása igaz, érthető, miért: szerinte Pfeiffer azt a nyiltan megvallani nem mert véleményt képviselte, hogy a katolikus papoknak a szociáldemokráciával kellene keresni az együttműködés lehetőségét.²¹⁸

Végül még néhány indítvány következett, elsősorban a vallásoktatás védelmében, amely tekintetében a Papi Tanács egységesen állt a püspöki kar és a vallásos közvélemény mellett. Felkl leírása szerint a kongresszus első napja volt a Papi Tanács „szelíd, krisztusi arculatja – Az igazi restauracio akarásának benyomását tette rám. Komoly munkára vállalkozott és vállalkozása örömmel töltött el.”

Bár az aznapi hivatalos ülés véget ért, de utána következett egy bizalmas jellegű megbeszélés, amelyet csak Felkl beszámolójából ismerünk. Eszerint Dobó István versegi plébános egy távol eső teremben összehívta bizalmas megbeszélésre a „radikális párti” papokat, kik nagyrészt a Csanádi és a Váci egyházmegyéből kerültek ki. „Ez a jakobinus testület az egyházi arisztokrácia véréből szeretett volna inni” – írja Felkl. A „kupaktanács” állást foglalt Zichy püspök ellen, szó szerint számárnak nevezve őt, mivel Földes Dezső várdombi plébánost a cölibátus ellen írt és engedély nélkül kiadott füzetete miatt felfüggesztette. Különösen egy váci káplán járt élen a szidalmazásban. Felkl felháborodottan állapítja meg: „Nem kath. papok voltak itt együtt, hanem báránybörbe öltözött farkasok, akik a restauracio christiana jelszava alatt igazi destrukcio pallérjai – azok, akik három hónap előtt királyt detronoizáltak és talán nemsokára az egyházat és magát Krisztust óhajtják detronizálni. (...) Ilyenekkel közösséget csak az vállalhat, aki előbb leveti a papi talárt és megtagadja kath. papvoltát.”

A másnapi ülésen következett a tanács programpontjainak és szervezeti szabályzatának megtárgyalása. Azonban az előbbi olyan sok időt vett igénybe, hogy a napirendet teljes egészében nem lehetett letárgyalni. Mindenesetre először előterjesztették a szervezeti szabályzat tervezetét, melynek letárgyalása sem ment simán. A „radikális pártiak” egyik fő szervezője, a fent már említett Dobó István azt kívánta, hogy ne kellejen püspöki jóváhagyás az egyházmegyei papi tanácsok elismertetéséhez. Bár Szalay és

218 Pfeiffert sokszor érte az a vád, hogy a szociáldemokratákkal rokonszenvezik, Persián szerint személye körül olyan politikai klikk alakult ki, amely a kérdések merészebb megoldását az illetékes egyházi főhatóságok és a kormányzati tényezők megkerülésével is hajlandó lett volna megoldani. (PIL 704. f. 12. öe. 64.; VÉL AD 1014/1919; SzPL AC 1429/1919; PPL 783/1919) Azonban Fischer-Colbrie Ágost kassai püspök egy Csernochhoz írt bizalmas levele egészen mást mutat: eszerint Pfeiffert csak azért hagyta a püspök Budapesten, hogy a Papi Tanács fiataljaira mérséklően hasson svájci és amerikai tapasztalatait felhasználva. (PL Csernoch 1919 D/c 1437)

Szomor kérte, hogy álljon el indítványától, ő mégis ragaszkodott hozzá. Végül Várossy Gyula, a radikálisok másik vezetője, a Délmagyarországi Papi Tanács elnöke kérte erre Dobót, mire ő végül is visszavonta javaslatát. Ezután elfogadták a tanács alapszabályát. Eszerint a Papi Tanács célja a magyar katolikus papság szellemi és erkölcsi tartalmának fokozása, a papság és az egyház Krisztus szellemében és az új idők követelményei szerint való restaurációjában a püspöki kar hathatós segítése – ez a kitétel egyébként nagyon tág értelmezési lehetőséget adott! –, valamint a papság anyagi helyzetének javítása és gyökeres átalakítása az illetékes fórumok útján. A szabályzat alapvetően megfelelt a primás utasításainak, mivel egyrészt a kívánt módon, egyházmegyenként épült fel szervezete, másrészt pedig mert kimondta, hogy az egyházmegyei papi tanácsok számára szükséges az illetékes megyéspüspök jóváhagyása, az országos tanács megválasztott elnökét a primás erősíti meg, valamint szintén ő hagyja jóvá az alapszabályt is. A szervezet kezdetektől hangoztatott demokratizmusát annyiban tükrözte az alapszabályzat, hogy megkövetelte, hogy mind az esperesi kerületi, mind az egyházmegyei szintű választásoknak titkosan kell lefolytaniuk – vagyis így a püspökök nem tudták a képviselők megválasztását olyan hathatósan befolyásolni –, másrészt pedig kimondták, hogy ha egynél több egyházmegyei képviselőt választanak, akkor azok közül legalább egynek káplánnak kell lennie. Ezzel az alsópapság legalsó rétegének érdekvédelmét kívánták biztosítani, akik helyzetének javítása a tanács egyik legfőbb célkitűzése volt.²¹⁹ Ezek után megválasztották Szalayt az Országos Papi Tanács rendes elnökének.

Ezután következett a kongresszus leghevesebb része, a programpontok véglegesítése, amelyeknél Várossy kérte, hogy a Délmagyarországi Papi Tanács külön pontjait is tárgyalják.

Az 1. pontot, a papnevelés reformját tárgyalták legelőször. Gere Gábor teológiai tanár, pécsi egyházmegyei képviselő indítványozta, hogy a szemináriumoknak adjanak egyetemi fokozatot és anyagilag is jobban segítsék az eddigieknél. Várossy szerint az egyházmegyenkénti szemináriumok ma már feleslegesek, a teológiákat egyetemi székhelyeken állítsák fel, így lehetségessé válik, hogy világi tudományokat is tanulhassanak a kispapok. Végül is Szalay indítványára szakbizottság elé utalták a kérdést.

A 7., a budapesti plébániák decentralizációjáról szóló ponthoz Beckel Vendel szólt hozzá és indítványozta, hogy nemcsak a fővárosban, hanem az ország más vidékein is történjen ez meg. Várossy javasolta, hogy az esztergomi érsekséget hozzák Budapestre, ötletét azonban elvetették.

A 11. pont, a kanonoki intézmény reformja nagy vitát váltott ki. Mint már fentebb láttuk, az Országos Papi Tanács ennek csupán megreformálását kívánta, míg a Délmagyarországi Papi Tanács egyenesen megszüntetését vette célba. Most ennek megfelelően legelőször is a „délmagyarországiak” vezére, Várossy Gyula ragadta magához a szót. Ő ragaszkodott eltörléséhez, azzal indokolva követelését, hogy a kanonoki intézmény valójában csak magasabb fizetéssel összekötött nyugdíjazás, és egyrészt nem mindig a legérdemesebb személy kapja meg a kinevezést, másrészt pedig felesleges már maga az intézmény is, mert a püspökök igen ritkán kérnek tanácsot tőlük. Legyenek ezentúl a püspökök tanácsadói az esperesek, a káptalani vagyont pedig csatolják a Katolikus Autonómia vagyonához.

219 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486

Potyondi Imre, székesfehérvári püspöki irodaigazgató, a székesfehérvári egyházmegye küldötte ezt nem ajánlotta, mivel ha a Papi Tanács legális intézmény akar maradni, nem kívánhatja az egyházi törvénykönyvben is szereplő kanonoki intézmény eltörlését, mivel az a Pascendi-enciklika alapján igen súlyos következményekkel járna. De azt kívánhatják, hogy a kanonoki kinevezésekbe az autonómia beleszólhasson. Pfeiffer Miklós kanonok szintén a reform mellett érvelt, szerinte be kellene vezetni a kötelező nyugdíjazást egy korhatáron felül a papságnál is, mivel van kor, amikor az ember már nem alkalmas sem a munkára, sem a tanácsadásra. Dobó István, az izgága versegi plébános ekkor magát a Pascendi-enciklikát kezdte bírálni, de az elnök megvonta tőle a szót. Végül is a 11. pont az eredeti szövegében ment át, tehát az Országos Papi Tanács továbbra is csak a kanonoki intézmény reformját kívánta.

A 12. pont, a breviárium megújítása szintén zajos vitát váltott ki, ekkor már még inkább elszabadultak az indulatok. Most is Várossy kezdte a vitát, kérte, hogy a délmagyarországiak programja szerint a breviáriumot anyanyelvén imádkozhassa el a pap és annak elmondását „a papi becsület védelme alá helyezzék”. Vagyis gyakorlatilag fakultatív legyen, nem pedig kötelező. Szentelen megjegyzésekkel tarkított javaslatát hangos tiltakozás szakította félbe az összegyűltek részéről. Marcell Mihály esztergomi szemináriumi lelkiigazgató próbálta csitítani a veszekedést, de nem sok sikerrel. Németh István újpesti és Timár Ambrus aszódi pap amellet érvelt, hogy a beérkezett szavazatok több mint 90%-a a reform mellett voksolt, tehát ezt fogadják el döntő érvnek. Mészáros prelátnak azonban felvetette a nagy kérdést, hogy nem az a lényeges, hogy milyen százaléknál szavaztak rá, hanem, hogy hányan. Erre Szalay beismerte, hogy bizony kevés szavazat érkezett be a megszállások miatt és a postán is elveszett sok levél, így a beérkezett szavazatokat nem lehet az egész magyar papság óhajának tekinteni. Végül az Országos Papi Tanács eredeti kívánságát szavazta meg az összegyűltek többsége, miszerint ragaszkodnak a breviáriumhoz, de kívánják annak valamilyen reformját.

A helyi káplánság reformját kívánó 16. pontnál Várossy szintén a Délmagyarországi Papi Tanács fentebb már ismertetett álláspontját próbálta keresztülvinni, vagyis az egész kápláni intézmény eltörlését – szemben az országos tanács csak a helyi, egy-egy filiához kötött káplánságok eltörlésére vonatkozó kívánalmával –, de ismét nem sikerült érvényre juttatnia véleményét. Mészáros prelátnak elismerte ugyan, hogy ez az intézmény tényleg reformra szorul és segíteni kellene azon, hogy a káplán ne legyen egy másik személy, vagyis a plébános szeszélyéhez kötve, de ez csak a pragmatika kérdése, tehát maradjanak meg a reform kívánalmánál.

A szentségi böjt reformjáról szóló pontot Csáktornyai István véleményezte, javasolta, hogy az egyházi törvénykönyvvel ellentétben – amely kimondta, hogy külön engedély nélkül Karácsony és Halottak napja kivételével a papoknak naponta csak egyszer szabad misézni²²⁰ – vasárnap délután és este is lehessen szentmisét mondani, mivel sok ember délelőtt nem ér rá és ezért elmulasztják a szentmishallgatást. Itt tárgyalták a bajszviseles lehetőségét is, amely szintén tiltott volt a kánonok szerint.²²¹

A 20. pontnál, melynek pontos tartalmát egy forrásunk sem ismerteti – csak arról értesülünk, hogy a liturgiával volt kapcsolatban –, Krajnyák Gábor azt javasolta, hogy a román megszállás alatt lévő görög katolikusoknál a latin rítusra való áttérés lehetőse-

220 SIPOS 1928, 120.

221 SIPOS 1928, 36.

gét, mint kényes kérdést, ne bolygassák. A többi programpont minden különösebb hozzászólás nélkül átment, azaz bekerült a tanács végleges, hivatalos programjába.

A papság politikai szerepvállalásának kérdése is szóba került a gyűlésen. Toldy Jenő kiskunfélegyházi plébános kijelentette, hogy a papoknak ma igenis politizálnia kell, hiszen például az iskolakérdés is ma kimondottan politikai kérdés. A sajtó terjesztését, a keresztény szervezetek alakulását sürgette és szerinte minden gyűlésen, még a kommunistán is részt kellene vennie a papnak.

A programpontok tárgyalása úgy elhúzódott, hogy az egész napirend felborult. Marcell Mihály a papnevelés reformjáról szóló előadására sor sem került, a többi előadás alatt pedig a Délmagyarországi Papi Tanács tagjaiból és a budapesti hitoktatók és káplánok egy csoportjából összeverődött radikális csoport folyton lármázott és „elég már!”, „hagyja abba!”, „halljuk az indítványokat!” közbekiáltásokkal zavarták a beszédeket. Ez a csoport az indítványok tárgyalása érdekében hajszolta reggeltől a gyűlést, mivel itt került sor Várossy javaslatára a cölibátus eltörléséről. Bár a higgadtabb résztvevők tiltakozására Toldy Jenő elkezdte előadását, de hamarosan beleszóltak a radikálisok: „Le-telt a 20 perc! Hagyja abba!” Szalay elnök igyekezett a gyűlés komolyságát megőrizni, de Toldy beszéde után – bár a program szerint Marcell előadása következett volna – kénytelen volt az indítványok tárgyalására áttérni.

Itt legelőször is Várossy terjesztette elő javaslatát a kötelező cölibátus megszüntetéséről. Javasolta, hogy fölszentelés után is nőülhessenek a papok, özvegyesség esetén ismételten is, és a nőülés miatt hitehagyott papokat jelentkezés esetén vegyék vissza. Ajánlotta azt is, hogy ennek érdekében indítsanak meg egy nagy világpropagandát, olyan formában, hogy a püspöki kart kérjék meg ennek Rómában való érvényesítésére. Indítványát egyrészt azzal indokolta, hogy a Szentírás nem parancsolja a papi nőtlenséget és az az ókeresztény korban is természetes volt, másrészt pedig a papoknak háztartást kell tartani, amelyet jobb, ha feleség vezet, mint gazdaasszony.

Az indítvány természetesen nagy vihart kavart. Voltak, aki Várossyra kiáltottak: „Le vele!”, míg a hangosabb radikális csoport „Menjen a zöldség közé! Farizeus, aki a cölibátust védi!” szavakkal támadt neki azoknak, akik a cölibátus mellett szólni mertek. A szenvedélyes vitában különösen Földes Dezső várdombi plébános, A cölibátus kérdése című füzet szerzője hallatta hangját, aki felpanaszolta, hogy püspöke, Zichy Gyula felszólította, hogy 10 napon belül vonja vissza írását, mert különben felfüggeszti, amire viszont ő nem volt hajlandó. Végül a gyűlés Toma István javaslatát fogadta el, aki szerint ezt a kérdést nem lehet csak Magyarországon elintézni, ez nem csak a magyar papság problémája, hanem nemzetközi ügy, tehát utasítsák a kérdést a tanács „pro moribus sacerdotum” bizottsága elé, amely majd megtudakolja más országok papságának véleményét is erről. Javasolja, hogy bízzanak a püspöki karban és a pápában, aki a kor szellemének megfelelően el fogja majd intézni ezt a kérdést úgy, hogy az az egyház érdekeinek megfelelően. Igaz, Várossy állítása szerint a jelenlévő 5–600 pap – más, megbízhatóbb források csak 150–160 résztvevőről beszélnek! – szavazás nélkül, kitörő lelkesedéssel egyhangúan elfogadta indítványát, de ez egyszerűen nem igaz.

Várossy előterjesztette a Délmagyarországi Papi Tanács többi, fent bemutatott programpontját is, de amelyek közülük radikálisabbnak bizonyultak az Országos Papi Tanács pontjainál, azok nem mentek keresztül.

Pálmay Ferenc a szolgálati pragmatika reformtervezetét terjesztette elő, amely igencsak megcsonkította volna a püspökök az egyházi törvénykönyvben meghatározott

jogait. Pálmay javaslata szerint a fegyelmi ügyeket a papok maguk között intéznék, egy az egész egyházmegye papsága által titkosan megválasztott intézőbizottság által, a püspökre csak a végrehajtás feladata hárulna. Emellett működne egy úgynevezett bizalmi-testület is, melybe 10 tagot a püspök, 10-et pedig a papság jelölne. Pálmay a jövedelmek kiegyenlítését is kívánta, olyan formában, hogy fix jövedelemmel bírna minden lelkész – a plébánosi és kápláni intézményt eltörölnék –, a püspök is, csak a pótlékok lennének különbözőek a munkakörök szerint. 40 év szolgálat után kötelező lenne minden papnak nyugdíjba mennie, hacsak a kormányzóbizottság a további munkát nem engedélyezi. A veszprémi beszámolója szerint ez az egyházjoggal homlokegyenest ellenkező javaslat határozatba is ment.

Ezután következett a különböző bizottságok és tagjaik megválasztása. A cölibátus kérdését is tovább tárgyaló „pro moribus sacerdotum” bizottság tagjainak megválasztása ismét szenvedélyes kitörésekre adott alkalmat. A Délmagyarországi Papi Tanács tagjai a köztisztelőben álló Grieger Miklós sóskúti plébános és Székely István egyetemi tanár beválasztása ellen óvást emeltek, és helyettük Várossy személyét követelték. De a többség tiltakozása meghiúsította ezt. Felmerült még egy ún. „panaszbizottság” ötlete is, amely igencsak ellenkezett volna a hierarchia jogaival, de nincs tudomásunk róla, hogy ezt megalakították volna.

A Papi Tanács első és egyetlen kongresszusa végül január 16-án este fél nyolckor véget ért.²²²

Hogyan értékelhetjük a kongresszust? Azt kell mondanunk, hogy sok olyan indítvány hangzott el, illetve számos olyan programpontot szavaztak meg, amely egyértelműen ellentmondott az érvényes egyházjognak. Azonban a legradikálisabb programpontok követeléseit: a cölibátus megszüntetését, valamint a kanonoki és kápláni intézmény eltörlését az összegyűltek nagyrésze elvetette, így a délmagyarországiakon és elvbarátaikon kívül a résztvevők többsége nem tett szélsőséges radikalizmusról tanúságot. Azonban Várossy, Földes és társaik viselkedése épp elég volt ahhoz, hogy az egész szervezetre ráüssék a lázadás bélyegét.

Felmerül a kérdés, hogy a Papi Tanács valóban szembehelyezkedett a kongresszuson az egyházi hierarchiával? A veszprémi kiküldöttek szerint ez jellemezte az egész gyűlés lefolyását. Ők állításukat Földes példájával igazolják, akit bár püspöke törvényesen elítélt, de a Délmagyarországi Papi Tanács ezzel szemben védelmébe vett, így jogtalanul beavatkozott az egyház fegyelmi ügykörébe. De valójában a püspöki tekintélyt legmélyebben Pálmay indítványa sértette – mely a veszprémiak szerint határozatba is ment –, amely szerint a püspökök semmiféle intézkedést nem tehetnek a melléjük rendelt 20 tagú bizalmiférfi testület hozzájárulása nélkül. Ha ezt valóban elfogadta az Országos Papi Tanács – bár semmilyen későbbi forrásunk nem utal erre –, akkor kétségtelenül nemcsak szembehelyezkedett a főpásztorok jogaival, hanem az egyház alkotmányát is egyszerűen felrúgta.

²²² *Egyházi Közlöny* 1919. január 19. 17–22.; *VÉL AD* 1014/1919; *Egri Egyházmegyei Közlöny* 1919. február 1. 22–23.; *MOL K* 148 1919–22–2726

A kongresszus után hogyan gondolkodott az alsópapság a Papi Tanácsról, továbbra is támogatta, vagy a bizalmatlanoknak lett igaza? Az a kép bontakozik ki előttünk, hogy a vidéki alsópapság nem fordult el a Papi Tanács eszméjétől, mint érdekvédelmi szervezettől, de a jelenlegi Országos Papi Tanácsot nagyban kifogásolta és a kongresszust teljes mértékben elítélte.²²³ A szombathelyi papi tanács például felszólította a budapesti intézőbizottságot, hogy a cölibátus eltörlését hagyják ki a tanács programjából és e kérdésben ne is tegyenek semmiféle nyilatkozatot, mert az úgy tünne, mintha az az egész alsópapság véleménye volna, holott valójában egyáltalán nem fedi azt. Kérték továbbá, hogy kezeljék a bizottsági tárgyalásokat diszkrécióval és egyébként is a sürgős megoldást igénylő kérdésekkel foglalkozzanak. Alapvetően a tanácstól nem fordultak el, csak mást vártak tőle: „Legyen papságunk központi szerve, mely több kitűnő program-pontjának megvalósításával, az eljövendő nehéz napok harcainak előkészítésével, az alsópapság munkájában adandó lelkesítéssel, tanácsaival, irányításaival, az egyház szellemében folytatott munkájával apostola, vezérlő szelleme legyen a kialakulandó új Magyarországnak.”²²⁴ Lényegében ugyanez volt a véleménye az esztergomi papságnak is,²²⁵ bár egyik képviselőjük, Radnai Gyula ezek után lemondott megbízatásáról.²²⁶ A Veszprémi egyházmegye képviselői ettől sötétebb színben látták a helyzetet. Kijelentették, hogy a kongresszus a hierarchiát sértő hangneme és határozatai miatt, valamint mivel a Papi Tanács bevallottan forradalmi szerv, amelyet az egyházban nem fogadhatnak el, nem működnek együtt tovább a tanáccsal és megbízatásukat visszaadják.²²⁷ Felkl úgy gondolta, hogy ha a tanácsból majd kiválnak a „jakobinus” elemek és az a papság méltó, komoly képviseletének bizonyul, érdemes lesz ismét csatlakozni hozzá, de jelen formájában ez lehetetlen.²²⁸ Úgy tűnik, hogy a vidékiek különösen a cölibátus eltörléséért és a breviárium megváltoztatásáért indított törekvéseket ítélték el.²²⁹

A Papi Tanácsot a kezdetektől felkaroló Egyházi Közlöny cikkírói – köztük Giessewin Sándor és Mészáros János is – azonban sokkal elnézőbbek voltak a kongresszussal szemben. Nem fordultak el a tanácstól, hanem úgy vélték, hogy idővel majd letisztul, kinövi „gyermekbetegségeit” és a jövőben hasznos szervként fog működni az alsópapság érdekeinek védelmében.²³⁰ Egyedül Vass József, a Szent Imre Kollégium prefektusa nyilatkozott úgy, hogy a történetek után el kell búcsúznia a szervezettől, mivel hozzá fűzött reményeit nem váltotta be. De ezt meglepő módon nem a kongresszus lázongó hangvételével vagy túlzott követeléseivel indokolta, hanem azzal, hogy a gyűlés „végzett a maga módja szerint derék, jószándékú munkát, de nem csinált történelmet”,²³¹ vagyis nem sikerült semmilyen eredményt elérnie – ami egyébként igaz is volt.

223 *Magyar Kultúra* 1919. január 20. 45.

224 SzPL AC 1428/1919

225 *Esztergom* 1919. január 26. 2–3., február 2. 2.

226 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1163

227 VÉL AD 1014/1919

228 VÉL AD 1014/1919

229 SzfvPL Egyházig. No. 4690. 1139/1919; SzPL AC 1428/1919

230 *Egyházi Közlöny* 1919. január 26. 25–29., február 2. 33–35., február 21. 43., március 2. 49.

231 *Egyházi Közlöny* 1919. január 26. 25–26.

De a főpapság nem volt ilyen elnéző. Az első támadást a tanács ellen az ezt a kezdetektől rossz szemmel néző Rott veszprémi püspök indította meg. Ő először is a primáshoz fordult, kérve a tanács elleni határozott állásfoglalást, majd pedig püspöktársaihoz intézett egy levelet, melyben a tanács elleni fellépésre szólította fel őket: „Ezek [a kongresszus] után helyénvalónak találnám, hogy a püspöki kar saját reputációja, de az egyház fegyelme érdekében is kilépjen eddigi tartózkodó álláspontjából s az ún. Papi Tanáccsal szemben legalább is a visszautasítás fegyverével éljen s az egyes püspökök figyelmeztessék papságukat, hogy a papi tanáccsal ne vállaljanak semmi közösséget, ne tartsanak föl semminemű összeköttetést. A püspökök erélyes fellépése sok gyengébb, ingadozó, megtévesztett fiatal papot kijózanít majd s valódi jótétemény lesz a jelenlemi eltévelyedés közt. (...) Azt hiszem azonban, hogy e pontban egyértelműen kellene eljárunk. Az én papságom eddig mentes a Papitanács [sic!] befolyásától, de Csanád, Vác és a pesti papság fiatalabb része kompromittálja az egész magyar papságot, miért is el vagyok határozva, hogy a pesti bolsevista szellemet minden eszközzel távol tartom a veszprémi papságtól. (...) Lehet, hogy én túl sötét színben látom a helyzetet, de a minap maga dr. Mihályfy Ákos²³² is mondta nekem itt Veszprémben, hogy beavatottak szerint schizma lesz a vége. Én inkább azt gondolnám, hogy tömeges aposztázia, amint azt egyes pesti papok már megkezdték. (...) Ez a Papitanács minduntalan arra hivatkozik, hogy működését a püspöki kar jóváhagyásával folytatja. Ha ezek után is hallgatunk, a papságban azt a téves benyomást keltjük, hogy ez a féktelen izgatás a mi jóváhagyásunkkal történik. (...) Helyesnek tartanám körlevélben felvilágosítani a papságot, és vele minden közösséget megtagadni. Tovább menni egyelőre talán felesleges volna, ne adjunk nekik alkalmat, hogy martyroknak deklarálják magukat.”²³³

Ő maga járt elől jó példával, II/1919. számú körlevelében nyíltan elítélte a Papi Tanácsot, kijelentve, hogy működését nem helyesli, azt az egyházra nézve nagy mértékben károsnak tartja és kéri papjait, hogy ezentúl a tanáccsal semmilyen közösséget ne vállaljanak. Helyette azonban felvet egy másik lehetséges módot az alsópapság szervezkedésére, melyet egyébként ő is szükségesnek lát. Eszerint – hasonlóan a Paxhoz – alakítsanak egy egyházmegyei papi egyesületet „Unio” vagy „Charitas” néven, amelyben a papság szabadon egyesülve az anyagi érdekeit biztosíthatja, egyéb, főként pasztorációs kérdéseket megbeszélhet és a püspökkel állandó érintkezésben lévén, őt tanácsaival támogathatja.²³⁴

Azonban a püspökök nem követték Rott példáját, egy körlevélről sem tudunk a veszprémin kívül, amely nyíltan elítélné a tanácsot, ők ezt inkább a püspökkari konferenciára hagyták.

De a Papi Tanács sem volt rest megvédeni magát. Kiadott egy rendkívül éles és támadó hangvételű nyilatkozatot Rott püspöknek címezve, azonban ez valójában az egész püspöki karnak szólt. Ebben kijelentették, hogy nem engedik a Papi Tanácsot egyházmegyei szervezetekké szétforgácsolni, és az a püspök, aki meg akarja akadályozni papsága tömörülését az országos tanácsba, saját egyházmegyéje papsága, sőt, az egész magyar papság és az egyház anyagi és erkölcsi kárát okozza.²³⁵

232 Cisztercita egyetemi tanár, a Katholikus Szemle szerkesztője

233 SzPL AC 1429/1919; PPL 783/1919

234 VÉL II/1919. körlevél

235 *Egyházi Közlöny* 1919. február 21. 44.

Rott a január 28-i püspökkari konferencián is a legerélyesebb föllépést indítványozta az Országos Papi Tanács ellen és a szervezet egyházmegyéenként való felosztását, mely a felforgató eszmék fészket jelentő központ elhalását eredményezné. Hosszú vita után a püspöki kar végül is úgy döntött, hogy elítéli a kongresszuson történeteket és az egyes püspökökre bízta, hogy a botránnyosan viselkedő résztvevőket felelősségre vonják és saját papjaikat „fegyelemre szorítsák”. Azonban a tanács egyszerű betiltását a jelen körülmények között a püspöki kar mégsem tartotta tanácsosnak, mivel szerintük megfelelő szervezet és okos vezetés mellett még hasznos munkát is végezhetne. Véleményem szerint azonban valószínűbb, hogy azért nem merték ezt a lépést megtenni, mert a tanács még mindig teljes mértékben élvezte a kormány támogatását. A püspöki kar ragaszkodott november 20-i határozatához, miszerint a papság csak egyházmegyéenként szervezkehdhet a püspökök felügyelete alatt és az országos szervezetbe csak delegátusokat küldhet – szemben a tanács a kongresszuson elfogadott alapszabályával, amely szerint az országos gyűléseken a tanács minden tagja részt vehet és felszólalhat, illetve indítványt nyújthat be.²³⁶ A tanács központi szerve a primás joghatósága alá tartozna, akinek így jogában állna a szervezetet ellenőrizni, „hogy a Papi Tanács eléje nem tartozó ügyekkel ne foglalkozzék”, az elnököt megerősíteni, valamint a központi szervezet szabályzatát jóváhagyni. Kikötötték, hogy a tanács a püspökök megkerülésével nem tárgyalhat a kormányhatóságokkal és köteles a látszatát is elkerülni annak, mintha az alsópapság érdekeit a főpapsággal szemben képviselné és az egyház alkotmányának demokratizálását követelné.²³⁷ Tehát bár a püspöki kar nem tiltotta be magát a tanácsot, de korlátozásaival levágta annak szárnyait.

Mi történt a Papi Tanáccsal ezek után? Tevékenységéről január után nem sokat hallunk, de az forrásainkból egyértelműen kitűnik, hogy „forradalmi lendülete” megtört. Bár a mozgalom megindulása és a szervezet megalakítása valóban forradalmi volt, de vezetősége az idő múlásával, főleg a kongresszus után – Mészáros János prelátnak szavaival élve – „a forradalmi lázból meglehetősen kigyógyult”. Belátták, hogy a tanács további munkája csak akkor lehet sikeres, ha szervezkedését legális formába tudja önteni, ahhoz pedig alá kell vetnie magát a püspöki kar határozatának.²³⁸

Bár a tanács – valószínűleg már csak egy maréknyi budapesti pap – időnként az aktuális egyházpolitikai kérdésekben – vallásoktatás, iskolaállamosítás – hallatta hangját,²³⁹ de forrásaink hallgatásából úgy tűnik, hogy szerepe egyre kisebb lett. Véleményem szerint ez nemcsak a püspöki kar erőteljes korlátozásának volt köszönhető, hanem a vidéki papság nagy része kiábrándulásának is, ugyanis a kongresszus után a tanács alapvetően elveszítette vidéki bázisát, amelyet a püspöki kar döntése még inkább fokozhatott.

Úgy tűnik, hogy a tanács a vidéki alsópapság támogatását elveszítve inkább a kormánykörökhöz kezdett közeledni, talán mert úgy vélték, hogy kívánságaik kielégítéséhez ott inkább segítséget kaphatnak. Erre utal, hogy a Papi Tanács február közepén csatlakozott a kettészakadt Károlyi Párt Hock János vezette radikális szárnyához, ahol örömmel fogadták őket, az alsópapság és befolyásuk által a széles néprétegek támoga-

236 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486

237 BEKE 1992 1919. január 28. 3. p.

238 *Egyházi Közlöny* 1919. február 2. 33.

239 *Alkotmány* 1919. február 23. 4., február 25. 2., március 7. 2.; *Dunántúl* 1919. február 4. 3.

tását remélve ettől.²⁴⁰ Így a kormánnyal is szoros kapcsolatba kerültek, amely úgy gondolta – legalábbis a Katolikus Népszövetség elnöke, Ernst Sándor prelátus szerint –, hogy a Papi Tanács felkarolásával a főpapság és az alsópapság közötti vélt ellentéteknek politikailag nagy hasznát fogja venni.²⁴¹ A kormány rokonszenve tettekben is megnyilvánult: Károlyi Mihály kinevezte Szalayt a vallás- és tanulmányi alapokat felügyelő bizottság tagjai közé,²⁴² Vass János vallásügyi miniszter pedig úgy nyilatkozott, hogy az alsópapság anyagi helyzetének javításánál a tanács által beterveztett kívánásokat fogja minimumnak elfogadni.²⁴³

XV. Benedek pápát a tanács működéséről mind Csernoch prímás, mind Valfre di Bono bécsi nuncius informálta. A nuncius „valóságos egyházi forradalomnak” minősítette a Papi Tanács tevékenységét és ismertette a Vatikánnal a tanács pontjait, valamint – tévesen – azt is, hogy a tanács január 15–16-i kongresszusán a cölibátus eltörlését is programjába vette, holott, mint láttuk, ezt csak egy bizottság elé utalta további vizsgálat végett.²⁴⁴ A pápát ez „mélységes fájdalommal” töltötte el és március 12-én a tanács feloszlására szólította fel a prímást.²⁴⁵ Azonban a Vatikán szándékáról Gasparri bíboros-államtitkár már korábban, március legelején értesítette Csernocht táviratban, aki azonban azt nem merte nyilvánosságra hozni az április 13-ra kiírt választásokig, mivel a Papi Tanács nemcsak a kormány, hanem a sajtó támogatását is élvezte és egy ilyen lépés minden bizonnyal a már egyébként is ellenforradalmisággal vádolt Katolikus Egyház és átvittén az egész keresztény politikai tábor ellen hangolta volna a közvéleményt. A prímás csak a tanács legszűkebb vezetőségével és a vallásügyi miniszterrel közölte a letiltást, valamint Rott püspökkel.²⁴⁶ De a bekövetkező Tanácsköztársaság miatt Csernoch végül is csak hónapokkal később, június 20-án ismertette a szentszéki döntést Mészáros János prelátussal, a főváros érseki helynökével, mint a budapesti papok közvetlen felsőbbségével,²⁴⁷ amelyet 1919. augusztus 22-én a püspökkari konferencia is tudomásul vett. Emellett a tanács elnökét, Szalay Mátyást Budapest területén eltiltották a papi funkciók végzésétől, csakúgy, mint a szociáldemokratákkal együttműködő Pfeiffer Miklós kanonokot,²⁴⁸ a cölibátus eltörléséért harciasan küzdő Földes Dezső pedig önként lépett ki a papi rendből, megnősült és családot alapított.²⁴⁹

Ezzel szemben a Délmagyarországi Papi Tanács járta a maga külön útját. Mivel tagjai úgy vélték, hogy a kongresszuson sikerült meggyőzniük társaikat radikális programjukról,²⁵⁰ ezért a tanács intézőbizottsága egy nyilatkozatot tett közzé, melyben kijelentették, hogy ezzel céljukat elérték, így megszűntetik működésüket.²⁵¹ Azonban, bár

240 JUHÁSZ NAGY SÁNDOR: *A magyar októberi forradalom története*. h.n., 1945. 431.; *Új Reformáció* 1919. február 23. 7.

241 PL Csernoch 1918 D/a Ernst Sándor 1919 február 18-i levele Csernoch Jánoshoz

242 BATTHYÁNY TIVADAR: *Beszámolóm*. II. köt., Budapest, é.n., 227.; *Alkotmány* 1919. február 25. 2.

243 *Alkotmány* 1919. március 4. 3.

244 EÖRDÖGH ISTVÁN: *A Magyarország elleni 1919-es intervenció, mint a bolsevizmus következménye*. (Vatikáni források alapján) In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 1994/1–2 127.

245 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486; PL Csernoch 1919 Cat. A. 2028

246 VÉL AD 1347/1919

247 PL Csernoch 1919 Cat. 46. 1486

248 BEKE 1992, 1919. augusztus 22.

249 TENGEY 2006, 66.

250 MOL K 148 1919–22–2726 124–126. old.

251 *Egyházi Közlöny* 1919. március 2. 52.

ezen a néven valóban nem találkozunk vele tovább, de a szervezet – talán mert az Országos Papi Tanácsot a püspöki konferencia január 28-i ülésén nagyon szűk korlátok közé szorította – átalakult Országos Radikális Papi Párttá Várossy Gyula vezetésével. Várossy állítása szerint a párt mögött a magyar alsópapság túlnyomó többsége áll, amely azonban – a püspökkari letiltó döntés után – „most püspöki nyílt vagy titkos terror alatt hallgat, fél, félti ekszisztenciáját [sic!] és létét”.²⁵² Azonban fentebb már láttuk, hogy a Délmagyarországi Papi Tanács mintegy harminc főből állhatott, tehát valószínű, hogy a belőle alakult Radikális Papi Párt sem bírt nagyobb támogatottsággal, hiszen a kongresszus után radikális követeléseiket nemcsak a püspöki kar, de maga az alsópapság jórésze is elítélte. A párt tevékenységéről csak annyit tudunk, hogy a kongresszus elé terjesztett követeléseiket Várossy memorandum alakjában február végén a kormánynak is eljuttatta, kérve támogatását, azonban levele külzetén csak ez áll: „Miniszter úrnak bemutatván, rendeletére irattárba!”²⁵³ Nem is hallunk többé a szervezetről.

A protestáns egyházak is élénk érdeklődéssel figyelték a Papi Tanács szerveződését és munkálatait. A protestáns egyházi lapok gyakran tudósítottak róla, általában meleg rokonszenvvel kísérvé a szervezkedést, de előfordult, hogy inkább némi iróniával szemlélték egyes papok küzdelmét a cölibátus eltörléséért.²⁵⁴ Sajátos az Evangélikus Lap véleménye: szerinte egy egységes magyar egyházkormányzat lehetősége nyílik most meg, hisz „az egyesülés iránya adva van: a római katolikus egyház közeledik a protestantizmus felé”.²⁵⁵

Végül megjegyzem, a magyar Papi Tanács időszakunkban egyáltalán nem volt egyedülálló jelenség a Katolikus Egyházban. Horvátországban is alakult hasonló szervezet, mely hasonló sorsra jutott, mint a magyar, a zágrábi érsek márciusban elítélte.²⁵⁶ Csehországban is hasonló események játszódtak le, de a cseh papság reformszervezete még a Délmagyarországi Papi Tanácsnál is sokkal radikálisabb követelésekkel lépett fel: kívánták a cölibátus eltörlését, az elhamvasztottak egyházi temetésének engedélyezését, a püspöki körleveleket alávétését egy konzisztórium vizsgálatának kiadás előtt, valamint hogy az egyház vizsgálja felül Husz János ügyét.²⁵⁷

A Papi Tanács egyes kívánságai hamarosan megvalósultak: 1920-ban felállították az önálló magyar nunciaturát²⁵⁸ és Budapest ha nem is vált külön püspökséggé, de érseki helynököt kapott már 1919-ben Mészáros János prelátus személyében.²⁵⁹ Azonban számos kívánsága csak félszáz év múlva valósult meg a II. vatikáni zsinaton, mely megújította a Katolikus Egyház egész lelkiségét. A zsinat bevezetett számos, a tanács által is kívánt újítást, például az anyanyelvi misézést, a papnevelésben a gyakorlati

252 MOL K 148 1919-22-2726

253 MOL K 148 1919-22-2726

254 *Lelkészegyesület* 1918. november 30. 540., 1919. február 22. 67., március 1. 75.; *Sárospataki Református Lapok* 1919. január 26. – február 2. 23.; *Evangélikus Órálló* 1919. február 20. 54.; *Evangélikus Lap* 1918. november 16. 4., 1919. január 9. 9.; *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1918. november 17. 338.; *Debreczeni Protestáns Lap* 1918. november 16. 377.; *Új Reformáció* 1919. február 16. 7., február 23. 7.

255 *Evangélikus Lap* 1918. november 23. 5.

256 *Alkotmány* 1919. március 18. 8.

257 *Papok Közlönye* 1919. február 1-15. 144.

258 GERGELY JENŐ: *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1919-1945.* h.n., 1999. 13.

259 PIL 704. f. 12. óe. 89-90.

munkára való felkészülést, a breviárium reformját.²⁶⁰ De az idők folyamán később sok más kérdésben is a tanács által kívánt modernizáló tendenciák érvényesültek: például a misézésen kívül a papság ma már viselhet a reverendán és a papi civilen kívül más komoly civil ruhát is, és a naponta kétszer vagy háromszor miséző pap az első mise után már fogyaszthat ételt és italt.²⁶¹ Azonban más kívánságai nem teljesültek: a püspököket továbbra is teljes joghatósággal a pápa nevezi ki,²⁶² a Katolikus Autonómia elmerült a történelem sülyesztőjében, a ma is érvényben lévő kötelező cölibátus kérdése pedig a mai napig nagy vitákat vált ki világszerte.

ADRIENN TENGELY

THE COMMITTEE OF THE LOWER CLERGY (*PAPI TANÁCS*) IN 1918-1919

The Committee of the Lower Clergy (in Hungarian *Papi Tanács*), a democratic reform and safeguarding organisation, may be considered a unique movement in the history of the Hungarian Catholic Church. The organisation was founded a few days after the Hungarian revolution on 7th November 1918 with a double aim. On the one hand it was to safeguard the financial interests of Catholic priests; on the other hand it aimed at reforming the structure of the Roman Catholic Church in order to renew its spiritual and pastoral activity. In the beginning the lower clergy generally supported the Committee; also the bishops approved its activity, however, rather reluctantly. Nonetheless, on its congress held on 15th-16th January 1919, the Committee caused a scandal (among others by suggesting the abrogation of celibacy). As a result both the clergy and the bishops turned against the movement. Consequently the Bench of Bishops controlled its activity very strictly; until on 12th March 1919 Pope Benedict XV finally dissolved the Committee.

260 *A II. vatikáni zsinat tanítása*. Budapest, 1986. 96–99., 102., 200–207.

261 ERDŐ PÉTER: *Egyházjog*. Budapest, é.n. [1991], 190., 362.

262 Uo. 247–248.

ZSÓDI VIKTOR

A SZEGEDI EGYHÁZMEGYEKÖZI PAPNEVELŐ INTÉZET TÖRTÉNETE
1930–1955 KÖZÖTT

2007-ben emlékezünk Hunya Dániel jezsuita szerzetes halálának ötvenedik évfordulójára. Ez a jubileum időszerűvé teszi a történeti reflexiót arra a műre, melyen leginkább felismerhető kezének nyoma. A szegedi szeminárium történetével eleddig kevesen foglalkoztak,¹ bár egyháztörténeti szempontból fontos időszak a jelen dolgozatban is érintett terminus. A Szegeden működő, jezsuita vezetésű papnevelés nem csupán a csanádi papságra volt hatással, hanem – elsősorban Hunya Dániel munkásságának köszönhetően – az egész magyar klérus számára meghatározó volt.

Dolgozatom tárgya tehát a Szegedi Egyházmegyeközi Papnevelő Intézet² története a kezdetektől 1955-ig, különös tekintettel Hunya Dániel munkásságára, aki lelki igazgatója és teológiai tanára volt az intézménynek.

ELŐZMÉNYEK

A szeminárium vagy papnevelde, mint intézmény a mai formájában a tridenti zsinat folyományaként jelent meg. A IV. Piusz pápasága (1559–1565) alatt megtartott 23. zsinati ülésen (1563. június 15.)³ került elrendelésre, hogy minden papságra készülő személynek a helyi püspök irányítása alatt álló, a szerzetesi kolostorokhoz hasonló iskolában kell eltölteniük bizonyos időt (kezdetben négy év), hogy a papi rendben részesülhessenek. Ezen rendelkezés előtt a papságra készülők valamely káptalani iskolában sajtátították el az alapvető ismereteket (írás, olvasás, latin nyelv), majd egy idősebb pap mellett élve tanulták meg a lelkipásztori hivatás részleteit. Csak a tehetséges és módos papjelölteknek adatott meg a lehetőség, hogy egyetemeken vegyenek részt a felsőokta-

1 Az 50 éves szeminárium, in SZILAS JÓZSEF (szerk.): *Csanád Egyházmegye Jubileumi Évkönyve*, Csanádi Egyházmegye, Szeged 1980, 85–91.; ZSÓDI VIKTOR: 75 éves a Szent Gellért Egyházmegyeközi Papnevelő Intézet, in *Szeged-Csanádi Egyházmegye Kalendárium a 2005. évre*, Szeged-Csanádi Egyházmegye, Szeged, 2005, 46–48.

2 jelenleg két intézmény: Szegedi Hittudományi Főiskola és Szent Gellért Egyházmegyeközi Papnevelő Intézet

3 DENZINGER, HEINRICH - HÜNERMANN, PETER: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, Örökmécs Kiadó – Szent István Társulat, Bányterenyé – Budapest, 2004, 418–421.

tásban. Az első papnevelő intézetet Magyarországon Oláh Miklós esztergomi érsek alapította 1566-ban, Nagyszombatban.⁴

A Csanádi Egyházmegyét a török időkben komoly pusztítások érték. 1529-től nincs az egyházmegyének helybenlakó főpásztora 166 éven át. A török kiűzését követően Nádasdy László püspök (1710–1730) még csak Szegedre tudott visszaköltözni és majd csak utóda, Falkenstein Adalbert püspök (1730–1739) vonulhatott be Temesvárra, az egyházmegye legnagyobb városába. A papnevelés egyházmegyében történő megvalósítása még ekkor is lehetetlen. A csanádi papnövendékek előbb a nagyszombati, bécsi, nyitrai, később a budai, zágrábi, pozsonyi és egri szemináriumokban nevelődnek. A Csanádi Egyházmegye első papnevelő intézetét Kőszeghy László püspök (1800–1828) hozza létre, mely Temesváron 1806. november 17-én nyitja meg kapuit.⁵

A csanádi püspökség vezetését 1911-ben a kalocsai érseki székhelyre távozó Csernoch Jánostól Glattfelder Gyula⁶ vette át, akinek „a papnevelés volt az első és az utolsó ambíciója”.⁷ Új épületbe helyezi a papnevelőt, mely 1913–1914 között készül el Foerk Ernő tervei alapján. Mikor 1923. március 12-én kitoloncolják Romániából⁸ és az 1920-as trianoni döntéssel három részre szakadt egyházmegyéjének legkisebb szejtétébe – a magyarországiába – kényszerül,⁹ megújult erővel kezd a lelki és fizikai építkezéshez. Az új püspöki székhely, rövid makói tartózkodást követően Szeged lesz, és gyorsan felmerül egy új papnevelő intézet felállításának kérdése is.

EGY ÚJ SZEMINÁRIUM SZÜKSÉGESSÉGE

A szeminárium szükségességének két fő oka volt. A Csanádi Egyházmegye mellett más egyházmegyék is területi veszteségeket szenvedtek el az I. világháborút lezáró békekötvetön: így a váradi, kassai és rozsnyói egyaránt, és ezen egyházmegyék nagy problémá-

4 Lásd MIHÁLYFI ÁKOS: *A papnevelés története és elmélete*, Szent István Társulat, Budapest, 1896. és KOVÁTS SÁNDOR: *A Csanádi Papnevelde története*, Temesvár, 1908.

5 Az első tanévben egyháztörténetet és ószövetségi bibliikumot, másodévben alapvető hittant és újszövetségi bibliikumot, harmadévben: dogmatikát, erkölcsant és lelkipásztorkodástant, negyedévben pedig: dogmatikát és egyházjogot oktatnak. 1830-tól a latin nyelv mellett megjelenik a magyar nyelven való oktatás is. A növendékek nevelésére több pap van kinevezve. A rektor vezeti az intézményt, a spirituális a kispapok lelkivezetője, a prefektus a fegyelmi ügyeket látja el. A vicerektor a gondnoki ügyeket intézi és igazgatja az alkalmazottakat (szakácsnő, mosónő, kapus, szabó, inasok). A házban teológiát tanít a rektoron és a prefektuson kívül a két senior és a két junior professzor is. A szeminárium épülete melletti templom lelkipásztori ellátását a spirituális atya végzi. A papnövendékeknek felváltva minden vasárnap és ünnepnap prédikálniuk kell magyar, német és szerb nyelven.

6 Moóri Glattfelder Gyula (szül. Budapest, 1874. márc. 19. – megh. Szeged, 1943. aug. 30.) 1896-ban szentelték pappá, hittanár, majd a Központi Papnevelő intézet prefektusa. 1900-ban alapítja Pesten az első Szent Imre Kollégiumot. 1911-től csanádi püspök, 1927-től a felsőház tagja, 1942-től az Actio Catholica elnöke. 1942-ben érseki kinevezést kap Kalocsára, de betegsége miatt le is mond róla.

7 LOTZ ANTAL: *Glattfelder Gyula hítszónok és papnevelő*. In ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Igazságot – szeretettel*, Keresztény Értelmiségiek Szövetsége – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Szeged–Budapest, 1995, 26.

8 ZOMBORI ISTVÁN: *A Szeged-csanádi Püspökség*, Szeged-Csanádi Püspökség, Szeged, 2000, 15.

9 Románia: 154 plébánia – kb. 440 ezer hívő, Jugoszlávia: 67 plébánia – 230 ezer hívő, Magyarország: 33 plébánia – 220 ezer hívő; *A Csanádi Egyházmegye rövid története*, Kézirat, (Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár IV. 4., Szeged)

ja az volt, hogy központjukat is elcsatolták az ott lévő szemináriumokkal egyetemben. Ezért az egyik ok, hogy – bár átmenetileg megoldható a megcsönkült egyházmegyék növendékeinek képzése a Magyarországon maradt intézetekben, mégis – hosszú távon szükségessé vált egy új, külön szeminárium létrehozása a számukra. 1930-ig, tizenkét éven keresztül ezeket a kispapokat Esztergom, Győr, Eger és Kalocsa fogadta be. A csanádi kispapok az esztergomi és a budapesti szemináriumokban kaptak elhelyezést.

A másik ok a papnevelés megújítása utáni vágy volt Glattfelder részéről. Mint esztergomi egyházmegyei pap és a pesti Központi Szeminárium növendéke, majd prefektusa, végül pedig tanszékvezető tanára, széleskörű tapasztalatokkal bírt a papnevelés terén. Ismerte a pesti szeminárium anyagi gondjait és azt, hogy régóta esedékes a tanulmányi reformja.¹⁰ Könnyebb volt egy új, saját intézményben új lendülettel nevelni, mint más ordináriusok szemináriumait a reformra rávenni.

A SZEMINÁRIUM ALAPÍTÁSA

Az 1872-ben I. Ferenc József által alapított kolozsvári egyetem a magyar nemzetgyűlés 1921-ben hozott határozatának értelmében Szegedre költözött. Az idetelepítésben nagy szerepe volt Klebelsberg Kunó¹¹ egyesült keresztény párti politikusnak, későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszternek. (Glattfelder a Püspöki Kar tekintélyével támogatta 1922-ben Klebelsberg vallás- és közoktatásügyi miniszteri kinevezését, majd viszonzásul Klebelsberg 1928-ban a Magyar Kormány tekintélyével kéri Glattfelder számára az esztergomi érseki széket Rómában, sikertelenül.¹²) Az egyetemnek Szegeden új épületekre volt szüksége, így a Partiumból költöző püspök és az egyetem közös építkezésbe kezdett. A szegedi fogadalmi templom köré, ahhoz hasonló stílusban, egységes épületkomplexum épült Rerrich Béla tervei alapján 1928–30 között. Az épületek város felőli oldalát az egyház vette birtokába és itt kapott helyet a püspökség, a szeminárium és a Szent Imre Kollégium, míg a középső és Tisza felőli oldal az egyetemé lett, ahol főleg a természettudományi kar tanszékei kaptak elhelyezést. A papnevelő intézet és a Szent Imre Kollégium (északi szárny) a Dóm tér felőli oldalra kerül, míg a püspökség a Gizella térre (ma Aradi vértanúk tere) néz. A négyszintes épület, klinker téglából épült és a magasszintig árkádokkal díszített a Dóm téri oldalán.

FŐISKOLA VAGY EGYETEMI FAKULTÁS

A szegedi papnevelés Glattfelder haladó szellemének köszönhetően eltért az országban megszokottól több téren is. A szeminárium vezetésére a Jézus Társaságát kérte fel, akik tanulmányi házzal (*Collegium Aloysianum*) bírtak már a városban. Szerzetesek (fő-

10 TÖRÖK JÓZSEF: *Glattfelder Gyula a budapesti tudományegyetem hittudományi karán*. In ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Igazságot – szeretettel*, Keresztény Értelmiségiek Szövetsége – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Szeged-Budapest, 1995, 36.

11 Klebelsberg Kunó (szül. Magyarpécska, 1875. nov. 13. – megh. Budapest, 1932. okt. 11.) Miniszter, az MTA tagja, 1921-től 1922-ig belügyminiszter, 1922-től 1931-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter, időközben ideiglenesen népjóléti és munkaügyi miniszter is.

12 GERGELY JENŐ: *Főpapok, főpásztorok, főabbik*, Pannonica Kiadó, h.n., 2004, 169.

ként jezsuiták és piaristák) II. József uralkodása óta nem vezettek papnevelődést a monarchia területén. A képzés rendje és módja is eltért a szokásostól, de még a kispapok reverendájának színe is. A jezsuita rend annak reményében vette át a szeminárium vezetését, hogy sikerül a teológiai képzést a szegedi egyetemhez kapcsolni, és az egyetemen önálló teológiai kart létrehozni. Ebben az ügyben komoly lépéseket tettek a jezsuita atyák. Bíró Ferenc provinciális tárgyalta Vass József¹³ kultuszminiszterrel, aki támogatta az elképzelést, valamint a Bíró alapította Jézus Szíve (Népleányai) Társaságon keresztül még a kormányzó támogatását is elnyerte.¹⁴ Maga a kormányzó is pozitívan állt a témához, melyről az egyetem megnyitásakor mondott beszédében diszkréten nyilatkozott. A jezsuita rend római generálisa ígéretet tett arra, hogy kellő számú egyetemi tanárt biztosít a karnak, hiszen a fő tárgyakat ekkor még latin nyelven oktatták, így külföldi tanárok is könnyűszerrel taníthattak volna Szegeden.

A támogatók mellett sok ellenző is akadt. A pesti professzorok konkurenciát láttak a neves és külföldön tanult jezsuita teológusokban. A Központi Szeminárium létszámgonddal küszködött, melynek mélysége növekedhetett volna. Serédi Jusztinián hercegprímás, esztergomi érseknek komoly aggályai merülnek fel. A szegedi teológiai fakultás már a második katolikus intézmény lett volna hazánkban a pesti mellett, így ha akkor ki is lehetett járni az állami dotációt, a jövőbeni esetleges megszorítások nehéz helyzetbe hozhatták volna a katolikus egyházat. A református és az evangélikus felekezetnek is csak vidéken volt egyetemi karuk, és elképzelhető lehetett volna, hogy Pesttől megvonják az állami támogatást, ha a szegedi kar létrejön. A témában tanácskozott a Püspöki Kar is 1930-ban. Az egri érsek, Szmrecsányi Lajos és a veszprémi püspök, Rott Nándor támogatta Galttfelder szegedi terveit. Rott szerint Pestre is jótékonyan hatott volna a szegedi egyetemi képzés. A püspöki kar végül nem emelt kifogást a szegedi fakultás ellen.¹⁵

Az ügyre Róma tette fel a pontot, amikor megküldte a szeminárium jóváhagyott szabályzatát. Hozzájárultak ahhoz, hogy a jezsuiták vezessék a szemináriumot, de az egyetemi szintű képzést elvetették.¹⁶ A Szentszék véleményének kialakításában bizonyára fontos szerepet játszott Serédi Jusztinián szava, aki Pietro Gasparri akkori bíboros-államtitkárnak volt titkára és bizalmasa.

A NEVELÉS KEZDETE

1930. szeptember 30-án költözött a házba 33 növendék. Október elsején Galttfelder Gyula megáldja a kápolnát és a szemináriumot. A tanítás október 3-án kezdődött. Az új, búzavirág-világoskék színű reverendákat október 18-án adták fel a kispapokra, akik már ebben asszisztáltak a Dóm október 24-ei felszentelésén.

13 Vass József (szül. Sárvár, 1877. ápr. 25. – megh. Budapest, 1930. szept. 8.) Kalocsai nagyprépost, egyetemi tanár, miniszter. Hittanár és újságíró, 1911-ben a Szent Imre Kollégium igazgatója, mely feladatot Galttfeldertől veszi át. 1920–1922 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1922–1930 között népjóléti és munkaügyi miniszter.

14 *A Szegedi Szeminárium 25 éves történetéhez*, Kézirat, (Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár IV. 4., Szeged)

15 Jegyzőkönyv – Fölvétetett Budapesten, 1930. évi március hó 3-án és folytatólagosan 4-én a hercegprímási palotában tartott püspökkari értekezleten in BEKE Margit (szerk.): *A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között* I., Aurora, München – Budapest, 1992, 310–311.

16 *Statuta Seminarii Interdioecessani Szegediensis*, Kézirat (Sacra Congregatio De Seminariis et Studiorum Universitatibus Prot.N. 484/30. 1930. augusztus 28.)

*Az első növendékek*¹⁷

1. Ádám Balázs (csanádi, távozott: 1930.)
2. Aranyi Imre (nagyváradi, felszentelték: 1936.)
3. Árvay Aladár (kassai, elbocsátva: 1931.)
4. Béres Béla (kassai, felszentelték: 1935.)
5. Bodnár János (nagyváradi, felszentelték: 1935.)
6. Csepella Andor (csanádi, felszentelték: 1935.)
7. Csonka Ferenc (csanádi, felszentelték: 1935.)
8. Frank Béla (nagyváradi, távozott: 1931.)
9. Gangyi Ferenc (csanádi, felszentelték: 1935.)
10. Grébetz János (csanádi, felszentelték: 1935.)
11. Holló Domonkos (csanádi, távozott: 1930.)
12. Juhász József (szatmári, távozott: 1930.)
13. Kalmár József (nagyváradi, felszentelték: 1935.)
14. Kápolnay Jenő (csanádi, felszentelték: 1935.)
15. Káposznyák József (nagyváradi, távozott: 1931.)
16. Kocsis Ferenc (csanádi, távozott: 1930.)
17. Kovács Endre (rozsnyói, felszentelték: 1935.)
18. Kovács János (szatmári, elbocsátva: 1930.)
19. Kovacsik Pál (kassai, felszentelték: 1935.)
20. Lőrincz József (rozsnyói, felszentelték: 1935.)
21. Magyar Károly (csanádi, felszentelték 1934.)
22. Mátrai Rudolf (csanádi, távozott: 1930.)
23. Müller Antal dr. (csanádi, felszentelték: 1935.)
24. Nagy Tivadar (csanádi, távozott: 1932.)
25. Perényi József (csanádi, felszentelték: 1935.)
26. Pesztalics (Rokonai) Béla (csanádi, felszentelték: 1934.)
27. Puskás János (csanádi, távozott: 1933.)
28. Reisz György (csanádi, távozott: 1931.)
29. Seszták János (szatmári, elbocsátva: 1931.)
30. Staszanka István (nagyváradi, távozott: 1933.)
31. Szikora Károly (csanádi, felszentelték: 1935.)
32. Tóth László (csanád, felszentelték: 1935.)
33. Wagenhoffer Ede (csanádi, felszentelték: 1935.)

*Az alapító tanári kar*¹⁸

1. Borbély István SJ: dogmatika, fundamentális-teológia
2. Buús András SJ: homiletika, pasztorál-teológia
3. Csávossy Elemér SJ: szociológia, később homiletika és pasztorális
4. Hunya Dániel SJ: liturgika, aszketika-misztika

¹⁷ A Szegedi Szeminárium növendékeinek névmutatója 1930 októberétől 1955 júliusáig, Kézirat

¹⁸ Főduktori Napló I., Kézirat

5. Kaposy Gyula (csanádi egyházmegyes pap): egyházi zene és gregorián ének
6. Kerkai Jenő SJ: szociológia
7. Lányi Ede SJ: pedagógia
8. Müller Lajos SJ: morálteológia
9. Petruch Antal SJ: egyháztörténet, egyházjog
10. Szentiványi Róbert (erdélyi egyházmegyes pap): bibliikum
11. Trugly Ödön SJ: filozófia

A papnevelő intézet a vezetés tekintetében különbözött a kor más magyarországi intézményeitől. A tanulmányi ügyekről gondoskodó főiskola és a nevelést intéző papnevelő intézet nagyon szoros szimbiózisban, de mégis bizonyos szétválasztottsággal működött. Ez az a bizonyos egyetemi modell, melyre a legtöbb egyházi példát Rómában láthatjuk, mert ott az oktató (különböző egyházi egyetemek) és nevelő intézetek (egy-egy országok papnevelői) egymástól függetlenül működnek. Magyarországon a papnevelés modellje a szemináriumi modell volt, melyben e két intézmény nincs szétválasztva (így működött a csanádi papnevelde is Temesvárott). A szegedi szétválasztást jól példázza, hogy a két intézmény két vezetővel is rendelkezett, rektorral és régenssel. A rektor a papnevelde és a főiskola legfőbb vezetője volt, de elsősorban a tanulmányi ügyeket intézte és a jezsuita rendházban lakott. A régens a rektort képviselte a papneveldeben, de elsősorban csak a nevelési kérdésekben rendelkezhetett. Irattárat a szemináriumban nem is vezettek, csak a jezsuita kollégiumban, a rektorátuson. Az ordináriusi jogkört a csanádi püspök és a jezsuita provinciális közösen gyakorolták mindkét intézmény felett.

TANULMÁNYOK

A papképzés rendjét öt évre tervezte meg Lányi Ede jezsuita rektor.¹⁹ A tantárgyakat legalább két szemeszteren keresztül oktatták. A képzési anyagot három fő csoportba sorolták. Az elsőben voltak a főtárgyak, melyek a hittudományok alappillérei voltak. Ezeket oktatták a legnagyobb óraszámban (heti 5–7 óra). A második csoportot képezték a segédanyagok, melyek között helyet kaptak a modern tudományok (szociológia, pedagógia, keleti teológia) és a kiegészítő jellegű tantárgyak. A harmadik csoportot a gyakorlatok és különleges tantárgyak adták, melyekben a papi hivatás mindennapi munkájával ismertették meg a hallgatókat. A tanrendben fontos helyen állt a retorika és a katekétika oktatása, mely sok gyakorlati elemmel is párosult. Ezekre a Szívgyárda²⁰-vezetés valamint a cserkésziszti kiképzés nyújtott lehetőséget. A komoly teológiai stúdiumok mellett jelentős óraszámban jelent meg a pedagógia és a didaktika, mely komoly előrelépést jelentett a kor oktatási rendszerében, nem beszélve Kerkai Jenő szoci-

19 LÁNYI EDE: *A Szegedi Egyházmegyeközi Nagyszemináriummal kapcsolatos Bölcséleti-Hittudományi Főiskola jellege, alapelvei és tanterve*, h.n., 1934.

20 Szívgyárda: A kisiskoláskorú gyermekek igen népes hitbuzgalmi egyesülete volt, melyet a jezsuiták szerveztek meg és vezettek. Célja a gyermekek lelki fejlődésének előmozdítása. Fontos témája volt a Jézus Szíve tisztelet.

ológia óráiról, melyek modern egyház- és társadalomszemléletet tükröztek. A heti óraszám 27 és 33 között mozgott.

	Fő tárgyak	Segéd tárgyak	Gyakorlatok	heti óraszám
I. tanév	Filozófia	Retorika	Papi jellemtan	29
	Szentírás tan Ósz.	Lélektan	Szónoklati gyakorlat	
		Aszketika – Misztika	Asszisztencia gyakorlat	
		Héber nyelv	Ének	
		Görög nyelv	Harmónium gyakorlat	
			Szentírási szövegismeret	
		Latin nyelv		
II. tanév	Filozófia	Pedagógia	Papi jellemtan	27
	Fundamentális teológia		Szónoklati gyakorlat	
	Szentírás tan Újsz.		Asszisztencia gyakorlat	
			Ének	
			Harmónium gyakorlat	
			Szentírási szövegismeret	
			Valamely egyházmegyei nem magyar nyelv	
III. tanév	Dogmatika	Rendszeres és történeti liturgia	Papi jellemtan	33
	Morális teológia	Didaktika	Kazuisztika	
	Egyháztörténet	Missziológia	Szónoklati gyakorlat	
	Magyar egyháztörténet		Asszisztencia gyakorlat	
			Ének	
			Harmónium gyakorlat	
			Szentírási szövegismeret	
		Valamely egyházmegyei nem magyar nyelv		
IV. tanév	Dogmatika	Társadalmi etika, szociológia	Papi jellemtan	32
	Morális teológia	Kateketika	Kazuisztika	
	Egyházjog	Homiletika	Szónoklati gyakorlat	
	Magyar egyházjog	Dogmatörténet	Asszisztencia gyakorlat	
		Keleti teológia	Ének	
			Harmónium gyakorlat	
			Szentírási szövegismeret	
			Hospitálás	

	Főtárgyak	Segédta rgyak	Gyakorlatok	heti óraszám
V. tanév	Dogmatika	Társadalmi etika, szociológia	Papi jellemtan	28
	Liturgika	Apologetika	Egészségtan	
	Pasztorál-teológia	Keresztény művészet	Kazuisztika	
			Rítus	
			Ének	
			Harmónium gyakorlat	
			Szentírási szövegismeret	
			Valamely egyházmegyei nem magyar nyelv	
		Tanítási gyakorlat		

A vizsgák időpontjait és rendjét a félévek végén a tanári kar jelölte ki, tantárgyanként csak egy vizsgaalkalom volt, a pótvizsga pedig a következő félév elején volt lehetséges.

HUNYA DÁNIEL MUNKÁSSÁGA

A szeminárium nevelési elveinek bemutatása leginkább Hunya Dániel működésén keresztül lehetséges. Az ő egyénisége és karizmája a papnevelő intézet fennállásának hetvenöt éves jubileumán is szembeötlő volt. Többek közt Paskai László bíboros, nyugalmazott érsek és Nemesszeghy Ervin jezsuita exprovinciális is elismerőleg szólt Hunya országos hatókörű művéről.²¹

Hunya Dániel Endrődön született 1900. április 29-én. 1919-ben Feldkirchenben lépett be a Jézus Társaságába. Filozófiai és teológiai tanulmányait az innsbrucki egyetemen végezte. 1928-ban szentelték pappá, majd 1930-tól a szegedi papnevelde első spirituálisa 1950-ig.²² Szemináriumi munkássága igen széles körű volt. Mint spirituális, minden este elmélkedési pontokat adott a kispapoknak, úgynevezett „ponttát” tartott, havonta lelki beszélgetésre, egyéni rekollekcióra hívta a kispapjait, ahol az egyéni lelki

21 PASKAI LÁSZLÓ: „A papnevelésre különösen is rányomta a bélyegét P. Hunya Dániel, aki kezdettől fogva az intézet spirituálisa volt egészen 1950-ig...”; – NEMESSZEGHY ERVIN: „Az elmélkedésre a pontokat az 1950–51. tanévben P. Hunya Dániel jezsuita atya tartotta. Alacsony, beteg embernek ismertem, de sokszor olyan belső tüzellel beszélt, hogy kevesen tudták magukat kivonni hatása alól. A kispapok nagy nevelője, országos hírű spirituálisa volt.”; – SZARVAS BÉLA: „1937. szeptember 8-án bevonulás Szegedre, megkezdődik az első nap. Az első ponttára a kápolnában vár bennünket Hunya Dániel spirituális. Mivel nincs nálam semmiféle papír, az első puncta bevezető szavait a dalos füzetem borítójára írom. „Az első nap nem tréning, hanem döntő, – s ettől függ a végső döntő!” A sportembert hatalmába ejtik a bevezető szavak, de főleg az ember, aki mondja és ahogy mondja. Hatalmában tartja öt éven keresztül és azon túl egy életen át!”; in *Arra születünk...* a Szegedi Hittudományi Főiskola és a Szent Gellért Egyházmegyei Papnevelő Intézet jubileumi évkönyve 1930 – 2005, Szeged, 2006.

22 vö. KLEMM NÁNDOR: *P. Hunya Dániel SJ élete és munkássága*, Agapé, Szeged, 2003.

fejlődésüket beszélte át velük. Teológiai tanárként több kurzust is tartott, melyek közül legmeghatározóbb a papi karakterológia és az aszketika-misztika tantárgyak voltak. Ezek mellett kezdetben még filozófiát is tanított, de ezt néhány év után leadta és helyette liturgikát tanított. A jezsuita növendékeknek még tartott egy speciális képzést is a szentignáci lelkigyakorlatokról.

Hunya punktáinak a felépítéséről elmondhatjuk, hogy két fő részből álltak. Az első rész nagyjából negyed óráig tartott és általános bevezetés volt, valamint a jellemformálásról szólt. A második rész csaknem fél órás volt és szisztematikusan dolgozta fel Szent Ignác Lelkigyakorlatok című művét Hunya kiegészítéseivel, öt évre elosztva. Hat pontban gyűjthető össze Hunya papképe, az a kép amelyet megrajzolt elmékedéseiben. A jó pap

- (a) az életszentségre törekszik,
- (b) a szent tudományokból alaposan felkészült,
- (c) művelt,
- (d) külső dolgokban is ügyes, talpraesett,
- (e) jó modorú,
- (f) lehetőségeihez képest egészséges.

A pontok esténként voltak megtartva, a nap záróeseményeként. Az elmékedés a következő nap reggelén történt, közvetlen a felkelés után. A pontok anyagát a spirituális atya diktálta, ennek köszönhetően a kispapok jegyzeteiből ránk maradtak. A háromkötetnyi lelki irodalom 366 elmékedést tartalmaz a liturgikus, egyházi évhez alkalmazkodva.²³

Hunya munkássága a szemináriumi kereteket is gyorsan túlnőtte. 1935-ben vezetésével megalakul a Szent Gellért Unió, melyet már 1933-óta szerveztek. Céljuk a Szegeden végzett papokat összefogni, lelkiségüket megőrizni, továbbfejleszteni és az apostoli (missziós) tevékenységet a közösségiség eszközével segíteni.²⁴ Ennek a szervezetnek volt a belső hírközlője a Cor Unum folyóirat, mely a későbbiekben a Papi Lelkiség negyedévi lappjává nőtte ki magát.

Meg kell említenünk Hunya munkássága kapcsán az 1936-ban alapított KALOT-ot is. Ennek elsősorban Kerkai Jenő jezsuita volt a vezetője, de Kerkai Hunya segítője volt a szegedi szemináriumban prefektusként, és arra a lendületre, eszmére és lelkiségre, melyet Kerkai képviselt, Hunyának minden bizonnyal nagy hatása volt. A KALOT-vezetők három kötetet is megjelentettek Hunya nekik szánt lelki programjából.²⁵

1941. szeptemberétől jelent meg a Papi Lelkiség című folyóirat, évenként négy alkalommal, melynek alapítója Hunya volt. Tartalmilag lelkiségi és nevelési kérdésekkel foglalkozott. Rendszeresen tudósít arról a papi egységtörekvésről, mely a Szent Gellért Unióból nőtt ki, és nem csupán a Szegeden végzettek számára nyújtott már segítséget, hanem a Kárpát-medence magyar ajkú papságának is. Hunya konferenciákkal és lelkigyakorlatokkal próbálta egységgé kovácsolni a kor klérusát, és 42 cikket publikált a 18 számot megélt folyóiratban, melyek többnyire a papi-eszmény, jellem, erények, tudás-önképzés témájával foglalkoztak. A Papi Lelkiség folyóiratnak 1947. decemberében

23 HUNYA DÁNIEL: *Az Isteni Főpap nyomában I–III*. Prugg Verlag, h.n., 1971–1973.

24 *A Szent Gellért-Unió Szabályzata*, Szent Gellért-Unió, Szeged, 1936.

25 *Szent rendiség: A KALOT első papi nagytáborának előadásai és megbeszélései*, Bp. 1941.; – *Lelkipásztori munka*, Bp. 1941.; – *Lelkipásztori felkészültség*, Bp. 1941.

meg kellett szűnnie, de nyugaton további számokat is megélt Magyar Papi Egység, később pedig Szolgálat címen.

Hunya komoly tüdő- és szívbetegségekkel küzdött már fiatal kora óta, és ez spirituális évei alatt csak rosszabbodott. 1950. novemberében tanítványát, a csanádi egyházmegyes Magyar Károlyt nevezték ki a segítésére, aki később át is vette tőle a spirituális megbízatást. Hunya Érden halt meg 1957. november 6-án, majd Szegeden temették el.

A SZEMINÁRIUMI ESEMÉNYEK

A szeminárium kápolnájában látható szoborcsoportot 1933. november 5-én helyezték el és áldották meg. A középső, legnagyobb alkotás Krisztus Királyt ábrázolja, míg a két mellék-alak Szent Gellértet és Szent Alajost.²⁶ A szeminárium első növendékeit 1934-ben bocsátotta az Egyház szolgálatára. Négy csanádi és egy roznói diakónust²⁷ szenteltek pappá az 1933–1934-es tanév végén. 1935-ben az első teljes szegedi nevelésű turnus szentelődik, mely népes társaság volt a maga 16 növendékével. A szeminárium további életében a lelki építkezés és fejlődés a meghatározó.

Az első törés 1943. augusztus 30-án következett be, mikor hosszú betegséget követően meghalt Glattfelder Gyula püspök. Utóda Raskó Sándor apostoli kormányzó lett, 1944. március 30-án pedig kinevezték Hamvas Andrást csanádi püspöknek. 1944-ben folyamatosan háborús események zavarták meg a szemináriumi életet, majd szeptember 23-án, élelmezési gondokra való hivatkozással, hazaküldték a kispapokat. Müller Lajos jezsuita rektor a beteg hadifoglyok látogatása során fertőző betegséget kapott és március 27-én meghalt. A tanítás csak 1945. március 28-án folytatódott. Az első félévet márciustól júliusig, a másodikat augusztustól októberig tartották. Az 1945–46-os tanév novemberben kezdődik. 1947-től Lányi Ede jezsuita lett a rektor. 1950. szeptemberében új egyházmegyes papok (Dr. Juhász Kálmán, Dr. Majtényi Béla, Dr. Szilas József) kaptak tanári kinevezést a főiskolára, érezvén a jezsuita atyák szorongattatott helyzetét, akik a az 1951-es tanévtől el is hagyták az intézetet. 1950. november 27-én kerül be a szemináriumba a már említett Magyar Károly atya, hogy Hunyát segítse, aki 1951. április 28-án el is hagyta a papnevelőt, mert már teljes ápolásra szorult. Ebben az időben az Állam Egyházügyi Hivatal nyomása egyre erősödött a papnevelő intézetben.

1951–1952-es tanévtől a Kalocsai Érseki Szeminárium Szegedre költözött és egyesült az itteni papnevelővel. 1952. március 19-től veszprémi, szeptembertől pedig székesfehérvári növendékek is tanultak Szegeden. 1953 ősztől pedig a Váci Egyházmegye is az alföldi városba küldte kispapjait taníttatni.

A szeminárium életében a második törést az 1950-es évek eleje jelentette. Elsősorban a jezsuita szerzetesek eltiltása a papneveléstől komoly érvágás volt a szemináriumi élet számára. Másodsorban a máshonnan érkezett növendékek és tanárok jelentettek

²⁶ A *Főduktori Napló II.* (1933. szept. 9. – 1948. jún. 20.) alapján téves az a közkeletű nézet, hogy a fiatal szent az Árpád-ház Imre nevű tagja lenne.

²⁷ Csanádi Egyházmegye: Magyar Károly, Pesztalics (Rokonai) Béla, Árgyelán (Árnyas) Gyula, Szűcs György; Rozsnói Egyházmegye: Kovács Endre in *A Szegedi Szeminárium növendékeinek névmutatója 1930 októberétől 1955 júliusáig*, Kézirat

bizonyosfajta hígulást az eredeti jezsuita keménységhez, színvonalhoz képest. El nem vitatható tény, hogy a szegedi szeminárium a '30-as-'40-es években kiemelkedő szerepet játszott a magyar papképzésben és a papság továbbképzésében, identitásának megformálásában. Ezen meghatározó hely elfoglalását pedig a Jézus Társasága tette lehetővé jól képzett, lendületes és fiatal tanárain keresztül. Mikor ez a háttér megszűnt, a szegedi papnevelde ismét csak egy lett a vidéki szemináriumok közül. Ez a megállapítás nem az akkori nevelők negatív értékelése, sokkal inkább annak belátása, hogy a jezsuiták modernebbek voltak magyar kortársaiknál.

A PAPNEVELÉS NEVEKBEN ÉS SZÁMOKBAN

A papnevelde vezetése

csanádi püspök	rektor	régens	spirituális
Glattfelder Gyula ('11-'43)	Lányi Ede SJ ('30-'50)	Müller Lajos SJ ('30-'44)	Hunya Dániel SJ ('30-'51)
Raskó Sándor ('43-'44)		Fábry Antal SJ ('45-'47)	
Hamvas András ('44-'64)		Lányi Ede SJ ('49-'50)	
	Petruch Antal SJ ('50-'51)	Petruch Antal SJ ('50-'51)	
	Szörényi Andor ('51)		Magyar Károly ('51-'62)
	Bárd János ('52-'53)		
	Merksz Elemér ('53-'54)		
Várkonyi Imre ('54-'59)			

*A növendékek megoszlása 1930 és 1955 között*²⁸

Bánáti egyhm.	3
Csanádi egyhm.	170
Hajdúdorogi egyhm.	1
Isteni Ige Társasága	17
Jézus Társasága	105

²⁸ A Szegedi Szeminárium növendékeinek névmutatója 1930 októberétől 1955 júliusáig, Kézirat

Kalocsai egyhm	34
Kassai egyhm.	12
Nagyvárad egyhm.	76
Notre Dame de Sion	1
Premontrei	3
Rozsnyói egyhm.	5
Szatmári egyhm.	36
Székesfehérvári egyhm.	36
Váci egyhm.	18
Veszprémi egyhm.	9

A kispapság létszáma a jezsuita növendékekkel együtt 526 fő volt, míg nélkülük 421. A jezsuiták csak az előadásokra jártak át kollégiumukból, míg a többi egyházmegye vagy szerzetes növendék a papnevelő intézetben lakott. A szemináriumban hosszabb-rövidebb ideig lakó 421 főből biztosan pappá szenteltek 167 személyt (39,6%).

NEGYEDSZÁZADOS JUBILEUM

1955-ben, a szeminárium fennállásának 25. évfordulója alkalmából ünnepséget rendeztek a volt növendékek. Július 4-től négy napos, Magyar Károly vezette lelki gyakorlatot szerveztek, melyen Hamvas Endre püspök vezetésével kilencven pap vett részt.²⁹ Az eredetileg felkért szónok, Halász Piusz személyét az Állami Egyházügyi Hivatal nem hagyta jóvá. A lelki gyakorlatot követően, július 9-én, szombaton, Glattfelder Gyula püspöknek a Dóm altemplomában található síremlékének felszentelését³⁰ követően jubileumi díszközgyűlést tartottak a szemináriumban, melyen Gangyi Ferenc, Vass József és Marosi Endre volt növendékek, valamint Várkonyi Imre rektor szólalt fel. Várkonyi beszédének utolsó sorai előre jelezték a papnevelés új hangsúlyait: „*A szeminárium legutolsó korszakának (jezsuita időszak) életszentségi és tudományos irányzatához a mai szeminárium hozzáadja a jó modort, a sima föllépést, mert ez az emberi komponens is fontos, néha még fontosabb, mint az előzőek*”.³¹ Várkonyi a szemináriumi rektorságból 1959-ben a budapesti székhelyű Actio Catholica elnöki székébe került, majd később Beresztóczy Miklóssal és Horváth Richárdal, mint a papi békemozgalom prominens képviselőivel együtt a Szentszék kiközösítette.

²⁹ Huszonöt éves a Szegedi Papnevelő Intézet, *Új Ember* 31 (1955. július 31.)

³⁰ A Szegedi Egyházmegyei Papnevelő Intézet 25 éves jubileuma, *Magyar Kurír* (1955. július 9.)

³¹ *A Szegedi Hittudományi Főiskola 25 éves jubileumi ünnepségei*, Kézirat, (Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár IV. 4., Szeged)

ÖSSZEGRZÉS

Célunk az volt, hogy egyháztörténeti szempontból vizsgáljuk a szegedi papnevelés első negyedszázadát, és így vizsgálatunk tárgyának Krisztus misztikus testét tekintetük, melyet a történettudomány eszközeivel vizsgáltunk. Hans Künggel elmondhatjuk, hogy ez az időszak a helyi egyház életében sikertörténet volt, de egyszerre rendkívül összetett és ellentmondásokkal teli is.³² Sikerei a jezsuiták dinamizmusában gyökereztek, az eredmények viszont csak időlegesen lehettek. II. János Pál pápa 1992-ben így ír a püspöki szinódust követően a papképzésről:

„A papságnak van egy olyan lényegi magva, mely nem változhat, mivel mind a mai, mind a holnapi papnak Krisztushoz kell hasonlónvá válnia. Krisztus ugyanis, mikor a földön élt, önmagában megformálta a szolgálati papságot, hogy az apostolok azt magukra ölték; és arra rendelte, hogy az időben fennmaradjon és minden történeti korszakban újra megvalósuljon. ...

Ugyanakkor a pap életének és szolgálatának alkalmazkodnia kell a korok és helyek körülményeihez... Ezért törekednünk kell arra, hogy a Szentlélek égi fényességénél meglássuk korunk fő vonásait, mély lelki igényeit; gondosan mérjük föl a feladatokat és a szükséges lelkipásztori módszereket, hogy a mai emberhez szóló válaszokat tudjunk adni.”³³

Ezt az egyszerre megvalósuló állandóságot és idők jeleihez való alkalmazkodást már hatvan évvel korábban is megvalósították Szegeden Hunya Dániel és jezsuita társai. A szociológia és pedagógia előtérbe helyezése olyan oktatáspolitikai lépés volt, melyet csak a 21. századból visszatekintve tudunk kellően értékelni. Annak a lelkületnek az előképe ez, melyet a Szentszék is csak 1992-ben fogalmaz meg. Hunya aszkézise és ahogyan a szenvedéseket kitartóan elviselte, példát és erőt adott azoknak a papoknak, akiknek az '50-es évektől elnyomásban kellett élniük. A jezsuiták munkája nyomán történettudományi eszközökkel is kitapintható volt Krisztus misztikus testének gyarapodása és fejlődése. Feladatunk nem őket szolgálisan másolni, hanem a folyamatos megújulás keresztény lelkületét eltanulni tőlük.

VIKTOR ZSÓDI

HISTORY OF THE INTERBISHOPRIC SEMINARY IN SZEGED (1930-1955)

In his paper the author aimed at examining the first twenty-five years of priests' training in Szeged. Following Hans Küng's ideas he states that this was a flourishing, at the same time complicated and contradictory period in the life of the local Church. The success of the period rooted in the dynamism of the Jesuits, although the results were temporary. John Paul II wrote about priest training in the post-synodal apostolic exhortation in 1992:

“Certainly there is an essential aspect of the priest that does not change: the priest of tomorrow, no less than the priest of today, must resemble Christ. When Jesus lived on this earth, he manifested in himself the definitive role of the priestly establishing a ministerial priesthood with which the apostles were the first to be invested. This priesthood is destined to last in endless succession throughout history. ...

³² vö. KÜNG, HANS: *A katolikus egyház rövid története*. Európa, Bp., 2005, 13.

³³ II. JÁNOS PÁL pápa: *Pastores dabo vobis* (Szinódus utáni apostoli buzdítása a püspökökhöz, a papokhoz és a katolikus egyház híveihez a papképzésről), Szent István Társulat, Bp., 1995, 5.

It is equally certain that the life and ministry of the priest must also “adapt to every era and circumstance of life.... For our part we must therefore seek to be as open as possible to light from on high from the Holy Spirit, in order to discover the tendencies of contemporary society, recognize the deepest spiritual needs, determine the most important concrete tasks and the pastoral methods to adopt, and thus respond adequately to human expectations.”

This stability, together with the adaptation to the signs of times characterized the activity of Dániel Hunya and his fellows in Szeged in the interwar years. Their decision of stressing sociology and pedagogy in educational programs can be appreciated only in retrospect from the 21st century. This was an antecedent of the spirituality promulgated by the Holy See only in 1992. Hunya’s asceticism and his endurance in sufferings was an example for the priests who were to live in oppression from the 1950s. As a result of the Jesuits’ work, the growth and development of the Mystical Body of Christ could be proven also by means of historical science. Finally, the author expresses his view that contemporary members of the Church do not have to copy the Jesuits of the interwar years, but to study the Christian spirituality of continuous renewal.

1. kép: A szeminárium kápolnája, benne az 1933-ban készített szobrokkal.
Ablakai az udvarra néztek. Ma a helység tanácsterem a Szegedi Hittudományi Főiskolán

2. kép: A szeminárium nagy hálója. Általában az alsóbb évesek laktak itt. Ma a helység tanterem a Szegedi Hittudományi Főiskolán.

3. kép: Stúdióterem. A közös hálóban lakó kispapok ilyen termekben tartották a taneszközeiket és itt tanultak.

4. kép: A szeminárium egyik tanterme.

5. kép: Az 1933–1934-es tanév tablóképe. Ebben az évben volt először szentelés a szemináriumban. Az első sor közepén Glattfelder Gyula püspök.

6. kép: Kisapok rekreáción a szeminárium kertjében.

7. kép: Hunya Dániel jezsuita szerzetes, a szeminárium első spirituálisa.

8. kép: Petrich Antal, az utolsó jezsuita előljáró.

9. kép: Müller Lajos jezsuita rektor.

10. kép: Borotválkozás reverendában.

11. kép: A papi kártyajáték: tarokk.

12. kép: A kispapok tömegét havonta mérték. Aki fogyásnak indult, több tejet és vaját kapott.

13. kép: Röplabda-mérkőzés a kertben.

14. kép: A szeminárium kamarazenekara.

FEKETE BALÁZS

KÖZÉP-EURÓPA KUTATÁS A LEUVENI KATOLIKUS EGYETEMEN

Adalékok egy kutatóintézet történetéhez

In memoriam P. Muzslay István, SJ¹

Közép-Európa egyedi társadalmi-gazdasági jellemzőkkel rendelkező térség, mely Európa két nagy történelmi régiója között helyezkedik el. Különleges földrajzi elhelyezkedése miatt meghatározóvá vált Európa középkori és modernkori történelmének egyes szakaszaiban. A középkorban e térség akadályozta meg a török birodalom nyugati irányú terjeszkedését, és így biztosította a nyugati gazdasági-társadalmi fejlődéshez elengedhetetlenül szükséges viszonylagos nyugalmat. Európa modernkori történelmében, mint ütköző zóna és mint forráspont is fontos szerepet játszott, nem szabad elfelejteni, hogy mindkét világháború e térségben robbant ki, és innen indultak a Szovjetuniót megrendítő első finom rezgések is.

A Közép-Európa iránt érdeklődő nyugati kutatók a második világháború után abból a szemantikusság és igen általános alapvetésből indultak ki, hogy Közép-Európa államai és a Szovjetunió egységes, homogén tulajdonságokkal rendelkező térséget alkotnak.² E megközelítést nyilvánvalóan a politikai realitás indokolta, hiszen a kétpólusú világrend első évtizedeiben a szovjet és a közép-európai térség egyesítése magától értetődött. A kutatók elsődlegesen a Szovjetunió kutatására koncentráltak, a közép-európai szatellit államokat a szovjet modell sajátos folytatásának tekintették. Az ötvenes és hatvanas évek nyugati tudományos közvéleményében Közép-Európa fogalma nem rendelkezett semmilyen egyedi, önálló jelentéssel, hanem kizárólag a szovjet birodalom egyik elemét jelentette.

1 Szeretettel és tisztelettel ajánlom ezt a tanulmányt Muzslay atya emlékének, aki mindenben segítségemre volt a kutatás során. Februári és márciusi beszélgetéseink során készült jegyzeteimre az írás során több esetben támaszkodtam, ezt minden esetben M. Sz. K. (Muzslay atya szóbeli közlése) rövidítésével jelzem a lábjegyzetekben. Külön köszönöm Juhász Gergely segítségét.

2 M. Sz. K.

A LEUVENI KATOLIKUS EGYETEM KÖZÉP-EURÓPA KUTATÓ INTÉZETÉNEK ALAPÍTÁSA
ÉS MŰKÖDÉSÉNEK ELSŐ ÉVEI

E szellemi környezetben jött létre a Leuveni Katolikus Egyetemen 1962 augusztus elsején³ a Közép-Európa Kutató Intézet (*Institut de Recherches de l'Europe Central*). Az Intézet életrehívásában kulcsszerepet játszott az 1955 óta Leuvenben élő, a menekült magyar diákokat segítő és támogatásukat megszervező Muzslay István jezsuita szerzetes.⁴ A Tilburgban közgazdasági diplomát szerző Muzslayt 1961-ben a Leuveni Katolikus Egyetem alkalmazott közgazdaságtan professzorává nevezték ki, és e minőségében volt az Intézet alapító és egyben egyetlen igazgatója. Az Intézetet formailag az Igazgatótanács irányította, ennek elnöke Carl van Gestel domonkos szerzetes,⁵ a közgazdasági és társadalomtudományi kar professzora volt. Az alapító Igazgatótanács a hat tagból állt: Roger Aubert,⁶ Omer de Raeymaker,⁷ Léon H. Dupriez,⁸ Mark Eyskens,⁹ Rezsőházy Rudolf¹⁰ és Yves Urbain.¹¹ Az Intézet munkájának napi szervezését és az

-
- 3 Muzslay atya levele Morel Gyulának, 1963 május 17. (2007 nyarán az Intézet levelezése Magyarországra, a Jezsuita Rend archívumába került.)
 - 4 Muzslay István SJ (1923–2007) a leuveni *Collegium Hungaricum* igazgatója 1955-től, az alkalmazott közgazdaságtan professzora 1961-től, és a Leuveni Katolikus Egyetem Közép-Európa Kutató Intézetének igazgatója (1962–1982). II. János Pál a Társadalomtudományok Pápai Akadémiájának tagjává nevezte ki, a belga állam pedig Lipóttrenddel tüntette ki. Legfontosabb szakmai publikációi: S. MUSELAY: *Economie en welvaart van Hongarije*. Antwerpen: Standaard, 1967; MUZSLAY I.: *Gazdaság és erkölcs*. Budapest, Márton Áron Kiadó 1995); *Az egyház szociális tanítása*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1997). E szorosán vett szakmai publikációk mellett további fontosabb művei: S. MUSELAY: *Hedendaagse hongaarse poëzie* (Leuven, 1967) [Cahiers van het Instituut voor Onderzoek van Midden-Europa 4.]; MUZSLAY I. *A tarisznyás. Önéletrajzi elbeszélések* (Budapest: IGEN 1998); MUZSLAY I.: *Magyar diákok a Leuveni Katolikus Egyetemen (1532–2000)*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 2000); MUZSLAY I. *Találkozás a magyar költészetben*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 2003). Muzslay atya tudományos tanulmányait a *Documentation*-ban publikálta, majd a rendszerváltás után számos írása jelent meg a *Távlatok* c. folyóiratban. Lásd továbbá: <http://www.parbeszed.com/main.php?folderID=1548&articleID=6053&ctag=articlelist&iid=1> és Gulyás Balázs laudációját a Magyar Örökség Díj átadásakor http://ujhorizont.ngo.hu/2005_5/12.html.
 - 5 A közgazdasági és társadalomtudományi kar professzora, munkásságának fő területe az egyház társadalmi tanítása volt. Főbb munkái: C. VAN GESTEL: *La doctrine sociale de l'église*. Liège, La Pensée Catholique, 1952; C. VAN GESTEL: *Commentaar en tekst van de encycliek van paus Joannes XXIII Mater et Magistra*. Brussel, Arbeiderspers, 1962) és a *Mater et Magistra* enciklika holland nyelvű fordítása.
 - 6 Kanonok, a bölcsészkar történelem professzora. Született 1914-ben.
 - 7 Jogászprofesszor.
 - 8 Jogászprofesszor (1901–1986).
 - 9 A közgazdasági és társadalomtudományi kar előadója, Belgium miniszterelnöke 1981-ben, született 1933-ban.
 - 10 Rezsőházy Rudolf 1929-ben született Szegeden, a Leuvenbe 1956 előtt érkező magyar diákok egyike, a Mindszenty Diákokotthon alapítója. Az Intézet alapításakor a közgazdasági és társadalomtudományi kar oktatója, majd az UCL professzora, illetve professor emeritusa. Fő kutatási területei; gazdaság- és társadalomtörténet, politikai szociológia és az értékek szociológiája. E témakörökben számos könyve és tanulmánya jelent meg. Lásd például: REZSŐHÁZY R.: *Combat idéologique et confrontation des valeurs*. Paris, PUF, 2003; REZSŐHÁZY R. – BOUDON, R.: *Pour comprendre l'action et le changement politiques*. Louvain-la-Neuve, Duculot, 1996; REZSŐHÁZY R.: *Le politique, le culturel, le social: un paradigme pour mettre les choses en place*. Louvain-la-Neuve, UCL Dép. des sciences politiques et sociales, 1992); REZSŐHÁZY R.: *Les jeunes et le problème religieux*. Louvain-la-Neuve, UCL Groupe de sociologie wallonne, 1987; REZSŐHÁZY R.: *Théorie et critique des faits sociaux*. Louvain-la-Neuve, CIACO, 1984).

ehhez kapcsolódó adminisztratív teendőket az egyetem volt hallgatója; Garab Tibor¹² végezte.

Az alapítás körülményeiről és az azzal kapcsolatos nehézségekről sokat elárulnak Muzslay professzor és Garab Tibor levelei. Az Intézet egyik fő feladatának a közép-európai országok (Csehország, Lengyelország és Magyarország) tanulmányozását tekintette. Ezért kiemelt hangsúlyt helyezett azok tanulmányozásának elősegítésére és bátorítására a Leuveni Egyetemen folyó oktató- és kutatómunka keretei között.¹³ Ennek érdekében első célja egy, a közép-európai országokat átfogó, interdiszciplináris jellegű dokumentációs anyag összegyűjtése volt. E gyarapodó dokumentáció öt tárgykört ölelt fel; a közép-európai térség gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális és vallási tárgyú információt. A dokumentáció legfontosabb pillérét napilapok, folyóiratok és szakkönyvek alkották, de az Intézet gyűjtötte az időszaki és a nem hivatalos formában megjelent kiadványokat is. A magyar dokumentációs anyag viszonylag könnyen összeállt 1963 májusára, a lengyel és cseh anyag azonban még „meglehetősen hiányos” volt a működés első évében Muzslay értékelése szerint.¹⁴

Az Intézetet a Belga Kultuszminisztérium 1965-től kezdve támogatta, addig az egyetem által biztosított szerény támogatásból¹⁵ és saját bevételeiből, leginkább folyóirata előfizetési díjaiból tartotta fenn magát. Annak érdekében, hogy az Intézet működését megkönnyítse és meglehetősen nehéz anyagi helyzetben segítsen Muzslay professzor leveleiben rendszeresen kérte volt leuveni diákjait és barátait a folyóirat előfizetésére.¹⁶ A költségek csökkentése érdekében az Intézet egyes esetekben a dokumentációs keret kimerülésére hivatkozva kért tiszteletpéldányokat más kutató intézetektől illetve kiadóktól,¹⁷ valamint publikációk cseréjét ajánlotta fel.¹⁸

Minden kezdeti anyagi és tárgyi nehézség ellenére, hála a Muzslay professzor és Garab Tibor kitartásának és találménységének az Intézet 1962 második felében már ténylegesen működött. A kezdeti bizonytalan helyzet ellenére egyik első lépéseként az Intézet 1962 szeptemberében 2000 belga frank tanulmányi segélyt ajánlott fel azoknak a magyar diákoknak, akik licenciátusi szakdolgozatukat magyar tárgykörből kívánták elkészíteni.¹⁹ 1962 decemberében pedig további munkalehetőségeket kínált az akkor még nagyszámú leuveni magyar diákságnak. A magyar diákok órabér ellenében közreműködhettek az Intézet dokumentációs anyagának kartotékolásában, vagy pedig francia, angol, német és flamand nyelvű, közép-európai témájú tanulmányokat készíthettek Garab Tibor vezetésével. Ezekért a tanulmányokért az Intézet meghatározott honoráriumot

11 A közigazdasági és társadalomtudományi kar professzora, politikus és miniszter, született 1914-ben.

12 Az 1956-ban, a forradalmat követően Leuvenbe érkező magyar diákok egyike. Budapesten történész diplomát szerzett, majd Leuvenben doktorált *La Belgique en face de la guerre d'indépendance nationale hongroise de 1848* c. doktori értekezésével. Sajnálatos, hogy a reményekkel ellentétben ez a hiánypótló értekezés sosem került kiadásra, hanem kéziratban maradt.

13 Garab Tibor levele A. Amman SJ-nek, 1 février 1963; Muzslay levele Morel Gyulának, 1963 május 17.

14 Muzslay levele Morel Gyulának, 1963 május 17.

15 Muzslay levele, cím és név nélkül, 1964 május 7.

16 Muzslay levele, cím és név nélkül, 1964 május 7. Muzslay baráti hangú levelében így ír erről: „...egyelőre még nagyrészt koldulásból igyekszem azt fenntartani...”

17 Garab Tibor levele *Ed. Anonymus*-nak, 1962.

18 Lásd pl. az *American Economic Review* Managing Editor-ának válaszát Garab Tibor levelére, February 3, 1964. (ebben az esetben elutasították a kérést, a csere-lista hosszúságára hivatkozva).

19 Muzslay professzor 1962 szeptember 8-ai hirdetménye.

umot fizetett és gondoskodott a kiadásról is, a kutatómunkába való bekapcsolódás egyetlen feltétele egy már megszerzett egyetemi kandidatúra volt.²⁰

Ezek az első „akciók” a magyar diákok bevonására nem bizonyultak túlzottan sikeresnek, Muzslay egyik levelében szomorúan ír arról, hogy az Intézet számára komoly nehézséget jelent, hogy a magyar diákokra csak a „technikai jellegű munkákban lehet számítani”, mivel a már végzetek „szétszóródnak a nagyvilágba.”²¹

AZ INTÉZET TEVÉKENYSÉGÉNEK FŐ IRÁNYAI

Az előbbieken jelzett nehézségek ellenére az Intézetben 1963-ban már átfogó kutató és dokumentációs munka zajlott. A céljai megvalósítása érdekében fő feladatának tekintett dokumentációs anyag folyamatos gyűjtése mellett az információk minél szélesebb körbe történő eljuttatása érdekében folyóiratot alapítottak. E folyóirat, *Documentation sur l'Europe centrale*,²² első száma 1963 február 15-én jelent meg és egészen 1982-ig folyamatosan működött. A folyóiratban közölt egyes, nagyobb léptékű publikációk a későbbiekben különnyomat formában is hozzáférhetővé váltak a *Cahiers de l'Institut de Recherches de l'Europe Centrale* sorozatban.²³

A Közép-Európa kutatás is lendületet kapott az egyetemen, minden bizonnyal az egyre bővülő dokumentációs anyagnak köszönhetően. E folyamatról három, 1963-ban készülő közép-európai témájú szakdolgozat tanúskodik. Az Intézet működésének első évében Muzslay professzor vezetésével a francia tagozaton kettő – *Commerce extérieur de la Hongrie* és *La Belgique en face de la Révolution Hongroise de 1956* címmel – míg a flamand tagozaton egy – *Economische integratie van Oost-Europa* címmel – szakdolgozat készült. A további évtizedek során újabb szakdolgozatok készültek közép-európai témákból, amelyek az Intézet bezárását követően a leuveni Collegium Hungaricum könyvtárába kerültek.²⁴

20 Muzslay professzor 1962 december 5-ei hirdetésménye. Az Intézet egy 10–12 gépelt oldalas tanulmányért 600 belga frankot, egy 20–25 oldalasért 1500 frankot és egy 30–35 oldalasért 2000 frankot fizetett. Érdekes ezt azzal összevetni, hogy a Szabad Európa alapítvány által biztosított ösztöndíj havi 3000 frank volt 1957-ben. Vö. ÁGOTHA T.: *A Kollégium legmozgalmasabb évei*. In MUZSLAY I.: *Magyar diákok a Leuveni Katolikus Egyetemen (1532–2000)*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 2000, 59.

21 Muzslay levele, cím és név nélkül, 1964 május 7.

22 1963-ban még csak *Documentation* címmel jelent meg, de 1964-től kezdve már fent említett teljes címmel.

23 E sorozatban a következő nyolc füzet jelent meg: GARAB T. Z.: *Limitation des naissances par l'interruption de la grossesse dans les démocraties populaires* (1965); JOZSA GY.: *La République Soviétique Hongroise de 1919* (1969); BANGO J.: *Les problèmes de la production collective et individuelle dans le village hongrois* (1973); MUSELAY S.: *Hedendaagse hongarse poëzie* (1974); BANGO J.: *L'image de la femme dans un pays socialiste de l'Europe de l'Est* (1976); BOGDAN, H.: *Le problème des minorités nationales dans les „États-successeurs” de l'Autriche-Hongrie* (1976); BOGDAN, H.: *La question royale en Hongrie au lendemain de la première guerre mondiale* (1979); IGNATOV, A.: *Aspects de la psychologie de la „nouvelle classe”* (1980).

24 A Collegium könyvtárában 27 Leuvenben készült szakdolgozatot találhatunk, ezek közül 18 dolgozat foglalkozik kifejezetten közép-európai témával. A szakdolgozatok szerzői között az Intézet egyes későbbi munkatársait is megtalálhatjuk, ami arra utal, hogy Muzslay professzor folyamatosan törekedett a közép-európai kérdések iránt érdeklődő diákok bevonására az Intézet kutatómunkájába. A volt diákok közül HARNOCZI ELISABETH (*Les Doctrines de Lénine concernant les fonctions du parti communiste á*

Az előbbi két tevékenység mellett az Intézet esetenként szemináriumokat és előadásokat is szervezett. A külső kutatók által is látogatott szemináriumok témája volt többek között a magyar mezőgazdaság kollektivizálása, a szovjet vállalatvezetés és a jugoszláv munkástanácsok működése.²⁵

A DOCSEC

Működésének általános áttekintése után következő lépésként az Intézet folyóiratával érdemes részletesebben megismerkedni. A *Documentation*-on keresztül az Intézet tevékenységéről is teljesebb képet kaphatunk, hiszen a folyóirat és az abban megjelenő írások összképéből kirajzolódik átfogó kutatási profilja.

A Documentation szellemisége

A folyóirat, és így az egész Intézet, *ars poetica*-jának rendkívül tömör, de talán éppen ezért igen találó megfogalmazását az első számban találhatjuk. Érdekes, ha nem is teljességében, szó szerint idézni ezt a rövid, programadó írást:

„Távol álljon tőlünk, hogy valamelyik gazdasági vagy társadalmi rendszert propagáljuk. Továbbá, a ma a kommunista tömbben meghatározó „békés együttélés” politikájának sem kívánunk szolgálatába szegődni, mint ahogy a negatív és mesterkéltné antikommunizmussal sem vállalunk közösséget.

Kizárólag egyetlen célkitűzésünk van:

A lehető legjobban megismerni azoknak az európai országoknak a valóságát, amelyek a második világháborút követően a szovjet érdekszférába kerültek. Az igazságot keressük tehát, a maga metafizikai értelmében: „*conformitas intellectus et rei*”.

A valóság összetett és árnyalt, ezért az élet összes aspektusát meg kívánjuk vizsgálni [...].

Hisszük, hogy így szolgálatot tehetünk. Számunkra nem a bizonytalan jövő kimerái, hanem a valóságot ékesszólóan visszatükröző tények a fontosak.

„AZ IGAZSÁG SZABADDÁ TESZ” legyünk akár nyugaton, akár keleten.”²⁶

l'égard de la société, 1962), BANGÓ JENŐ (*La Stratification sociale chez Léopold von Wiese et Jean L'Homme. (Léopold von Wiese : Gesellschaftliche Stände und Klassen. Jean L'Homme: Le problème des classes. Doctrines et faits). - Un aperçu critique*, 1963), KISS ULRICH (*Le Système du Commerce Extérieur de la République Démocratique Allemande*, 1969), PILISI PÁL (*Luttes Politiques en Hongrie entre 1945 – 1949. La tactique politique léniniste employée par le Parti Communiste Hongrois dans l'accès au pouvoir en Hongrie entre 1945 jusqu'à la promulgation de la nouvelle constitution le 20/8/1949*, 1969) dolgozott az Intézetben. (Valószínűsíthető, hogy az Intézet munkatársai közül mások is leuveni diákok voltak, de a szakdolgozataik nem kerültek be (vagy már nincsenek) a Collegium könyvtárában. F.B.) 2007. nyarán a Collegium Hungaricum könyvtárának egy része, köztük az említett szakdolgozatok is Magyarországra, a Jezsuita rend archívumába kerültek.

²⁵ M. Sz. K.

²⁶ *DOCSEC*, 15 février 1963, 3. (Ford. FB.)

Ez a rövid „deklaráció” pontosan kijelöli a folyóirat helyét a korszak szellemi-koordináta rendszerében. A szerkesztők egyrészt elhatárolják magukat a propaganda munkától, irányuljon az akár a szocialista, akár a nyugati típusú gazdasági-társadalmi berendezkedésre. Másrészt szembehelyezkednek a szocialista országokban meghirdetett békés együttélés politikájával és az emigrációs politikára oly jellemző „harcos” antikommunizmussal is.

A *Documentation* a szerkesztők szándéka szerint tehát sem propaganda folyóirattá, sem politikai érdekek kiszolgálójává nem kíván válni, hanem kizárólag a valóság bemutatására fog koncentrálni. E valóság minél teljesebb bemutatása érdekében pedig alapvetően interdiszciplináris szemléletre épít, azaz nem csak egy tudományterület prizmján keresztül igyekszik vizsgálni tárgyát, a közép-európai térség valóságát, hanem a társadalomtudományok összes releváns szaktudományát segítségül kívánja hívni e valóság minél teljesebb bemutatásához.

Ez a kezdeményezés élesen kimutatja a korszak politikailag mélyen befolyásolt és a hidegháború által uralt légköréből.²⁷ A finanszírozás tekintetében nagy bátorságra vallott a propaganda és politikai irányultság legteljesebb, deklarált elutasítása, mivel köztudott volt, hogy csak azok a kezdeményezések kaphattak támogatás különféle amerikai alapítványoktól, amelyek vállalták, hogy igazodnak az amerikai, és így a nyugati-blokk, hivatalos külpolitikai vonalvezetéséhez.²⁸

Szerkesztők

A *Documentation* 1963 és 1967 között kéthavonta jelent meg – az első két évben még a kicsit talán szokatlannak tekinthető A4-es formátumban – majd 1968-tól egészen 1982-es megszűnéséig háromhavonta. Kezdetben nem létezett önálló szerkesztőbizottság, ezt a feladatkört az Intézet Igazgatótanácsa látta el. 1971-ben jött létre az első önálló Szerkesztőbizottság (*Conseil de Rédaction*), melynek tagjai Bangó Jenő, Józsa Gyula, Erwig Marquenie, Muzslay professzor, Jozef van Brabant, R. Vermeulen (titkár) voltak. A szerkesztéshez kapcsolódó feladatokat az Intézet titkáráként 1968 tavaszáig Garab Tibor végezte,²⁹ majd az ő távozása után Bangó Jenő³⁰ vette át ezt a feladatkört, 1970 végig az Intézet titkáráként, 1971-től 1975-ig pedig a folyóirat főszerkesztőjeként. 1976 és 1982 között pedig az Intézet igazgatója, Muzslay jegyezte főszerkesztőként a folyóiratot.

27 BORBÁNDI GY.: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 1985, 159–167.

28 BORBÁNDI i. m. 96–102, 276–280

29 Garab Tibort a Leuveni Katolikus Egyetem orvosi kara titkárságának vezetésével bízták meg 1968-ban.

30 Bangó Jenő 1934-ben született Szombathelyen. Teológiai tanulást Esztergomban és Bécsben, majd szociológiát Leuvenben és Fribourgban. 1963-ban szerzett doktorátust szociológiából. A göttingeni egyetem Közgazdasági Intézete külső munkatársa, az amerikai „Regis Center of European Studies” európai igazgatója, 1974-ben a stockholmi „Elin Wagner Foundation” laureátusa. Tanár a düsseldorfi szociális főiskolán és az aacheni Technikai Egyetemen. 1986-tól 1999-ig az aacheni „University of Applied Sciences” szociológiai professzora. 1989-től az esztergomi Pedagógiai Főiskola professzora. 2000-től a Herder Alapítvány „senior professor-a” és óraadó az ELTE Jogi Karán.

Rovatok és a belső szerkezet arányváltásai

A folyóirat szerkezete sokat változott működése két évtizede során, a hetvenes évek elejére nyerte el végső formáját. Megjelenése első évében, kihangsúlyozandó a folyóirat információ-közlő jellegét, a *Documentation* három nagy tartalmi egységből épült fel. Első részében (*Recueil d'informations économiques, sociales, politiques, religieuses, etc.*) vagy az összes vizsgált országra vonatkozóan (*Pays ensemble*) vagy országonként lebontva (*Hongrie, Pologne, Tchécoslovaquie* és esetenként *Yougoslavie* és *Roumanie*) gazdaság (*economie*), társadalom (*affaires sociales*), politika (*affaires politiques*), vallás (*religion*), kultúra és tudomány (*culture, sciences...*) tárgykörökben közölt alapvetően statisztikai és dokumentációs jellegű információkat. Ez az alapvetően adatközlő jellegű rész, melyben minden esetben pontosan megjelölték a forrásként felhasznált kiadványt,³¹ tette ki a folyóirat egy számának megközelítőleg felét.

Második rovatában (*Chroniques*) tanulmányokat találhattunk, melyek a térség egyes kérdéseit az adat- és információközlésnél szélesebb, tudományos összefüggérendszerben mutatták be. Az első évfolyamban Muzslay,³² N. E. Vanbenbosch,³³ Garab Tibor,³⁴ Szabados J.,³⁵ A. Klafkowski,³⁶ L. Kiss,³⁷ M. J. Sándor,³⁸ és M. Forain³⁹ tanulmányai jelentek meg. Ezek a tanulmányok leginkább a szociológia, történelem és teológia szemszögéből vizsgáltak egy adott problémát.

A folyóirat harmadik, kezdetben legrövidebb rovatában a térségről szóló irodalmat szemlélte (*Livres*). E részben általában egy oldalnál nem hosszabb könyvismertetések jelentek meg.

Ez a kezdeti, három pilléren nyugvó szerkezet a hatvanas évek második felétől kezdve fokozatosan átalakult és kibővült. Első lépésként, 1964-ben, a tanulmányokat tartalmazó rész vált a folyóirat első rovatává, 1964-ben még *Chroniques* azt követően *Études* címmel, majd ezt követte másodikként az adat- és információközlő dokumentációs rész. Ez a változás finom hangsúlyváltást jelez az Intézet munkájában, melyben fokozatosan a dokumentációs törekvésekkel egyenrangú szerepet kapott a tudományos tanulmányok közlése. E folyamat következő lépéseként az 1965/4. szám egy régi-új rovattal, *Chroniques*, gazdagodott, melyben rövidebb, de nem dokumentációs jellegű írások

31 Többek között a következő folyóiratokat szemlélzték: *Magyar Nemzet, Társadalmi Szemle, Népszabadság, Slowo Powszechno, The Hungarian Quarterly, Nova Svoboda, Köznevelés, Népszava, Tygodnik Powszechny, Pravda, Demográfia, Glos Pracy, Svobodne Slovo, Pártélet, Polityka, Dunántúli Napló, Katolikus Szó, Livres de Hongrie, Statisztikai közlemények, Sztandar Mlodych* (és még hosszasan lehetne ezt a sort folytatni).

32 *Discussion des économistes et chefs d'entreprise soviétiques sur le planning, la rentabilité et les primes* DOCSEC (1963/1), 14–19.; *Dialogue avec le communisme (discussion déroulant en Hollande)*. DOCSEC (1963/2), 20–27.; *L'encyclique „Pacem in terris” dans la presse communiste* DOCSEC (1963/4), 19–21.

33 *Une congrégation religieuse quelque part à l'est* DOCSEC (1963/1), 19–22.

34 *En lutte contre la religion: les „cérémonies sociales”* DOCSEC (1963/2), 16–20.

35 *Les trois périodes de la politique économique hongroise d'après-révolution (octobre 1956)* DOCSEC (1963/3), 17–21.

36 *Verschillen in de interpretatie van het verdrag van Potsdam aangaande het poolse vraagstuk* DOCSEC (1963/5), 21–26.

37 *De dagbladen van Budapest van 2 November 1956* DOCSEC (1963/5), 26–29.

38 *La collectivisation de l'agriculture hongroise (1re partie)* DOCSEC (1963/6), 23–26.

39 *Aspects de l'église catholique de Pologne* DOCSEC (1963/6), 26–31.

jelentek meg. E rovat megjelenésével a *Documentation* már négy rovatból állt, és így a tanulmányok illetve rövidebb tudományos közlemények közel kétharmadát tették ki tartalmának, szemben a dokumentáció megközelítőleg egyharmados arányával. A tudományos rész ilyen mértékű „megerősödése” a dokumentációval szemben jelzi, hogy 1965-re az Intézet anyagi helyzete stabilizálódott valamint egyre ismertebbé is vált, és így egyre több kutatót tudott vonzaskörében tartani.

Az alapvetően négy belső egységből álló szerkezet 1968-tól ki egészült egy dokumentumokat közlő rövidebb rovatval (*Documents*), 1969-től pedig egy, a térségről szóló szakbibliográfiát tartalmazó résszel (*Bibliographie*). Ez a szerkezet – I. *Études*, II. *Chroniques*, III. *Documents*, IV. *Informations*, V. *Livres*, VI. *Bibliographie* – 1970-től változatlan, bár egyes számokból, bizonyára terjedelmi vagy szerkesztési okokból, kimaradt a dokumentumokat tartalmazó vagy a bibliográfiát közlő rész.

Publikációk és szerzői kör

A *Documentation*-ban húsz éves története során 118 szerző publikált és több mint 400 tudományos publikáció jelent meg.⁴⁰ E publikációk majdnem hatvan százaléka tanulmány, a fennmaradó rész pedig rövidebb közlemény volt.⁴¹ A publikációk elemzése alapján kirajzolódik az a szerzői kör, amely a *Documentation* vonzásában az évtizedek során kialakult.

Ha a folyóirat történetét a végleges szerkezet kialakulása alapján (i) a „formálódás” (1963–1969) és (ii) a megszilárdult szerkezet (1970–1982) időszakaira bontjuk fel, akkor érdekes megállapításokat tehetünk a szerzőkre vonatkozóan is. Az első időszakban a folyóirat meghatározó szerzői:

- Muzslay István (26 publikáció; 15 tanulmány és 11 közlemény),
- Garab Tibor (10 publikáció; 8 tanulmány és 2 közlemény),
- Bangó Jenő (10 publikáció; 6 tanulmány és 4 közlemény),
- M. Stevens (10 publikáció; 1 tanulmány és 9 közlemény).

E szerzőkből állt e korszak „szerzői magja” és mellettük még megemlíthető Harnoci, Palasthy, Richter, Sandor mint akik többször publikáltak a folyóiratban.

A második időszakban a legtöbbet publikáló szerzők között találjuk:

- Muzslay Istvánt (33 publikáció; 5 tanulmány és 28 közlemény),
- Bangó Jenőt (24 publikáció; 17 tanulmány és 7 közlemény),
- Erwig Marquenie-t (15 publikáció; 9 tanulmány és 6 közlemény).
- D. Luben-t (13 publikáció; 12 tanulmány és 1 közlemény),
- Assen Ignatov-ot (12 publikáció; 6 tanulmány és 6 közlemény),

40 422 publikáció összesen, 243 tanulmány és 179 rövidebb tudományos közlemény.

41 A következő módszert követtem: összeszámoltam a publikációkat évente, elkülönítve a tanulmányokat és a rövidebb közleményeket (kivéve az első két és fél évet, amikor a *Chroniques* rovat összes írását tanulmánynak számítottam be), majd szerzőnként és évenként lebontva táblázatba foglaltam. A több számon keresztül megjelent hosszabb tanulmányok minden egyes részét önálló megjelenésnek számítottam. A későbbiekben ismertetett adatok ezen a hat oldalas táblázaton alapulnak. A könyvismertetéseket nem vizsgáltam e kutatás keretében.

- M. Stevens-t (12 publikáció; 12 közlemény), és
- Henry Bogdan-t (10 publikáció; 8 tanulmány és 2 közlemény),
- J. Ducarme-t (9 publikáció; 9 közlemény),
- Pilisi Pált (8 publikáció; 8 tanulmány),
- A. van Peteghem-t (6 publikáció; 5 tanulmány és 1 közlemény),

Az előbb felsorolt szerzők mellett meg kell még említeni Yves de Daruvar, E. van Kessel, J. van Kessel, D. Loupan nevét mint a folyóirat megjelenéséhez egy, több éves időszak során folyamatosan jelentősebb számú publikációval hozzájáruló szerzőket.

Ha összehasonlítjuk az első és második időszak adatait, akkor a legfontosabb felismerhető tendencia a belső „szerzői mag” jelentős bővülése és nemzetköziesedése. Míg az 1969-ig tartó időszakban alapvetően a magyar szerzők munkássága volt meghatározó, ez a helyzet fokozatosan megváltozott az 1970-t követő években.

A *Documentation*, és így az Intézet köré szerveződő kutatók közössége a hatvanas évektől kezdve fokozatosan nemzetközivé vált, amit többek között flamand szerzők, illetve a francia Henry Bogdan és a bolgár Assen Ignatov publikációinak megjelenése is jelez. Így a folyóirat második évtizedére megszilárdult egy nemzetközi szerzői kör, melyet Nyugat-Európában elő magyar és más közép-európai, valamint nyugat-európai, és esetenként tengerentúli kutatók alkottak. Ez a nemzetköziség, mely összekapcsolódott az Intézet alapvetően interdiszciplináris jellegével, a korszak egyik egyedi társadalomtudományi folyóiratává tette a *Documentation*-t.

A FOLYÓIRAT MUZSLAY SZEMÉVEL

Muzslay két alkalommal, a *Documentation* működésének tizedik éve illetve utolsó száma alkalmából, rövid szerkesztőségi írásban értékelte az addigi munkát.⁴² Ezeken az írásokon keresztül bepillantunk az Intézet életébe, képet kaphatunk legjelentősebb tartott eredményeiről és problémáikról.

A folyóirat fennállásának tizedik évfordulója alkalmából írt rövid cikkében Muzslay professzor azt vizsgálta, vajon sikerült-e az Intézet fő célkitűzését – a közép-európai térség valóságának bemutatása – megvalósítani. Úgy vélte, hogy jelentős dokumentációs anyagot gyűjtöttek össze az elmúlt évtized során. A vizsgált országokba többször ellátogattak, annak érdekében hogy személyes benyomásokat és kapcsolatokat szerezzenek.

E sikerek mellett hiányosságaiknak is tudatában vannak, ugyanis nagyon nehéz a gyakran töredékes információkat értelmezni és mindig nyitott maradni az igazságra. Nem könnyű egyszerre figyelembe venni a fájdalmas múltat, és a problémákban és reményekben szintén gazdag jelent. Mindezek ellenére arra a kérdésre, hogy vajon érték-e a céljukat, igenlően lehet válaszolni, és erről a tények is tanúskodnak. Belga és külföldi kutatók és hallgatók százai vettek részt az Intézet szemináriumain, illetve készítettek dolgozatokat az Intézet anyagi támogatásával. A legnagyobb probléma Muzslay szerint az, hogy nagyon nehéz egy ilyen sajátos interdiszciplináris kutatómunkát fenntartani az egyre specializálódó akadémiai környezetben illetve, hogy korláto-

⁴² S. MUSELAY: *Dix ans. DOCSEC 1972/4*, 255–256.; S. MUSELAY: *Adieux á nos lecteurs DOCSEC 1982/4*, 187–188.

zott anyagi lehetőségeik miatt nem tudták az összes tehetséges fiatal kutatót foglalkoztatni.

Szerkesztőségi búcsúcikkében Muzslay jelzi, hogy az utolsó években a gazdasági világválság miatt egyre nehezebb feltételek között működtette a folyóiratot, és sajnos 1982-ben megszűntek az utolsó forrásai is. Ezért húsz évfolyamot követően meg kell szüntetnie a *Documentation*-t és abban reménykedik, hogy a *Cahiers* sorozatot még folytatni tudja. Mindenestre, visszatekintve az elmúlt húsz év munkájára, meg kell állapítania, hogy a kitűzött célhoz mindig hűek maradtak, mivel mindig az igazság kutatására törekedtek.

A *Documentation* utolsó száma 1982 végén jelent meg, az Intézetet 1983-ban, Muzslay nyugdíjazását követően a Leuveni Katolikus Egyetem bezárta. Több mint 10.000 kötetes könyvtárának és dokumentációs anyagának egy része az 1989-ben alapított és rövid időn belül megszűnő Közép-Európa Kutató Intézet könyvtárába, másik része pedig a leuveni Collegium Hungaricum könyvtárába került.⁴³

SZEMPONTOK AZ ÉRTÉKELÉSHEZ

Egy fiatal kutató nem lehet eléggé bátor, hogy huszonhárom év és számos kutató munkáját lezárásképpen értékelje. Ezért kizárólag olyan szempontokat villant fel e tanulmány utolsó részében, amely alapján ez a munka „értékelhető”, tehát jobban elhelyezhető a korszak tudományos törekvései között.

A *Documentation* húsz évfolyama a Közép-Európáról szóló információk és tudományos tanulmányok valódi kincsesládája. A dokumentációs részben minden, az élet bármely területét érintő közép-európai történelemről található hiteles információt. E rövid cikkeket olvasgatva kibontakozik előttünk Közép-Európa két évtizedének valódi történelme, mely átfogta az élet minden szegmensét a gazdaságtól a kultúráig. A *Documentation* valójában az élet egy kiválasztott területére le nem egyszerűsíthető valóságot közvetítette a nyugati olvasók felé, és így megvalósította egyik legfontosabb célkitűzését. E dokumentációs részt a belga sajtó gyakran használta fel forrásként és háttérként a közép-európai kérdésekhez kapcsolódó cikkekhez és riportokhoz.⁴⁴

A dokumentáció különleges része volt a közép és egyes esetekben kelet-európai egyházi kérdésekkel foglalkozó rovat. E rovat tárgyyszerűen dokumentálta a központilag irányított vallás elleni harc lépéseit, hírt adott a különféle egyházi törekvésekről, és bepillantást engedett a több oldalról szorongatott egyház mindennapi életébe. Húsz év közép-európai egyháztörténete rejlik ezekben az egy oldalnál rövidebb cikkekben, egy különleges korszak lenyomata.

Az Intézet vonzáskörében felnőtt egy társadalomtudós generáció, akik a maguk szakterületén kiemelkedő sikereket értek el. Az Intézetben töltött évek során megalapozták későbbi munkásságukat, szaktudásukat elmélyítették és így az adott tudományterület vagy problémakör szakavatott és elismert kutatóivá váltak a későbbiekben.

A *Documentation* húsz évfolyamának áttekintését követően az is megállapítható, hogy az Intézet kutatói gyakran újszerű, a korábbi, Nyugat-Európában elterjedt és

43 M. Sz. K.

44 M. Sz. K.

közkezenforgó sémákba be nem illeszthető módon közelítették meg Közép-Európa kérdéseit.⁴⁵ A szociológia, történelemtudomány, közgazdaságtan, teológia és pszichológia eszközeit felhasználva interdiszciplináris keretben vizsgálták a közép-európai problémákat. Munkásságuk szakmai elismerése kifejeződött többek között abban, hogy 156 egyetem fizette elő rendszeresen a *Documentation*-t.⁴⁶

BALÁZS FEKETE

RESEARCH ON CENTRAL EUROPE AT THE CATHOLIC UNIVERSITY OF LEUVEN.
CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF A RESEARCH INSTITUTE
IN MEMORIAM P. ISTVÁN MUZSLAY SJ

The study aims at presenting the activity of the Research Institute of Central Europe (*Institut de Recherches de l'Europe Centrale*) which existed between 1962–1982 in Leuven. Besides introducing the institute less known in Hungary the study analyses some other questions as well. Special emphasis is laid on the activity of István Muzslay SJ, founding director of the institute, sometimes presenting it through the correspondences of the institute. Additionally present study tries to reconstruct the history of the journal of the institute (*Documentation sur l'Europe centrale*) separating it into a forming (1963-69) and developed (1970-1982) phase. In this study the author tries to reveal the international scholarly circle around the journal and presents quantitative analyses of their publications. The final conclusion of the research is that the institute developed into an internationally known and renowned research centre at the 70s. This was inseparable from the activity of the director, István Muzslay SJ, professor of the Catholic University of Leuven.

45 Lásd például: S. MUSELAY: *L'Europe central entre l'Est et l'Ouest DOCSEC* 1976/4, 291–296.; A. IGNATOV: *Aspects de la psychologie de la „nouvelle classe”* (Louvain 1980) [Cahiers de l'Institut de Recherches de l'Europe Centrale 8]; és GARAB T.: *En lutte contre la religion: les „cérémonies sociales” DOCSEC* (1963/2), 16–20.

46 M. Sz. K.

*Muzslay atya a Collegium
2006-os karácsonyán*

*A Collegium Hungaricum épülete – ebben az
épületben működött az Intézet is*

A Collegium bejárata

A Garab Tibor – a legendák szerint teljes mértékben kézzel rajzolt – Közép-Európa térképe, mely az Intézet előterében kapott helyet

BÁLINT LÁSZLÓ

P. KÖNYVES TIBOR S. J. ÉS AZ ÁVH

A magyar kommunisták a 2. világháborút követően, már a kizárólagos hatalomra törekvés időszakában, könyörtelen harcot folytattak a legjelentősebb ideológiai ellenfelüknek tartott magyarországi római katolikus egyház ellen. A gyakorlatban nap mint nap rációfoltak arra, amit harsányan hirdettek, hogy ideológiák ellen csak ideológiával lehet harcolni. A kommunista diktatúra kiteljesedésével pedig, az eszement terror időszakában, a katolicizmus elleni hajsza még kíméletlenebbé vált. Üldözték az egyházat, az egyház vezetőit és papjait, különösen a szerzetesek váltották ki a gyűlöletüket és a rendszerükben nemkívánatosak voltak a vallásukat gyakorló hívő emberek sem.

Már a kezdeti időben az egyházellenes módszerek igen változatosak voltak. Már a háború utáni legelső években kezdetét vette az egyházi személyek és rendezvények megfigyelése. Ezt azonban nem kizárólag az ÁVO – majd később az ÁVH – végezte. Az MKP és az MDP máig fennmaradt dokumentumainak sokasága bizonyítja, hogy a különféle kommunista pártszervek – a központi és területi pártbizottságok, alapszervezetek stb. – nem csupán elvi síkon, hanem a mindennapok gyakorlatában is igen tevékenyen kapcsolódtak bele az egyházüldözésbe, nem hagyva ki ebből a párt tagjait sem, különösen ha a legnagyobbról, a római katolikus egyházzal volt szó.

Addig a templomoknak, egyházi szertartásoknak és rendezvényeknek a közelében sem járt ateisták, vagy érdekből ateista kommunistává vált egykori hívők bukkantak fel a szentmiséken, jelentek meg a körmeneteken és egyéb vallásos programokon. Hallgattak, figyeltek és jelentettek a kommunisták pártjának. Ha pedig ez a párt úgy látta, hogy a tapasztalatok retorziókat követelnek, az ügy vizsgálatát átadták a kommunista vezetésű és szintiszta kommunistákból álló államvédelmi szolgálatnak. Az MKP – MDP és az ÁVO – ÁVH között nem csupán a legfelsőbb szinteken alakult ki szoros alá- s fölérendeltségi viszony, hanem az alacsonyabb szinteken is. Az ÁVO-nak, majd az ÁVH-nak minden eszközzel kötelessége volt szolgálni és védeni az úgynevezett proletárdiktatúra ügyét, a kommunisták hatalmát, de a kommunistáknak és a párttagoknak pont ilyen kötelessége volt segíteni az államvédelmi szolgálat munkáját. Ennek a szoros együttműködésnek jó példája és eredménye P. Könyves Tibor hódmezővásárhelyi jezsuita szerzetes 1948-as és azt követő meghurcolása.

Könyves (Koczet) Tibor Budapesten született 1916-ban. Apja Koczet Ferenc dektív-főfelügyelő volt nyugállományba vonulásáig, 1942-ig. Az elemi iskolai tanulmányait Budapesten végezte. Negyedikes elemista korában a MÁV gépgyári 13. sz. „Ezermester” cserkészcsapatban lett kiscserkész (farkaskölyök), majd később ugyanott cserkész.

Középiskolai tanulmányait a Szent Benedek rendi Főgimnáziumban kezdte el Budapesten és a négy alsó osztályt ott is végezte el. Ezután tanulmányait a Szent Benedek rendi Szent István gimnáziumban folytatta Esztergomban. Középiskolai tanulmányai alatt a cserkészlet mellett kivette részét az önképzőköri munkából, részt vett hittan pályázatokon, a Mária Kongregáció tevékenységében stb. Ebből az időből származnak a következő fogalmazvány részletei:

- „A materializmus az emberi elme legnagyobb megtévedése, de a gyakorlatban még mindig számos követője van. ... A materializmus az ocsmány, bűnös életmód legolcsóbb tudományos igazolása.”¹
- „Hogy mit tehetett volna ez a generáció? ... Egyet mindenképpen: meggátolhatta volna a kommunista eszmék terjedését és diadalra jutását.”²

1934-ben kitüntetéssel érettségi vizsgát tett, majd belépett a Jézus Társasága magyarországi rendtartományába. 1934 júliusában novicius lett. 1936-ban elvégezte a noviciátust és szerzetesi fogadalmat tett. 1936–37-ben főiskolai hallgatóként szónoklatant és filozófiát tanult. 1940-től rövid ideig tanár volt a rend kalocsai gimnáziumában. Nagy kedvvel foglalkozott a gyerekekkel és a fiatalokkal. 1941–42-ben ismét filozófiát tanult, akkor azonban Kassán. 1943-ban egy ideig nevelőtanár volt egy pécsi egyházi iskolában, majd a szegedi Hittudományi Főiskolán folytatta tanulmányait.

1944 októberében a szovjet csapatok előretörése elől Szegedről Budapestre ment, majd a front előrehaladtával a fővárost is elhagyta. Menekült – mint olyan sokan mások –, de csak Bécsig jutott. Visszatoloncolták Magyarországra. A szüleinél húzta meg magát Pestszenterzsébeten. Budapestet már megszállták a szovjet csapatok, de a Dunántúlon még hadműveletek folytak, amikor ő már visszatért Szegedre. Amint lehetett folytatta hittudományi tanulmányait. 1946. július 28-án szentelték pappá Szegeden.

1946–47-ben a Szeged melletti Gyálaréten volt lelkész. 1947–48-ban egy ideig a fővárosban teljesített lelkészi szolgálatot. 1948. július 31-én új beosztást kapott. Hódmezővásárhelyen a Szent István templomban lett lelkész és hitoktató. P. Bogyó György jezsuita szerzetest váltotta.

Nagyon rövid idő telt el és P. Könyves Tibor a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségének a látókörébe került, majd hamarosan büntetőeljárás is indult ellene. Egyértelmű bizonyíték nincs arra, hogy a BM ÁVH miként figyelt fel P. Könyves Tiborra Hódmezővásárhelyen. A fennmaradt dokumentumokban erre még csak utalás sincs. Nincs korabeli hálózati hírforrás, nincs bejelentő, nincs feljelentő stb. A legelső dokumentum az ügyben négy tanúkihallgatási jegyzőkönyv. A „négy tanú mind az MDP tagjai, megbízható egyének.”³

Az MDP tag „megbízható egyének” 1948. szeptember 28-án valamennyien jelen voltak a délelőtti, 8.30-kor kezdődő szentmisén és tanúként beszámoltak P. Könyves Tibor prédikációjáról. Abban az időben pedig még egyáltalán nem volt jellemző, hogy az MDP tagjai szentmisékre jártak – az MDP-nek még nem volt hívő tagozata! –, legfeljebb ha megfigyelőként küldték őket. Nagyon nagy a valószínűsége, hogy ebben az esetben is erről volt szó.

1 Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-11428 számú dosszié.

2 Uo.

3 Uo.

Az elsőként kihallgatott tanú, beszámoltatott kommunista – talán nem véletlenül! – Molnár István⁴ hódmezővásárhelyi adótiszt volt. A kihallgatás ideje 1948. szeptember 28. Molnár István elmondta, hogy a szentbeszéd „először vallási színezetű volt, később azonban eltért ettől az iránytól és teljesen politikai színezetű dolgokra tért át.”⁵ P. Könyves Tibor a figyelmes tanú szerint kijelentette: „Nekünk félelem nélküli katolikusokra van szükségünk, akik adott esetben még a haláltól sem rettennek vissza. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha ... minden eszközzel megvédjük katolikus hitünket a vallás és az egyház ellenségeivel szemben. ... A jelenlegi államhatalom az istentelenek hatalma, papjaitok és egyházatok ellen küzdenek. Ezt bizonyítja, hogy 5 000 papot internáltak, 700-at pedig injekcióval tettek el láb alól. ... A marxi materializmus halálos ellensége a vallásnak és a papoknak. ... Ki akarják ölni az emberek lelkéből a vallásos érzelmet, hogy ezzel megalapozzák világi hatalmukat az emberek fölött. ... A katolikus vallás az egyedüli igaz és örökké való vallás, mely az üdvösséghez és az örök élethez vezet.”⁶ A kihallgatás vezetője Patócs László⁷ r. őrzető, a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltség beosztottja.

A következő tanú Kovács Julianna⁸ volt. A kihallgatás ideje ugyancsak 1948. szeptember 28-a. A kihallgatás vezetője is ugyanaz, Patócs László r. őrzető. Ez a tanú is elmondta, hogy P. Könyves Tibor „beszéde úgy indult, hogy egy szép, vallásos tárgyú prédikáció lesz. Nem sokkal azonban a beszéd megkezdése után áttért a politikára és

4 Molnár István (Hódmezővásárhely, 1928) agrárproletár családból származott. 1947-ben Szegeden kereskedelmi érettségit szerzett, majd ugyanabban az évben belépett az MKP-be, később az MDP tagja lett. Hamarosan vezetőségi tag az MKP hódmezővásárhelyi 2. kerületi szervezetében. 1948 őszén a hódmezővásárhelyi MSzHSz szervezet titkári feladatainak ellátásával bízta meg az MDP helyi vezetése. Eközben Hódmezővásárhelyen dolgozott pénzügyi vonalon. 1950 áprilisában a „párt javaslatára” az ÁVH-hoz került és a „belső reakció elleni elhárító” területen dolgozott. 1956-ban vezetői továbbképzésen vett részt Budapesten. „Az ellenforradalom időszakában az iskola kötelekében a Belügyminisztérium védelmében vettem részt október 30-ig. ... Ekkor Szegedre indultam. ... Az algyői hídnál őrizetbe vettek bennünket. Így kerültünk a hódmezővásárhelyi helyőrségi fogdába, majd másnap a szegedi országos börtönbe. ... 1956. november 5-én a szegedi és járási MSzMP IB részéről ... nyitották ki börtönünk ajtaját. ... Ezt követően a szovjet csapatokkal karöltve részt vettem fontosabb objektumok területén (egyetemek, egyetemi diákszállók) az ellenforradalmi elemek lefegyverzésében.” 1957 tavaszán a BM Csongrád megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán, a belső elhárítás területén az értelmiségi vonal csoportvezetője lett. Megkapta a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékéremet. 1968-tól osztályvezető-helyettes, majd 1973-tól a megyei főkapitány állambiztonsági helyettese, a Csongrád megyei állambiztonsági szerv vezetője, 1964 és 1970 között a JATE Bölcsészkarán történelem szakon tanári diplomát szerzett. 1978-tól a rendfokozata r. ezredes és tagja az MSzMP Csongrád megyei bizottságának. Egy minősítése szerint „a beosztottaival szemben ... időnként bántó, sértő kifejezéseket használt. ... Szakmai munkájában igen jól alkalmazta a célravezetőbb és eredményesebbnek bizonyult új módszereket (dezorganizálás, bomlasztás, leválasztás, lejáratás). ... Az állambiztonsági munka végzésében igen jó kapcsolatot tart a párt, a KISz, a tanácsai szervek, az egyetemek vezetőivel.” 1957 után, mint a Csongrád megyei belső elhárítás egyik vezetője aktív részese volt a forradalmat követő megtorlásnak, majd később a belső ellenséges és ellenzéki célszemélyek bíróság elé állításának – pl. Bálint Sándor – vagy csupán folyamatos megfigyelésének és velük szemben az említett „új módszerek” alkalmazásának. Pályafutását a fennmaradt dokumentumok szerint, mint a római katolikus szentmisek és papi prédikációk civil kommunista megfigyelője kezdte. Forrás: ABTL Molnár István személyzeti anyaga.

5 Forrás: ÁBTL V-11428. számú dosszié.

6 Uo.

7 Patócs László később – 1950-től – államvédelmi tizedes az ÁVH Csongrád megyei főosztály hódmezővásárhelyi kirendeltségén. Forrás: ÁBTL V-111513. számú dosszié.

8 Kovács Julianna (Hódmezővásárhely, 1926) óvodai dajka. Forrás: ÁBTL V-114428. számú dosszié.

erősebbnél erősebb kirohanásokat csinált a demokrácia, illetve a jelenlegi rendszer ellen.⁹ Kovács Julianna is idézte P. Könyves Tibort: „Nekünk félelemnélküli katolikusokra van szükségünk, akik adott esetben még a haláltól sem rettennek vissza. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ... ha minden eszközzel megvédjük katolikus hitünket a vallás és az egyház ellenségeivel szemben ... a jelenlegi államhatalom az istentelenek hatalma. ... A marxi materializmus halálos ellensége a vallásnak és a papoknak. ... stb.”¹⁰

Azokban az esetekben, amikor a tanúvallomásoknak, vagy azok egyes részleteinek az említettek szerinti azonosságát, vagy hasonlóságát lehet tapasztalni, felmerülhet a gyanú, hogy akár a vallomások, akár a jegyzőkönyvek manipuláltak. Erősödik ez a feltetelezés, ha egy újabb tanú vallomása is tökéletesen illeszthető ebbe a sorba. Az adott ügyben ez a tanú Heckel Tibor¹¹ volt. Tanúvallomásában pontosan az előzőekben említett szavakkal és mondatokkal idézte P. Könyves Tibor prédikációját. Sőt ugyanezt tette többé-kevésbé a negyedik tanú, Heckel Tiborné¹² is. A kihallgató az ő esetükben is Patócs László r. őrzető volt.

Valamennyi tanú kihallgatására a szentbeszéd elhangzása után két nappal – 1948. szeptember 28-án – került sor, és a következő napon, szeptember 29-én a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségén elkészült egy jelentés is P. Könyves Tiborról. Az ebben leírtak szerint „nevezett nem híve a demokráciának. Ez nyilvánul meg úgy a beszédeiben, mint cselekedeteiben. ... P. Könyves ... a Damjanich utcai iskolában tanít hittant, nem a demokrácia megelégedésére folytatja működését. Ezt azonban jelenleg konkretizálni nem tudjuk. P. Könyvesnek a f. hó 26-án d.e. ½ 9-es misén elmondott beszéde is jóformán az elejétől végéig tele volt lázítással és uszítással.”¹³ A jelentés ezután kellő részletességgel a tanúvallomásokat ismertette. Majd a tanúk közül a fontosabbak jegyzőkönyvön kívül elmondott véleményéből idézett. A legfontosabb tanú „Molnár István ... elmondta, hogy ő szinte meg volt dőbbenve a beszéd hallatán. Szerinte a beszéd olyan erős volt politikailag, hogy azt nem tűrheti a demokrácia.”¹⁴ Heckel Tibor tanú a jegyzőkönyvezett vallomáshoz azt fűzte hozzá, hogy „ő bizonyos volt abban, ha a beszédet az illetékes rendőri szervek hallották volna, a pap nem érte volna meg a reggelt a plébánián.”¹⁵

A BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségének 1948. október 16-i jelentéséből kitűnik, hogy szeptember végétől már fokozottabb mértékben figyelemmel kísérték P. Könyves Tibor tevékenységét, megnyilvánulásait. „A további megfigyelést megszerveztem. ... Úgy a templomi, mint az iskolai működését figyelemmel tudom kísérni. ... A szeptember 26-i beszéde óta már mondott beszédet, azonban egyik sem volt olyan megközelítőleg sem, mint a szeptember 26-i, habár arról a beszédről felvett jegyzőkönyvek bemondói, egy sem adta tudtára, hogy róla jegyzőkönyvet vettünk fel.”¹⁶ A tanúvallo-

9 Forrás: ÁBTL V-11428. számú dosszié.

10 Uo.

11 Heckel Tibor (Orosháza, 1920) villanytelepi tisztviselő volt Hódmezővásárhelyen. Meglepetésre 1956-ban a forradalom alatt tagja lett a DÁV munkástanácsának. Forrás: ÁBTL V-11428. és 31-OD-2496 számú dossziék.

12 Heckel Tiborné sz. Talmácsi Krisztina (Hódmezővásárhely, 1916) magántisztviselő. Forrás: ÁBTL V-11428. számú dosszié.

13 Uo.

14 Uo.

15 Uo.

16 Uo.

másokat tevők – a „bemondók” –, tehát ügyeltek a konspirációra, a körülményekből következően így aztán konspiratív hírforrásként is említhetők. Az említett „iskolai működés” alatt a következő értendő: P. Könyves Tibornak nézeteltérése támadt a Damjanich utcai iskolában Tóth Dániel tanítóval. „Azon a vasárnapon, amikor városunkban a honvédelmi nap volt, az iskolák tanerői arra kérték a hitoktatókat, hogy a megszokott időponttól eltérően hamarabb végezzék, illetve kezdjék a miséket, hogy a tanulók zöme el tudjon menni az ünnepségre. A református hitoktatók minden további nélkül teljesítették a tanerők ezirányú kérélmét, azonban P. Könyves élesen kikelt ez ellen és beavatkozásnak minősítette ezt a kérelmet az egyház belügyeibe. Tóth Dániel tanító kikérte magának úgy a hangot, mint a feltételezést.”¹⁷ Végül P. Könyves Tibor mégis beleegyezett a kérés teljesítésébe.

Az előbb idézett jelentés befejező mondata a következő: „Nevezettet továbbra is figyelemmel fogom kísérni és a róla szóló jelentéseket folyamatosan fogom küldeni.”¹⁸ A P. Könyves Tiborral kapcsolatos dokumentumok mind felterjesztésre kerültek a BM ÁVH központjába (Budapest, VI. kerület, Andrásy út 60.)

1948. október 14-én a BM ÁVH központjából átirat érkezett a BM ÁVH Csongrád megyei főosztályára Szegedre, majd onnan a hódmezővásárhelyi kirendeltségre. Ebben az is olvasható, hogy a „P. Könyves Tibor jezsuita ügyében felterjesztett iratokat visszaszármaztatom azzal, hogy nevezettet vegye őrizetbe, adja át az illetékes népügyészségnek. Amennyiben a népügyészség szabadlábra helyezné, tegyen ügyében internálási javaslatot.”¹⁹ Az utasítás aláírója Décsi Gyula²⁰ r. alezredes, alosztályvezető.

A BM ÁVH Csongrád megyei főosztályának vezetője, Tatai István²¹ r. szds. 1948. október 19-én a következő távmondatot küldte a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kiren-

17 Uo.

18 Uo.

19 Uo.

20 Décsi (Dammweber) Gyula (Szentgotthárd, 1919) „gyermekkorában vallásos nevelést kapott”. A szülei „papot szerettek volna belőle nevelni”, ezért egyházi iskolába járatják. „Szentgotthárdon a cisztercita gimnáziumban érettségizett”, majd jogi egyetemet végzett. 1940-től a Pénzügyi Központban volt rezizor. 1943-ban az FKP tagja lett. Hamarosan kapcsolatba került az illegális kommunista mozgalommal, Fehér Lajossal, Orbán Lászlóval, Novák Györggyel, Sólyom Lászlóval és másokkal. Bekapcsolódott az illegális kommunista ellenállási mozgalom katonai propaganda vonalának munkájába. Röplapokat készítettek és terjesztettek. 1944-től az MKP tagja, 1945 januárjában rövid időre a Szikra Lapkiadó Vállalathoz került, majd 1945 áprilisától a Péter Gábor által vezetett politikai rendőrség állományába került. 1945 októberében már őrnagy, 1947-ben alezredes, 1949-ben ezredes. Az átszervezések kapcsán az ÁVO, majd a BM ÁVH, majd nagyon rövid időre az önálló ÁVH állományába került. Péter Gábor áv. altábornagy véleménye szerint az ÁVH-nál jó munkát végzett, „szerény, becsületes, a Párthoz vonzó ember”. Az államvédelmi szolgálat kezdetén ugyan voltak vele kapcsolatban problémák, „italozása, kilengései voltak”, de „a Párt utasításait az ÁVH-n fenntartás nélkül végrehajtotta. Egy-két nagyobb ügyben szép munkát végzett.” Személyesen foganatosította Mindszenty József hercegprímás letartóztatását, majd 1949-ben részt vett a Rajk-ügy nyomozásában, kihallgatásokban. Az MSzMP Politikai Bizottsága 1962-ben a törvénytörésekért felelős államvédelmi vezetők között említette. Décsi Gyula áv. ezredes 1950 januárjában az ÁVH-tól áthelyezésre került az Igazságügyi Minisztériumba. Először miniszter-helyettes, hamarosan államtitkár, majd 1955 őszétől igazságügyminiszter. 1953-ban a Péter Gábor és társai ellen indított ügyben ellene is büntetőeljárást kezdeményeztek. Forrás: ÁBTL V-77796, V-150019/1. számú dossziék, MOL 276. f. 54. csop. 125.ö.e., 276.f. 54. csop. 105. ö.e., 276.f. 54. csop. 218. ö.e., 288.f. 5. csop. 273. ö.e.

21 Tatai István (1909) egy dokumentum szerint 1928-tól vett részt a munkásmozgalomban, majd bekapcsolódott az illegális kommunista párt tevékenységébe. Az 1940-es évek végén a BM ÁVH Csongrád

deltségére: „A meglevő jegyzőkönyvek alapján vegyen beismerő vallomást P. Könyves Tibor jezsuita paptól, ... vegye őrizetbe és civilben ... az iratokkal haladéktalanul kíséresse hatóságomhoz.”²²

A Szegedről érkező távmondattal alapján Zana László²³ r. alhadnagy azonnal – még 1948. október 19-én – „elővezetési parancsot adott ki ... P. Könyves Tibor Szent István utca 4. szám alatti lakos ellen az 1946. évi III. tc.-be ütköző bűncselekmény miatt”.²⁴ Ezt házkutatással egybekötve Patócs László r. őrzető, Tóth Imre r. tizedes és Katona Sándor r. őrmester azonnal végre is hajtották.

Az előállítás után sor került a kihallgatásra és a „beismerő vallomás” vételére. A végrehajtó Zana László r. alhdgy. Következzék egy részlet az 1948. október 19-én felvett gyanúsított jegyzőkönyvből: „Beismerem, hogy (a szóban forgó – BL) beszédet 1948. szeptember 26-án a ½ 9-es misén a Szent István plébánia templomban mondtam. ... Beszédemet a pápa 1946. december 8-i beszédének kiragadott idézetekből és a püspöki kar 1948. szeptemberi levelének ... egyes idézeteiből állítottam össze. ... A hallgatósággal úgy emlékszem nem közöltem, hogy ezeket a kitételeket honnan idéztem. ... Az ötezer internált papot és hétszáz injekcióval elpusztított Havas Géza²⁵ ... Szegeden megjelent ... könyvéből ragadtam ki, akik a német fasizmus áldozatai voltak. ... Tagadom, hogy a számszerű adatokat a püspöki körlevél azon mondatával, mely szerint a jelenlegi államhatalom az istentelenek hatalma, akik minden eszközzel a ti lelketek ellen, a papjaitok és az egyház ellen küzdenek hoztam volna összefüggésbe. ... Beszédem nem úgy akartam összeállítani, hogy az államhatalommal összeütközésbe kerüljek. Hogy ez megtörténhetett, annak tulajdonítom, a hallgatóság kellőképpen nem érthette meg szavaimat azért, mert az idézeteket nem említettem meg nekik és ezért úgy gondolták, hogy azok teljes egészében az én szavaim.”²⁶

1948. október 20-án még egy operatív környezet tanulmány is készült P. Könyves Tiborról. Ez a következőket tartalmazza: „A múltban pártnak tagja nem volt, jelenben is pártönkivüli. ... A jelenben csak a szószéken politizál, ez azonban felér a pártszónoklásig. Teljesen hibásnak tartja a mai rendszert, megbízható és hűséges híve a hercegprímásnak. Fanatikusan a klérus embere. Beszédei – néhány kivétellel – demokráciaellenesek. Különösen az úttörőmozgalom ellen van kikelve. ... Szerinte sokkal jobb és vallásosabb nevelést biztosít az ifjúságnak a Szívőárda.”²⁷

P. Könyves Tibor jezsuita szerzetes és a vele kapcsolatos iratok már másnap Szegeden voltak. A BM ÁVH Csongrád megyei főosztály egy kísérő levéllel átadta őt a szegedi népügyészségnek. A levél a következőket tartalmazta: „Az őrizetben levő P. Könyves

megyei főosztályának vezetője, 1950-tól av. őrnagy, tagja az MDP Csongrád megyei bizottságának. Forrás: MOL 276. f. 54.csop. 101.öe., 276.f. 88.csop. 993.ö.e., 276.f. 88.csop. 995.ö.e.

22 Forrás: ÁBTTL V-11428 számú dosszié.

23 Zana László r.nyomozó alhadnagy a hódmezővásárhelyi ÁVO-n, majd a BM ÁVH ottani kirendeltségének vezetője: Forrás: ÁBTTL 0-14975, V-111520. számú dossziék.

24 Forrás: ÁBTTL V-11428. számú dosszié.

25 Havass Géza (Budapest, 1913) püspöki számvevő Szegeden. 1945-ben Hitvallás címmel vallásos lapot indított Szegeden, majd Az örök nagyhatalom címmel könyvet írt 1947-ben, ami nem kerülhetett bolti forgalomba. 1961-ben több társával együtt koncepció eljárás során összeesküvés vádjával bíróság elé állították és 5 év 6 hónap börtönre ítélték. Forrás: HETÉNYI VARGA KÁROLY: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. 2. Abaliget, 1994, Lämpás Kiadó.

26 Forrás: ÁBTTL V-11428. számú dosszié.

27 Uo.

Tibor elleni ügyben keletkezett nyomozati iratokat – az őrizetes egyidejű átkísérése mellett – további eljárás lefolytatása végett megküldöm azzal, hogy bármilyen címen történő szabadon bocsajtása esetén kérem nevezettet osztályomra visszakísértetni.”²⁸ Az aláíró Bokor Ernő²⁹ r. szds.

A szegedi népügyészség a helyi napilap tudósítása szerint „letartóztatta Könyves Tibor vásárhelyi jezsuita szerzetest, mert a szószékről izgatott.”³⁰

Az elsőfokú bírósági ítéletozatalra a Szegedi Népbíróság 1948. december 23-án Hódmezővásárhelyen megtartott tárgyalásán került sor. A dr. Kovács László³¹ tanácselnökből, Nagy Sándor,³² Száraz Ferenc,³³ Bujdosó Pál³⁴ és Horváth István³⁵ népbírákból álló tanács államellenes izgatás büntett elkövetése miatt 4 év börtönre, valamint 10 év hivatalvesztésre és a politikai jogai gyakorlásából való eltiltásra ítélte P. Könyves Tibort.

Az ügyben a jogerős ítélet meghozatalára 1949. június 13-án a Népbíróságok Országos Tanácsán került sor. A dr. Jankó Péter³⁶ tanácsvezető bíróból, dr. Biczó Sándor³⁷ előadó bíróból, dr. Lázár Miklós³⁸ bíróból, dr. Harsányi Sándor³⁹ bíróból és dr.

28 Uo.

29 Bokor Ernő r.szds., később áv.szds., majd őrnagy. A szegedi államvédelmi szolgálat egyik igen aktív tisztje, aki több jelentős ügyben tevékenykedett. Forrás: ÁBTL V-16431, V-22231, V-86713, V-16983. számú dossziék.

30 Forrás: Délmagyarország 1948. október 22.

31 Kovács László az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején a Szegedi Megyei Bíróság tanácsvezető bírója, a szegedi igazságügyi pártszervek titkára, aki államellenes ügyeket tárgyalt és súlyos ítéleteket hozott, pl. a Kereszt és Kard Szövetség ügyében két halálos ítéletet is. Forrás: ÁBTL V-16434, V-491., V-11440, V-153630, O-14975/28. számú dossziék. Délmagyarország 1948. május 18.

32 Nagy Sándor az NPP delegáltja volt a Szegedi Népbíróságra. Mint népbíró – ülnök – több jelentős szegedi koncepció és az ÁVH által provokált ügyben volt az ítéletozatal közreműködője. Az 1956-os forradalom után a megtorlás során az ülnöki tevékenységét tovább folytatta. Forrás: ÁBTL V-44157, V-16434, V-50681, V-44150. számú dossziék. PIL 290.f. 110. ö. e.

33 Száraz Ferenc az MDP delegáltja volt a Szegedi Népbíróságra. Mint népbíró-ülnök – szegedi koncepció és az ÁVH által provokált ügyben volt az ítéletozatal közreműködője. Forrás: ÁBTL V-44157, V-16434. számú dossziék.

34 Bujdosó Pál az MDP delegáltja volt a Szegedi Népbíróságra. Mint népbíró-ülnök – részt vett államellenes ügyek, köztük az ÁVH által provokált ügy ítéletozatalában. Forrás: ÁBTL V-44157, V-11440, V-153630. számú dossziék.

35 Horváth István az FKGP delegáltja volt a Szegedi Népbíróságra. Mint népbíró-ülnök – részt vett államellenes ügyek, köztük az ÁVH által provokált ügy ítéletozatalában. Forrás: ÁBTL 44157. számú dosszié.

36 Jankó Péter (1907) jogi egyetemet végzett, már 1938-tól bíróként tevékenykedett. 1945 után népbírósági tanácsvezető bíró volt. „A legnagyobb háborús és népellenes ügyekben mint bíró járt el. Később a NOT-nál a legsúlyosabb politikai ügyekben ítélkezett. Hosszú ideig vezette a Legfelsőbb Bíróságot.” Másodfokon több jelentős Csongrád megyei és szegedi ügyben is elmarasztaló ítéletet hozott. Részes, illetve eszköze volt a kommunista vezetésen belüli leszámolást szolgáló büntetőeljárásoknak. Keleti Ferencnek, az MDP KV adminisztratív osztálya vezetőjének véleménye szerint „elég vakon ítélkezett politikai perekben, amivel a pártot is kompromittálta. Egyes rehabilitált elvtársak (akiket Jankó ítél el – BL) megdöbbenve fogadták kiténtetését.” A Munka Vörös Zászló Érdemrendet kapta meg. Később az MSzMP PB a „hamisított perekben eljáró bírák között említette”, aki „a koncepció ügyekben kifejtett tevékenységéért érzett felelőssége következtében öngyilkos lett”. Forrás: ÁBTL V-16434, V-22231, V-90033, V-44150. számú dossziék. MOL 276.f. 54.csop. 385. ö. e., 288.f. 30(1957) csop. 12. ö. e.

37 Biczó Sándor a Legfelsőbb Bíróság bírója, több Csongrád megyei és szegedi koncepció perben is ítélkezett. Forrás: ÁBTL V-44157, V-22231, V-44150, V-9612. számú dossziék.

38 Lázár Miklós (1906) bírót 1946-ben az MKP javasolta a NOT-ba bírónak. Több jelentős koncepció ügyben is szerepet vállalt, köztük Csongrád megyei és szegedi államellenes ügyekben is hozott súlyos íté-

Fadgyas András⁴⁰ bíróból álló ítélkező tanács változatlanul bűnösnek találta az államellenes izgatás elkövetése miatt P. Könyves Tibort, de az elsőfokon kiszabott büntetést 3 év börtönre mérsékelte. A jogerős ítélet indoklása szerint „a népbíróság ... a főtárgyaláson kihallgatott Heckel Tiborné és Heckel Tibor tanúk vallomása, Kovács Julianna tanú vallomása és Molnár István tanú felolvasott nyomozati vallomása alapján megnyugtató módon bizonyítottak látták azt, hogy vádlott beszédét a tényállási részben megállapított szöveggel mondta el. ... A vádlott beszéde alkalmas arra, hogy a népi demokratikus államrend ellen gyűlöletre izgasson.”⁴¹ Kétségbevonhatatlanul megállapítható, hogy P. Könyves Tibor elítélésében meghatározó szerepet játszott a „négy tanú, mind az MDP tagja, megbízható egyének”.

A börtönbüntetést P. Könyves Tibor teljes egészében kitöltötte. Részben a szegedi Csillagbörtönben, részben az ország más börtöneiben, pl. a váci börtönben, a budapesti gyűjtőben raboskodott. Az ítéletben meghatározott 3 év fogvatartás után azonban nem nyerte vissza a szabadságát. Ekkor az ÁVH saját hatáskörben internálta. Általános gyakorlat volt ez akkoriban. Az internálási véghatározatot az ÁVH központjában készítették el 1951. november 8-án. Aláírója Juhász László⁴² áv.ezredes. Az ebben leírtak szerint „nevezett 1948 szeptemberében a hódmezővásárhelyi jezsuita templomban prédikációja alatt izgatott a szabad vallásgyakorlás ellen (?! – BL). Három év börtönbüntetését letöltötte, azonban szabadlábra helyezése államvédelmi szempontból veszélyes, ezért internálása indokolt.”⁴³

1952. július 28-án a kistarcsai internáló táborban felülvizsgálták P. Könyves Tibor helyzetét. Megállapították, hogy „internálása ideje alatt büntetve nem volt, általában csendes magatartást tanúsít”.⁴⁴ Ennek ellenére a döntés a következő volt: „Javasoljuk Könyves Tibor további internálását.”⁴⁵

A fogvatartás alatt is folyamatos megfigyelés alatt állt. „Szatmári Győző” fedőnevű ügynök – szintén internált – 1952. december 24-én azt jelentette, hogy „Könyves Tibor ... nem szűnt meg destruálni. ... Elmondta, hogy a papi pályára most is nagyon sokan készülnek. ... Hiába minden üldözés és megfigyelés, a templomokba most is még többen járnak, mint azelőtt. ... A katolicizmus olyan nagy erőt képvisel, hogy megmenti az

leteket. Később az MSzMP PB a törvénytörő ügyekben eljáró bírók között tartotta számon. Forrás: ÁBTL V-44150, V-22231, O-14975/28, V-90033, V-44150. számú dossziék. PIL 274.f. 4.csop. 145. ö.e. MOL 288.f. 5.csop. 273.ö.e., 288.f. 30(1957) csop. 12.ö.e.

39 Harsányi Nándor a Legfelsőbb Bíróság bírója. Több Csongrád megyei és szegedi államellenes ügyben is elmarasztaló ítéletet hozott. Forrás: ÁBTL V-44157, V-22231, V-44150. számú dossziék.

40 Fadgyas András a Legfelsőbb Bíróság bírója. Több Csongrád megyei és szegedi államellenes ügyben is elmarasztaló ítéletet hozott. Forrás: ÁBTL V-44157, V-22231, V-44150. számú dossziék.

41 Forrás: V-11428. számú dosszié.

42 Juhász László (Kötegyán, 1923) kiskereskedő családból származott, 4 polgári iskolát és 5 gimnáziumot végzett. 1942-ben vasesztergályos lett a MÁVAG-ban. Ugyanitt fejtett ki 1944-től ellenálló tevékenységet, a katonai bevonulás ellen agitált. Háromszor kapott katonai behívót, de egyszer sem vonult be, inkább bujdosott. 1945 után másfél évig SzIT titkár, függetlenített pártmunkás a MÁVAG-ban, az üzemi lap szerkesztője. 1945-től MKP, majd MDP tag, 1 éves pártiskolát végzett. Később a Szabad Nép helyettes szerkesztője lett. Ebből a beosztásból került 1951-ben áv.ezredeként az ÁVH vizsgálati főosztály élére. A sorozatos törvénytörések miatt érzett felelőssége miatt öngyilkos lett, „édesanyját is agyonlőtte”. Forrás: MOL 276.f. 54.csop. 128.ö.e., 276.f. 54. csop. 216.ö.e., 288.f. 5.csop. 268.ö.e.

43 Forrás: ÁBTL V-11428. számú dosszié.

44 Uo.

45 Uo.

emberiséget a kommunizmus veszedelmétől.”⁴⁶ Nem véletlenül írták egy ebben az időben készült jellemzésben, hogy Könyves Tibor „a Szovjetunió és a népi demokratikus államok veszedelmes ellensége”.⁴⁷

Az internálás intézményének a megszüntetésekor P. Könyves Tibor talán a legutolsók között szabadult. Internálásának megszüntető határozata 1953. szeptember 17-i dátumú. Mielőtt azonban szabadon engedték, egy nyilatkozatot írtak vele: „Tudomásul veszem, hogy az internáló táborral és a táborban levő személyekkel kapcsolatos minden hír, vagy adat, állami titkot képez. Az állami titok megsértését a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1951. XII. sz. rendelete 10 évig terjedő börtönbüntetéssel súlytja, amennyiben a cselekmény súlyosabban nem minősül.”⁴⁸

P. Könyves Tibornak ez volt az első találkozása a kommunisták rettegett titkosszolgálatával. De nem az utolsó!

Szabadulása után igen nehéz körülmények között tengette életét. Különbféle budapesti munkahelyeken, főleg segédmunkásként dolgozott. A korábbi Pestszenterzsébeten – akkor már csak Pesterzsébeten –, a Maróth utca 49-ben lakott az édesanyjával. Az apja 1957-ben meghalt. Később, egy ideig, sikerült hitoktatóként elhelyezkednie, majd sekrestyés lett a pestszenterzsébeti Szent Lajos kápolnában a Damjanich utcában, időnként ugyanott kisegítő papként és kántorként is szolgált.

1961-ben az akkori BM II/5 (belső elhárító) osztály – a későbbi BM III/III Csoportfőnökség elődje – és a BM III/8 (vizsgálati) Osztály – a későbbi BM III/1 Osztály elődje – közösen lecsaptak a „jezsuita illegáció vonalán” végzett „Hirdető” fedőnevű ügy célszemélyeire és kapcsolataik egy részére. Közel harminc helyen tartottak házkutatásokat, amelyeket őrizetbe vételek követtek, majd kihallgatások a hírhedt budapesti Gyorskocsi utcában.

Ennek során eljárás indult P. Könyves Tibor SJ. ellen is. A lakásban tartott házkutatás során találtak nála az „államrend elleni gyűlöletre izgatás megállapítására alkalmas írásos anyagot”, valamint a lakásban – amely lényegében a szülei lakása volt –, 16 db 6.35-ös pisztolylőszert, amelyről ő nem is tudott. Vallomása szerint: „valószínűnek tartom, hogy a lőszer apám tulajdonát képezték, akinek a hivatásánál fogva volt fegyvere, ... nem volt tudomásom arról, hogy a lőszer ott vannak” a lakásban.

Ennek az ügynek azonban nagyobb volt a füstje, mint a lángja. Mindössze hat eljárás alá vont esetben állapítottak meg államellenes tevékenységet. Végül ezek esetében is javaslat született a nyomozás – a büntetőeljárás – megszüntetésére azzal, hogy az „Állam és Egyházügyi Hivatalon keresztül történő felelősségre vonásra” kerül majd sor ezek ellen, közöttük P. Könyves Tibor SJ ellen is. Esetében a büntetőeljárás megszüntetésére annak ellenére került sor, hogy a házkutatás alkalmával lőszeret és „sajátkezűleg írt demokráciaellenes izgató tartalmú tanulmányt” is találtak nála. „Figyelemmel a személy és a cselekmény összes körülményeire” indoklás olvasható a megszüntető határozatban.

46 Uo.

47 Uo.

48 Uo.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
áv.	államvédelmi
ÁVH	Államvédelmi Hatóság
ÁVO	Államvédelmi Osztály
BM ÁVH	Belügyminisztérium, Államvédelmi Hatóság
BM	Belügyminisztérium
csop.	csoport
DÁV	Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalat
f.	fond
FKGP	Független Kisgazdapárt
IB	Intéző Bizottság ld. MSZMP IB
JATE	József Attila Tudományegyetem
KISZ	Kommunista Ifjúsági Szövetség
KV	Központi Vezetőség ld. MDP KV
MÁV	Magyar Államvasutak
MDP KV	Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MKP	Magyar Kommunista Párt
MOL	Magyar Országos Levéltár
MSZHSZ	Magyar Szabadságharcos Szövetség
MSZMP IB	Magyar Szocialista Munkáspárt Intéző Bizottsága
MSZMP PB	Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága
NOT	Népbíróságok Országos Tanácsa
NPP	Nemzeti Parasztpárt
ö. e.	örzött egység
PB	Politikai Bizottság ld. MSZMP PB
PIL	Politikatörténeti Intézet Levéltára
r.	rendőr
szds.	százados
SZIT	Szakszervezeti Ifjómunkás és Tanoncsmozgalom
tc.	törvénycikk

LÁSZLÓ BÁLINT

P. TIBOR KÖNYVES SJ AND THE STATE PROTECTION AUTHORITY (AVH)

P. Tibor Könyves SJ encountered the Communist State Protection Authority (AVH) during the dictatorship of Mátyás Rákosi. At that time the Roman Catholic Church was a prime target of the authority. The paper not only reveals the methods and high effectiveness of the State Protection Authority in serving the expansion of the Communist dictatorship, but also points out how the members of the Hungarian Workers' Party (MDP) acted against their prime ideological opponent, the Roman Catholic Church. Also their readiness to help the State Protection Authority could be clearly revealed. Present study proves that the courts did not administer justice, but provided a jurisdiction subordinated to the interests of the Communist regime.

P. BOHÁN BÉLA SJ

ADALÉKOK A SZATMÁRI EGYHÁZMEGYE 20. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ*

(Ahogy írásokból és saját tapasztalatomból láttam)

Az egri egyházmegye területéből 1804-ben kiszakított szatmári egyházmegyét a 20. században háromszor is felosztották, és a harmadik alkalommal véglegesítették.

A szatmári egyházmegye alapításának századik évfordulójára kiadott Emlékkönyv és egyéb megemlékezések virágzó fejlődésről tanúskodnak, de a 20. század második felében erős megpróbáltatás rázta meg az egyházmegyét.

Az első világháború anyagilag és lelkileg is súlyos károkat okozott nemcsak az egyes embereknek, hanem a közösségeknek, így az egyháznak is. A szatmári egyházmegyében ez a háború után csak fokozódott, mert három országba szakadt szét. Róma bizonyos átmeneti megerősítést adott, amikor Apostoli Kormányzóságokat állított fel a Magyarországhoz és Csehszlovákiához került területeken. A lelki összetartozás tudata ellenére mindegyik sajátosan megerősödött és belső harmóniát mutatott – Magyarországon Székely Gyula apostoli kormányzó, Csehszlovákiában pedig Tahy Ábrahám és Szvoboda Ferenc apostoli kormányzók lelkiismeretes és buzgó vezetése alatt.

A két évtizedes szétszakítottság után csaknem négy évig tartott a visszarendeződés, amely idő alatt Madarász István és Márton Áron apostoli kormányzók bölcs irányítása nyújtott segítséget a lelkes egyházmegyei papoknak. Dr. Scheffler János megyéspüspöknek alig két és fél év adatott a megszilárdításra és a pályán való elindításra éppen a második világháború idejében. Ezután még súlyosabb megpróbáltatás következett: a négy országba való szétszakítottság, amelyekben hozzájárult különböző formában az ateista-kommunista vallásüldözés.

Ezt a második szétszakítottságot nem az újraegyesítés követte, hanem Róma a Csehszlovákiához került plébániákat a kassai egyházmegyéhez, a magyarországi plébániákat az egri főegyházmegyéhez (ma a Debrecen-Nyíregyházi egyházmegyéhez tartozik), a Szovjetunióba került plébániákat pedig előbb Apostoli Kormányzóságként, majd önálló munkácsi egyházmegyeként alapította.

A 20. század első nagy csapását az újraegyesített egyházmegye igyekezett kiheverni, de a második felének még rafináltabb rombolását csak a 21. században kell számban és lelkületben újjáteremteni. A múlt idézése és az emlékezés ne csüggedést, hanem bátorítást adjon ehhez.

* A Szerkesztőség fontosnak tartja a Kárpátalján élő magyarság egyházainak történetét. Ezek megírása a hiányos írásos dokumentumok miatt elképzelhetetlen az egykori események résztvevőinek visszaemlékezése nélkül. Éppen ezért örömmel adunk helyt Bohán Béla SJ. írásának. (Z. I.)

Ez az időszak a szatmári egyházmegye második százada.

A Szatmári egyházmegye első századáról 1904-ben jelent meg a Jubileumi Emlékkönyv¹.

A második század sokkal viharosabb lett. Az első világháború után bizonytalanul kialakuló évek következtek. *Boromisza Tibor* püspök a bizonytalan években együtt kormányozza az egész egyházmegyét. Egyetlen körlevél van, a papokat úgy helyezik, mintha nem volna új politikai alakulás, de lassan meg kell szokni, hogy az új határok mást kívánnak. A döntéseket továbbra is a püspök hozza² és az egyházmegyei központ irányítja, de a kispapok már nem mehetnek Szatmárra tanulni, a pénzügyi dolgok is akadályokba ütköznek, a bíróságok is a helyi körülményeket kell, hogy figyelembe vegyék. Ezért Tahy Ábrahám ungvári plébános, főesperes előbb alkalmi megbízottként, majd 1923 márc. 8-tól püspöki helynökként működik. Pecsétje már kétnyelvű (mint a plébániáké is): „Róm., Kat., Püspöki Helynök Ushorod.” Első időben az állampolgárság és a kongrua jelent gondot. Van, aki megkapja, van, aki útlevelemmel működik, van, akit kiutasítanak. Félreértés is van, ezért memorandumot írnak a püspöknek, majd Pakocs Károly püspöki titkár jön át megbeszélésre. Létrehoznak kántorvizsgáztató bizottságot és fegyelmi bíróságot is. A katolikus iskolák, hitoktatás szervezésére kineveztek egy-egy papot, sőt a helynök segítségére is *dr. Fibiger Sándor* ungvári paptanárt. Az iratok aláírásánál bizonytalanság van, mert nemcsak Tahy Ábrahám, hanem Szvoboda és Fibiger aláírásánál is szerepel a „vicarius” megnevezés. Úgy látszik, a szóhasználat bizonytalan, de később megjelenik a „provicarius” szó.

1. Tahy Ábrahám

Boromisza Tibor püspök halála után (1928. júl. 9.) a káptalani helynök: *Szabó István*, aki tovább vezeti az egyházmegyét, és talán ez a széküresedés mozdította elő azt, hogy Romániában egyesítették a szatmári és nagyváradai egyházmegyéket. Bizonyára nem tartották kívánatosnak, hogy továbbra is más országban lévő területeiket onnan kormányozzák. Így elsőnek a magyarországi területeken hozta létre Róma a mérki és a debreceni apostoli kormányzóságokat (1930) és még ugyanabban az évben, 1930. szeptember 3-án az *Ungvári Apostoli Adminisztraturát*, és kinevezték az első vezetőjét: *Tahy Ábrahámot*.

Az Apostoli Adminisztratura első körlevelében közli ezt a tényt Tahy Ábrahám, és ettől kezdve körleveleket adnak ki. Eddig ugyanis a szatmári körleveleket kapták, de a szatmári püspökség megengedte, hogy kérjék a nagyszombati körleveleket, hogy a sajátos csehszlovákiai helyzetről és előírásokról tájékozódjanak. Ezek a nagyszombati körlevelek továbbra is jöttek Kárpátaljára, egészen 1938-ig.

1 *A Szatmári Püspöki Egyházmegye emlékkönyve fennállásának századik esztendejében (schematismus centenarius 1804–1904)*. Szatmár, 1904.

2 A nagygyeji plébánia alapítási jegyzőkönyvét (1927. december 26) Szatmáron hagyta jóvá 1928. január 3-án Tibor püspök (12. szám)

Tahy Ábrahám az első körlevélben beköszöntőt ír a papsághoz és a hívekhez szlovák és magyar nyelven. (Úgy tűnik, a magyar szöveg hosszabb!) Ebben a körlevélben közli a tanácsadók és egyéb vezetők kinevezését.³

A három országban lévő terület nemcsak gazdaságilag, hanem oktatásban, kultúrában is kezdett szétválni. A papnövendékek is különböző helyeken tanultak. Sőt 1929 körül – olyan tendencia is volt, hogy a Csehszlovákiába került területet csatolják a kassai egyházmegyéhez. Legalábbis Rahón láttam egy ilyen aláírásgyűjtő lapot. Honnan jöhetett ez a kezdeményezés, nem tudom. A kőrösmezői História Domus-ban található az 1935-ös év végén a következő: „a hívek aláírásokat gyűjtöttek, hogy a modus vivendi végrehajtásánál hagyja meg az ungvári Apostoli kormányzóságot, ill. szervezze át püspökséggé.”

A lelki összetartozás tudata azonban ennek ellenére erős volt. Ez nyilatkozott meg abban az óhajban, amelyet az ugcocsi esperesi kerület papsága terjesztett elő, „hogy a három részre szétszakított régi szatmári egyházmegye papjai a régi testvéri szeretet és lelki összeköttetés fennmaradásának bizonyosságául mind a három részben elhalt paptestvéreikért a szokásos három szentmisét továbbra is valamennyien végezzék.” Ez az óhaj örvendetes visszhangra talált,⁴ és ezért a papok elhunytát gyászjelentéssel közölték a régi szatmári egyházmegye területén lévő összes paptestvérekkel.

Tahy Ábrahám vezette a Kárpátaljai Apostoli Kormányzóságot haláláig, 1934. augusztus 19-ig. Ekkor a tanácsadó testület *Svoboda Ferencet* választotta meg konzultori vikáriusnak, aki körlevelében tudatja a gyászhirot és megválasztását, valamint imát kér széküresedés esetére előírt módon.⁵ Az Ungvári Ap. Adm-tól több körlevél nem ismeretes.

3 „...A történelem nagy kataklizmája nem kímélte meg a mi szatmári egyházmegyénket sem, amely csak nemrégben, 1904-ben ünnepelte 100 éves jubileumát. Amint tudjátok a határok új rendezése három állam területére darabolta fel az egyházmegyét. ... a római Szentszék f.é. szeptember 3-án 466/30sz. kelt intézkedése a csehszlovák köztársaság területére szakadt 45 plébániának rendelt külön apostoli Kormányzót az én érdemtelen személyemben. ... Tudom velem együtt mindnyájan fájó érzéssel vesztek tudomást az ímént közölt legfelsőbb intézkedésről, amely a szatmári püspökségtől való teljes elszakadásunkat pecsételi meg. ... S ezzel közlöm a kinevezési „Decretumot” magyar és szlovák nyelven, kérve a főtiszt. Papságot, hogy a szövekről azt is felolvassa. 466/30. S.Cogregatio Consistorialis Decretum. Míthogy a szatmári egyházmegye az Apostoli Szentszék és a román királyság között létrejött Konkordátum értelmében csak ezen királyság határai közzé szorítkozik, ezen egyházmegye azon része, mely Csechoslovák Republika területén fekszik, s amelyet eddig Főtisztelendő Szabó István kormányzott, lecsatolva ezen egyházmegyétől, saját főpásztorától megfosztott. Ennél fogva Őszentsége XI. Pius pápa ezen terület kormányzásáról gondoskodni akarván, az Apostoli Szentszék óhajára ezen consistorialis Decreummal a szatmári egyházmegye Csehszlovák részre eső terület Apostoli Kormányzójává választja és kinevezi Főtisztelendő Tahy Ábrahámot, mindazon jogok, felhatalmazás és kiváltságokkal, melyek a megyés püspököt megilletik, kivéve azon ténykedéseket, melyek a püspöki felszentelést megkívánják, hatályon kívül helyezvén minden ezzel ellenkezőt.

Kelt Rómában, a Consistorialis Congregatio épületében 1930. szeptember 3. S.R. Cardinalis Rossi titkár (a teljes körlevelet lásd az 1. függelékben)

4 „...E kegyeletből fakadt óhaj közöltük Nagyméltóságú és főtisztelendő Fiedler István szatmár- nagyvárad megyés püspök úrral és közöltük Méltóságú és főtisztelendő Székely Gyula apostoli kormányzó úrral, kiknél ez óhajunk örvendetes visszhangra talált.” (Körlevél, 1932. december 30.)

5 Praesulis obitu iurisdictione eius ad Coetum consoltorum Apostolicae Administraturae Uzhorodiensis devoluta, dictus coetus ad mentem sacrorum Canonum (427 et 432 C.J.C.) die 21. Augusti ad electionem Vicarii Consultorum procedens, me infrascriptum in Vicarium Consultorem elegit. (a teljes gyászjelentést lásd a 2. függelékben)

2. Szvoboda Ferenc

Róma még ugyanabban az évben, vagy 1935 elején őt nevezi ki Apostoli Kormányzónak. (A csehszlovákiai közös püspökkari körleveleken 1934 novemberében még vikáriusként szerepel, de 1935 elején (január vagy február) már mint Apostoli Kormányzó.)

Az 1940–1942-ből való körlevelekből és dr. Scheffler János püspök leveleiből világos, hogy a régi szatmáriak mindent megtettek a hagyomány fenntartása érdekében. Így nem akarták, hogy a papnövendékeik másik egyházmegyében tanuljanak, és ezért Ungváron papi szemináriumot nyitottak. Fibiger Sándor és Bujaló Bernát személye, papi lelkülete és egyénisége nagyon alkalmas volt ennek vezetésére. De 1938 után ennek fenntartása kérdésessé vált. Így a kispapok Kassára kerültek, amíg Szatmárra, az ősi szemináriumba nem mehettek.

A katolikus iskola fenntartása ügyében Kárpátalján a Csehszlovák időben komoly küzdelmet kellett folytatni: előbb a ruszin, majd a cseh nyelv kötelező előírása is problémát jelentett, de ha ezt meg is tudták tartani, a katolikus jelleget is nagy támadás érte, – hasonlóképpen a német községekhez. Kőrösmező, Rahó, Beregszász, Órdama stb. élénk példái ennek. Kőrösmezőn minden feltétel megteremtése után sem engedték az iskola megnyitását (Historia Domus). Rahón is csak ruszin nyelvű iskolát nyitottak, de egy fél év után azt is be kellett zárni (Historia Domus). Beregszászon adóval akarták megfojtani (templomi hirdetés és egyhk. jegyzőkönyvek).

3. Madarász István

Az 1938-as határváltozással két magyarországi Apostoli Kormányzó lett, akik ilyen formán békésen megfértek egy ideig egymás mellett, amíg Róma 1940 ősztől a két magyarországi részt (mérki és ungvári) *Madarász István* kassai püspökre, mint szatmári apostoli kormányzóra bízta. Helynöke Szvoboda Ferenc lett. Ugyanakkor a volt romániai részt Naplocz Pál kinevezett püspök lemondása után *Szabó István* kormányozta. Mindez addig tartott, amíg 1941. június 5-én Róma jogilag újra egyesítette az egyházmegyét, és *Márton Áront* bízta meg kormányzójául.

4. Márton Áron

Márton Áron helynökéül Szabó Istvánt akarta megtenni, de ő nem vállalta betegségére való tekintettel, ezért *Pakocs Károlyt* nevezte ki. Pakocs Károly kormányzása tartott 1942 májusáig, *dr. Scheffler János* püspökké szenteléséig.

Amikor az egyházmegye központi vezetése Kassán, illetve Szatmáron volt, nagyban támaszkodott a helyi ismeretekre. Így Madarász püspök személyi és egyéb kérdésekben megkérdezte nemcsak a volt kormányzót, hanem a főespereseket is, és mint Pásztor Ferenc beregi főesperes leveléből látjuk, azok bátran válaszoltak és tettek javaslatot. Ugyanígy tett később Pakocs Károly általános helynök és az új püspök, dr. Scheffler János is.

Már az átmeneti időben (1940–1942) egymásra figyelemmel voltak, a megüresedett plébániákat úgy hirdették meg, hogy mindenki pályázhasson, bárhol is élt azelőtt.⁶ Így a személyi mozgás megélénkült, de egyben 1944-ben állandósulni látszott, káptalani helyek betöltésével és a megüresedett plébániák meghirdetésével és betöltésével. Scheffler püspök szándéka új lelkészségek létrehozása volt, pl. Bene, Kisszelmec, de terv készült a tiszabogdányi lelkészség és templom felépítésére is (rahói plébánia irattára). 1944 tavasza és ősze azonban súlyos feladat elé állította az egyházmegyét. Scheffler János püspök már áprilisban tájékoztatást küldött a főespereseknek a bekövetkező veszélyekre és elszakítottságra, előkészítve őket, és őszi folyamatosan közölte a Rómából engedélyezett fakultásokat a különleges helyzetekre.⁷

A körlevéli intézkedéseken kívül Scheffler János személyesen is – néha váratlanul – látogatta az egyházmegyét, és ilyenkor erősítette a papokat, híveket. Marosvári György – akkor talán munkácsi káplán volt – elmondta, hogy a különleges megbízást a beregszászi szőlő egyik nagy fa alatti pihenőjében mondta el a püspök.

A gondos figyelmeztetés ellenére 1944 ősze mozgásba hozta a vidéket. Sok pap hagyta ott lelkipásztori helyét. Volt, aki híveivel ment (Kőrösmezőről kitelepítették az embereket), de utána nem tért vissza az emberekkel (Csaba István), és voltak, akik szülőhelyükre vagy legalább arra a vidékre igyekeztek (Szólits, Hasák). Egy idősebb pap elmondása szerint Kursinszky Zsigmond temetésére (1945. március) jöttek össze a Magyarországra távozó papok, és nagy tárgyalást folytattak. A püspök nem volt jelen, a papoknak viszont, akik Magyarországon szerettek volna szolgálni, azt ajánlották, hogy más egyházmegye felé is érdeklődjenek, mert itt nem lesz elég hely.

Az 1944-ben közölt rendkívüli fakultások alkalmazására aránylag kevés szükség volt, mert a kapcsolat hamarosan létrejött a püspöki székhellyel, sőt a püspök maga is végiglátogatta 1945-ben az egyházmegyét. Kifejezetten püspöki funkciót talán csak Mátészalkán végzett, ahol 1947-ben Zólyom Sándort pappá szentelte.

1. Pásztor Ferenc

A határok végleges lezárása, a hivatalos posta megbízhatatlansága és a személyi posta veszélyei, és lassúsága azt eredményezte, hogy Scheffler János püspök rendkívüli esetre való megbízást adott *Pásztor Ferenc* beregszászi plébánosnak, beregi főesperesnek az Ukrajnához került szatmári rész kormányzására 1946. április 15-én kelt hivatalos levelével.⁸

6 „Beneficium parochiale Mérk, per obitum Ill. mi ac Revni Dni Julii Székely vacans concursui usque ad 15. augusti duraturo exponitur. Paroeciam adepturi – etiam sacerdotes administraturae apostolicae Szatmáriensis in Transsylvania concurrere possunt – supplices libellos rite exaratos horsum mittant.” (Körlevél, 1941, III)

7 A püspök három levele és a római engedmények a 3. függelékben

8 „1. Valóban fennáll a „sedes impedita” esete. Azért – a többi vikárius uraknak dispensációs jogának épességben tartásával – Főtisztelendőségedet bízom meg az ukrán kormányzat alatt álló rész kormányzatával. Az ungvári, munkácsi, nagyszőlősi és huszti esperesek, illetve főesperesek alkossák tanácsát és fontosabb kérdésekben hallgassa meg őket. Egyebekben az ET.-nek hasonló esetekre vonatkozó kánon-

A Rómában 1939. november 30-án kiadott, eredetileg Lengyelországnak rendkívüli helyzetére alkalmazott engedményeket alkalmazták ebben az esetben is.

Pásztor Ferenc 1947-ben a különleges felhatalmazás alapján első és másodfokú *egyházi bíróságot* nevezett ki, Ungvár, illetve Beregszász székhellyel.⁹ Ez egy ideig működik, később nem tudunk róla.

1945–48-ig az egyházi élet határozott vonásokat mutatott: elsőáldozást, bérmlást, körmeneteket, missziókat tartottak. Bár a katolikus iskolák nem nyílhattak meg, a hitoktatást a plébánián, templomokban végezték, esperességek működtek, és jelentést küldtek a hitéletéről. A kisszelmeci jelentés Ungvárra ment, ezek szerint az esperesekhez küldték, nem a helynőkhöz. Ugyanilyen jelentés van később Szolyváról és Benéről is és egyéb statisztikai jelentések.¹⁰

A püspök az elszakadt egyházmegyerészre két személyt nevezett ki, akik majd egymást követik, és még a püspök halála esetén is folytonosságnak kell lenni az egymás utáni kinevezésekben. Az, aki átveszi a vezetést, amennyire lehet, mielőbb értesítse a Szentszéket. Eszerint a főpásztor által ajánlott tanácsosok nem rendelkeztek választójoggal, hanem csak ajánlási szerepük volt a vezetésben. A régiek elmondása szerint a püspök másodiknak Bujaló Bernátot jelölte meg. Talán Pásztor Ferenc jelölhette meg Bujaló után Szegedi Jenőt (bár egyszer a püspök is említi egyik Pásztor Ferenchez írt levelében, hogy „írtam Jenőkének is”).

2. Bujaló Bernát

Miután Pásztor Ferencet 1949. március 2-án börtönbe, majd pedig Szibériába vitték (itt halt meg 1951. október 15-én), a terület kormányzását *Bujaló Bernát* ungvári főesperes-plébános vette át. A plébániáról őt és az oda befogadott apácákat is kitelepítették.

Bizonyosan nagy probléma volt az elhurcolt papok helyettesítése. Amikor 1952 áprilisában Bujaló Bernátot is letartóztatták, az állami hatóság még jobban bele akart szólni az egyház életébe. Fél évig *Pásztor József* nagybereznai plébános szolgálta az ungvári templomot, de úgy látszik, ő az állam számára nem volt kielégítő.

Azokat a papokat igyekeztek megkeresni, akikre nagyobb befolyással lehettek. Valószínű, hogy így került *dr. Mészáros János* Ungvárra lelkésznek 1952. szeptemberében. Azt mondták, hogy az állam csak az ungvári lelkésszel hajlandó tárgyalni, őt fogadják el vikáriusnak. Ez ilyen formában állami megbízás, de mivel bizonyos feladatokat csak megbízással vagy állami engedéllyel lehetett végezni, ehhez pedig pecsét kellett, ezt a „vikárius pecsétet” *dr. Mészáros János*nak adták és az ő aláírását kérték. A tárgyaláso-

jai és saját bölcsessége szerint igazgassa a területet Isten kegyelméből olyan jól, ahogy azt tudja. (533/1946. szám)

9 Pro causis sententiosis et criminalibus maxime matrimonialibus dirimendis ex facultate extraordinaria urbebat necessitas constituendi utrumque tribunal pro territorio Vicariatus. Membra Tribunalis I. instantiae denominantur Ludovicus Szentmihályi, Alexander Haklik, Josephus Pásztor dr. Notarius Paulus Plachinger. Sedes tribunalis Ungvár. Tribunali II. instantiae Colomannus Bártfai, Joannes Sörös, Eugen Szegedi, Notarius Josephus Galambos. Sedes Beregszász. Defensor vinculi Bernardus Bujaló dr. Advocatus pauperum Adalbertus Lőrinczy. Körlevél. 1947 okt. 31. Hivatkozás az extraordinarius fakultások II. 3. pontjára. Lásd a 3. függelékben.

10 Az 1946. évi lelképásztori munka rövid összefoglalása Kisszelmecről a 4. függelékben.

kat ő folytatta, adott megbízást, vagy visszavonta azokat, – de a papság tudta, hogy igazi egyházi megbízást csak *Szegedi Jenő* adhat. Ezért a „külső” megbízást a „belső” fórum elé vitték, ahonnan szóbeli megerősítést kaptak.

1955–56-ban az elhurcolt papok nagyrészt visszatérhettek Kárpátaljára.

Bujaló Bernát szabadulása után sem mehetett vissza Ungvárra, azonban úgy látszik, őt tekintették vezetőnek. Pl. Galambos József 1956 nov. 25-én az „Egyházmegyei Hatóságtól” kér felmentést, és dec. 30-án Nagybereznáról Bujaló Bernát adja meg (levél).

1957. aug. 7-ről van egy körlevél „Főtisztelendő Vikárius Urunk kegyes meghagyásából” aláírás *Dr. Mészáros János* h. lelkész. – 1958. jan. 3-án kelt egy újabb levél a papsághoz *Dr. Mészáros János* ungvári lelkész aláírásával, de fölötte 5 név szerepel: Bártfai Kálmán sk. főesperes, *Dr. Bujaló Bernát* sk. főesperes, Tókés Gyula sk. esperes, Sörös János sk. esperes, Lőrincz István sk. esperes. (Teljes levél a 11. függelékben.) (Talán *Szegedi Jenő*t „bujtatni” akarták?) – 1958. aug. 28-án a papsághoz egy újabb levél („Az érvényben lévő állami törvények szerint az egyházaknak nincs joguk intézményesen támogatni és pénzbelileg segíyezni a rászoruló híveket...”), aláírás *Dr. Mészáros adminisztrátor*. – Ezekből is világosan lehet látni a bonyolult helyzetet és azt az óvatos józanságot, amellyel e helyzetben a római katolikus papság viselkedett, miszerint az ungvári plébánost továbbra is csak állami megbízottnak, „adminisztrátornak” tekintette.

3. *Szegedi Jenő*

Szegedi Jenő kinevezéséről egy 1956-ból származó cédula (9×6 cm) másolata van. „1/1956 szám. Főtisztelendő Sz. Sz. Tanácsos Plébános Úr! Ezennel kijelölöm Főtisztelendőségedet, hogy halálom vagy bármely okból bekövetkező akadályoztatásom esetén utánam püsp. vikárius minőségben az ún. Kárpátontúli területen azon joghatósággal és fakultásokkal éljen, amelyeket én b. e. Pásztor Ferenc prelátnak püsp. helynöktől átvettem. Nagyrát, 1956 I. 2. Testvéri üdvözléssel *Dr. Bujaló Bernát* püsp. vikárius. Főtisztelendő *Szegedi Jenő* Sz. Sz. tanácsos plébános. Felső Kerepec.”

Ha *Bujaló Bernát* szükségesnek látta e levél megírását, ez bizonytalanná teszi, hogy 1952–55-ig kicsoda, és hogyan irányította ezt a területet? Az „adminisztratív” és a „jurisdikciós” vonal megkülönböztetését Kárpátalján oly módon oldották meg, hogy ne legyen szakadás belőle. *Csáti József* a munkácsi *Historia Domusban* leírja, hogy hogyan is ment ő Munkácsra, és a papírok szerint *Závodnyik Tibor* küldte az utasításokat ... Aztán még abban az évben, 1967-ben renoválták a templomot és *Szent Márton* búcsúnapján meg is áldották, amikor is *Závodnyik Tibor* „adminisztrátor” mondta a szentmisét és *Szegedi Jenő* „vikárius” prédikált. Az ilyen distinkciókkal (nem csak elméletben, hanem a gyakorlatban is) tudták elkerülni a nagyobb mérvű szakadást, és emiatt sohasem lettek a kommunista állam „kedvencei”...

Csáti írta a *Historia Domusban* *Szegedi Jenő*ről: „kis ember volt, de nagy lélekkel.”

Csáti József elmondása szerint az állami irányítást és követeléseket *Mészáros János* egy idő után nem bírta tovább, – nem csak az állami emberek, hanem ő maga is ismerve gyengeségét – beivott, a pecsétet visszavitte és az állami egyházügyi hivatal asztalára dobta, hogy neki ebből elege van, tovább nem csinálja. Attól kezdve nyugdí-

jasként élt Ungváron. (Emlékezetem szerint még 1975-ben találkoztam vele, kb. 10 per-
cig lehettem nála).

Závodnyik Tibor

Mészáros János után *Závodnyik Tibor* lett az ungvári plébános. (Előtte volt Kőrös-
mezőn, Fancsikán, Nagyszőlősen. Láttam egy levelet, amelyben az ő felfüggesztése
volt; talán még mint fancsikai plébánosnak. Nem emlékszem, milyen ok miatt, sem
arra, hogy ki írta alá). Az állam őt fogadta el „vikáriusnak”.

Csáti atya elmondása szerint az állam az 50-es évek elején Kárpátalján is próbálko-
zott létrehozni a Rómától függetlenedő papok (békepapok) szövetségét. Talán az akkori
újlaki és beregszászi plébánost akarták erre rávenni, „de senki sem követte őket” –
mondta Csáti atya.

Még 1967 előtt találkoztam Budapesten két kárpátaljai pappal: egyik Marosvári
Györgyöt látogatta meg Máriaremetén, és akkor futólag, az utcán találkoztunk. Nevére
nem emlékszem, de lehet, hogy Galambos volt, aki talán rokonaihoz látogatott. A másik
Lőrincz István volt, aki szintén rokoni látogatáson volt Budapesten, és a Rokolya utcai
templomba jött misézni. Ott mise után a papság előtt beszélt a kárpátaljai helyzetről.
Többek között mondta, hogy nincsen papi utánpótlás. Elmondta, hogy ezt szóvá tette
az állami hatóságoknál is, mire cinikusan azt válaszolták: „Majd úgy járnak, mint a bő-
lények: kihalnak”. Természetesen érdeklődtem ismerős papok iránt: Hasák, Baranyai,
Szólits, akik gyermekkoromban tanítottak.

Közvetve hallottam még Tökés György huszti plébánosról, akinek rokonai voltak
nála, az Ács család tagjai (Mária, Erzsi, Jóska, Jancsi), mint gyerekek.

Az állami irányítás annyira befolyásolta az egyházi életet, hogy szinte semmit sem
lehetett bizonyos felügyelet nélkül tenni.¹¹ Pl. Bártfai Kálmán aranymiséje.

Ellenőrzés alatt

1947-ben a papok még megtagadták az anyakönyvek beszolgáltatását, illetve Moszk-
vába fellebbeztek – határozottan írta Pásztor Ferenc, hogy csak az egyházi főhatóság
rendelkezhet ilyesmiben. Erre természetesen megkeresték az „egyházi főhatóságot”, és
megtalálták Pásztor Ferenc helynökben, és őt szólították fel, hogy akaratuk szerint ren-
delkezék. De mégis elértek annyit, hogy nem mindent kellett beszolgáltatni, és a régie-
ket is le lehetett másolni.

Létrehozták az ún. „Húszas Tanácsot”, a régi képviselőtestületek helyett. Ez a Ta-
nács bérelheti az időközben állami tulajdonba vett templomot és gondoskodik fenntar-
tásáról, adója vagy bére fizetéséről. A Tanács tagjait az első időben a plébános válas-
totta ki, és ő maga irányította, de egy idő múlva már tagja sem lehetett, és hivatalosan

11 „Kálmán atya 1959 nyarán –, aranymiséje után. Nagyszőlősekre ment régi híveihez megpiheni. Akkori-
ban már csak a temetőkápolna állt a hívek rendelkezésére.

Sok száz aláírással és fényképekkel igazolt kérvényt küldtünk Hruscsovnak, kértük a templom vissza-
adását, mert a temetőkápolna kicsi –, a nagy templom repedése veszélytelen. (Ugyanis azzal az indok-
lással vették el a nagytemplomot, hogy a repedés miatt használata veszélyes, a hatóságoknak kötelessé-
ge, hogy az állampolgárok életét védje ...)

Erre az történt: Kálmán atyának 24 órán belül el kellett hagynia Nagyszőlőst – engem itt felidéztek a
beszpekára, kioktattak, hogy ne lázítsunk, mert különben erre meg amarra...

Kálmán atyának tilos volt Ungvárt elhagyni. (A nagyszőlősi „Historia Domus” melléklete)

az állami hivatal hagyta jóvá, és ezekkel tárgyalt az Állami Egyházügyi Hivatal – és azt magyarázták meg nekik, hogy a pap csak az ő alkalmazottjuk, felmondhatnak neki, ők fizetik, stb. ...

Talán ez idő tájt (kb. 1965–1970) megszabták, hogy hogyan lehet az „anyakönyveket” vezetni. Ez már nem is volt igazi anyakönyv, hanem az állami ellenőrzés számára történt feljegyzések, amit időnként megnéztek.

Ugyanígy írták elő a pénzkezelést, a perselyt, a stólát, és félévenként a községi (városi) pénzügyi osztály ellenőrizte. Ha nem kívánságuk szerint történtek az egyházi intézkedések, hamarosan a templom bezárásával lehetett számolni, vagy a pap működésének megvonásával.

A pap megbízását a „helynök” adta (valószínűleg előzetes egyeztetés után), és ezzel a megbízással az Állami Egyházügyi Hivatalnál kellett jelentkezni, amely ennek alapján hozzájárulást adhatott, és ennek birtokában a hatóságok előtt biztosítottak voltak. Ezután kellett a Húszas Tanáccsal szerződést kötni. Ha máshova helyeztek volna valakit, az előzetes állami hozzájárulást („igazolást”) vissza kellett adni az állami hivatalnak. De az állami hivatal is visszavonhatta ezt a hozzájárulást, és akkor nem működhetett tovább a pap azon a helyen. A megbízásban feltüntetett helyeken kívül viszont nem folytathatott papi ténykedést. Mindez mutatja, hogy teljes kontroll alatt tartották az egyházi életet.

A papok elítélése után és az állami befolyásra tilos lett a hitoktatás. Az áldozásra szülők, vagy egy-egy apáca, megbízható személy, titokban készítette a gyerekeket, és kisebb csoportban, feltűnő ünnepélyesség nélkül történt az elsőáldozásuk. A jelek szerint a bérmlást megtartották, bár bizonyosan itt is volt „visszatartás”. A nyilvános esketést, ünnepélyes templomi bevonulást tiltották, így titokban keresték fel a plébánost. Valaki mondta is, hogy az övék volt az utolsó nyilvános esküvő. A temetés még leginkább megmaradt, de ott is csak a házban volt szabad végezni, az úton nem volt szabad kíséreni a halottat, a ravatalozóban (ha netalán volt ilyen) egyházi szertartást nem volt szabad végezni. A harangozást tilalmazták – elsősorban a városokban. Reverendában vagy liturgikus ruhában nem volt szabad az utcán megjelenni, csak a templomban. Minthogy az egyházközség nem volt jogi személy, nem lehetett birtoka a templom sem. A plébániákat elvették. A pap csak magánházaiban lakhatott. A templomot „bérelte” vagy adót fizetett az egyházközség, ill. a Húszas Tanács. Csak így működhetett. Ha az adót nem fizették, akkor a templomot bezárták, lerombolták, tornateremnek, múzeumnak használták. Sújtották a papságot a jövedelmi adóval is, működésükért „luxus-adót” kellett fizetni. Mindig kijutott tehát a gondból.

Kettős vezetés

Az idő múlásával egyre nagyobb probléma lett a „kettős egyházi vezetés”. Az egyik, amit az állam elismert, a másik, amit a papok elfogadtak. Jobb híján a párhuzamos működést a papság is elfogatta, de a szomszédos országok példáját látva, szerettek volna valami megoldást találni. A helyzetre nem volt alkalmazható a helyi jogi megoldás. Ezen a területen „szomszédok” (pl. Eger) nem gyakorolhattak joghatóságot, a Rómával való kapcsolat nem volt biztosítható, így jogilag maradt a háború utáni rendkívüli fakultás (engedmény), amely az egymást követő kinevezések által folytatódott, meghagyva, hogy aki átveszi a vezetést, ezt jelezze – ha lehet – Rómának. Ez a sor hogyan és meddig ment el, az bizonytalan. Úgy látszik, hogy Szegedi Jenő joghatósága mindenképpen ezek szerint törvényes volt. Az állami vonalat képviselők viszont szerették volna elérni,

hogy az állam előtt elismert vezető, Závodnyik Tibor legyen az egyház által elismert vezető is. Ez megtörténhet, ha Szegedi Jenő lemond és átadja a hatalmat Závodnyiknak. – A másik mód, ha közvetlen Rómából jön intézkedés. Ez utóbbi bizonyára nem látszott járhatónak, ezért egy közvetett megoldást próbáltak.

Magyarországról a zsinati eredmények Egeren keresztül az ungvári plébánoshoz jöttek. Úgy látszik, őt jobban ismerték, és még hibái ellenére is, elismertetését akarták elősegíteni.

A szóhagyomány szerint, mivel Závodnyik gyakran járt Magyarországon, Egerbe is elment, és ott főpapi ruhában, a székesegyházban lefényképezték, és e képet hozva jött vissza, azzal, hogy lám megkapta a megbízást... Sőt azt is mondták, hogy ezt írásban is hozta magával, de az írást félelmében a határon a Tiszába dobta. (Az ilyen híresztelés nagyon jellemző a kommunista módszerekre!) – Hazaérkezve aztán őt Ungváron ünnepélyesen felkereste Csáti József és állítólag a templomban kihirdette, hogy most már Závodnyik a helynök. Később a papok ezt úgy kommentálták: „Te (Csáti) kinevezted Závodnyikot helynöknek, és ő téged viszont kinevezett főesperesnek.” – Ugyanakkor szorgalmazták, hogy Szegedi Jenő mondjon le, és adja át a hatalmat. Ez ügyben felkeresték valószínűleg Csáti és talán Károlyi Lajos, vagy mások is. Az elbeszélés szerint Szegedi Jenő csak hallgatott. Végül: az egyik variáns szerint mondta, hogy átadom a hatalmat, – Károlyi Lajos szerint viszont azt mondta, hogy „nem adom át”. Eszerint a bizonytalan párhuzamosság továbbra is fennmaradt.

Egyházi élet

Hogyan gyakoroltak bizonyos kifejezetten főpapi funkciókat (pl. bérmálás)?

Pásztor Ferenc hivatalosan *bérmált*. Bujaló Bernátról nem tudom, miként gyakorolta ezt. Szegedi Jenő talán Munkácson bérmált. A följegyzések szerint templomban Závodnyik bérmált nagyobb csoportot, majd később Galambos József is. Csáti József szintén mondta, hogy ment bérmálni, még talán akkor, amikor Závodnyik vagy Galambos vezetett, és említette, hogy valamilyen külön úton kapott erre felhatalmazást.

A *papi utánpótlás* és *papszentelés* lett volna még fontos. Hudra Lajos és Tóth József személyével kapcsolatban még Scheffler János püspök írt intézkedést, és ennek értelmében jártak el, vagyis Hudra Lajost 1947-ben Romzsa Teodor gk. püspök szentelte pappá (jelen volt Bujaló és Vaszkó József gk. kispap, később pap – ő maga mondta el). Tóth József (özvegy) szentelése jóval később, Kaunaszban történt 1978. X. 29-én. Csáti atya elmondása szerint Homolya Péter kísérte oda, de ott csak akkor teljesítette a püspök a kérést, miután telefonon Ungvárról igazolást kapott. Tóth József Beregszászon lakott, innen járt a beteg Závodnyik Tibornak segíteni; és annak halála után Ungváron működött. Állítólag mondta, hogy most már (mint ungvári plébános) ő a helynök, de ezt senki sem vette komolyan.

A *görög katolikusokkal* a kapcsolat mindig jó volt. Többen együtt tanultak az ungvári teológián vagy máshol, így régi barátság kötötte össze őket, sőt többen együtt szenteltek a légerekben, egymás gyóntatói voltak. A görög katolikusok később a latin templomba jártak. Papok is rendszeresen részt vettek a szentmisén. A visszatérőknek is előírták, hogy vegyenek részt nyilvánosan a szentmiséken a római katolikus templomban. Születésnapokon vagy névnapokon, a templomi búcsúkon is az ebéden vendégek voltak.

A *pravoszlávokkal* és *reformátusokkal* ilyen szoros kapcsolatról nem tudunk.

A szerzetesek Kárpátalján

Férfi szerzetesrend csak a ferenceseké volt, de Nagyszőlősen az is kihalt, így a templomot az egyházmegye vette át még az 1930-as években

Női szerzetesrend elsősorban a Szatmári Irgalmas Nővérek rendje. Van egy „megjegyzés”,¹² ami nagyon hiányos, sokkal több nővér volt, ezért nagyobb kutatás után lehetne csak bemutatni.

A háború után (1945) fokozatosan mindenütt megszűntették működésüket, iskolát nem engedtek nyitni, lakásukból kitelepítették, a kórházból elbocsátották, csak úgy működhettek, mint bármely más civil ápoló. Arról nem hallottam, hogy börtönbe kerültek volna, de hogy zaklatták őket, arról igen. A Szatmárral való kapcsolat megszűnése miatt külön *tartománynak* számított. Mivel újabb növendék nem volt, lassan kihaltak. Néhányan később Magyarországra mentek öregotthonba. 1991 után hivatalosan visszaállhattak, de bejegyzésüket Kijevben kellett kérni. Nagyon hátráltatta bejegyzésüket, hogy a nunciatúra csak azokkal együtt akarta beterjeszteni, akik 1991 után jöttek ide más országból. Ezt igen nehezményeztem Milán titkár és a nuncius úr előtt is: mégiscsak másképpen kellene azokat intézni, akik itt élték át az üldözéseket és itteni állampolgárok...

Ungváron voltak *Szociális Missziós Nővérek*, akik a plébánia szegényházában laktak. Onnan kitelepítették őket. Az utolsó, Herta nővér nagyon szegényesen lakott egy kis házban, amíg kb. 95 éves korában átszállítottam Hejcére, és kb. 100 éves korában halt meg.

Egy itt alakult „szerzetes közösségről” is meg kell emlékezni.

Az Ungváron nagy hatással működő Bujaló Bernátnak lelki gyermekeiből alakult ez az „*engesztelő közösség*”, akiket aztán Pásztor József nagybereznai plébános formált. Kb. tizen lehettek, hitoktattak, miközben volt munkahelyük. Az akkori harangozó lánya is köztük volt, így a templom melletti harangozó ház konyhájába össze tudtak jönni. Valami fogadalom-félét is tettek, mert állítólag emiatt mondta Bujaló Bernát Pásztor Józsefnek, hogy ebből még nagy baja lehet. De nem lett, mert Pásztor plébános nem sokkal később meghalt.¹³ E közösség fiatalokkal nem szaporodott, de a tagok hűségesen támogatták egymást később is. Egy közülük helytelen vallási irányba jutott, a többiek megmaradtak. Amikor 1991–92-ben erről tudomást szereztem, próbáltam biztatni a

12 Beregszász, Munkács, Nagyszőlős, Szerednye és Ungvár nővéreit sorolja. (Megjegyzés a Kárpát-Ukrajnában létesült zárdák működéséhez)

13 (Megemlékező verses imák):

1) Isten veled drága kis Pásztorom.

Itt hagyod árván kicsi rossz bárányod

Ki ad neki majd füvet, friss forrásvizet?

Ki hallja meg hangját, ha szomorún béget?

Ha gyöngy-gyapjával bozótba esik?

Nem lesz, ki kihúzza testéből a tövist.

Vidd el magaddal kicsi-bárányod,

Ugye ezt nem lehet, én magam is tudom ...

De akkor kérlek, drága kis Pásztorom,

Védjed imáddal kicsi hű bárányod...

(1958.IV.23)

2) Allelujás édes szent Mesterünk,

Ugy sajog a szívünk, könnyes a szemünk,

Mert amitől féltünk és remegtünk,

Drága kicsi Szolgád elviszed mitőlünk.

Miért küldted akkor, Jézusom, Őt nekünk?

Báránykáid Őt nagyon megszerettük,

Igazi drága Pásztorunk volt nekünk,

Oh, édes Jézusom, ne vidd el őt tőlünk,

De Jézusom, ha másképp nem lehet,

Ezért is megcsókoljuk áldott szent kezéd.

Sok kegyelmet nyerhetünk általa Tőled,

Oh nagyon köszönjük, Jézusom, ezt Neked.

(1958. IV. 20)

megmaradt, még élő 3 tagot, hogy jó lenne valami módon egy hasonló kongregációhoz csatlakozni. Amikor Szimkó Irénkének a szerzetesekről szóló ismertető könyvet odaadtam, hamarosan megtalálta, hogy ők olyanok, mint a magyarországi engesztelő (Boldog Özsébről elnevezett) rend. De már nem vállalkoztak, hogy kapcsolatot vegyenek fel másokkal. Ő is meghalt, és a még élő két tagról (Bátyi Annuska és Spisák Emma) a püspök úr tud.

4. Galambos József

Szegedi Jenő valószínűleg haláláig (1983. V. 23.) gyakorolta a belső vezetést, és utána nemsokára Závodnyik (1984. VIII. 4.) is meghalt. Károlyi Lajos szerint Szegedi Jenő nevezte meg utódjául *Galambos Józsefet*. Hogy időközben volt-e más megnevezett is, nem lehet tudni, hisz többen már meghaltak a lehetséges jelöltek közül. Galambos Józsefet 1985 márciusában meg is választották a terület papjai. Az egyik vasárnapi hirdetésében közölte megválasztását a huszti híveknek.¹⁴ Több helyen bérmált, de még ugyanez év decemberében meghalt.

3) Jutalmazd meg, Jézusom, fáradt kicsi Szolgád,
E drága szent időben sok lelket vitt Hozzád
Magát nem kímélve, holtra kimerülve,
Csak minden báránypad meg legyen mentve.
De jöttek is Hozzá kis és nagy báránypok,
Mint drága szerető jó Pásztorukhoz...
Megtisztulva, boldogan jöttek el Tőle,
Tagadva, hogy már el nem szöknek Tőled
Áldozatos lélekkel még késő este
Sietett báránypadhoz, ki Tested éhezte.
Öleld őt magadhoz, oh Te örök Pásztor,
Fáradt kicsi Szolgád szeressed nagyon. (1958. április 5-én)

14 „Kedves Testvéreim! Mielőtt a mai szentmisét megkezdzenők, szükségét érzem a következő bejelentésnek. A Kárpátaljai római katolikus egyházunk vezetői kérdése már évek óta (4 éve) vajúdott. Hisz az utolsó helynökünk, aki egy éve, hogy meghalt, előtte már három éve nem működött. Most végre Isten segítségével ez is megoldódott. A tél végén, márciusban a 11 meglévő katolikus pap nyilatkozatot adott írásban, hogy kit akar a 11 közül Kárpátalja római katolikus Egyháza adminisztrátorának. A nyilatkozatok Galambos József mellett szóltak s mivel Galambos József az ő pásztorainak a bizalmát elfogadta egyházi vonalon, jogilag ő lett Kárpátalja katolikus egyházának adminisztrátora. Őt az állami egyházügyi hivatal is elfogadta, és mint a kárpátaljai róm. kat. egyház adminisztrátorát beregisztrálta. Így tehát Galambos József egyházilag és az állam által is elfogadott adminisztrátora a kárpát-ukrajnai róm. kat. egyháznak.

Ez a hivatal, testvéreim, napjainkban nem megtiszteltetés, hanem kereszt, amelyet szeretett egyházunk iránti kötelességből vállaltam, s amelyhez kérem a híveknek, elsősorban az én Kedves huszti híveimnek, akiknek már 9 éve vagyok a lelkipásztora, kérem az imáit, hogy a Szentlélek adja meg nekem a szükséges világosságot, bölcsességet és lelkierőt.

Ez a hivatal nem szakít el Huszttól, továbbra is itt Huszton lakó lelkipásztorotok leszek és változatlanul folytatom itt, Huszton a téli betegség után újból felvett munkát.”

5. Csáti József

Hogy további kinevezések a különleges meghatalmazás alapján történtek-e, az bizonytalan. *Csáti József* nem azt mondta, hogy kinevezve lett, hanem, hogy a papok őt választották. 1986 nyarán jártam nála, és akkor arról beszélt, hogy Galambos József halála után nem volt senki vezető, és az állami hatóságok akartak valakivel kapcsolatot fenntartani és tárgyalni, őt is megkeresték (Hudra Lajos később elmondta, hogy volt rá eset, hogy őt is szerették volna, de nem vállalta). Ezután 1986 márciusában Csáti Józsefhez mentek a papok névnapjára, és akkor választották meg. Valószínűleg a papság nem volt egyidőben együtt. Nem is lehetett hivatalos választás, hanem „barátságos”. Így fogadta el. Kérdeztem, hogy ezt már bizonyára közölték Róma felé is? Mintha azt válaszolta volna rá, hogy igen ¹⁵

Valami bizonytalanság viszont mindig maradt a papokban és a vikáriusokban is, mert 1989-ben, amikor Paskai bíboros látogatott Kárpátaljára, és 1991-ben Colassuno pápai legátus látogatásakor is Csáti atya sürgető kérdése volt: tulajdonképpen mi is a mi jogi státusunk? Ebben a kérdésben rejlik az is, hogy mi is az „én jogi helyzetem”? Ez tehát nem tisztázódott sem 1988-ban Kijevben, amikor a keleti kongregáció bíboros prefektusával és Paskai bíborossal találkozott, sem pedig Paskai bíboros 1989 májusi látogatásakor. E látogatás után is mondta, hogy erre nem kapott választ. Amikor 1989 szeptemberében Károlyi atyával Esztergomig eljutottunk, közben erről is beszélgettünk, és a bíboros úrnak újra feltettem ezt a kérdést, ő úgy válaszolt, hogy Róma részéről „tudomásul vett” Csáti atyának a működése.

Ott volt az emlékezetben, hogy ez a terület volt Apostoli Kormányzóság (említették is!), és hogy talán ez jött (vagy jön!) újra vissza? Csakhogy ilyen „automatikus” változások nincsenek!

Csáti József használta az „egyházmegyei kormányzó” vagy „Ordinárius” megnevezést az aláírásánál.

1989 után

Paskai László bíboros és Seregély István egri érsek látogatásáról elég sokat írtak, a két ungvári köszöntőt közlöm csak. ¹⁶

1989 májusában, a bíboros úr kárpátaljai útja során megegyezés történt arról, hogy 5 pap jön Magyarországról, oda mehetnek tanulni kispapok, vallásos könyveket lehet ide hozni és az Új Ember újságot.

Amikor ájtöttünk, nehezen indult el az elhelyezkedés. Mi is lesz a kapcsolatunk a küldő és a befogadó egyházzal? Erdő Péter jogász professzornak is feltettem a kérdést, és azt mondta, „nézzük meg, mit mond az Egyházi Törvénykönyv?” Ebben az van, hogy kössenek „megállapodást”. Beszéltem erről Csáti atyával, nem nagyon mozdult, elmondtam a bíboros úrnak is: ő azt mondta, hogy ha nem akarják, ne erőltessük! Pedig

¹⁵ Ezeket az emlékezéseimet egy fél év múlva Rómában összefoglalva leírtam, amikor még élénken élt bennem az emlék, tehát ha esetleg különbség adódna, akkor azok a hitelesebbek. Az írást Mns. Kada Lajos c. érsek úrnak adtam át. Nem maradt belőle példányom. Előzőleg P. Szőke Jánosnak és ennek másolatát P. Szabó Ferencnek is átadtam Münchenben. Ebből sem maradt másolatom.

¹⁶ Két köszöntő az 5. függelékben

készítettem is egy vázlatot.¹⁷ Ez a vázlat mutatja, hogy mik voltak a problémák: munkaviszonyának számít-e a Szovjetunióban, vagy nem? Ez esetben a „Húszas Tanács” alkalmazottja és azzal köt szerződést. Haza járhat-e?

Csáti atya a hatóságoknál bejelentette az 5 papot,¹⁸ de próbáltak adminisztratív megkötéseket tenni: pl. hogy csak külön engedéllyel mehetünk Magyarországra. Amikor október folyamán ez ügyben a belügyi hatóságoknál jártunk, és ezeket a megszorításokat közölték, Zatykó atya röviden mondta, akkor mi most hazamegyünk. Dikarek belügyi megbízott erre elment és kb. 15 perc múlva visszajött, és megkérdezte, hogy mit akarunk? (Valószínű, hogy közben Moszkvát megkérdezte telefonon). Azonnal megadták másfél évre az itt-tartózkodást, és szabadon mozoghattunk, stb. De az egyházközséggel nem volt elintézve minden. Egy idő után sürgették, hogy a Húszas Tanáccsal kössünk szerződést. Amikor a szerződés-formulát (Dogovor) megmutatták és lefordították, azt mondtam, hogy én ezt nem írom alá.¹⁹ Én magam készítettem egy másik formulát,²⁰ azt pedig nem akarták elfogadni, végül is egy harmadik,²¹ közbülső megoldást fogadtak el, csak hogy legyen valami. (Úgy gondolom, Kornél atya 1991. februári levelében ennek a bemutatását sürgeti.)²²

Az 1989-ben Magyarországról jött papoknak is ezért kellett volna szerződést kötni, hogy adót fizessenek. Néhány levél éppen arra utal, hogy jövedelmi adónkat továbbra is Magyarországon akartuk fizetni, és kérelemre még pénz átutalását is engedélyezték. Aztán jött 1990-es pénz-válság – majd a benzinhiány – aztán a talon-rendszer (a pénz mellé egy másik papír (talon) is kell), majd meg a kupon-rendszer ... később az itt-tartózkodás egyre kurtább engedélyezése – majd megint az autó deklarációja maximum 2 hónapra ...

III. REIZER PÁL MEGYÉSPÜSPÖK (1990-2002)

Amikor 1990-ben Róma kinevezte *Reizer Pált* szatmári püspökké, új áramlat érintette meg a terület papjait. Heveli Antal, mint onnan származó, nagy bizalommal és reménnyel volt, el is ment Szatmárra. Tudtommal hivatalos küldöttség nem utazott, néhányan, mint magyarországiak könnyebben tudtunk eljutni a május 1-jén történt szentelésre, és szeretettel köszöntöttük. Akkor hallottuk, hogy *Colassuono érsek* a Szovjetunió nunciusává lett kinevezve, és ezért az egri érsek úr mindjárt hozzá csatlakoztatott, hogy beszéljek vele. Én azt mondtam, hogy most már van püspökünk, és jómagam a mise kánonjában ezután az ő (Pál) nevét fogom mondani. Semmi tiltakozást nem kaptam. A kárpátaljai papság féltette a függetlenségét, vagy tartott az állami nemtetszéstől, de nehezen vette fel a kapcsolatot az új püspökkel. Az itt élő papok valóban nem kötődtek Szatmárhoz. Öten közülük (Macejkó, Hasák, Csáti, Károlyi, Lánckzi) a mai

17 Megállapodás a 6. függelékben

18 A bejelentő irat a 7. függelékben (oroszul)

19 Lásd a 8. függelékben (oroszul)

20 Lásd a 9. függelékben

21 Lásd a 10. függelékben (oroszul is)

22 „Ugyancsak Ungvár (ill. Kijev) kéri ügyünkben a következő iratokat: szerződést az egyházközségekkel a fizetésünkről ... Az egyházközségekkel kötött szerződések egy példányát viszont hozzad magaddal.” (1991. február 15.)

Szlovákia területéről származtak, kettő (Hudra és Horváth) kárpátaljai és egyedül Heveli volt szatmári. Amikor Reizer Pál püspök 1990 decemberében Szerednyén találkozott az itteni papokkal, (emlékezésem szerint a mise után érkezett meg), nagy tisztelettel és elismeréssel köszöntötte az itt küzdőket, és semmiképpen sem akart a főhelyre ülni, hanem Csáti ordinárius urat tisztelte meg azzal. (Viszont felajánlotta szolgálatait, ha kell pl. bérálni...)

Arról nem tudok, hogy Reizer püspök látogatásakor valami jogi intézkedést is tett volna. Különböző nehezen érthető előttem, hogy egy fél év múlva Csáti atya Colassuono érsek első látogatásakor miért érdeklődött volna annyira a jogi státusunk iránt?

Reizer püspök látogatását követő néhány nap múlva meghalt Horváth Ágoston ungvári plébános. Karácsony előtt nem történt semmi változás, hanem Munkácsról járt át Ungvárra Diósi Kornél atya és Szerednyéről Zsarkovszki Péter. Ő mindjárt orosz-ukrán-szlovák nyelvű szentmiséket tartott. Ungvár betöltése és ezzel kapcsolatos dispoziciók aztán 1991. február végén történtek meg. Ezen dispoziciókat Csáti atya a papság munkácsi összejövetelén a kápolnában olvasta fel. Annak végrehajtása nem volt meg teljesen: pl. Nagygejőcre továbbra is Károlyi atya járt. Ungvárra pedig március közepétől nem járt Péter atya, mert csak úgy akart jönni, ha szláv nyelvű misét tart. Csáti atyához állandóan mentek szlovákok, hogy követeljék a „szláv misét”. Csáti atya végül is azért kívánta, hogy legyen vasárnap este is magyar nyelvű szentmise az ungvári templomban. Csáti atya tudta, hogy ahova Péter atya bement, ott megszüntette a magyar nyelvű imát és éneket (Szerednye, Perecseny). Csáti atya szerette volna Péter atyát Rahóra helyezni, de nem akart menni. Egyébként nagy levelezés és utazás volt, hogy megoldást találjanak az ungvári plébániára, Szatmár és Eger is bekapcsolódott.²³

1991 tavaszán Reizer püspök egyik papját, Baumann Ferencet küldte segítségül Kárpátaljának, Rahóra. Majd őt váltotta Schönberger Ferenc, aki később Munkácsra, végül Császlócra került. Reizer püspök egy idő elteltével egyházi címetek adományozott az idősebb papoknak (úgy tudom, címzetes kanonokok lettek Csáti, Heveli és Károlyi).

23 Részletek a levelekből. 1990. dec. 31. Csáti atya levele Bohán Bélához. „Ungvár betöltése nincs megoldva... 10 magyar falu pap nélkül – Tárgyaltunk 27-én Péter atyával, hogy esetleg Rahóra küldöm, hallani sem akar róla. Így teljesen tanácstalan vagyok... Készülj fel, hogy január végén elbúcsúzol Rahó és vidékétől...”

1991. febr. 15. Dósi Kornél levele Bohán Bélához. „Szeretettel hívlak és várlak febr.26-ára a Géza napi találkozóra. ... a visszaadott kápolnában kezdjük a rekollekciós elmélkedést 1o óra után, majd Józsi bácsi hivatalos ügyeket akar tárgyalni (Ungvár... sőt terve szerint le akar mondani, amiről igyekszem lebeszélni...) egy kérelmet is kell írunk Colassuono nunciushoz, hogy kérjük az egyházi rendezést (Seregély érsek beadványára ilyen értelmű válasz jött Rómából). ... Szatmáron szívesen fogadtak, Pál püspök megígérte, hogy egy papot megpróbálnak küldeni...”

1991. márc. 6. Diósi Kornél levele Bohán Bélához és Baumann Ferenchez.

„Most jöttem meg Szatmárnémetiből. Baumann Ferenc szerdán érkezik Záhonyba... Csütörtökön,14-én szeretném őt felkísérni Rahóra.... Pál püspök mindenkit köszönt. Beadványára Rómából azt választották, hogy Colassuono nuncius fog foglalkozni Kárpátalja ügyével, addig a Szentszék nem akarja megváltoztatni a „stats quo-”t ...”

Colassuono a pápai legátus (Nuntius apostolicus) Szovjetunióban Kárpátalja területére először 1991. április 1-jén (húsvét másnapján) jött. Megérkezett este és a gör.kat. püspököt kereste meg, és oda hívatott engem is. Másnap az ungvári rk. templomba jött, ahol mise előtt latinul köszöntöttem.²⁴ Utána ellátogattunk Munkácsra, melynek célja a tájékozódás volt. Különös intézkedést nem tett, de sok mindenről érdeklődött, pl. hogy szükséges lenne-e ide püspök kinevezése? Munkácson kívül egy sváb faluban, Alsó-Schönbornban is misézett, és időbeli félreértés miatt maradt le a gör.kat. nagycsütörtöki „lábmosásos” püspöki miséről, amelyet akkor még a ceholnyai templomkertben tartottak. Ezért ígéretet tett, hogy egy nagyobb gör. kat. ünnepre eljön.

Eppen ezekben a napokban (1991. április 23.) szavazta meg a kijevei parlament az új egyházzal és a vallásszabadsággal foglalkozó törvényt. Ebben szerepel az a pont is, hogy az egyes vallásoknak joguk van arra, hogy irányítását határon túlról, más országból végezhessék. A törvényt egy hónappal később, májusban publikálták.

Közben *Colassuono* pápai legátus elutazott Rómába, és legközelebb csak 1992. január elején jött a görögök karácsonyi ünnepére – ígéretéhez híven.

1991 májusában Róma e terület jogi helyzetével kapcsolatban rendelkezett: a rendelkezés címzettjei a bukaresti nuncius és bizonyára a Szovjetunió nuncius legátusai voltak. Tartalma: Reiser Pál szatmári és Gergely jass-i püspökök többször is kérték Rómát, hogy egyházmegyéik Ukrajnában lévő területükre is erősítsék meg joghatóságukat. Megvizsgálva a dolgot, Róma úgy rendelkezik, hogy Szovjetunió nuncius legátusát bízta meg, hogy e területeket püspöki joghatósággal kormányozza alkalmas papi személy vagy személyek által. Egyúttal megbízta a dáko-román nunciust, hogy ezt az intézkedést ismertesse Reiser és Gergely püspökökkel, valamint megbízta *Colassuono* a pápai legátust, hogy a terület papjait és híveit erről megfelelő módon tájékoztassa. – Bár ez a rendelkezés tudomásunkra jutott már a nyár folyamán, annak kihirdetése – közlése – csak 1992 januárjában történt meg.

Az 1991-es vallási törvény

Ez ideig is Csáti atya vezetésével a helyi egyház a maga életét élte: igyekezett templomait rendben tartani, a visszaadott templomokat felújítani, és más vallási közösségek példájára az egyes egyházközségeket (plébániákat) az állami hatóságoknál beregisztrálni. Az időközben megjelent törvény ugyanis előírta, hogy az egyes közösségek készítsenek alapszabályt, azt a közösség gyűlésén fogadják el, az egyház (vallás) vezetője (pl. a vikárius) terjessze fel a terület vezetőjéhez, és ott a területi gyűlés elfogadja, és jogi sze-

²⁴ 1991 ápr.-ban *Colassuono* nuncius köszöntése Ungváron mise előtt.

„Excellenciás és Ft. Érsek Úr! Nagy tisztelettel köszöntöm a hívek nevében is Főtisztelendőségedet a mi plébániai templomunkban. Ezen a helyen évszázadok óta áll a latin róm. kat. templom. De ebben a városban ide nem messze működött egykor a jezsuita kollégium és templom is. Ez a plébánia régen vezető szerepet töltött be ezen a vidéken. A városban az irgalmas nővérek 2 iskolában és 1 kórházban működtek, a szociális nővérek pedig a plébánia szegényházában, de volt itt katolikus fiúiskola is. – Ma ez a templom az egyetlen hely, ahol összejövünk. A régi dicsőségnek csak a romjai vannak, de hiszem, hogy a „megnyesett fa újra kiszökdül”. Ennek záloga a hívek buzgó imája. – Kérjük, vezesse ma imánkat, szentmisénket Ft. Úr.”

mélyiségként létezhet. Egyben ott kérheti, hogy az eddig használt templomát adják tulajdonába, vagy kérhet vallási gyülekezésre megfelelő helyet.

Ilyen értelemben Ungváron (figyelembe véve az 1991. április 23-i törvényt, más egyházközségek – pravoszláv, református, gör.kat. és más szláv nyelvűek róm. kat. alapszabályát is) 1991 nyár folyamán Perduk Zoltán tanárral összeállítottunk két alapszabályt. Egy hosszabbat a nagyobb plébániák és egy rövidebbet a „filiák” részére. Csáti atyával és a papsággal ismertettük és bízattunk mindenkit, hogy terjessze be a szokott módon. Az Alapszabályt két nyelven, magyar és orosz nyelven készítettük el, mert a magyar templomokban felolvasni úgyis csak a magyar nyelven tudjuk. Az egyházközségek részéről a gyűlések megtörténtek, Csáti atya jóváhagyó írásával a felterjesztések és azok jóváhagyása a terület részéről szintén megtörténtek. Erről szóló igazolást megkaptuk, valamint határozatot arról is, hogy a kért templomot adják vissza az egyházközség tulajdonába. (Jellemző, hogy ebben az ügyben nem a szláv nyelvűekkel működünk együtt, ők ugyanis pl. így írtak: őrdarmai szlovák rk. egyházközség. Mi viszont nem akartuk nemzetiséghez kötni már megnevezésében a plébániát, hanem elsősorban az egyházi törvénykönyv rendelkezéseire, és ezért mindjárt a bevezető pontban szerepel ez az alapvető mondat: „Az egyházközség vallási tevékenységének alapjául mindenben kötelezően elfogadja a Latin Egyházi Törvénykönyv II.r.IV.f-t, amely kifejezetten a latin rk. plébániák működését szabályozza.”

1991. szeptember 14-én Ungváron a „kálvária búcsú” miséjét a templomban Csáti atya mondta (ekkorra készült el az a két szoba, amelyet a szegényházban visszaadott lakásban feljavítottunk), és mise közben odaszólt, hogy a kánonban a Francisco nevet mondjam be. Eddig ugyanis mindig a Pál nevet mondtam. Vagy ő nem akarta a Pál nevet hallani, vagy kapott volna valami értesítést már, nem tudom.

1992. év

Tehát 1992. január elején Ungvárra látogatott Colassuono pápai nuncius-legátus – a gör. kat. karácsonyra, hogy ígéretét megtartsa – és természetesen egyik célja látogatásának az volt, hogy a róm. kat. papsággal találkozzék. Ez Munkácson történt, de nem a Csáti atya lakásán, mert ő beteg volt, hanem Kornél atya lakásán. Vártuk, hogy a pápai legátus mit fog közölni, de nagyon nehezen indult a megbeszélés. Végül is a kérdésünkre, hogy „valóban ő a mi területünknek ordináriusa?” – igennel válaszolt. Aztán, mint fontos kérdést feltették a szlávok, hogy az ungvári templomba legyen szlovák nyelvű szentmise. A jelenlévő papok nagyobb része ezt szükségtelennek tartotta, erősen tiltakozott pl. Heveli atya is. Az elég heves ellentét miatt emlékezetem szerint szinte más kérdés elő sem került. Végül azzal fejeződött be az összejövétel, hogy két nap múlva ismét összejövünk, és folytatjuk ezt a kérdést, valamint javaslatot kér, hogy ki legyen az ő helynöke itt a területen? Egymást bízattuk, hogy mind jöjjünk el, mert így lesz reális a kép, nehogy csak a szlávok legyenek jelen.

Két nap múlva Csáti atya lakásán jött össze a papság. Csáti atya nagyjából meggyógyult és latin nyelvű köszöntőt mondott a nuncius-legatus úrnak. Ebben szerepelt, hogy nagy általánosságban megvan a terület, a papság is, nagyobb hibák nincsenek, kifogásolja viszont, hogy Zsarkovszki Péter atyában sovinizmus és nacionalizmus van. A nuncius úr a megbeszélésről (gyűlésről) latin nyelvű jegyzőkönyvet készített. Ez rögzítette a szavazás (véleménynyilvánítás) eredményét, amelyben legtöbben Csáti atyát kívánták továbbra is vikáriusnak. (Úgy értékeltük, hogy valószínűleg a szlovákok nem öt

akarták!) Az ungvári szlovák miséről ez alkalommal sem sikerült megegyezni, Csáti atya is erősen ellene volt. A nuncius-legatus úr megígérte, hogy három hónap múlva (húsvétra?) ismét jön, és akkor folytatjuk a tárgyalást. (A gyűlés után megmutattuk a nuncius úrnak az Új Ember újságban az 1991 novemberében megjelent cikket, hogy Nílica szlovák püspök alapkövet szentelt Ungváron és Moszkvában. – A legátust kérdeztük, tud-e erről? – „Nem – de nem is engedem meg.” Aznap vagy másnap misézett a nuncius-legatus úr Perecsenyben vagy Nagyberznán, és elutazása előtt utolsó reggel Ungváron.²⁵ A nuncius úr lengyel jezsuita titkára külön nyomást akart rám gyakorolni, hogy már most vezessük be a szlovák misét, sőt valami többet, hogy ezt a Generális üzeni. Én arra hivatkoztam, hogy nemrég beszéltem a provinciálissal és semmiféle üzenetről nem tudok, egyébként pedig a helyi ordináriusnak vagyok alárendelve lelkipásztori ügyekben. A nuncius-legatus úr is azt mondta, hogy már most vezessük be a szlovák misét. Azt mondtam, hogy ma írta alá a jegyzőkönyvet, amelyben ennek a kérdésnek három hónapra való elnapolása is szerepel. (Úgy látszik, hogy a szlovák helyen „meggyőzték.”)

Végül arra hivatkoztam, hogy a helyi, most kinevezett helynök nélkül nem tehetem meg. Ebből még további problémák adódtak, mert végül magam is, és az egyházközségi vezetők is jelentették a helyzetet Csáti vikárius úrnak, aki ugyanazt mondta, hogy ne hirdessem ki. A szombati vagy vasárnapi esti mise idejében felhívott telefonon, amikor is mondta, hogy őt nem tájékoztattuk arról, hogy a nuncius-legatus kérését elfogadtuk. Ezután úgy intézkedett, hogy nem vezetjük be a szlovák misét és megtiltja, hogy Péter atya Ungváron működjön. (Később mondta el, hogy mialatt ő telefonált, Péter atya fenyegetőzve állt ott mellette...) – Többet a pápai nuncius-legatus nem jött, mert időközben új nunciust neveztek ki Rómából, *Antonio Francot*. (Illetve még hallottam, hogy a görögök ügyében, mint pápai megbízott – vizitátor – járt Fr. Colassuono moszkvai nuncius Ungváron a Zakarpatia hotelben!)

Antonio Franco nuncius (1992–97)

Antonio Franco c. érsek, pápai nuncius először 1992. augusztus 10-én estére érkezett az ungvári róm.kat. templomhoz. Többször tette meg az utat később Kijevből repülővel, és általában a gör. katolikusokkal vártuk a repülőtéren. Ez alkalommal a gör. katolikusoktól jött, és illő módon a templom ajtajában ministránsokkal vártam, harangszóval. Késett, és később is emlegette, – hogy csak papi civilben érkezett meg. De ettől

²⁵ 1992 januárban Colassuono köszöntése Ungváron „Excellenciás és Főtisztelendő Érsek Úr!

Nagy örömmel és tisztelettel köszöntöm Excellenciádat az ungvári latin szertartású rk. templomban nemcsak úgy, mint az Apostoli Szentszék nunciáját, hanem mint a mi Főpásztorunkat is. Ebbe a templomba sok környező községből jönnek össze a hívek, akiknek nincs templomuk, de azok is akiknek van. De negyven éven keresztül mintegy „menedékhelye” volt ez a templom a görög katolikus híveknek is. Örömmel látjuk, hogy ők most visszakapták katedrális templomukat, és abban újra virágzik a katolikus hit. Ezért köszöntöm körünkben szeretettel Ft. Szemédi János püspök urat. – Mint azelőtt, úgy a hívek most is mindkét templomot buzgón látogatják. Hisszük, hogy ez a testvéri szeretet meg fog maradni, és így mindkét rítus új erőt kap.

Kérjük Excellenciádat, vezesse imádságunkat és azután adja áldását.” (latinul is.)

függetlenül szeretettel fogadtuk (latinul köszöntöttük)²⁶ és ő is úgy válaszolt, és beszé-
dében az ukrán latin egyházzal és püspöki karral beszélt, – nem kis csodálkozásom-
ra. Arról hallottunk, hogy Rómában az ukrán szekciónál dolgozott. Mint új ordinárius,
Munkácson megerősítette Csáti atyát helynöki megbízásában. Ígérte, hogy hamarosan
újra jön ...

1992 szeptemberében találkozott a papsággal. Erősen szorgalmazta az ukrán nyelv-
vet. A szlovákiai lazarista atyák pedig a szlovák tudatot erősítették. A nuncius úr a ka-
tolikusok nyelvi megoszlását szerette volna tudni, ezért megbízta Zsarkovszki Péter és
Diósi Kornél atyákat ennek felmérésével. Azt mondta, hogy ezután fogunk majd tár-
gyalni a további teendőkről. Maga a „felmérés” eléggé sajátos módon történt, például
Ungváron eléggé kifogásolható módon egy vasárnap estére hívták be a környékbeli egy-
háztanácsi elnököket (1–2 embert), hogy tájékoztatást adjanak. A magyar községekből
be is jöttek, a környékből viszont a szlovákok autóbusszal jöttek be az esti misére, és ott
akarták megszavaztatni a jelenlevőket, hogy Ungváron milyen részben vannak szlová-
kok. (A vasárnapi esti misére általában kevesen jártak, és máris indultak haza, mivel
előzőleg erről semmiféle tájékoztatást nem adtak). A végén lett is nagy hangoskodás és
„veszekedés” a templomban. Nagy nehezen lehetett lecsillapítani az indulatokat. (Bizo-
nyára ott volt az emberekben a görög katolikusok és pravoszlávok között folyó „harc”
emléke is, amely ilyen hevességre ragadtatta őket.)

A nuncius úrnak végül is kétfajta felmérési eredményt jutattak el: más volt Péter
atyáé és más a Kornél atyáé.

A nuncius úr a papságot legközelebb Munkácsra novemberre, a Szent Márton-napi
búcsú alkalmával hívta össze. Az összejövetelek alkalmával közös mise volt, és ez las-
sanként három nyelvűre alakult. Latin volt a kánon, aztán az olvasmányok, énekek, be-
széd magyar-szlovák-német változatban követték egymást. Ha volt két tolmács, akkor
az olasz (vagy angol) beszédet fordították magyarra, szlovákra, németre; ha nem volt,
akkor továbbfordítás volt arról a nyelvről, amilyen tolmács akadt. Így fordult elő, hogy
olaszról szlovákra, és szlovákról magyarra fordították. A munkácsi hívek háborogtak,
hogy miért nem előbb magyarra? ...

1992 novemberében Szent Márton-nap előestéjén már itt volt a nuncius úr és – aho-
gyan elmondták – Csáti atyának már akkor elmonda, hogy úgy rendelkezik, hogy
Munkácson és Ungváron is vasárnaponként szlovák misét kell tartani. (Állítólag más-
nap azt is be akarta jelenteni, hogy vikáriusnak Péter atyát akarja kinevezni) Csáti
atyát annyira meglepte ez, hogy rosszul lett és másnap misézni sem jött. A mise után a
nuncius úr a papságnak a megbeszélést a munkácsi templomban, a szentélyben tartot-
ta. Itt közölte, hogy advent első vasárnapjától a munkácsi és az ungvári templomban
vasárnaponként az ő titkára, Milán atya fog szlovák nyelvű szentmisét tartani. (Állító-
lag az új helynök kinevezését is el akarta volna mondani, de Csáti atya rosszulléte miatt
erre nem került sor.) Elég hevesen tiltakoztunk a szlovák nyelvű szentmise bevezetése

26 Antonio Franco nuncius köszöntése 1992 aug.10-én Ungváron. „Excellenciás és Főtisztelendő Érsek Úr-
Nagy örömmel és tisztelettel köszöntöm Excellenciádat a mi plébánia templomunkban, mint az Aposto-
li Szentszék nunciusát és mint a mi Főpásztorunkat. – Ez a latin katolikus templom sok évszázada áll,
és az ungvári plébánia és főesperesség jelentős volt Kárpátalján. – Vasárnaponként a környék sok falu-
jából jönnek ide a hívek. – Ma, Szent Lőrinc vértanú ünnepén mindannyian imádkozunk, hogy Isten
segítse az Ön munkáját és kérjük, hogy vezesse a mi imánkat és szentmiseáldozatunkat. (latinul is.)

ellen, azért, mert a „nyelvi felmérést” nem ismertette, és azt nem értékeltük ki. Végül is a rendelkezést tudomásul vettük, Csáti atya pedig megerősített vikáriusnak.

1993. év

Csáti József halál

Még az előző évben meghalt Csáti atya húga, majd Csáti atya is megbetegedett. Egerben volt kórházban, de úgy látszik, állapota nem javult, mert végül is 1993. március 1-jén meghalt. Március 4-én volt a temetése a munkácsi templomból. A misét és temetést Seregély István egri érsek végezte, mellette A. Franco c. érsek-nuncius és Tkács kassai érsek. Minden szerep nélkül jelen volt Reiser Pál szatmári püspök is.

A temetés utáni ebéden Tkács érsek olyasmit mondott, hogy meg kellene határozni itt Kárpátalján, hogy egyházi szempontból melyek a szlovák, ill. a magyar területek. Talán válasz helyett viszont Seregély érsek javasolta, hogy hitoktató tanfolyamot kellene beindítani valamely városban, és azt támogathatná a nyíregyházi tanfolyam. Ilyen módon indult el később Nagyszőlősen a hitoktatóképzés, mint a nyíregyházi tanfolyam fiókja.

Hudra Lajos

A pápai nuncius mint ordinárius a papságot összehívta, és szavazással véleményét kérte, hogy kit nevezzen ki helynöknek. Így nevezte ki *Hudra Lajost* helynöknek. Sürgette, hogy Munkácsra költözzön át. Mivel Csáti atya háza – előbbi ígéretei ellenére – végrendeletileg nem az egyházközséggé lett, ezért az új plébános-vikárius csak akkor tudott átköltözni Munkácsra, amikor egy házat vettek a Munkácsy Mihály utcában. Itt az emeleten lett a nuncius (Ordinárius) és titkárának lakása, amikor ide látogatnak, a földszinten pedig a plébánia.

Ugyanakkor nyelvek szerint magyar, szláv és német „helynököt” is nevezett ki Majnek Antal, Zsarkovszki Péter és Nádor Albert személyében.

Egyébként legtöbbünk meglepetésére Zsarkovszki Péter először Csáti atya temetésén jelent meg ferences ruhában, és így tudtuk meg, hogy ukrainai ferences, és nem a rigai egyházmegye papja.

Antonio Franco nuncius, mint Ordinárius intenzív kapcsolatot tartott fenn a területünkkel. Titkára, Sasik Milán 1992 adventtől minden vasárnap jött Munkácsra és Ungvárra szlovák misét tartani. (Eredetileg egy fél év próbaidőre volt ez a rendelkezés, de tovább folytatódott.) Húsvét előtt olajszentelési misét Munkácson tartott, húsvétvasárnap pedig Ungváron magyar és szlovák misét külön-külön. A görög katolikusokkal is sokszor akadt tárgyalása, és akkor mindig velünk is találkozott.

1993-ban elsőáldozókat áldoztatott Ungváron. Az első úrnap nyilvános körmenetet is Ungváron tartotta ebben az évben, amelyen a görög katolikus püspökök és papok is nagy számban vettek rész a hívekkel együtt.

Júniusban a munkácsi templomban szentelte áldozópappá Seregély István egri érsek Pap Sándort a „szatmári egyházmegye kárpátaljai területének” titulusára.

IV. KÁRPÁTALJAI APOSTOLI KORMÁNYZÓSÁG

Az egyházkormányzati és egyházpolitikai helyzet, amely a görög katolikusokat is közvetve érintette, magával hozta, hogy ennek a területnek római katolikus helyzetét is valahogyan stabilizálni akarta a Szentszék (vagy a nuncius úr). A vikárius és nyelvi helynökök révén való vezetés után – bizonyosan tárgyalások után – a *Kárpátaljai Apostoli Kormányzóságot* állította fel a Szentszék (1993. augusztus 14.)

Ennek kihirdetése, állami vezetők jelenlétében, a munkácsi templomba december 16-án volt. Ez alkalommal tette azt a megjegyzést a nuncius úr, hogy nagyon hálásnak kell lenni Reizer Pál szatmári püspöknek. (Gondolom, hogy Rómában az ő hozzájárulását is kérték, vagy esetleg más tendencia is volt, netán az, hogy egyszerűen egy másik egyházmegyéhez csatolják, mint ahogy tették azt a csernovici területtel.)

Az apostoli adminisztrátor Antonio Franco nuncius lett, helynöke továbbra is Hudra Lajos, a nyelvi „helynökök” is maradtak. Létrejött egy „papi szenátus” is, amely nem sokat működött. Megalakult az *Ukrajnai Római Katolikus Püspöki Konferencia*. Ennek gyűlései lengyel nyelven történtek, de Hudra helynök úr nem tudott elmenni betegsége miatt, így a nuncius urat titkára vagy Zsarkovszki Péter atya kísérte. – Egy összejövetel (szenátusi) alkalmával szóba került, hogy a domonkosok kértek Munkácson egy templomot, a várpalánkait. A nuncius úr a szenátusi tagok véleményét és szavazatát kérte. (Hudra atya éppen orvosnál volt, így a jelenlévők mind csak külföldiek voltak, tehát egyetlen idevaló pap nem volt jelen!) Megmondtam, hogy nem tartom helyesnek, hogy amikor e területnek kb. 5 papja él és lelkipásztori munkát végez, őket ne kérdezzék meg ilyen ügyben.

Majnek Antal püspök (apostoli adminisztrátor: 1997–2002)

Bár a nuncius úr mondta, hogy 3–4 olyan nagy templom is van a területen, amely alkalmas lehet a központnak (Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős) – de mivel már Munkácson vettek házat, a központ ide irányult, és az új helynököt is ide nevezték ki plébánosnak. 1995-ben Róma *Majnek Antalt* segédpüspökké nevezte ki, és amikor Hudra Lajos helynök meghalt, az ordinárius a segédpüspököt nevezte ki munkácsi plébánosnak és általános helynöknek. 1997 októberében Majnek Antal c. püspök lett az apostoli kormányzó.

V. MUNKÁCSI PÜSPÖKSÉG

Már az Apostoli Kormányzóság megalakításával is elindult a régi szatmári egyházmegyéjétől való elkülönülés. Amikor pedig a Szentszék 2002. március 27-én új egyházmegyét létesített, és a Munkácsi Egyházmegyét a Lembergi Főegyházmegye szuffraganeusának minősítette, véglegessé vált e terület elválása a régi szatmári egyházmegyéjétől ...

MELLÉKLETEK

1. Római katolikus papok Kárpátalján 1945-től 2000-ig

Az egymás után megjelent Schematizmusok (1996, 1998, 2000, 2001, 2002) próbálnak a múltról is összefoglalást adni. Az 1996-os a Szovjetunió idején itt működő papok nevét és néhány adatát hozza, de legalább négyet kihagy, és legalább 10–12 olyan nevet hoz, akik még 1945 előtt elmentek, vagy azután hamarosan. A 2002-es felsorolja az elhurcolt papokat, de csak háromnál közli elhurcolásának évét, büntetését.

Néhány plébános és káplán eltávozott még 1944-ben vagy 1945-ben Magyarországra vagy nyugatra: Csaba István, Tóth Miklós.... Mások viszont ide jöttek, eredeti szülőföldjükre: Szólists Bálint, Hasák Gyula.... Valószínűleg csak Ungváron, Beregszászon, Munkácson és Nagyszőlősen, esetleg Szerednyén volt káplán egy ideig 1–1.

A püspök és a főesperesek igyekeztek minden plébániát betöltve és ellátva látni, és ez későbbi gondja is a helynöknek. Így érthető az a „körlevéli szigorúság”, ami megjelenik 1947-ben, hogy három papot (Józsa Béla, Kondás László és Getlik István) büntetnek, mert elhagyva nyájukat Szlovákiába távoznak.

Úgy tűnik, hogy négy nyugdíjas volt 1945-ben: Boscheti, Ratkovszki, Jaross és Knauer. Ratkovszki 1945-ben meghalt. Így 1946-ban (máshova eltávozott papok után) maradt itt 2 nyugdíjas pap és 41 aktív pap. 1947-ben egy szentelés (Hudra), majd később (1978-ban) még egy: Tóth József. Egy kivételével (Plakinger) mind itt maradtak, és itt haltak meg (kettő elhurcolásban).

Az egész szatmári egyházmegye romániai, magyarországi és csehszlovákiai területeiről jelentős számú papot vittek börtönbe vagy lágerbe. Börtönben (lágerben) haltak meg Scheffler János püspök, Pásztor Ferenc pápai prelátus, püspöki helynök, Haklik Sándor esperes-plébános és Holozsi Károly benei születésű teológus.(?)

A kárpátaljai 41 aktív pap közül 19-et börtönbe vittek (46%-át), s ez az arány felülmúlja a görög katolikus és református elhurcolt lelkészek arányát.

Amíg a gör.kat. és református elhurcoltak és börtönt viseltek további sorsáról vagy rehabilitációjáról családjaik révén lehet tudomást szerezni, illetve saját egyházmegyéjük igyekezett erről gondoskodni, addig a római katolikusoknál mindezek hiányoztak, hiszen saját családjuk nem volt, az egyházmegyéjük más országban (Románia) maga is szenvedett és főpásztor nélkül volt.

A viszonylagos szabadság elérkeztevel (1990) már csak nyolc pap élt, és ezek közül négy volt börtönviselt: Csáti, Heveli, Horváth és Hudra. Hetényi Varga Károly könyvében az ő visszaemlékezéseik szerepelnek. A többiekről csak közvetett adatokhoz jutott, és bizony néha ezek az adatok tévesek. (Pl. Boschetit összetéveszti az ugyancsak rahói gör.kat. plébánossal, Demjanoviccsal, akit kivégeztek. Boscheti viszont tovább élt. 1946 ápr. 15-én Scheffler püspök így ír Pásztor Ferenchez: „5. Szegény Boschetti-t nagyon sajnálom. Medium extraordinarium-ot most nem tud igénybevenni, amúgy is igen valószínűtlen gyógyulása érdekében. Tegye betegségét érdemszerzővé.)

„1989 végétől mintegy 5079 elítélt ügyét vizsgálták meg. 3146 személyt rehabilitáltak. 1091 egyénnel kapcsolatban a területi ügyészség fellebbezett Ukrajna főügyészehez. – A rehabilitációról szóló írást az illetékesek minden esetben megküldték az elítéltek hozzátartozóinak.” (Istenhez fohászokva... Ungvár – Budapest, Intermix Kft. 1992.)

A római katolikus latin papok „hozzátartozói” az ugyanazon egyházmegye püspöke és papjai és a hívek...

A rehabilitáltak névsorát közli: *REABILITOVANI ISZTORIEJU ZAKARPATSKA OBLASZTY Knyiga persa Uzsgorod 2003*. E könyv adatai szerint a papokat a következő sorrendben ítélték el:

1946. Jan. 20. dr. Tóth J. 4 év.
Jan. 29. Lőrincz I.
Nov. 18. Tindra 5 év.
1949. Jan. 29. Horváth 10 .év
Ápr. 21. Bártfai 25 év.
Jún. 13. Haklik ?
Júl. 6. Pásztor F. 25 év.
Dec. 12. Hudra. 25 év.
1950. Febr. 25. Galambos 25 év.),
Jún. 28. Heveli 25 év,
Júl.12. Tőkés 25 év
Okt. 18. Sörös 10 év.
Dec. 26. Árvai 25 év.
Dec 29. Bakó 25 év.
1951. Jan 29. Homolya 25 év
Máj. 18. Csáti 25 év.
Aug. 29. Tempfli 25 év.
1952. Máj. 29. Bujaló 10 év.

A rehabilitálás:

- 1956 (?) Tőkés,
1989: Pásztor, Sörös, Bujaló,
1990: Lőrincz, Csáti,
1991: Hudra,
1992: Tempfli, Tindra, Tóth, Horváth, Homolya, Heveli, Bártfai, Bakó, Árvai, Haklik.

Nem szerepel a könyvben Galambos és Plackinger neve.

Kárpátalján élt római katolikus papok 1945-től

Név	Születés helye és ideje	Szen- telés	Plébános működési helye	Börtön	Halálozás
Árvay Dezső	Szatmárnémeti, 1904.V.1.	1926	Újlak (Lázári,	1950/6 év	Újlak, 1963.IX.13.
Bakó Zoltán	Zvolen (Zólyom) 1911 V.1.	1938	Kisszelmec	1950 25 év	Munkács, 1966
Baranyai Vencel	Nagymajtény, 1915 VI.17.	1942	Szolyva		Szolyva 1960.VI.30.
Bártfay Kálmán	Eperjes, 1886. VII.15.	1909	Nagyszőlős, Perecseny)	1949/25 év	Ungvár, 1961

Név	Születés helye és ideje	Szen- telés	Plébános működési helye	Börtön	Halálozás
Dr. Bujaló Bernát	Rát, 1901.VIII.22.	1925	Ungvár	1952 10 év	Rát, 1979.II.12.
Csáti József	Kapos, 1912.I.26.	1939	Szerednye, Munkács,	1951 /5 év	Munkács 1993.III.01.
Erni Ferenc	Nagymajtény 1888.XI.20.	1913	Sárosroszi		Sárosroszi 1962. I. 16.
Fekete István	Szatmárnémeti 1911 IX.17.	1934	Feketeardó		Feketeardó, 1967
Galambos József	Szentgotthárd, 1913.III.3.	1939	Bene, Sztatina (1985.II.25), Huszt)	1950/25/6 év	Huszt, 1985.XII.2.
Haklik Sándor	Beregszász, 1893.XII.19.	1916	Rát (Újlak)	1949 25 év	1950
Hasák Gyula	Dobóruszka 1910, VII.20.	1943	Rát, Szőlős		Szőlős, 1990.V.17.
Heveli Antal	Kaplony, 1916.VIII.21.	1939	Sztatina, Szolyva,	1950/25/5 év	Szolyva, 1999,VII.21.
Homolya Péter	Kelecsény, 1903.XII.23.	1927	Kőrösmező, Onokóc, Be- regzsász	1951 25 év	Beregszász, 1981 XI.22.
Horváth Ágoston	Turjaremete, Ungv.1914.III.12.	1941	Szerednye, Perecseny, Ungvár,	1947/10/9év	Ungvár, 1990. XII.7.
Hudra Lajos	Lalovo (Ungvár), 1919.III.19.	1947. VI.13	Huszt, Sztatina, Mun- kács,	1949/25/7 év	Munkács, 1995.XII.10.
Károlyi Lajos	Kapos 1914	1938	Mezőkaszony		2005.nov.11.
Dr. Kizmann Mihály	Pósaháza, 1912	1938			Munkács, 1973
Kovács Béla	Királyháza 1898 I.13.	1927	Visk		Visk, 1965
Lánczky István	Királyhelmece 1917 I.27.	1943	Királymező, Beregszász		Beregszász, 1995 I.21.
Lőrincz István	Nagykároly, 1889.VIII.19.	1912	Őrdarma, Homok,	1945/3 év/3+5	Homok, 1978.VI.24.
Lőrinczy Béla	Ungvár, 1907.III.26.		Csap 1930		Csap, 1985
Macejkó János	Szinye (Sáros m) 1902 XII.25.	1935	Gyertyánliget, Dolha, Beregszász, Királymező		Királymező, 1997
Dr. Mészáros János	Erdőd 1906	1931	Bárdháza, Ungvár		Ungvár, 1977.VIII.31.
Müller István	Királyháza, 1916	1943	Kőrösmező, Nagyszőlős		Nagyszőlős, 1973
Pásztor Ferenc	Ungvár, 1880.I.14.	1902	Dobóruszka, Beregszász	1949/25	1951. X.15. Tajset
Pásztor József, dr.	Ungvár, 1907	1930	Nagyberezna		Nagyberezna , 1957
Plackinger Pál	Nagytarna 1815.II.16.	1942	Kir.mező, Técső, Visk	önkéntes	Szatmár, 2002.X.8.

Név	Születés helye és ideje	Szen- telés	Plébános működési helye	Börtön	Halálozás
Reszler István	Nagymajtény 1893.VII.31.	1917	Rahó		Rahó, 1968.VI.10.
Richter Ágoston	1879.VI.11.	1904	Várpalánka		Várpalánka
Sörös János	Szena, 1892.VII.3.	1915	Munkács (Berzna),	1951/25/5év	Munkács, 1958
Szegedi Jenő	Nagylucska 1897.VI.27.	1919 XI.2.	Felsőkerepec, Várpalánka		1983.V.23.
Szólits Bálint	Sárosoroszi	1944	Királyháza		Királyháza, 1980
Szentmihályi La- jos	Nagyhalász 1877 VII.30.	1900	Császlóc		Császlóc, 1953
Szörényi István	Mezőfény, 1906.VII.30.	1930	Visk		Técső, 1971.VII.27.
Tempfli István	Csanáros, 1908.VII.18.	1930	Nevetlenfalu, Kőrösme- ző, Rahó	1951/25 év	Rahó, 1988.IV.14.
Tindira Ernő	Latruba (Ameri- ka) 1892	1916	Bárdháza	1946/5 év	Ungvár, 1972.I.19.
Dr. Tóth József	Beregszász 1903.I.12.	1925	Szerednye	1946/3 év/	Szerednye, 1973
Tóth József	1920	1978	Ungvár		Beregszász, 1988
Tőkés György	Zajta, 1891.II.25.	1915	Huszt,	1950/25 év	Huszt, 1973
Vaskó Béla	Kemecse 1913.III.23.	1937	Nagygejóc, Császlóc, Rát		
Závodnyik Tibor dr.	Ungvár 1908.IV.2.		Kőrösmező, Fancsika, Munkács, Ungvár		Ungvár, 1984.VIII.7.
Barna(Spisák)Já- nos	Ungvár 1869.X.25.	1893	Szena (ny)		Ungvár, 1946.III.25.
Boscheti And- rás,ny.	Nagykároly 1880. XII. 05.	1903	Aknaszlatina, Rahó		Rahó
Jóna József dr. ny.	Irsa (Pest) 1863.I.7.	1887	Munkács		Munkács 1946.VII.22.
Jaros Kál- mán,ny.					
Knauer Sán- dor,ny	Beregszász, 1882.III. 14.	1905	Újlak		Beregszász, 1961.I.09.
Ratkovszky Samu,ny	Misztótfalu, 1862.VII.14.	1885 VIII			1945.VI.26.
Holozsi Károly	Bene, 1924		Teológus v. gimn.	1944 v. 45	1945

Papi jubileumok

Aranymise:

- 1950 – Szentmihályi Lajos
- 1955 – Knauer Sándor
- 1959 – Bártfay Kálmán
- 1962 – Lőrincz István
- 1965 – Tókécs György
- 1967 – Reszler István
- 1969 – Szegedi Jenő
- 1975 – dr. Bujaló Bernát
- 1977 – Homolya Péter
- 1980 – Tempfli István
- 1985 – Macejko János
- 1988 – Károlyi Lajos
- 1989 – Csáti József, Heveli Antal
- 1993 – Lániczky István

Gyémántmise:

- 1945 – Ratkovszky Samu
- 1972 – Lőrincz István
- 1979 – Szegedi Jemő
- 1995 – Macejko János
- 1998 – Károlyi Lajos
- 1999 – Heveli Antal

Vasmise:

- 1977 – Lőrincz István
- 2003 – Károlyi Lajos

Római katolikus papok Kárpátalján 1987-től

(A papság rendkívül nagy mobilitása miatt nehéz egységes lekipásztori arculatot kialakítani.)

Egyházmegyések	Vendégek
Hasák Gyula (†1990) Horváth Ágoston (†1990) Csáti József (†1993) Lániczky István (†1995) Hudra Lajos (†1995) Macejko János (†1997) Heveli Antal (†1999) Károlyi Lajos (+2005)	1987 – Zsarkovszki Péter OFM

Egyházmegyések	Vendégek
	1989 – Bohán Béla SJ Zatykó László OFM Majnek Antal OFM Radics Dávid OFM Diósi Kornél OP
	1990 – Stanislav CM Ignác CM
	1991 – Baumann Ferenc Papp Tihamér OFM
	1992 – Nádor Albert OFM Juhász András SJ (1 év) Bálint Vilmos Németh Imre OFM
1993 – Pap Sándor	1993 – Herman Áron OFM Szabó József SJ(2 hó) Hofher József SJ(2 hó) Szemán Tibor Meló Lajos OP, Kerigurn László OFM
	1994 – Csókay Károly SJ(3 hó) Kisch Gábor SJ (2 hó) Ferencz Imre Sánta Mihály
	1995 – Trunk József Kovács Ágoston OP Molnár Miklós SJ Schönberger Ferenc Sviderski Vladimir OFM Suszlo Kalit OP Marek Bernardin OFM
	1996 – Burchard Nogga Fratisek Honisek CM Juhász János Mészáros Domonkos OP Puss Sándor SJ Petrik Vince SJ Sovinszki Vladimir OP
1997 – Jaczkó József Pataki Emil diakonus.	1997 – Roska Péter Reisz Pál OFM Hidász Ferenc OFM Noga József CM Seman Anton Barotai Urbán OFM

Egyházmegyések	Vendégek
	1998 – Duda Svorad OP Handerek Izak OFM
1999 – Szulincák Sándor	1999 – Niemcsenko Andrej OFM Kovács Ráfael OFM Bán Jónás OFM Mékli Attila
2000 – Snep Román	2000 – Bajcsi Ambróz OFM Sasik Milán CM Talapkanic Mihály CM Tovkan Anatol CM
2001 – Pogány István	2001 – Weinrauch Mario OFM
2002 – Losák István Pohareczky Róbert	2002 – Kovál Adrián Strielkovszki Polikarp OFM
2003 – Molnár János Stanco Attila	2003 – Babály András
2004 – Rác István	2004 – Jedinak Anton CM Landwehr Martin Lengyel Donát OFM Kovenski Flórián OFM
2005 – Németh Sándor	2005 – Nowak Robert Scerban Benedikt OFM Stocsinsky Adam OFM
2006 – Mikulyák László	
2007 – Béres István	2007 – Butsy Lajos Irsik Stanislaw CM Mularcik Roger OFM Sokalski Jan OFM
	2008 – Amrich Josef SJ Kuklisin Leonid CM

2. Egyházi épületek

Miután 1945–1950 között minden *egyházi épületet* elvettek és lefoglaltak, és az egyháznak nem lehetett tulajdona, a papok bérelték vagy később vették, építették a házat. Az egyház nem is örökölhetett, ezért a házak a rokonoké lettek. Néhány esetben mégis gondoltak a jövőre is, és legalább szóbeli rendelkezés volt, hogy a papokat oda fogadják be. Pl. Homokon Lőrinc István így hagyta házáat testvéreire és egy nővérré; Huszton Galambos lakása eredetileg a Hudra Lajosé volt, és a csere alkalmával már figyelembe vették az egyházi szempontokat; Aknaszlatinán Heveli a házat akarta meghagyni a következő papoknak; Szerednyén egy nővér volt félig egyházi épületben.

Az egyházközségi normális élethez hozzátartozott nemcsak a templom, hanem a plébánia, sőt az iskola és a kultúrház is. Miután a szovjet rendszer az egyházak jogi személységét a maga részéről megszüntette, mindezeket állami tulajdonba vette (természetesen az összes földet is!). Hogy mennyit tett ki, megmutatják a levéltári igazolások, amelyeket 1991 után adtak ki kérésre, és amelyek az 1944-es állapotokat mutatják.

Már 1989-ben, amikor ide jöttünk, kezdtük kérni a volt plébániai lakásokat, 1990 nyaratól még határozottabban, amikor az első szovjet törvények az egyház szabadságát kezdték láthatóbbá tenni (Pl. pápai legátus jöhet ide.) Szinte mindegyik épület visszakérésének kálváriája sajátos történetet jelent, amit talán a helyi Historia Domus örökített meg vázlatosan.

Még 1989 húsvétján *Husztón* mondtam: „Mindent tegyenek meg, hogy a templommal szemben lévő épület közül legalább egyet visszakapjanak, mert csak így remélhetik, hogy pap megy oda.” (A plébánia a bank fölött volt. Annak idején a cseh bank épült a földszintes plébánia helyén, alul volt a bank, fönt a plébánia. A másik épület szintén ilyen volt, a harmadik pedig egy örökség.) Csak az utóbbit sikerült nagy sokára megkapni.

Kőrösmezőn a háború alatt leégett a plébánia, utána egy évig nem volt pap, és aztán már csak egy szükség-konyhába mehetett ... Így 1990-ben a templom kertjében kezdtünk építeni új házat.

Rahón le akarták bontani a régi plébániaépületet, hogy teret kapjanak a város központjában, és kemény küzdelmek után 1991 januárjában hoztak határozatot, hogy visszaadják.

Técsőn a plébánia szintén a város központjában a bank fölött volt, és már 1989-ben mondtam, hogy a templom melletti épület volna jó, nem a volt plébánia. Ezt aztán szerencsésen meg is kapták.

Visken az orvosi rendelővel való vita után kapták meg a régi plébániaépületet.

Nagyszöllősen a volt iskolát kapták meg a lakókkal tele plébánia helyett.

Királyházán és Nevetlenfaluban végre visszaadták a plébániát és óvodát tartottak fenn benne.

Benében a volt paplakot és kultúrházat lebontották és mást építettek a helyébe, ezért egy volt iskolát adtak az egyháznak.

Kaszonyban a plébániát lebontották, valaki oda épített magának, de a volt iskola-kultúrtermet visszaadták a templom mellett.

Beregszászon az épületeket lakottan visszaadták és papíron, de csak a volt zárdát vehette ténylegesen birtokba az egyház.

Felsőkerepecen, Szolyván, Szerednyén, Hlubokán a volt plébániát vagy egyházi épületet kapták vissza.

Órdamán a volt plébániát kapták vissza, udvar nélkül.

Ráton, Császlócon az erősen megcsonkított udvarral jött vissza a plébánia.

Nagygejőcön a plébánia helyén lakóházat építettek, előbb egy területet kaptak a templom mellé, majd a volt iskolát szerezték meg. (A régi katolikus iskolát is visszaadták lakottan!)

Csapon a plébánia háborús sérülése miatt le lett bontva és oda kultúrház és szovjet halotti sír került, a templom mögötti volt kat. iskola egy lakása került az egyház tulajdonába.

Ungváron mindössze a volt szegényház fele került vissza az egyház tulajdonába

Aknaszlatinán végül is a volt plébániát adták vissza.

Az egyház egyéb épületei (iskolák, kolostorok, kántor-, sekrestyéslakások) szinte mind az állami tulajdont képezték, illetve közben eladták. Az egykori földek, szőlők, pincék szintén elúsztak ...

3. Templomok

A templomok és kápolnák, mint folyamatosan működő istentiszteleti helyek, a következők voltak: Nagyberezna, Perecseny, Onokóc, Ungvár, Homok, Császlóc, Szürte, Rát, Csap, Kisszelmec, Szerednye, Kaszony, Beregszász, Bene, Újlak, Sárosroszi, Fancsika, Nagyszőlős (káp), Királyháza, Feketeardó, Nevetlenfalu, Huszt, Dolha, Visk, Técső, Kerekhegy, Királymező, Aknaszlatina, Gyertyánliget, Rahó, Kőrösmező, Munkács, Váralja, Pósháza, Szolyva, Alsóschönborn, Felsőkerepec, Bárdháza, Frigyesfalva. (39)

Bezárták és lerombolták: Dombó, Tövisfalva, Korláthelmec és még sok más kápolnát és keresztet (Pl. Kőrösmezőn kettőt, Ungváron, Újlakon ...) (3)

*Bezárták és másra használták: Macsola, Bulcsú, Nagybéány, Beregardó, Turjaremete, Nagyszőlős (templom), Munkács (kápolna), Várpálánka, Hluboka, Nagygejóc, Bustyaháza, Órdama, Téglás, Ungvár (*Kálvária*), Ungvár (*Radvanc*), Huta, Rahó-Cipszeráj, Kőrösmező-Szvidovec, Beregleányfalva, Bótrágy, Ungvár (*Kórház* templom), Beregszász (*Kórház* kápolna), Klacsanó, Németkucsova, Németmokra, Körtelep (Krugli), Nagyszőlős (Ferencs templom), Nagyszőlős (*Vár melletti* kápolna), (a dőlt betűvel szedett öt kivételével, mind újra működik!). (28)*

Felújított vagy újjáépített kápolnák: Tiszaújlak, Huszt (temető), Beregszász (temető), Szerednye (temető),

Előbb görög katolikus majd pravoszláv és végül bezárt templom lett: Gerény (1)

Mint görög katolikusokkal közösen használt templomból pravoszláv lett: Borzsova, Gecse, Dombó, Tiszabogdány, Terebesfehérpatak. (5)

Eredetileg görög katolikus volt, és most római katolikus, de közös a használat: Gálóc (1)

Eredetileg római katolikus, de most görög katolikus: Gerény, Németmokra, Oroszmokra, Borzsova (közös használat most mind) (4)

Új templom (kápolnák) 1990 után: Bótrágy, Bakos, Antalóc, Klucsárki, Nagybocksó, Aklihegy, Zabrigy, Rókahegy, Dolha, Alsókerepec, Muzsaly, Bozdos, Kőrösmező (káp), Királyháza (kápolna), Radvanc (házi-kápolna), Szinyák, Sislóc, Koncháza, Korláthelmec (a régi helyén), Csetfalva, Gátfalva. (21)

1930.

I.

DŮSTOJNÍ OLTÁRNÍ BRATIA! V KRISTU MILOVANÍ VERIACI!

Známe sú Vám všetkým následky svetovej vojny. Tento strašný súd Boží vyvrátil tróny, život mnoho milionov ľudí ukončil, rodinné svätyne zničoval, mravné a hospodárske krize zapríčinil. Zmenená bola aj tvárnosť zeme čo do hraníc jednotlivých štátov. V tejto veľkej búrke, kedy všetky ľudské ustanovizne zakoliesaly, len loď sv. Petra cirkev rímsko-katolícka, preveslovala cez víchricu ľudských vášní, zloby a hnevu. Bol a jest s ňou jej zakladateľ Ježiš Kristus, ktorý stojí pri svojom námestníkovi, sv. Otcovi, aby tento so silnou vierou sv. Petra pevne držal jej kormidlo. Budova Cirkve sv., ktorú Božský Zakladateľ zbudoval na skale, nemohla byť zpuščená svetovým zemetrasením, ba ani len sa neotriasla. Všetko, čo jest v nej božského, jest večné a nezmeniteľné. Čo jest v nej ľudského, jest tiež podrobené časovým zmenám. Tak sa stalo, že výsledky svetovej vojny ktoré zmenily hranice štátov, pozmenily aj okršleky cirkevné, diecézy, čo sa týka ich hraníc. Stalo sa tak aj s námi. Nové usporiadanie hraníc rozdelilo satumarskú diecézu na tri časti: zatiaľ čo biskupské sídlo zostalo na rumunskom území, dostaly sa značné časti pod právomoc československej republiky a Maďarska. Tieto časti boli ešte do nedávna vo spojení s materskou diecézou tým spôsobom, že boli spravované vikármi, vymenovanými satumarským biskupom. Avšak 15. augusta t. r. bola doterajšia spolupatričnosť rozviazaná a rozhodnutím Svätej Stolice zo dňa 3. septembra t. r. bol ustanovený pre 45 farností na území československej republiky samostatný apoštolky administrátor v mojej nehodnej osobe.

Dôstojní bratia! V Kristu milovaní veriaci. V tomto historickom okamihu pre našu doterajšiu

TISZTELENDŐ OLTÁRTESTVÉREIM! KRISZTUSBAN SZERETETT HIVEK!

Ismeretes mindnyájunk előtt az a fájdalmas tény hogy a világháborúnak az egész földkerekségen végigszáguldó és pusztító orkánya, amely nemzeteket söpört el, trónokat forgatott fel, több millió emberéletet oltott ki, családi szentélyeket döntött romokba, erkölcsi, gazdasági válságokat idézett fel, ez a szörnyű istenítélet és a rákövetkező békeszerződések nemcsak az egyes államok határait hoztak nagy eltolódásokat, hanem Krisztus egyházának külső kereteit, az egyes egyházmegyék határvonalait is lényegesen megváltoztatták. Szt. Péter hajója, a kath. anyaszentegyház, az elmerülés veszélye nélkül evezett át a viharos tengeren, mert vele van Krisztus, az isteni Mester s helytartója, a Szentatya, szt. Péter erős hitével tartja kezében a kormányt. Az egyház épülete, amelyet isteni Alapítója kősziklára épített, meg nem rendülhetett a szörnyű földrengés pusztításaiban. Ami az egyház lényegéhez tartozik: léte, hierarchikus szervezete, a lelkek megmentésére irányuló munkája a világ végéig tart és változhatatlan. De ami benne emberi, alá van vetve az idők változásainak. A történelmi idők nagy kataklizmája nem kímélte mag a mi szatmári egyházmegyénket sem, amely csak nem régen, 1904-ben ünnepelte 100 éves jubileumát. Amint tudjátok, a határok új rendezése három állam területére darabolta fel az egyházmegyét: amíg a püspöki székhely a román állam területére esett, jelentékenyebb részek kerültek a magyar és a csehszlovák államok fenhatósága alá. E szétszakított területek még a legutóbbi időkig némi kapcsolatban voltak az egyházmegye központjával, amennyiben a szatmári püspök, majd utóbb a káptalani helynök kinevezett vikáriusai által gondoskodott az elszakított

materskú diecézu, považujem za spravodlivé, aby som najšampvr prehovoril niekoľko slov rozlučky. Boli sme vo sviazku satumarskej diecézy 126 rokov. Koľko pietných vzpomienok vynoruje sa nám v dušiach na tieto uplynulé roky! Vzpomienam vďačne blahodárneho účinkovania biskupov Jána Háma, Juliusa Meszlényiho, Ctibora Boromíšu a všetkých arcipastierov, ktorých apoštolská horlivosť prinášala požehnanie božské do všetkých osád a miest bývalej župy užhorodskej, berehovskej a marmaróskej. Pietou a vďačnosťou vspomíname, kňazi a veriaci satumarského seminariuma, ktorý toľko pastierov vychoval za pastierov stáda Kristovho a po desiatroči vysielal zo svojich múr ku Vám, drahí veriaci, pastierov podľa srdca Ježišoveho. V dojemnom okamihu rozlučky, ďakujem ti, Satumare, srdce našej spoločnej minulosti za každé požehnanie, arcipastierske práce, materinskú lásku, starosť a dobrodenia. Bárs aj budeme teraz rozlúčení zovňajšími sväzkami, spoločná minulosť bude aj v budúcnosti požitkom našich duší a srdca. Pán, korého nevyzpytateľná Prozreteľnosť riadi kroky naše a celého sveta beh, ktorý v svojej múdrosti aj túto rozlučku nám uložil nech aj v budúcnosti prevádza nás svojim svätým požehnaním.

A teraz moji drahí bratia a milovaní veriaci chcem prehovoríť ku Vám prvý ráz ako Váš Svätou Stolicou ustanovený pastier duší. Som si vedomý veľkej zodpovednosti, vyplývajúcej z vysokého úradu mojho. Srdce moje naplňuje úzkosť, či bude v mojich slabých silách, aby som splnil úkol, ktorý na plecía moje vložil Pán: aby som bol dobrým pastierom sverených duší jeho. V prvom okamihu zlaknul som sa tohoto veľkého úkolu a váhal som, či sa ho môžem podujat v mojom pokročilom veku, a s ním spojenej slabosti a či by som ho nemal dať sveriť radšej na mladšie sily. V pochybnostiach prichádzajú mi na myseľ slová sv. Martina: Domine sí adhuc populo Tuo sum necessarius, non recuso labore. Pane keď som Tvojmu ľudu potrebný, neodfahujem sa od práce. Desiat rokov jest tomu, čo ako zástupca biskupa snášam všetky starosti cirkve a keď by som behom týchto 10 rokov nadobudnutých zkúseností ešte niekoľko rokov mohol použiť k prospechu cirkve svätej a pre spasenie veriacich duší, hotový som aj ďalej pracovať, dokiaľ mi dopraje telesnej a duševnej sily. Pokorím sa pred rozkazom Svätej Stolice a svoju dôveru a nádej skladám v milosť Božskú a pomoc Ducha Svätého, ktorý „čo jest svetu slabým, vyvolil sí aby zahanbil, čo jest silné“. (I. Kor. I, 27.) lebo poznám pravdivosť slov Kristových ku

részek egyházi kormányzásáról; ez év augusztus 15.-étől azonban amidőn az egyesített szatmár-nagyváradí egyházmegyék Szabó István káptalani helynök Úr személyében Apostoli Kormányzót kaptak, elszakadt az utolsó kapocs is, amely bennünket eddig a szatmári püspökség joghatósága alatt tartott: előbb a Magyarországon maradt plébániáknak, legutóbb pedig, a római Szentszéknek f. é. szeptember 3-án 466/30 sz. a. kelt intézkedése a csehszlovák köztársaság területére szakadt 45 plébániának rendel külön apostoli Kormányzót az én érdemetlen személyemben.

Tisztelendő Testvéreim! Krisztusban szeretett Híveim! A bucsuzás, az elválás mindig fájdalommal jár. Tudom velem együtt mindnyájan fájó érzéssel vesztek tudomást az imént közölt legfelsőbb intézkedésről, amely a szatmári püspökségtől való teljes elszakadásunkat pecsételi meg. Úgy érzem s bizonyára valamennyien együttéreztek velem, mintha egy jóságos édesanya kebeléről szakadnánk le. Hiszen a szatmári püspökséghez 126 esztendőnek történelmi múltja, szent hagyományai örömei és fájdalmai kapcsolják lelkeinket. Felül ma lelkünkben annak a csaknem másfélszázados multnak annyi sok kegyeletes emléke: emlékezünk a szentéletű Hám János püspökünkről, Meszlényi Gyuláról, Boromisza Tiborról és a többi nagynevű, nagylelkű főpásztorainkról, akiknek apostoli fáradozásai, áldásos jótéteményei betöltötték nemcsak Szatmárt, a püspökség székhelyét, hanem egész egyházmegyénket, a régi Ung, Bereg, Máramaros vármegyék falvait, városait. — Kegyelettel, hálával emlékezünk papok és hívek egyaránt a mi szatmári papnevelő intézetünkről, amely minket papokká, Krisztus titkaínak sáfáraivá nevelt s hosszú évtizedeken át küldött hozzátok, Kedves Hívek! szent falai közül Krisztus szíve szerinti lelkipásztorokat. Az elválás fájó érzésével gondolunk titeátok is, szatmári paptestvéreink, hitfeleink, akikkel hosszú éveken át a közös anyához való tartozás és testvéries együttérzés fűzött össze bennünket. A bucsuzás megható percében, megköszönjük neked, Szatmár, egyházmegyénk szíve, közös multunknak minden áldását, főpásztori munkáidat, anyai szereteted gondviselését, jótéteményeit! Habár elszakadnak a külső láncok, amelyek idáig hozzád kapcsoltak, de nem szakadnak el a hála és szeretet láncái, amelyek a jövőben is egybefűzik sziveinket. Engedelmes hódolattal hajlunk meg mindenedet bölcsen kormányzó Gondviselés kifürkészhetetlen végzése előtt. Amint az Urnak tetszett, úgy tör-

apoštolom: „Bezo mňa nič nemôžete činiť“. (Ján 15, 5.) Povzbudzujú ma tiež slová nášho Spasiteľa: „Nie vy ste ma vyvolili, ale ja som vyvolil vás a ustanovil vás, abyste išli a ovocie prinášali.“ (Ján, 15, 16.) Vediať teda, že, každý dobrý údel a každý dokonalý dar jest šhca a sostupuje od Otca svetla, (Jak. 1, 17.) aj Vás prosím v Kristu milovaní bratia a veriaci, napomáhajte ma svojimi vřucnými modlitbami v plneni ťažkého a vážneho povolania, aby poznajúc vřu Božiu, v pravde, múdrosti, ale predovšetkým v láske mohol som viesť sverené mi duše po cestách večného života.

Žiaľ Bohu, na našu dobu azda najlepšie vřfahujú sa slová apoštola: „Prijde čas, že nestrpia zdraveho učenia, ale nashromažia si učiteľov po svojej chuti... a síce odvrátia sluch od pravdy a obrátia sa k bájkam“ (II. Tim. 4, 3.) So zarmúteným srdcom vidíme, že ľudia netrpia učenia Kristovho, ktoré cez dva tisíce rokov vedie ľudí k opravdivému blahu. Dnes takých majstrov rádi poslúchajú, krori lichotia zkazeným žiadostiam ľudských srdc a jako spolupracovníci kniežata tmy vedú duše pro cestách úplneho neverectva a v jeho šlapajách chodiaceho mravného úpadku. A preto opätovne s apoštolskými slovami: „pred Bohom a Ježišom Kristom, ktorý bude súdiť živých a mřtvých pre jeho prichod a jeho kráľovstvo“ prosím Vás oltární bratia,.... hlásajte slovo, karhajte, proste so vřetkou trpezlivosťou a poučením“ (II. Tim. 2.4.) na kazateľnici, v škole, v spoločnostiach, v tlači, na shromaždeniach, používajúc vřetkej príležitosti k rozšíreniu svetla a krajiny Kristovej, učiac sa od synov temnoty, ktorí dnes používajú každej príležitosti k rozboreniu Kráľovstva Kristovho.

A vy v Kristu milovaní veriaci..... poslúchajte svojich predstavených a budte im poddani, lebo oni strážia ako takí, ktorí majú vydat počet vašich duší (Žid. 13, 17.). Dobře zná nepriateľ že; najľahčejšiej rady dá si s takým ovčincem, ktorý odcudzil svojmu pastierovi a preto vřetkými možnými spôsobami usiluje sa vřaziť klin medzi duchovného pastiera a veriacich. Dávajte teda pozor a chráňte sa falošnych prorokov. Máte svojich pastierov, zákonitých nástupcov apoštolov, ktorých sám Kristus posielal k vedeniu Vašich duší. Každý, kto nie týmito dverami t. j. zákonitým posolstvom katolickej cirkvi vám sa približuje, jest lúpežník a vrah, ktorý prichádza, aby kradol, zabíjal a hubil. Preto prijmite slovo, ktoré môže spasit vaše duše. (Jak. I, 21.) Zaštiepate to aj do srdc vašich dieťok nábožnou výchovou, aby ako dieťky Božie boly vychované vo viere, v cnosti a bohabojnos-

tént és mi tudjuk, hogy amit Ő akar, az a legjobbban van, mert az Istent szeretőknak minden javukra szolgál! Ez legyen a mi vígasztalásunk!

De van az Apostoli Szentszék rendelkezésében egy másik mozzanat, amely különösebben az én személyemet érinti s engem nem csekély aggodalommal tölt el. Nagy a munkakör, igen nagy a felelősség, amelyet a Szentszék legfelsőbb parancsa reám, mint e terület apostoli Kormányzójára hárít. Első pillanatra mintha csüggedés fogná meg lelkemet s a kételkedő gondolat: szabad-e vállalkoznom e nehéz munkára az én előhaladott koromban s a korrall járó gyengességemben? Nem volna-e helyesebb félrevonulnom s erősebb, fiatalabb vállakra hárítanom a súlyos felelősséget? Csüggedésemben szent Márton püspök szavai jutnak eszembe: Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem! — Uram ha a Te népednek szüksége van még reám, nem vonakodom a munkától! Tíz esztendeje már, hogy ezen főpásztorától elszakított területen mint a püspök helyettese, viselem az egyházak minden gondját ha e 10 évi munkában szerzett tapasztalásaimat még néhány éven át felhasználhatnám Szentegyházamnak javára s a hívő lelkek üdvösségére, kész vagyok, Uram, tovább dolgozni, amíg testi, lelki erőm engedik. De nem is a saját erőmre támaszkodom, amidőn meghajlom az Apostoli Szentszék parancsa előtt, hanem az Isten kegyelmére, a Szentlélek-Istennel segítő munkájára, Aki „a világ erőtleneit, tudatlanait választotta, hogy megsegényenitse az erőseket, a bölceket.“ (I. Kor. 1, 27.) — Átérezem én teljesen azon szavaknak gazságát, amelyeket az isteni Üdvözítő intézett apostolaihoz: „Nélkülöm semmit sem tehettek“. (Ján. 15, 5.) De bizalomra gerjeszt ugyancsak Üdvözítőnknek apostolaihoz és hozzám intézett biztatása: „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket, hogy elmenvén gyümölcsöt teremjete.“ (Ján. 15, 16.) Tudván tehát, hogy „minden jó adomány onnan felülről van, a világgosság Atyjától“. (Jak. 1, 17.) titeket is kérlek, Krisztusban szeretett testvéreim és hiveim, gyámolítsatok engem buzgó imáitokkal nehéz és fontos hivatásom teljesítésében, hogy megismervén az Isten akaratát, igazságban, bölcsességben, de mindenek felett szeretetben vezethessem a reám bizottakat az örök élet utjain. — Sajnos, a mi korunkra talán legjobban ráillenek az apostol szavai: „Lesz idő, mikor a józan tanítást nem tűrik, hanem kívánságaik szerint maguknak mestereket gyűjtenek... és az igazságtól hallásukat elfordítják

ti. Prineste každú obeť, aby diety z katolíckej rodiny aj na ďalej v náboženstve sa vzdelávaly a svoje povinnosti oproti Bohu, cirkvi a vlasti poznávaly.

Na koniec nezabudnite ani nato, čo apoštol pripomína veriacim, „a kto býva slovom vyučovaný nech sa delí o všetko dobré s tým, kto ho učí.“ (Gal. 6, 6.) Slusné a spravodlivé jest, aby ti, ktorí sa o vaše duše starajú, boli neodvislí a prostí všetkých hmotných starostí, aby tým väčšou odanosťou a obetavosťou mohli pracovať za spásu duší vašich.

„Pokoj Boží, ktorý prevyšuje každý smysl, nech naplňuje vaše srdcia i vaše myšlienky v Kristu Ježišovi.“ (Fil. 4, 7.) Amen.

Dané v Užhorode v deň sv. Michala archanjela r.1930

Tuná uverejňujem vymenovací dekrét od Kongregácie Consistoriálnej, aby veriacim s kazateľnice prečítaný bol. „466/30 S. Congregatio Consistoris Decretum“

Kedže diecéza satmárska mocou konkordátu medzi Svätou Stolicou a kráľovstvom rumunským omedzená bola na územie nachádzajúce sa v kráľovstve rumunskom, čiastka onej diecézy, ktorá leží v Republike československej a ktorá spravovaná bola vdp. Štefanom Szabó-m, odlúčená bola od tejže diecézy a ostala bez vlastného ordinára. V dôsledku toho Jeho Sviatosť Pius XI. pápež z Božskej Prozreteľnosti, aby postarané bolo o spravovanie onej čiastky územia, na návrh Svätej Stolice týmto consistoriálnym dekrétom volí a ustanovuje za apoštolského administrátora územia, patriaceho zo satmarskej diecézy do Československa, vd. pána Abraháma Tahyho a to so všetkými právami, zmocnením a výsadami príslúchajúcimi diecéznym biskupom, s výňatím oných ktoré vyžadujú biskupského charakteru; rušiac súčasne všetky ustanovenia tomuto sa protiviace.

Dané v Ríme, zo sídiel Svätej Consistoriálnej Kongregácie dňa 3. septembra 1930.

*Kard. Rossi.
tajomník.*

és a mesékre térnek“ (II. Tim. 4. 3.) Valóban szomorú szívvel kell látnunk napjainkban, hogy az emberek nem tűrik a Krisztus evangéliumának józan tanítását, amely 2 ezredéven át mint világitó fátyla vezette az emberiséget igaz boldogságra. Ma olyan mestereket szeretnek hallgatni, akik hizelegnek az emberi szívek romlott kívánságainak s mint a sötétség fejedelmének munkatársai a teljes hitetlenség és a nyomába járó erkölcsi romlás kárhozatos útjára vezetik a lelkeket. Ám épen ezért ugyancsak az apostol szavaival: „Isten és a Jézus Krisztus előtt, ki megítéli az eleveneket és holtakat, a Ő eljövételére és országára „kérve-kérlek titeket, Tisztelendő Oltártestvéreim, hirdessétek az ígét alkalmasan és alkalmatlanul, intve, kérve, dorgálva teljes türelemmel és tudománnyal, végezzétek az evangélista munkáját.“ (Tim. II. 4. 2.) szószéken, iskolában, egyesületekben, sajtóban, gyűléseken, felhasználva minden alkalmat Krisztus világosságának és országának terjesztésére, tanulva a sötétség fiaitól, akik ma minden eszközt felhasználnak Krisztus országának lerontására.

Ti pedig, Krisztusban szeretett Hívek! „engedelmeskedjétek előljáróitoknak, mert ők őröködnék, mint akik számot fognak adni lelkeitekért“ (Zsid. 13, 17.). Jól tudja az ellenség, hogy legkönnyebben elbánhatik a nyájjal, ha elidegeníti, eltávolítja őt pásztorától; azért igyekszik minden uton-módon éket verni a pap és hívei közé. Vigyázatok tehát, óvakodjatok a hamis profétáktól. Vannak nektek pásztoraitok, akiket az apostolok törvényes utódai, tehát maga Krisztus küld a ti lelkeitek vezetésére. Mindaz aki nem ezen az ajtón, vagyis a kath. egyház törvényes küldetésével közeledik hozzátok, az tolvaj és rabló, akinek célja, hogy lopjon, öljön és elveszítsen. (Ján. 10, 9—10). „Fogadjátok tehát szelídséggel a beoltott ígét, mely üdvözítheti lelkeiteket.“ (Jak. 1, 21.) Oltártok azt be gyermekeitek szívébe is vallásos nevelés által, hogy mint Isten gyermekei növekedjenek hitben, erényben, isteni félelemben. Hozzatok meg minden áldozatot, hogy a családi körből kikerülő gyermekeitek kath. szellemben működő, vallásos, erkölcsös életre nevelő iskolában tanulják meg Isten, egyház és a haza iránt való kötelességeiket. Végül ne feledjétek azt sem, amire szintén Krisztus apostola figyelmezteti a híveket. „Ki az ígében oktatást nyer, részesítse, tanítóját minden jóban,“ (Gal. 6, 6.) Méltányos, igazságos dolog, hogy akik lelkeikért fáradoznak, függetlenek, mentek legyenek minden anyagi gondtól, hogy an-

nál nagyobb odaadással, önfeláldozással dolgozhasanak lelkeitek üdvösségén.

„Az Isten békesége, mely felülhalad minden értelmet, oltalmazza meg szíveteket és elméteket a mi Urunk Jézus Krisztusban.“

Kelt Ungváron, 1930-ban, szent Mihály arkangyal napján.

S ezzel közlöm a kinevezési „Decretumot“ magyar és szlovák nyelven, kérve a főtiszt. papságot, hogy a szószékéről azt is felolvassa. 466/30. S. Congregatio Consistorialis Decretum.

Mínt hogy a szatmári egyházmegye az Apostoli Szentszék és a román királyság között létrejött Konkordátum értelmében csak ezen királyság határai közé szorítkozik, ezen egyházmegye azon része mely Csechoslovák Republika területén fekszik, s amelyet eddig Főtisztelendő Szabó István

kormányzott, lecsatolva ezen egyházmegyétől, saját főpásztorától megfosztott. Ennélfogva Összentsége XI. Pius pápa ezen terület kormányzásáról gondoskodni akarván, az Apostoli Szentszék óhajára ezen consistorialis Decretummal a szatmári egyházmegye Csehszlovák részre eső terület Apostoli Kormányzójává választja és kinevezi Főtisztelendő Tahy Ábrahámot, mindazon jogok, felhatalmazás és kiváltságokkal, melyek a megyés püspököt megilletik, kivéve azon ténykedéseket, melyek a püspöki felszentelést megkívánják; hatályon kívül helyezvén minden ezzel ellenkezőt

Kelt Rómában, a Consistorialis Congregatio épületében 1930 Szeptember, 3

S. R. Cardinalis Rossi
titkár.

Grato animo accepi gratulationes Vestras dilectissimi Fratres occasione, qua Sua Sanctitas Pius P. XI. me in Administratorem Apostolicum clementissime denominare dignata est. Gratias plurimas ago Vobis et caritatem vestram mutuo rependens amore, optima omnia salutariaque a Deo omnipotenti vobis et gregibus vestris exopto.

Gratia Ordinarii.

Ad normam s. s. canonum 363. 372. 385. 423. 1393. 1589. 1573. 1574. sequentes nominationes factae sunt: *Vicarium meum Generalem denominavi*: Drem. *Alexandrum Fibiger* sacerdotem jubilarem. *Consultores dioc.*: *Ludovicum Ekkel* archidiaconum, *Nicolaum Antal* assessorem s. Sed. prof. rem gymn. *Ludovicum Szentmihályi* vicearchidiaconum. *Franciscum Szvoboda* S. P. Camer. vicearchidiaconum.

Nominaciones personalis

Auditus Consultorum dioec. consiliis nuncupati sunt:

In Tribunali Sacro: *Officialis*: *Alexander Fibiger* vicarius. *Judices*: Dr. *Samuel Ratkovszky* canonic. hon., Dr. *Josephus Jóna* S. P. Camerar., *Ludovicus Ekkel* archidiacon., *Josephus Pásztor* assessor s. Sed. *Defensor vinculi et Promotor iustitiae*: *Franciscus Szvoboda*, *Advocati*: *Nicolaus Antal* et *Ludovicus Szentmihályi*, *Advocatus pauperum*: *Franciscus Pásztor* assessor s. Sed. *Notarii*: *Stephanus Lörincz* et *Josephus Podaril* parochi ac *Bernardus Bujalo* coop.

Examinatores Prosynodales: *Praeses*: Dr. *Alexander Fibiger a)* e Theol. Fund. Dogmatica et Speciali: Dr. *Josephus Jóna* et *Franciscus Szvoboda. b)* e Theol. Morali: Dr. *Samuel Ratkovszky* et *Alexander Knauer* assessor s. Sed. *c)* e Jure Canonico: *Franciscus Pásztor* et *Colomanus Bártfay* parochus. *d)* e Theol. Pastoralis et s. Ritum explanatione, e. Interpretatione s. Scripturae et Syn. Trident.: *Carolus Sirola* vicearchidiaconum. *Andreas Boschetti*, vicearchidiaconum. *Josephus Pásztor* et *Ludovicus Szentmihályi*.

Parochi Consultores: *Ludovicus Ekkel*, *Josephus Pásztor*, *Franciscus Pásztor*, *Alexander Knauer*.

Examinatores Proff. Doctr. Relig. in scholis mediis ap. cand., *Praeses*: Dr. *Alexander Fibiger*.

Examinatores: Dr. *Samuel Ratkovszky*, Dr. *Alexander Bártfay*, assessor s. Sed. *Nicolaus Antal* et *Ansgarus Horny* proff. Relig. gymn.

Supremus scholarum cath. Inspector: *Franciscus Szvoboda*, *auxiliaris supr. schol. cath. Insp.* *Ansgarus Horny*.

Revisor Rationum Eccl.: *Franciscus Pásztor*.

Censores et Membra Consilii a Vigilantia: *Examinatores prosynodales*: et *Bartholomeus Glazarovics*, *Paulus Kertész*, *Augustinus Richter*, *Joannes Rónca*, *Stephanus Lörincz*, et *Joannes Sörös*.

In cancellaria Administr. Apostolica: *Cancellarius* et *Secretarius*: *Josephus Podaril*. *Notarius*: *Bernardus Bujalo*, *Actuarius*: *Joannes Bocskoros*.

Vicearchidiaconus Bereghiensis: *Paulus Kertész* S. Sed. assessor.

Comissio disciplinaris pro doctentibus Cat.

Praeses: Franciscus Pástor,
Referens: Franciscus Szvoboda,
Fiscus: Ludovicus Szentmihályi,
Membra: Vicearchidiaconus District; Parochus
Loc; Ernest Lukács et Josephus Hager. Docentes.

Concursus
pro parochis.

Consursus publicatur usque 31. Octobris pro vacantibus beneficiis Ocno-Slatina, Jašina, Barbovo et Ubrež. Recurrentes examen prosynodale habentes recursus suos ad Patronum respectivum directos cancellariae mae submittant.

Exercitia
spiritualia.

Sensu can. 126. sequetes presbiteri exercitia Sacra peregerunt diebus 14—18 Septembris in balneo Szobráncz: Administrator Apostolicus, Dr. Alexander Fibiger, Alexander Makár, Josephus Pásztor, Ludovicus Szentmihályi, Franciscus Szvoboda, Stephánus Rokk, Antonius Kompass, Guillelmus Zupka, Stephanus Lőrincz, Franciscus Pirsalsky, Steplanus Reszler, Bernardus Bujaló, Antonius Schönplug, Rudolphus Halmay, Georgius Csalfa, Aemilius Szmutko. et Joannes Barna.

Budapestini: Franciscus Pásztor et Paulus Takács.

Cassoviae: Alexander Knauer.

Egyházi nép-
nek tanításán és
a népiskolák
építkezési ál-
lamsegélyének
összeírása.

A főtiszt. papság figyelmét felhívom a Tantügyek, (Zpravy Kat. Školsky Rady) f. é. szept. 20-i 26 és 27. sz. a. közötti Rendeletekre. Az előbbiben a püspöki kar a népének kultiválását teszi kötelességünké, az utóbbiban az Országoskat. Tanács kéri a felekezeti népiskolák építkezési államsegélyeinek adatait Kelt Užhorodon, az Urnak 1930. évében szeptember 30. án.

Tahy Ábrahám
apostoli kormányzó

Venerabiles et Dilectissimi in Christo Fratres!

Lugubre mihi est officium, Vos certiores reddendi de morte Illustris-
simi ac Reverendissimi Domini

Domini ABRAHAM TAHY

Administratoris Apostolici Užhorodiensis, aequae Protonotarii Apostolici,
qui hora tertia noctis 19. Aug. piissime in Domino obiit.

Praestantissima denati Ordinarii merita cunctis nota sunt magis, quam
opus esset, ut de illis per me edoceamini. Vos scitis, quid ille nobis fuerit.
Vere pertransiit inter nos benefaciendo. Merito lugemus Antistitem, qui lux su-
per candelabrum posita lucebat omnibus, qui in domo sunt. Lugemus Pasto-
rem vere bonum, qui in pascuis sa utiferis gregem sibi commissum pascebat
et alebat.

Gementes et flentes ad Te, Domine levamus oculos nostros: Qui con-
trivisti, erige nos. In Te spes et fiducia nostra, ne confundemur in aeternum.

Praesulis obitu iurisdictione eius ad Coetum consultorum Apostolicae
Administraturae Užhorodiensis devoluta, dictus coetus ad mentem sacrorum
Canonum (427 et 432 C. J. C.) die 21. Augusti ad electionem Vicarii Consul-
torum procedens, me infrascriptum in Vicarium Consultoralem elegit.

Dum electionem hanc officiose significo, pro muneris mei ratione memo-
ratos esse volo Vos, Venerabiles et Dilectissimos in Christo Fratres, ut singuli
3 missas Deo Omnipotenti pro refrigerio animae denati Praesulis offerre ne
omittatis.

Simul praesentibus dispono, ut die 4. mensis Septembris in refrigerium
animae eius Sacrum cantatum de Requiem cum Libera (Missa I. cum unica
oratione pro def. Ordinario) celebretur, facto vesperi diei praecedentis per
horae quadrantem pulsu campanarum in cunctis Ecclesiis. De Sacro hoc cele-
brando fideles Dominica praecedenti ex ambone edoceantur, magistratus et
officia vero ad illud invitentur.

Porro ordino, ut usque ad ulteriorem dispositionem in omnibus Mis-
sis sumatur oratio pro re gravi imperata „pro eligendo Pontifice“ (mutatis mu-
tandis), ut Misericors Deus dignum Patri Nostro successorem donare dignetur.

Oremus, Fratres Venerabiles, et etiam populum fidelem ad ferventer
orandum adhortemur, ut sua benignitate vertat luctum nostrum amarissimum
in consolationem spiritus.

Qui ceterum piis ad aram precibus Vestris, Venerabiles et Dilectissimi
in Christo Fratres commendatus persisto.

Užhorodini, die 24. Augusti 1934.

Frater in Domino
Franciscus Svoboda m. p.
Vicarius Consultoralis.

Római Katolikus Püspökség — Szatmárnémeti

1479/1944 . szám.

Az ungi, beregi, ugocsi és máramarósi főesperes uraknak.

Tekintettel arra, hogy egyházmegyénknek határszéli részei hadi szervezeté válhatnak, sőt esetleg - aistől a jó Isten mentse meg hazánkat - ellenezően bátor és hősi cselekedeteiké lehetnek és így megszokhatják összeköttetésük az egyházmegye főpásztorával, vagyis beállhat az Egyházi Törvénykönyv 429. kánonjában körülírt "sedes impedita" esete, az idei III. sz. körlevél 1479. sz. rendelkezése értelmében ezennel felruházom a fentnevezett főesperes urakat a szükséges joghatósággal, hogy területüknek ilyen elszakítása esetén mint a nevezett kánonban említett "viri ecclesiastici ab Episcopo delegati" főesperesséjük területén az okvetlenül szükséges intézkedéseket megtehessek és a területükön levő papok munkájukat ideiglenesen megsejtsék.

Ezzel a hatalommal csak akkor élhetnek, ha arra lelkiismeretük szerint szükség van és a "sedes impedita" állapot megszűnése után főpásztoruknak mindenről pontosan beszámolnak - és közben is a lehetőség szerint valamilyen módon tájékoztatják.

Arra az esetre, ha a felsőberegi esperesi kerület Beregszászsal nem tudna érintkezni, a fenti joghatóságot a munkácsi plébános esperes urak is megadom.

Szeretett egyházmegyénket buzgó imáikba ajánlot-
tan főpásztori szeretettel vagyok

Szatmárnémeti, 1944 április 14.-én

Méltóságos és Főtisztelendő
P á s z t o r F e r e n c
pápai prelátus, főesperes urak
Beregszász

Ferenc
püspök

M.

3. sz. függelék
II.

Római Katolikus Püspökség – Szatmárnémeti
2152/ 1944 szám

Méltóságos és Főtisztelendő Prelátus, Főesperes, Plébános Úr!

A budapesti apostoli nunciatura folyó évi április 18-án 851/1944 sz.a. bizalmas átiratára idemellékelten megküldöm Méltóságodnak azoknak a fölhatalmazásoknak másolatát, amelyeket Őszentsége XII. Pius pápa az orosz bolsevistáktól megszállott lengyel területek Főpásztorainak adott és a mi területünkre is engedélyezett.

Bízunk benne, hogy az isteni Gondviselés megvédelmezi egyházmegyénket a bolsevista betörésektől, mégis hálás gyermeki szívvel akarjuk tudomásul venni Szentséges Atyánk szerető, előrelátó gondoskodását.

Kérem azért Méltóságodat, hogy a fölhatalmazásokat tanulmányozza át és alkalmas módon bizalmasan közölje főesperessége lelkészeivel.

A fenti rendelkezést a munkácsi esperes úr is megkapta.

Méltóságodnak oltárimáiba ajánlottan vagyok.

Szatmárnémeti, 1944. június 14-én

Krisztusban szerető főpásztora

János
püspök

Méltóságos és Főtisztelendő

PÁSZTOR FERENC
Pápai prelátus, főesperes-plébános úrnak
Beregszász

Summus Pontifex, qui sollicitudinem gerit omnium Ecclesiarum quam maxime nunc anxius est de condicione fidelium territorii Reipublicae Polonicae a russo exercitu occupati. Quae enixa prosequens cura pro illorum locorum Ordinariis opportuna dedit mandata, ut, quidquid accidat, dioecesis regimini et continuitati iurisdictionalis potestatis consulatur et Ordinariis iisdem peculiare concessit facultates in casu tantum verae necessitatis valituras, nempe si professio catholicae fidei ac cultus exercitium aspere prepediantur, graviter onerata super existentia causae eorundem Ordinariorum conscientia.

I. Episcopi residentiales territorii Reipublicae Polonicae a russo exercitu occupati, duos sacerdotes quamprimum nominent, qui si sedes ob Episcopi captivitatem, relegationem, exilium aut inhabilitatem ita impedita sit, ut ne per litteras quidem cum dioecesanis libere communicare ipse possit, dioecesis regimen suscipiant, sibi invicem succedendo secundum ordinem ab ipsis Episcopis statutum. Iidem Sacerdotes Episcopo mortuo, unus post alium, succedent, quoties ob extraordinarias circumstantias, russicae occupationis causa, electio Vicarii Capitularis ad normam iuris impossibilis evadat.

Qui Dioecesim regendam, ut supra, suscepit, quamprimum, si id fieri possit, Apostolicam Sedem de assumpto munere certiore reddendam, curet, et sacerdotem statim nominet, qui, sua vice, alteri iam delecto succedat.

Qui ita regimen obtinet, iisdem obligationibus tenentur, iisdem iuribus fruuntur ac Episcopi residentiales, et iis facultatibus extraordinariis gaudent quae infra recensentur, exceptis iis, quae episcopalem characterem exigunt, et hoc ipsi careant.

II. S.S. mus D. nus Noster PIUS PP. XII. Ordinariis locorum territorii Reipublicae Polonicae a russo exercitu occupati, circumstantiis, de quibus supra, revera existentibus, et donec aliter a Sancta Sede disponatur, sequentes facultates benigne concedit, quae, quatenus de permissionibus vel dispensationibus aut concessionibus sacerdotibus largiendis agatur, ab iisdem locorum Ordinariis sacerdotibus utriusque cleri indulgeri possunt, iis non exceptis, quando necessitas urgeat et impossibilis sit recursus ad proprium Ordinarium, qui ad alienam dioecesim pertineat vel alius sint ritus.

I. a/ Celebrandi Missam pontificalem sine caligis, tunicella, dalmatica, chirotecis, quatenus huiusmodi paramenta pontificalia non habentur;

./.

b/permittendi Missae celebrationem, etiam publicam, quatenus desint ecclesia vel oratorium, altare, sacra suppellex:

1. in quolibet decenti loco vel sub dio, quamvis desit petra sacra,
2. cum calice vitreo dummodo solido et, quatenus fieri potest, a quocumque usu profano secreto,
3. cum duobus luminibus, si haberi possunt, ex quacumque substantia confectis,
4. absque praescriptis paramentis liturgicis, adhibitis tantum, si habeantur, super vestem talarem superpelliceo et stola,
5. absque ministro vel ullo teste;

c/permittendi, si deficiat Liber Missalis et sacerdos preces memoria teneat, celebrationem Missae Votivae de M.M.V. etiam in festis duplicibus primae et secundae classis, vel de Requiem, festis duplicibus primae et secundae classis tantum exceptis.

2. Permittendi sacerdotibus, ex gravissimis et urgentissimis causis, in quo graviter Ordinarium operatur conscientia, ut servatis servandis, eodem die, ter Sacrum litare valeant, diebus dominicis et festis de praeepto, tum in ecclesiis et oratoriis publicis et semipublicis. quum si expediens fuerit, in ipsis privatis domibus, dum id exigat publicum fidelium bonum, remoto in his sacris peragendis quocumque scandali vel profanationis periculo.

4. Dispensandi ab applicatione Missarum pro populo sacerdotes illos, qui longe a proprio grege vitam ducere debent nec ullos fructus a beneficio parocchiali percipiunt.

5. Concedendi sacerdotibus Sacrosanctum Missae Sacrificium diebus dominicis ac festis de praeepto iterantibus, ut ipsi, inopiae causae, elemosynam etiam pro altera Missa percipere possint.

6. Conficiendi Olea Sacra cum sacerdotibus quos habere potuerint, etiam extra diem Coenae Domini.

7. Concedendi ut adhibeantur Olea Sacra etiam antiqua, non tamen ultra quattuor annos, dummodo corrupta non sint, et, peracta omni diligentia, nova vel recentiora Olea Sacra haberi nequeunt.

8. Consecrandi, per se vel per alios sacerdotes sibi benedictos, altaria mobilia cum formula brevi a S. Sede approbata et concedi solita.

9. Concedendi sacerdotibus ut calices et patenas cum oleis ab Episcopo benedictis consecrare valeant.

./.

III.

10. Benedicendi valide et licite, etiamsi caractere episcopali expertes, Oleum infirmorum.

11. Concedendi parochis, vel aliis sacerdotibus eorum vices gerentibus, facultatem benedicendi aquam baptismalem ea breviori formula qua Missionariis Peruanis Paulus PP. III uti concessit, quaeque in appendice ad Rituale Romanum legitur.

12. Permittendi sacerdotibus ut functiones Maioris Hebdomadae in privatis domibus seu Oratoriis peragere possint, iuxta ritum Benedicti PP. XIII.

13. Concedendi ut, cum necessitas postulaverit, Sacramentum Baptismatis sequenti formula, servatis quoad reliqua de iure servandis, administraretur:

Sacerdos: "N. quid petis ab Ecclesia Dei?"

Patrinus: "Fidem."

Sacerdos ungit infantem in pectore et inter scapulas dicens:

"Ego te lineo + oleo salutis in Christo Jesu Domino Nostro ut habeas vitam aeternam."

℟ "Amen."

Sacerdos: "Credis in Deum Patrem Omnipotentem, creatorem coeli et terrae?"

℟ "Credo."

Sacerdos: "Credis in Jesum Christum, Filium eius unicum, Dominum nostrum, natum et passum?"

℟ "Credo."

Sacerdos: "Credis in Spiritum Sanctum, Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, et vitam aeternam?"

℟ "Credo."

Sacerdos: "Ego te baptizo in nomine + Patris et + Filii, et Spiritus + Sancti."

Deinde ungens Chrismate dicit: "Deus omnipotens Pater Domini Nostri Jesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et Spiritu Sancto, qui te remisit omnium peccatorum, ipse te lineat chrismate salutis in eodem Christo Jesu Domino Nostro in vitam aeternam. Amen."

14. Administrandi, licet caractere episcopali expertes, Confirmationis Sacramentum, ad normam Instructionis in appendice ad Rituale Romanum relatae, itemque deputandi, ad idem Sacramentum administrandum, sacerdotes, quantum fieri potest, in aliqua dignitate ecclesiastica constitutos, vel munere Vicarii Foranei fungentes.

15. Concedendi:

- a/ut fideles quacumque hora diei aut noctis etiam non ieiuni SS. Eucharistiam sumere possint, ita tamen ut si ipsi fideles praevidere valeant horam vel momentum quo ipsi dabitur tantum sumere Sacramentum, satagant ut ad idem accedant, quantum fieri potest, postquam saltem ab una hora, ab epulis abstinerint, et etiam possint illud occulte suis manibus accipere et sese occulte communicare, ne sacerdotes cognoscantur et deprehendantur, dummodo nullo irreverentiae aut alio periculo Sacramentum exponatur;
- b/ut quoties pro sacro Viatico ministrando desit sacerdos, aut diaconus, aut subdiaconus, aut clericus, qui sint ad rem idonei et parati, adhiberi possit vir pius et moribus communiter probatus, qui deferat secreto SS. Species in vase benedicto aut benedicens, quas ipse aegrotus suis manibus sumet; quod si hic SS. Species sumere nolit aut non valeat, Eadem ministrentur a viro eas deferente, factis deinde manuum abstersionibus seu purificationibus;
- c/ut sacerdotes SS. Species sine lumine, in loco tamen decenti, retineant, si ab haereticis aut infidelibus sit sacrilegii periculum.

16. Permittendi christifidelibus ut a dominica Septuagesima usque ad festum Apostolorum Petri et Pauli praecepto annuae Confessionis et Communionis satisfacere possint.

17. Concedendi confessariis ut

a/sua iurisdictione uti valeant in toto territorio infenso religioni regimini obnoxio, nulla habita ratione ~~finium~~ finium singularium Dioecesium,

b/absolvere valeant a casibus et censuris reservatis sive Ordinariis locorum, sive S. Sedis, et ad hoc uti possint extraordinaria facultate concessa Canone 2254,

c/dispensare valeant ad irregularitates quoad iam in Sacris ordinatis, remoto scandalo, et si agatur de delicto reparato scandalo et imposita salutari poenitentia, si possibile sit et prout casus ferat: et etiam pro foro externo, facta tamen in scriptis attestazione suo tempore in Curia producenda et interim caute adservanda,

d/absolvere et dispensare possint in quacumque simonia, etiam reali, dimissis beneficiis, et super fructibus male

./.

perceptis, iniuncta aliqua elemosyna vel poenitentia salutari, vel etiam retentis beneficiis, si fuerint paroecialia, et non sint quae parochiis praefici possint,

e/impertire possint indulgentiam plenariam primo conversis ab haeresi,

f/dispensare et commutare queant votum privatum et iusurandum, sine praeiudicio tamen iuris tertii quaesiti.

18. Per se vel per personas specialiter delegatas

a/sanandi seu revalidandi matrimonia nulliter contracta praevisa impedimentorum dispensatione /uti infra determinabitur/, per renovationem consensus praestiti coram duobus testibus et parochio aut alio sacerdote, si haberi possunt, secus coram solis testibus, et in scriptis documento exarato a testibus subscribendo, et si scribere nesciant hi, aut nolint, aliter conficiendo ita ut congrua habeatur probatio de matrimonio celebrato, et illud documentum caute adservari debet quousque possibile sit idem ad Curiam Episcopalem transmittere;

b/dispensandi ab omnibus impedimentis vel dirimentibus, etiam multiplicibus - exceptis tamen iis provenientes ex sacro presbyteratus ordine, et ex votis sollemnibus professionis religiosae, aut simplicibus tamen matrimonium irritantibus, ex affinitate in linea recta consumato matrimonio, - praestitis - quoties agatur de matrimoniis mixtis, sive ex disparitate cultus, sive ex mixta religione, canonicis cautionibus, de quibus, aequae ac de concessa dispensatione et de pontificia ac facultate in praefato documento facienda est mentio;

c/sanandi in radice matrimonia iam contracta, quando ab una vel ab utraque parte renovatio consensus obtineri non valeat, dummodo constet de perseverantia praestiti consensus maritalis, praevisa dispensatione impedimentorum, ut in b/, et confecto documento probatorio atque praestitis cautionibus si agatur de matrimoniis mixtis;

d/dispensandi, quoad matrimonia contrahenda, ab omnibus impedimentis ut in b/, et iuxta modum ibi praestitum.

19. Concedendi sacerdotibus ut fidelibus ritus orientalis omnia sacramenta, uno ordine sacro excepto, etiam absque licentia Episcopi vel Parochi, ritu latino administrent, quin tamen fideles ea suscipientes ad ritum latinum transire censeantur.

20. Commotandi onus divini officii recitationis cum onere recitandi integrum B.M.V. rosarium, quoties periculum sacerdotibus imminet ex cognita, etiam ex mera Breviarii delatione, eorum qua-

21. Concedendi ut quilibet sacerdos dispensare valeat, quoties ei in Domino expedire videbitur, super lege abstinentiae et ieiunii diebus praescriptis.

22. Per se vel per personas delegatas concedendi familiis in quibus altera pars est ritus orientalis. altera pars ritus latini, facultatem observandi ieiunia et festa iuxta ritum alterutrum ob conformitatem in eadem familia.

23. Concedendi ut clerici vestes saeculares induant, si aliter vel transire vel permanere non poterunt in territorio sub Russorum potestate constituto.

III. Quod si nova adhuc territoria vel Poloniae vel aliarum nationum sub Russorum potestatem redigantur, et inibi quoque religiosarum rerum condicio iniqua atque aspera evadat, SS. mus D. nus Noster Pius PP. XII constituit, ut praefatae facultates etiam Ordinariis horum locorum concessae censeantur.

Si vero dioecesis quaedam ita divisa maneat, ut pars eius sub Russorum dominatione sit, non autem sedes episcopalis, loci Ordinarius tempestive suum Vicarium pro regione occupata constituat, eique omnes necessarias facultates, extraordinarias quoque supra numeratas, concedat.

EX Aedibus Vaticanis, die 30 Novembris 1939.

3. sz. függelék – IV.

Ordinariatus L.R.Szatmariensis
Nr. 3334. 1944. Szatmárnémeti, die 31. Augusti 1944-
Illustrissime ac Reverendissime Domine,
Domine Archidiacone !

REVERENDISSIMAE DOMINATIONIS TUAE transmissae sunt die 14 Junii No 2152. quaedam facultates extraordinariae, quibus in casu sedis impeditae ad normam can. 429. REVERENDISSIMA DOMINATIO TUA uti et frui poterit.

Interim Ssmus Pater novas quoque facultates concessit tum pro Ordinariis, tum pro Sacerdotibus.

Facultates die Junii transmissae valent et nominantur Facultates I.A./ his accedent pro Ordinariis: Facultates I.B et II. – Pro omnibus sacerdotibus concessae sunt Facultates sub no III.

Velis elenchum pro Ordinariis caute conservare, studere et in casu necessitatis illis prudenter et iuxta tenorem textus úti – elenchum vero pro sacerdotibus sub no III. caute et secreto, sed cito velis singulis sacerdotibus in vinea Domini quocumque modo laborantibus tradere.

Oremus multum pro S.Matre Ecclesia, pro Regno S.Stepsani et pro Alma Nostra Dioecesi.

Paterna cum benedictione
Joannes episcopus.

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino
Francisco Pásztor
Praelato Suae Sanctitatis, archidiacono
Beregszász

Római Katolikus Püspökség – Szatmárnémeti

2050/1944... szám.

Délutáni és esti szentmisék.

Az Apostoli Szentszék folyó évi május hó 19-én 1084/1944.sz. alatt engedélyt adott arra, hogy fontos okokból, pl. légiveszély miatt délelőtt elmaradt a szentmise, a hívek nagy részének aladályoztatása, éjjeli szolgálat, vagy más délelőtti munkabeosztás, stb. miatt – a háboru tartama alatt vasárnapokon és kötelező ünnepeken a délutáni órákban is lehessen szentmisét bemutatni. A hívek ezen a szentmisén szentáldozáshoz is járulhatnak.

Ezzel kapcsolatban a következőképen rendelkezem:

1. Ahol a légiveszély vagy légitámadás miatt a délelőtti szentmise vagy annak a lényeges része elmaradt, ott a délutáni órákban legyen szentmise, melynek idejét esténként a hívekkel alkalmas módon közölni kell.

2. Ahol a munkaviszonyok miatt a hívek jelentékeny része délelőtt folyamán nem juthat szentmiséhez, az illetékes plébános az okok felsorolásával tegyen nekem jelentést. Kellő indoklás mellett az engedélyt meg fogom adni.

A misézőpapa és a délután áldozó hívőknek négy-óra szentségi büjttel kell előkészülniök. Erről a lelkipásztorok a híveket oktassák ki. Az esti szentmise legkésőbb 7 órakor kezdődjék be. Természetesen rövid szentbeszédet is mondjan a miséző.

Szatmárnémeti, 1944. augusztus 31.-én

+ J á n o s sk.
püspök

3 sz. függelék V/b

Római Katolikus Püspökség — Szatmárnémeti

2050/1944. szám

3/IV.6

Nagyontisztelendő

Római Katolikus Püspöki Hivatalnak

Beregszász

./.

Idemlélkülten tisztelettel küldöm meg F. Nt. TISZTELENDŐ UGONDNÉK a délutáni és esti szentmisék gondolat-
ra vonatkozó rendelkezését, amelyet a legközelebbi kör-
levélben az összes plébániákkal közölni fogok. Kérem F.
Nt. TISZTELENDŐ UGONDNÉK, hogy a kapott engedéllyel lelki-
ismeretes körütekintéssel és a hívek értesítése után
céljen.

Szatmárnémeti, 1944. augusztus 21.-én

püspök

Római Katolikus Püspökség — Szatmárnémeti

3334/1944. szám.

I. B./

Attentis peculiaribus et gravissimis conditionibus in quibus Ecclesia versatur in iis Hungariae regionibus quae Russiae ditioni in praesens subduntur, SS. mus D. N. PIUS Divina Providentia PAPA XII. benigne indulget Ordinariis earundem regionum ut, pro suo prudenti arbitrio et conscientia, Sacerdotes sibi subditos quoad horam et jejunium servandum pro Missae celebratione dispensare valeant prout sequitur:

1. Ut sacerdotes, qui in aliam regionem relegati sunt /vulgo "deportati"/ vel in captivitate versantur, vel fuga sunt latitantes, celebrare valeant non servato jejunio, et quacumque hora.

2. Ut etiam sacerdotes qui in conditionibus Sacerdotum de quibus sub N.º 1. non versantur, quacumque hora et non servato jejunio celebrare valeant diebus dominicis et festis, ut fideles praecepto audiendi Saerum satisfacere possint: ita tamen ut huiusmodi Sacerdotes ante Missae celebrationem jejunium saltem quattuor horarum servent, nisi ipsi ex inopinato celebrare debeant.

3. Ut Sacerdotes in locis ubi SS. mum Sacramentum non est asservatum, quacumque hora et non servato jejunio celebrare valeant ad S. Communionem fidelibus distribuendam.

4. Ut Sacerdotes, qui aut in loco dissito aut hora tardiore celebrare debeant et ratione infirmæ valetudinis jejunium servare non valeant, aliquid per modum potus vel medicinae ante S. Missam sumere possint.

Idque perdurantibus tantum praesentibus locorum et personarum adiunctis.

Quae facultates et concessae dispensationes secretae erunt servandae, nisi earum manifestatio necessaria sit ad vitandum scandalum.

Ordinarii autem, Sacerdotibus, quibus dispensationem concesserint, etiam instructiones dabunt ad huiusmodi dispensationum abusus praecavendos.

Quodsi nova adhuc territoria vel Hungariae vel aliarum nationum sub Russorum potestatem redigantur, et inibi quoque religiosarum rerum conditio iniqua atque aspera evadat, SS. mus D. N. PIUS Divina Providentia PAPA XII constituit, ut praefatae facultates etiam Ordinariis horum locorum concessae habeantur.

3/VI
Római Katolikus Püspökség — Szatmárnémeti

3334/1944. szám.

II.

Omnibus latini ritus Hungariae Ordinariis.

Attentis peculiaribus et gravissimis conditionibus in quibus Ecclesia versatur in iis Hungariae regionibus quae Russiae ditioni in praesens subduntur, S. S. P. P. IUS Divina Providentia PAPA XII. benigne Ordinariis locorum ritus latini earundem regionum sequentes facultates, ad biennium a die praesentium computandum, dummodo hodierna peculiaria adiuncta tandem perseverant, benigne indulget:

1. Concedendi sacerdotibus facultatem valide et licite matrimonii uno tantum teste vel absque testibus assistendi si de nupturientibus agatur qui, utpote factioni communisticae aut exercitui adhaerentes, matrimonium religiosum coram testibus contrahere formidant, dummodo de statu libero contrahentium et de absentia impedimentorum sacerdoti constet.

2. Facultatem matrimonium in radice sanandi et revalidandi, muliere sanationem connubii a se civiliter iniri postulante, quum virum nullimode inducere possit ad explendam matrimonii formam, dummodo prior maritalis consensus perseveret, separationis sive divortii periculum absit et nullum obstet canonicum impedimentum, a quo Sancta Sedes non dispensat, cauto insuper pro viribus ne scandalum exinde obveniat, et ut, si quod existat amoveatur. - Ordinarius oratricem hortetur ut, opportuno tempore et si prudenter liceat, alteram partem edoceat de obtenta sanatione; eique oratrici in mentem revocet obligationem, qua gravissime in quolibet casu adstringitur, sibi vindicandi libertatem ad debita catholicae religionis officia obeunda et ad prolem baptizandam et christiana ratione educandam. - Ordinarius denique concessam sanationem, mentione facta huius pontificiae facultatis, in libro in Curia Episcopali adservando adnotet; eiusdemque sanationis gratiae adnotatio fiat quoque in libro matrimoniorum et si casus ferat, in libro subsecreto servando.

3. Facultatem, cum praesentes difficultates communicationem cum aliis praepediant ac documenta iacturae facile subire possint, constituendi Tribunal secundae instantiae in sua dioecesi, servatis tamen quae sequuntur conditionibus: a/ iudices primi et secundi gradus sint diversi ad normam can. 1571 C. J. C.; b/ servantur normae statutae a S. Congr. de Discipl. Sacramentorum tum in litteris diei 1. Julii 1932, tum in Instructione diei 15. Augusti 1936, quae in Actis Apostolicae Sedis editae sunt; c/ explicita mentio fiat praesentis facultatis tam in verbali concordationis dubiorum in altera instantia, quam in secunda sententia.

4. Facultatem professus matrimoniales modo breviora, si necessitas postulet, conficiendum, servatis tamen in substantialibus Codice J. C. et Instructione S. Congr. de Disciplina Sacramentorum diei 15. Augusti 1936. Huiusmodi facultas ideo non dispensat a praescriptis, quae respiciunt: a./ personas Tribunal constituentes necnon vinculi defensorem et, si casus ferat, iustitiae promotorem; b./ habilitatem ad agendum in iudicio; c./ citationem coniugum; d./ duplicem sententiam conformem et numerum iudicum. - Insuper, uti patet, Tribunal omnia peragere debet quae ad necessariam certitudinem de veritate enarratorum consequendam requiruntur.

5. Concedendi, accedente necessitate - graviter onerata Ordinariis conscientia - religiosis, qui ordines sacros nondum susceperunt et religiosis feminis, in casibus singularibus, dispensationem a votis etiam sollemnibus. - Quodsi Ordinarii locorum facultatibus, quae haec non conceduntur jam antea usi fuerint, S. S. P. P. IUS Divina Providentia PAPA XII sanationem actuum benigne indulgere dignatus est.

Quodsi nova adhuc territoria vel Hungariae vel aliarum nationum sub Rusorum potestatem redigantur, et inibi quoque religiosarum rerum conditio iniqua atque aspera evadat, SS-mus D.N. Pius Papa XII constituit, ut praefatae facultates etiam Ordinariis ritus latini horum locorum ad biennium ut supra, concessae penseantur.

Contrariis quibuscumque non obstantibus.

//

3/VII.

III.

Latini ritus Hungariae Sacerdotibus relegatis, captivis,
latitantibus.

Attentis peculiaribus et gravissimis conditionibus in quibus Ecclesia versatur in iis Hungariae regionibus, quae Russiae ditioni in praesens subduntur, SSmus D.N. PIUS Divina Providentia PAPA XII sacerdotibus ritus latini, qui in aliam regionem relegati sunt /vulgo "deportati"/, vel in captivitate versantur vel fuga sunt latitantes benigne concedere dignatus est:

1. Facultatem Sacrosanctum Missae Sacrificium celebrandi:
 - absque liturgicis paramentis,
 - utendo, si opus sit, poculo ex vitro ordinario,
 - adhibendo, si desit panis azymus, panem fermentatum, dummodo sit vere triticeus,
 - absque vino in ablutione,
 - absque luminibus,
 - sine reliquiis, sed super lino, si adit.
2. Facultatem celebrandi, si deficiat Liber Missalis, Missam votivam de B.M.V. etiam in festis duplicibus primae et secundae classis, vel de Requiem, festis duplicibus primae et secundae classis tantum exceptis.
3. Dispensationem ab obligatione applicandae Missae pro populo.
4. Facultatem, dummodo tempore inceptae "deportationis" vel captivitatis aut fugae suspensioni a ministerio audiendi confessiones obnoxii non fuerint;
 - a./ sacramentales confessiones christifidelium et utriusque sexus religiosorum excipiendi in toto territorio infense, religioni regimini obnoxio, nulla habita ratione finium singularum diocesium;
 - b./ absolvendi a peccatis quibusvis et censuris etsi quomodolibet reservatis et notoriis, exceptis casibus:
 1. apostasiae a fide,
 2. violationis directae secreti sacramentalis,
 3. attentati matrimonii pro sacerdotibus, necnon
 4. sollicitationis et absolutionis complicitis, si recursus fieri poterit ad Sanctam Sedem vel ad Ordinarium facultatem habentem; - secus sacerdotes etiam a supradictis peccatis absolvere possunt, firma manente, quando fieri poterit, obligatione recurrendi ad Sanctam Sedem.
 - c./ impertiendi indulgentiam plenariam primo conversis ab haeresi;
 - d./ dispensandi et commutandi votum privatum et iusbrandum sine praeiudicio tamen iuris tertii quaesiti.
 - e./ Idque perdurantibus tantum praesentibus locorum et personarum adiunctis.

Quodsi nova adhuc territoria vel Hungariae vel aliarum nationum sub Russorum potestatem redigantur, et inibi quoque religiosarum condicio iniqua atque aspera evadat, SSmus D.N. Pius Divina Providentia PAPA XII constituit, ut praefatae facultates etiam Sacerdotibus ritus latini horum locorum, in supra memoratis conditionibus constitutis, concessae habeantur.

Contrariis quibuscumque non obstantibus.

4. sz. függelék.

A kisszelmenci róm.kat.lelkészi hivataltól.
4./1947.

D.a J.Kr.

Az 1946. évi lelkipásztori munka rövid összefoglalása.

A szervezés alatt lévő kisszelmenci lelkészség 1945. november 1-vel elvesztette területének több mint felét. Ezzel magyarázható az, hogy az elmúlt év folyamán mindössze egy keresztelés, két temetés és három esketés történt. Filiáiból megmaradt Palágy és Gálocs, valamint Dobóruszkatól itt maradt Palló község, de az utóbbiban egy gör. kat. Lelkész telepedett meg, aki a róm. kat. hívek ügyeit is önállóan intézi.

Mindezek és a jelen külső körülmények ellenére is a hitélet szép eredményt tud felmutatni. Ily kis számú hívő sereg mellett is az évi szentáldozások száma kereken 5420 volt. A hitélet elmélyítése céljából:

Minden első csütörtök délutánján megtartottuk a közös szentségimádást, ezalatt gyóntatást.

Minden első pénteken az egyházközség 60 százaléka szentáldozáshoz járult.

Minden első vasárnapján egésznapos engesztelő szentségimádást tartottunk.

Minden hétfőn, szerdán és pénteken hittanóra volt az iskolaköteles gyermekek számára.

Minden kedden délután hittanóra és gyakorlati oktatás volt a felnőtt ifjúság részére. Anyag: Egyháztörténelem. Bangha: Világnézeti kérdések.

Minden péntek délután Keresztúti ájtatosságot tartottunk.

Minden szombat délután egyházi énekpróba és utána Litánia a Szűz Anya tiszteletére.

A filiák havonként 1-1 szentmisét kaptak. A filiák gyermekei is és ifjúság kivétel nélkül mind, még a gör. kat. szertartásúak is, bejártak hittanórákra a máterba.

Farsang végén háromnapos engesztelő szentségimádást tartottunk, napi két-két elmélkedéssel.

A nagyböjt folyamán minden este szentbeszéd volt az Úr Jézus szenvedéséről.

Május minden estéjén májusi ájtatosságot tartottunk, hetenként háromszor is szentbeszéddel és az énekkar minden este külön, új énekkel szerepelt. Megtartottuk az Anyák napját is az első nyilvános Hittan-versennyel egybekötve. Ez különösen igen nagy hatást váltott ki a hívek körében. Ugyancsak május 12-én volt a gyermekek megáldása és utána egy nagyon szép és lélekemelő műsoros ünnepély.

Május hónap folyamán megtörtént a Rózsafüzér Társulat átrendezése és új tagfelvétele.

Június hónap minden napján Jézus Szt. Szíve ájtatosságot tartottunk és minden este elmélkedéssel /Matteo: Jézus a szeretet Királya./, valamint közös esti imával kötöttük azt össze. – E hónap folyamán különös ünnepi külsőségek között megújítottuk a községünk, valamint családjaink felajánlását Jézus Szt. Szívének.

Október hónap folyamán, tekintettel a gyenge lábbelire és esős, hűvös időre, hetenkint csak háromszor tartottunk esti ájtatosságot. Egyéb napokon reggel végeztük el a Rózsafüzért.

Október 8-án, a község fogadalmi ünnepén. Különösképpen ünnepeltünk lélekben és külsőségekben is. Ez alkalommal a ker. papságból jelen voltak: az Esperes, valamint

a ker. jegyző, és a császlóci prépost úr is, aki egy a háborútól megrongált és most megújított keresztet áldott meg és mondott igen szép szentbeszédet.

Nem mulasztotta el a lekipásztor az év folyamán minden egyes alkalommal felhívni a hívek figyelmét a „teljes búcsú” elnyerési lehetőségére. Különösen Mindenszentek és Halottak napján.

Advent folyamán, jóllehet nagy nehézségbe esett a határszéli parancsnokság engedélyét kieszközölni a hajnali világitásra, rendszeresen megtartottuk a Rorátét.

A hívek kivétel nélkül mind elvégezték karácsonyi szentgyónásukat.

A múlt visszaéléseit tapasztalva a karácsonyi pásztorjátékokkal kapcsolatosan, a lelkész ez évben két csoportot tanított be: egyik a felnőttek, másik a gyermekek csoportja, karácsonyi, tisztán vallásos tárgyú és igen épületes pásztorjátékra, amelynek nem maradt el sem erkölcsi, sem pedig anyagi sikere.

Abban a reményben, hogy az övéit szerető jó Jézus az új esztendőben még több kegyelmet fog adni ahhoz, hogy a kevés munkás ellenére is még többet dolgozhassam az Ő nagy aratásában, zárom jelentésemet:

Kisszelmenc, 1947. január hó 5-én.

Bakó Zoltán
lelkész

(körpecsét)
(RÓM. KAT. LELKÉSZI HIVATAL KISSZELMENC)

Töliszteleendő Biboros Atya, kedves Papság és Hivők!

Ungvár hívő népe, szeretettel üdvösköli a pápa exlupos Főpapiját és háromszoros boldogsággal örvendeztetni meg Magyarország Biborosát:

1. boldogsággal: amint az orosz nemzedék ősi szent városa Novgorod-Pskov, az ukránoknak Kiew - így a magyarságnak ősi szent városa: Ungvár. Ungvár adta a magyarságnak a nevet: Ungaria. Ezent kinyírt (ezt írta) és őta a magyarokat az egész világon: ungar-oknak. Már a római birodalom idején ung-nak nevezték e földet és a várost, amint Entergom is a Duna ősi Iszler nevével kapta az Iszlergom nevet. A franciák a görög heheketet adták hozzá: "Ungrie". Tehát őta most mint magyar kardivális - nem idegenbe jött - hanem abba a városba jött, amely ezt őta névadója volt a Szent István birodalomnak.

2. boldogsággal nyújtja Önnek Ungvár temploma. Ez a templom nem erektéként írni azt a monstranciát, amelyben Rákóczi Ferenc és bujdosó társai Rodostóban imádkáltak az Orláriszontségben jelen lévő Isten férént, mehet innen vilték magukkal és a fejedelem halála után ide küldték vissza.

3. boldogsággal nyújtja Önnek a felvidék népe, amely kei krisztyánizálta azt a Tiszakaloti nyelvet, mehet Pázmány és Kazinczyék a magyar nyelv iradalmi nyelvűvé tettek és amely nyelv korodamentes albronesként összefogja a világ összes magyarjait.

Kérjük Önt fogadja szeretettel tőlünk azt a három boldogságot és Vesse kidárlhetetlenül Főpapi szívébe. Kérjük Önt, áldjon meg minket a felvidék népét, mely tőrekkelül írni az Ungaria haggamánnyait. Áldjon meg minket azokkal a monstranciával, amellyel Rodostóban lévő kat.pap megáldotta az ottani szánított magyarokat. És áldjon meg minket azokkal az édes anyanyelvekkel, amellyel Kazinczyék egy nagy családdá összekovácsolták a világban élő összes magyarokat.

Tessék átadni a magyar Kormányoknak kívánságunkat, hogy Önt magyar követnek hozzánk elküldje. Tessék elvinni a Szentatya-nak üdvözlésünket és kérésünket, ha a Szovjetunióba jön, első állomása legyen Ungvár.

Ísten áldd meg

Te vagy földi elttünk...

pálva Agostán, Ungvár.

Kedves Érsek Atya, Kedves Papság és Hívek !

Szeretett Rokonunkat fogadjuk az Érsek Atya személyében,
mert : Ezeréves rokonság fűzi Ungvárt Egerhez.

Csak 200 éve hasították ki a szatmári és kassai egyházmegyéket (1804.III.23.) az egri püspök joghatósága alól. Addig Eger adta Ungvár papjait és szerzeteseit. Ung megye szerzetesei Egeren keresztül hozták Kárpátaljára a legjobb szőlőfajtákat (olasz rizling, ottelló stb.). Ungvár városának címere: "gerezd, szőlőfürtökkel" a volt megyeháza ormán, maig hirdeti ezen rokonságunkat. 1776-ban Eszterházy Károly egri püspök, az egész egyházmegye részére meghagyta, hogy a szent Olvasót a pap előimádkozása mellett → a legmóltóságosabb Oltárszentség kitételével - imádkozzák a hívek. És mi itt Ungváron és egész Kárpátalján így is imádkozzuk azt egri meghagyás alapján 200 éve! Ez is bizonyosság arra, hogy Eger tovább él emlékeztünkben és szívünkben !

Mit adott Ungvár, visszonzásul Egernek ?

Adta Eger védőjét ; Dobó Istvánt (1520 - 1572), aki az Ungvár melletti szerednyei várban született, az ungvári jezsuiták kollégiumában nevelkedett és lett győzedelmes hadvezére Európának. A török 150 ezer fős sereggel támadta Európát. Bemozgósították az egész Kaukázust, Ukrainát, és Kazachsztánt. Maga Kazachsztán - ahová minket a lágerbe vittek - oly nagy mint Francia, Német orsz. és Anglia együttvéve és Kazachsztánnak most mégis csak 5 millió benszülött lakosa van, mert Egert és Európát támadó harcokban felmorzsolódtak fiai. A magyar nemzet is az évszázados élet-halál harcban elvérzett. Abban az időben francia, német az angol nép 5-milliónyi volt, ezek 50-milliót meghaladó nemzetekké gyarapodtak, a magyar 10-milliós kis nemzet maradt, mert élő erejét Európa és a kereszténység megmentéséért áldozta.

Ó, Te feledékeny Európa ! Mohi pusztá után, Mohácsi vész után, 150 éves török megszállás után mikor köszönöd meg ennek a maroknyi népek, hogy emberiségeddel, kulturáddal, kereszténységeddel életben maradtál ??

Dobó István a győzelem után ismét Ungvárra jött és itt az ungmegyei Dobófalván pihennek földi maradványai. Az egri nők hősi példája lelkesítette a kárpátaljai édesanyákat, akik átéltek a sztálini szarnokság legszörnyűbb borsalmait: a sorozatos letartóztatásokat, lágereket, deportálásokat, trükköt és a kemencei Szikláról való letaszításokat és novemberben együtt meneteltek férjeikkel a rabokkal Lemberg felé. Hátisszákos elemzőslájukkal megmentették nem egy családapa életét. Utána egyedül kellett nevelniük árva maradt családjukat.

A Zsinat után Eger a legjobban átélte a mi árvaságunkat, és a Liturgiánál nélkülözhetetlen Eisekönyvekkel és más szer-tartások könyvekkel látott el bennünket. És Ön kedves Érsek Atya, saját könyvtárából egy láda könyvet küldött a mi Vikáriusunknak az Ungvári pappal.

Ungvár, Dobó pátriája, szeretettel üdvözlí Eger rokon Ersekét, szent István Főpapját. Tessék elmondani Eger népének, hogy nemcsak teste nyugszik itt Dobó Istvánnak, de a kereszténységet forrón szerető szíve továbbra is itt dobog mindnyájunk keblében. Mi kárpátaljaiak mindnyájan tudatában vagyunk annak, hogy Péter sziklájára építette fel Krisztus Urunk az Egyházat és a pokol kapui soha nem vesznek erőt rajta !

Hol szent Péter sirba téve.....

Ungvár, 1989. november 11.

páter Agoston.

6.sz . függelék.

M e g á l l a p o d á s

.... /püspök, ordinarius, előjáró/ Egyházmegye vezetője és egyházmegyerészi kormányzó között az Egyházi Törvénykönyv 271.kán. értelmében papjának másik egyházmegyében történő szolgálattételéről.

Az engedélyező püspök a következőket kívánja:

Nevezett pap a Egyházmegye inkardinált papja marad, valamint magyar állampolgár, mely abban is kifejezést nyer, hogy állandó lakása és az egyházmegyében bejegyzett hivatala /szolgálata/ van. Ezen szolgálati helyén évente négy alkalommal /amely kettőre egybevonható/ egyházi funkciót végez összesen mintegy 10 napot. Évente jelenjen meg az egyházmegye püspökénél, valamint az egyházi előírások szerint lelkigyakorlatot is végezzen. Szolgálatát az Egyházi Törvénykönyv előírásai szerint kell átvennie és folytatnia különösen az 528–535 kánonok előírásait megtartva.

A szolgálata 5 évre szól, amely 2 év után újra megfontolandó, majd 5 év után csak 3 hónap elteltével kérhető újra. Saját egyházmegyéjében kongruát vagy meghatározott fizetést kap, ebből nyugdíjárulékot fizet és így majdan nyugdíjra jogosult. Ott, ahol szolgálatot teljesít, az egyház megbízásából teszi, ezért számára e helyen kell biztosítani szolgálatához alkalmas lakást-fűtést-világítást és ellátást, valamint lelkipásztori útjainak biztosítását gépkocsival. Mindez nem jövedelme, hanem szolgálatának feltétele. A hasonló szolgálatokat ellátó papok fizetésének megfelelő pénzt az egyes helyi egyházközségek kötelesek a kárpátaljai egyházterület rendelkezésére küldeni.

A befogadó ordinarius a fentieket biztosítja az egyházközségeken keresztül, számára a szükséges működési megbízást megadja meghatározott területre, de úgy, hogy másik pap kérésére annak területén is helyettesíthesse, ill. kisegíthesse .

7. számú függelék

Уполномоченному Совету в делах религии
При Совете Министров УССР
По Закарпатской области
Тов. ИВАШКОВИЧ.В..М.

Сообщаю Вам, что на основании письма Венгерского римокатолического кардинала Д-р Пашкаи Ласло от 24.06.1989.г за № 266, с 1 августа 1989 года разрешено прислать пять венгерских священников на временную работу в Закарпатскую область.

Сообщая их данные:

Боган Бейла, г. Маклар, пл. Сабадцаг №7

Диошин Гейза, г. Путнок, пл. Сабадцаг №12

Затько Янош, г.Естергом, ул. Ботян Я. №10

Майнек Свгений, г. Будапешт 11, ул. Мартирок №23

Радич Матяш, г. Будапешт 11, ул. Мартирок №23

Относительно их регистрации по церковным общинам представлю позже, после их прибытием.

Вышеназванные священники приедут на своих автомашинах. Прошу Вас уточнить нужно-ли будет менять номера машин и паспорта на новые временные паспорта на проживание.

Администратор-архидакон
Римокатолической церкви
Закарпатской области

Й.Чати

8. számú függelék

ДОГОВОР

„__” _____ 198_г. _____

Мы, нижеподписавшиеся, исполнительный орган религиозного общества _____-р-на, Закарпатской области, УССР, в лице председателя _____ и членов _____ с одной стороны, и служителя культа — священника _____ с другой стороны, составили настоящий договор в нижеследующем:

1. Религиозное общество _____ римокатолической церкви в лице исполнительного органа нанимает служителя культа — священника _____ для совершения служб и обрядов в церкви

Исполнительный орган религиозного общества обязуется выплачивать священнику _____ из церковной кассы _____ руб., прописью: _____ рублей ежемесячно за совершение в церкви религиозных служб и обрядов.

2. Служитель церкви и священник _____ обязуется совершать в _____ римокатолической церкви службы и обряды за предусмотренную этим договором плату _____ руб., прописью: _____ рублей. Никакой другой дополнительной платы служитель культа от верующих не получает.

3. Контроль за выполнением настоящего договора осуществляет ревизионная комиссия религиозного общества _____ римокатолической церкви.

4. Договор заключен и действует на срок по _____ 198—г.

Договор может быть расторгнут через 15 дней после того, когда одна из сторон этого потребует.

5. Договор составлен в двух экземплярах, одним из которых находится в делах религиозного общества, а второй у служителя культа — священника.

Подписи:

Председатель исполнительного

Органа религиозного общества _____

Члены религиозного исполоргана _____

Служителя культа — священник _____

9. sz. függelék

Megállapodás

A Kárpátontúli Róm. Kat. Egyház vezetője, CSÁTI JÓZSEF munkácsi plébános, vikárius, BOHÁN BÉLA SJ áldozópap, aki Paskai László bíboros, esztergomi érsek megbízásából jött Kárpátaljára papi szolgálatra, 1989. okt. 2-án meghatározatlan időre kinevezte RAHÓ és KÖRÖSMEZŐ plébániák lelkipásztorává.

A küldetéshez a szovjet és magyar állami hatóságok előzetesen hozzájárultak.

Bohán Béla áldozópap az Egyházi Törvénykönyv 271. kánonja értelmében „vendégmunkásként” teljesíti szolgálatát.

Lelkipásztori szolgálatát 1989. okt. 15-én vette át, s ettől kezdve az Egyházi Törvénykönyv értelmében mint plébános teljesíti azt. Szolgálati idején a jelzett plébániák területén lakik.

Az egyházközségek alulírott megbízottjaik révén vállalják, hogy Bohán Bélának lelkipásztori szolgálataiért Rahó és Körösmező havi 150 rubel illetményt adnak a tárgy hó végén.

A magyarországi ordinárius igazolást kér ahhoz a Művelődési Minisztériumtól, hogy havi 60 rubelt a fizetéséből Magyar Bankba átutalhasson, a két ordinárius pedig megállapodik abban, hogy Bohán Béla mint magyar állampolgár, aki szolgálata befejeztével majd visszatér Magyarországra, fizetése után esedékes adóját is Magyarországon fizesse. Ehhez fizetéséről innen igazolást adnak.

Az egyházközségek a maguk részéről mindenben elfogadják a Főpásztorok intézkedését.

Ezen megállapodás Seregély István egri érsek, mint szolgálatra elengedő főpásztor és Csáti József munkácsi plébános, vikárius mint befogadó ordinárius aláírásával lép életbe.

Kelt 1989. december 31.

.....
plébános
	Rahó egyhk .részéről	Körösmező egyhk. részéről
.....
elengedő főpásztor		befogadó ordinárius

10. sz . függelék

ДОГОВОР

Ми, ниже підписані голова римо-католицького церковного общества Брандіс Йосип Мартинович, касир Халтінський Олександр Йосипович з однієї сторони і з другої сторони, як служитель церкви цього числа заключили договір про завдання священнику уважаемому Боган Билу ежемісячно обслужити Рахівську Угорську Римо-католицьку церкву і місячну оплату крб: сто п'ятдесят (150). За проведену роботу церковне общество в главі голови Римо-католицького церковного общества Брандіс Йосип Мартинович зобов'язується оплати за щомісячне служіння 150 (сто п'ятдесят крб).

Адрес священника м. Рахів. вул. Київська № 30, священник Боган Било
паспорт: МВ 540803

Голова церковного общества: (Брандіс Й. М.)

Касир церковного общества: (Халтінський О. Й.)

Священник церкви: (Боган Било)

Секретар церковного общества: (Бендик)

1.І. 1990

Szerződés

Mi, alulírottak, a rahói róm.kat. templomi egyesület elnöke, Brandisz József Martinovics és pénztárosa Faltinszki Sándor Jozsipovics az egyik oldalról, és a másik oldalról tisztelt Bohán Béla lelkész egyeszséget kötöttünk, miszerint a tisztelendő úr kiszolgálja a rahói róm.kat.templomot, és annak fejében minden hónapban 150 rubelt kap. Az elvégzett munkáért a templomi egyesület Brandisz József Martinovics személyében kötelezi magát minden hónapban kifizetni a 150 - százötven – rubelt.

A lelkész címe: Rahó Kievi u. 30, Bohán Béla lelkész. Igazolvány: MB 540803

Elnök:

Pénztáros:

Lelkész:

Titkár:

11. sz. függelék

Kedves Oltártestvérek!

Az 1958-as év küszöbén nem mulaszthatjuk el a hálaadást az elmúlt esztendő sok kegyelméért, az elkövetkezett új évben pedig minden paptestvérünk munkájára az Úr Jézus, a Jó Pásztor áldását kérjük.

Ez a mi kívánságunk, tekintettel az Újévre időszerű, másrészt azonban – látván azt, hogy néhány paptestvérünknek az Úr segítőkézére különös szüksége van –, kérésünk és imánk állandó, mert fájdalmasan szüntelenül időszerű néhány paptestvérünknek üdve és a rájuk bízott lelkek sorsa iránt érzett aggodásunk is. Zárszámadással kellene lezárni az elmúlt évet, emlékezetünkbe kellene idézni a sok örvendetes, sőt lélekemelő tény, ezek azonban úgyszólván közismertek és felsorolásukat mellőzni lehet. De lehetetlen szemet hunyni a fonákosságok, sőt vétkek előtt, amelyek néhány paptestvérünkönél állandósultak, híveik körében ismételten is komoly panasz szomorú tárgyává lettek, a világi hatóságok előtt esetről esetre felpanaszoltatnak, a pásztor és a hívek között annyira szükséges összhangot megbontják, másokat pedig megbotránkoztatnak. Elszomorító jelenség ez, ha meggondoljuk, hogy életünkkel, jó példánkkal is hirdetni kell az Evangéliumot minden nemzetnek és nem lehet más törvényünk a szívben és más a homlokunkon.

Így az újévi üdvözléssel kapcsolatban komor, kemény beszéd ez, de a tény elhallgatása véték, az intellektus mellőzése mulasztás és a megrovás enyhítése gyöngeség lenne. Úgy érezzük, hogy felmerült az „increps dure” szükségessége, mert több alkalommal is eredménytelennek bizonyult a komoly négyszemközti figyelmeztetés, néhány testvérünk nem akarja összhangba hozni magatartását az életcéllal, melyet maga elé tűzött és a hivatással, melyet betölt. Pedig semmi körülmények között sem szabad oly messze kerülni életünk megszentelésétől, ami egyetlen célunk, Krisztus követésétől, ami hivatásunk, egyéni boldogságunk és híveink üdvének is alapja és záloga. Ha a szemek kívánsága, a test kívánsága vagy az élet kevélysége lesz úrrá a pásztoron, merre széled a nyáj? Az Úr szőlőjének ideszakadt parcelláján néhány testvérünkönél az erkölcsi fegyelem meglazulása odafajult – és ezt különösen hangsúlyozni kötelességünk – annak a veszélye forog fenn, hogy a hívek alapos panasa következtében néhány paptestvérünkönél az államhatalom a működési engedélyt megvonja és egyes hitközségek pásztor nélkül maradnak. Idézhetnénk a panaszokból: „Inkább megleszünk magunk”. „Ne rontson minket senki”. „Van nekünk jámbor előimádkozónk”. „Fenntartjuk mi a templomot, de az erkölcsünket is.” Sapiienti sat. Néhány paptestvérünk magatartása nemcsak az erkölcsi rendbe ütköző – amelyet szóval és példával hirdetni kötelessége –, de egyes esetekben az államhatalom előírásait sem tartották be, ami bíróság előtti felelősségre vonást vont maga után.

A körvonalakban vázolt sajnálatraméltó tünet, hála Istennek, koránt sem általános. Mindamellettszótan is aggasztó jelenség, mert nagyon is kevesen vagyunk és mert az idő az Úr szőlőjében most különösen áldozatos jó munkásokat követel.

Kérjük azokat a paptestvéreinket, akikre ez a figyelmeztető szavunk lelkiismeretük elbírálása szerint nem vonatkozhatik, ne vonatkoztassák magukra, nem nekik szól. Őket kérve kérjük, ne szűnjenek meg testvéri együtt érző szeretettel imádkozni azokért, akiknek az Úr Jézus kegyelmére különösen szükségük van.

De mélységesen aggodó szeretettel kérjük azokat a paptestvéreinket, akik ezt a testvéri szívből fakadt, de éppen olyan határozott intelmünket magukra kell, hogy vonat-

koztassák – ítéljék meg magukat, térjenek az ösvényre, amelyen járnı kötelesek, állítsák helyre megbillent lelki egyensúlyukat. Ahol az erre irányuló határozott akarat megvan, a kívánt eredményt biztosító eszközök sem ismeretlenek. Isten kegyelme mindig készen áll.

Adja Isten, hogy így legyen. Ezzel a testvéri kéréssel, ebben a biztos reményben kívánunk minden paptestvérünknek kegyelemteljes Újévet.

Tudomásulvétel végett közöljük, hogy aug. 15-ének nincs vigiliaböjtje, ellenben Szepl. fog. ünn. vigiliája szigorú böjt.

Az újévi egyházi misenaptár vonatkozó eseteiben oratio imperata pro re gravi: a régi 1956 előtti misekönyvben /or. Div.10.sz./,- a simpliciter imperata: ad postulandam gratiam S.Spiritus /ex mis.vot.ad diversa/.

Ungvár, 1958. január 3.

Bártfay Kálmán sk. Főesperes

Dr. Bujaló Bernát sk. Főesperes

Tókécs Gyula sk. Esperes

Sörös János sk. Esperes

Lőrincz István sk esperes

Dr. Mészáros János (kézzel írva)
ungvári lelkész

(kézzel írva)

Sacerdotes defuncti:

Joannes Gabriél

Joannes Deák

Valentin Magyar

P. BÉLA BOHÁN SJ

CONTRIBUTIONS TO THE 20th CENTURY HISTORY OF THE DIOCESE OF SZATMÁR

The author of present study is a priest living and working in the region of Sub-Carpathia since the collapse of the Communist regime. In his paper he surveys the history of the one-time Roman Catholic diocese of Szatmár, focusing on the region of Sub-Carpathia. This area was part of Czechoslovakia from 1920 to 1938, and then was later annexed to Hungary (1938-1944). It became part of the Soviet Union in 1945. Since 1991 it has been part of the independent republic of Ukraine. Priests were persecuted cruelly during the Soviet era, many of them died.

The data and documents gathered by Béla Bohán are inevitably important and valuable contributions to the church history of the 20th century.

SOMORJAI ÁDÁM OSB

AMERIKAI LEVÉLTÁRI FORRÁSOK MINDSZENTY JÓZSEF BÍBOROS
PRÍMÁSRÓL, ESZTERGOMI ÉRSEKRŐL

Publikált források, 1956–1967

Adriányi professzor úrnak *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy* c. könyvéről írt recenziómban¹ nemrég a következő megállapítást tettük: „a forrásanyag bővítése nélkül nem tudunk előrelépni a Mindszenty-kutatásban.”² A következőkben a forrásanyag bővítésének egyik lehetőségét ismertetjük, az Amerikai Egyesült Államok publikált levéltári anyaga alapján.³

Mindszenty bíboros 1956. november 4. és 1971. szeptember 28. között mintegy 15 évet, 5437 napot töltött az amerikai követségen Budapesten. Az ezzel kapcsolatos időszak dokumentációja Budapestről egy idő után átkerült a külügyminisztériumba, Washingtonba (Department of State). A többi külügyminisztériumi hivatal vonatkozó irataival együtt ezt átvette az Egyesült Államok Nemzeti Levéltára (The National Archives and Records Administration, rövidítve: NARA).⁴ Ez az anyag kutatható (declassified). Az egyik Mindszenty-fondo eredetileg egy al-levéltár lehetett a nagykövetségen, ma is egyben van, jelzete: „Department of State, Budapest Mission [vagy: Post] Files: Lot 75 F 163 Mindszenty”. Leírása: Classified and unclassified files relating to Cardinal

1 SOMORJAI Á.: „Az igazság szabaddá tesz titeket”. *Adriányi Gábor Ostpolitik-monográfiája kapcsán*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 19 (2007/1-2) 219–224.

2 *I. h.*, 224.

3 A forrásanyag bővítésének egy másik lehetőségét nyújtják, de későbbi periódusra: 1967–1971-re vonatkoznak a két amerikai nagykövet emlékiratai. Martin J. Hillenbrand (1915–2005, budapesti nagykövet: 1967–1969), *Fragments of Our Time: Memoirs of a Diplomat*, Athens (US), 1998. Mindszenty távozására nézve forrásértékű Alfred Puhan emlékirata (1913–2005, budapesti nagykövet: 1969–1973), is, amely 1990-ben jelent meg: PUHAN, A.: *The Cardinal in the Chancery and Other Recollections*, Vantage Press, New York – Los Angeles, 1990. 228 l. Témánk szempontjából különösen is figyelemreméltó a „The Mindszenty Story: 1969–1971” című fejezet, 185–218.

4 Címe: 8601 Adelphi Road College Park, MD 20740-6001. (Közigazgatásilag nem tartozik Washingtonhoz, gyakorlatilag azonban annak közvetlen közelében található.) A Nemzeti Levéltár interneten könnyen elérhető: a www.archives.gov címen. A felvételek ilyen úton is megrendelhetők. – A NARA rövidítés Borhi Lászlónál: NAWDC. L. BORHI L.: *Iratok a magyar–amerikai kapcsolatok történetéhez 1957–1967. Dokumentumgyűjtemény*, Budapest 2002. (A továbbiakban: BORHI: 2002.) Itt: Jegyzetek, 47 skk. Borhi újabban a NA rövidítést használja, l. BORHI L.: *Iratok az 1956–1968 közötti amerikai–magyar viszony történetéhez*, in: *Történelmi Szemle* XL (1998/3-4) 341–380 (A továbbiakban: BORHI: 1998).

Mindszenty, 1956–1972, maintained by the Mission in Budapest”. Budapesten újabban a Mindszenty Archívum is őriz az itt tárolt anyagból másolatot.⁵

Ezen kívül más jelzet alatt is bőven találhatunk Mindszenty-anyagot, attól függően, hogy eredetileg mely hivatal foglalkozott e kérdéssel. Ilyen hivatalok: az Elnöki Hivatal (Presidential Library, elnökönként), a Kelet-Európai Ügyek Hivatala (NARA: Department of State, Central Files, POL Hung-US), a Magyar Referatúra hivatala (NARA: Department of State, Hungarian Desk Files, különösen: Department of State, Hungary Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty, 1956–1957, stb.). 1963-tól megváltozott a katalogizálás rendszere, a tizedes rendszerről témacsoportokra tértek át.⁶

A minket érdeklő, Mindszenty József-re vonatkozó források két csoportra oszthatók. Az egyikbe a publikált, a másikba a kéziratos forrásokat sorolhatjuk. Ezen a helyen az általunk ismert publikált forrásokat ismertetjük, melyek nyomtatásban is, interneten is megjelentek.⁷

A Mindszentyre vonatkozó amerikai forrásokból – 1956–1967 közötti periódusra – 31 olyan iratot⁸ találtunk publikált formában, melyek a State Department sorozatában jelentek meg. A sorozat címe: Az Egyesült Államok Külügyi Kapcsolatai (Foreign Relations of the United States). Ez a sorozat 1861-ben indult, 2007 tavaszáig mintegy 350 kötet jelent meg. Kiadója a washingtoni külügyminisztérium történeti hivatala (State Department’s Office of the Historian), ahol mintegy harminc történész foglalkozik azzal, hogy dokumentálja az Egyesült Államok külügyi politikáját. 1952 óta az elnökök hivatali ideje szerint kategorizálják, az egyes köteteket római számmal számozzák és földrajzi, tematikai egységenként szerkesztik. Az Eisenhower adminisztráció (1953–1961) sorozata nehezebben kezelhető, ebből két kötet tarthat számot érdeklődésünkre. Kennedy elnöksége (1961–1963) idejéből 25 kötet, Johnson elnök hivatali idejéből (1964–1968) 34 kötet, Nixon és Ford kormányzat éveiből (1969–1976) 54 kötet ismeretes.⁹ Időrendben haladunk, ezért, bár nem azonos publikációkból, de azonos elnökség periódusára hozunk két olyan forrást is más amerikai levéltár gyűjteményéből, mely nyomtatásban megjelent.¹⁰

5 Ebből dolgozott Fejérdy András, I. FEJÉRDY A.: *König bíboros első találkozása Mindszenty Józseffel*, in: „Isten Szolgája”. *Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról*, Budapest, Parlament, 2006. november 4., Lakitelek, 2007. 79–108. – Fejérdy András idézési módja vitatható, mert az eredeti intézmény megnevezésénél nem ad jelzetet. Amit megad, az a Mindszenty Archívum őrzési helyére utal, de ezt a körülményt nem nevezi meg.

6 Így pl. a Record Group (RG) 59 újabban a Central Files elnevezést kapta.

7 A megjelenési év sorrendjében: 1990, a Wisconsin Egyetem szerverén, pdf-pict fájlban, amely szöveggként nem használható, itt azonban a nyomtatott kötet oldalszáma megtalálható. A további kötetek szöveggként is letölthetők, megjelenési év és szerver: 1993: dosfan.lib.uic.edu, 1994 és 1996: www.state.gov, itt a nyomtatott kötet oldalszáma nem található meg.

8 Mint alább látni fogjuk: Eisenhower elnöksége alatti amerikai levéltári forrásokból 17+5, Kennedy idejéből négy, Johnson elnök idejéből öt jelent meg amerikai publikációkban.

9 Interneten a State Department honlapján: www.state.gov, „Office of the Historian” alatt. A sorozatot l. www.state.gov/r/pa/ho/frus, a további internetes helyeket megadjuk az egyes köteteknél.

10 Borhi László forrásközlése általában budapesti iratokra támaszkodik, de előfordul, hogy amerikai levéltár anyagát is hozza, I. BORHI: 1998. 341–380. Eisenhower elnöksége idejéből Borhi László két forrásközlését hozzuk még, így összesen tehát 33 iratot közlünk. – Tanulságos még a következő tanulmány: MAGYARICS T.: *Az Egyesült Államok és Magyarország 1957–1967*, in: *Századok* 130 (1996/3) 571–612. Itt is hivatkozik olykor amerikai levéltárra, de többnyire budapesti iratokat dolgoz föl.

Mindszenty bíborosra vonatkozóan a kelet-európai kötetek tartalmazznak forrásokat. A következőkben arra vállalkozunk, hogy röviden ismertessük e kötetek vonatkozó anyagát. Előrevetjük, hogy az itt vizsgált a nyomtatott forrásközlések válogatási szempontja más, mint a mienk. Érdeklődésünk középpontjában ugyanis, a sorozat szerkesztőivel ellentétben, nem az Egyesült Államok nagypolitikája áll, hanem Mindszenty bíboros önértelmezése és helyzete, ezért erre a szempontra figyelünk.¹¹ Ahol indokolt, teljes egészében közöljük a forrás szövegét, vagy annak egy részletét idézzük.

DWIGHT D. EISENHOWER (1953–1961)

Eisenhower elnök hivatali idejéből két kötetben találtunk említést Mindszenty bíborosról. Az első 1956–1957. évi forrásokat tartalmaz, két irat még áprilisi keletű, három másik pedig a forradalom napjaiból való, a többi a követségre menekült bíborossal is foglalkozik, olykor más témák mellett. A másik kötet az 1958–1960. közötti évek irataiból válogat.

I. Az első kötet¹² minket érdeklő iratai (a sorszám utáni szám a kötetben közölt irat számát jelzi):

1956

1. – 53.

Távirat¹³ a Magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

Budapest, 1956. április 12, 18 óra.

Jelzet: Department of State, Central Files, 764.00/4-1256. Bizalmas. Továbbküldve Teheránnak.¹⁴

Ravndal követ¹⁵ jegyzi. – Mindszenty neve itt abban az összefüggésben kerül szóba, hogy el tudják érni a követség fogva tartott amerikai és magyar alkalmazottainak szabadon bocsátását. – A követségnek az a véleménye, hogy Magyar-

11 Borhi László forrásközlése és bevezető tanulmánya is elsősorban az államközi kapcsolatok függvényében dolgozza fel a bíboros helyzetét, l. BORHI: 2002., ill. *i. h.*, 15–55. Ugyanakkor számos budapesti forrása hasznos – és idáig ismeretlen – információkat tartalmaz Mindszenty személyére vonatkozóan. Ezért ennek feldolgozása egy további tanulmány feladata lehetne. – Az államközi kapcsolatokat vizsgálja egyik újabb művében, amelyben két utalást találunk a bíborosra, l. UŐ.: *Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között, 1945–1956.* Budapest, 2005. 86. 140.

12 GLENNON, John P. (főszerk.) – KEEFER, Edward C. – LANDA, Ronald D. – SHALOFF, Stanley (szerkesztők.): *Foreign relations of the United States, 1955–1957. Eastern Europe*, (Foreign relations of the United States, 1955–1957. Vol. XXV, 1.) Washington, D.C. 1990. Interneten: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1955-57v25>

13 A „Telegram” szót táviratnak fordítjuk, a „Despatch” szót sürgönynek.

14 Chapin teheráni nagykövetnek. A továbbküldve megjegyzés a városnév megadásával az ott található amerikai képviselőt jelzi.

15 Christian Ravndal (1899–1984), 1951–1956 között budapesti követ.

ország jelenleg a legékesebb bizonyíték annak kimutatására, hogy a kommunizmus elmélete és gyakorlata között mily nagy az ellentmondás.

Részletek:

“385. Legation strongly endorses Ambassador Chapin’s¹⁶ proposals to take advantage Rajk trial disavowals to force issue re Mindszenty, to clear US Government officials involved in those procedures and, through extension to bring new pressure to bear to gain release all Hungarian employees of Legation still imprisoned (Deptel 243).” (147. l.)

“On international level, legation also believes that Hungary today offers US and west their most vulnerable target for purposes demonstrating to world at large wide contradiction between what Communists are professing and what practicing...” (148. l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 147–148.

2. – 55.

Sürgöny a magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

Budapest, 1956. április 27.

Jelzet: Department of State, Central Files, 611.64/4-2756. Titkos. Fogalmazta: John T. Rogers másodtitkár és konzul. Ravndal követ jegyzi.

421. sz. Hiv: Legdes 406.

TÁRGY: Javaslat az US-álláspont kialakításához a Rajk-üggyel ill. Mindszenty József és Grósz József érsek ügyével kapcsolatban.

Részletek:

“The Legation has not tried to draft a note on the Rajk case, since the Department has more complete information available on details of the case and on its relation to the Mindszenty and other cases...” (158. l.)

“g) if possible, the note should carry this argument over into the Mindszenty and Gr[ó]sz¹⁷ trials.” (159 . l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 153–159.

¹⁶ Selden Chapin (1899–1963), budapesti követ 1947–1949, ez idő szerint iráni US-követ (1955–1958).

¹⁷ Utalás Grósz József kalocsai érsek perére, akit 1951 májusában tartóztattak le, júniusában életfogytiglanra ítélték, 1955 októberében szabadon engedték.

3. – 97.

Távirat a magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

Budapest, 1956. október 23, 14 óra.

Jelzet: Department of State, Central Files, 764.00/10-2356. Bizalmas. Elsőbbségi. Továbbküldve Bécsbe és Münchenbe.

Érdekes részleteket tartalmaz a forradalom kitörésének első óráiról, így Háy Gyula győri szerepléséről a Jókai-Színházban, amelyre ezres nézősereg előtt került sor. Az egyik felszólaló nagyobb szabadságot követelt a keresztény eszmék terjesztését illetően, továbbá Mindszenty hercegprímás szabadon engedését, a többpárti rendszert, és a jelenlegi választási rendszer megszüntetését.

Részlet:

“Other aspects of two meetings almost as interesting as demands for withdrawal Soviet troops. At Győr... another speaker demanded greater freedom for spreading of Christian ideas and the restoration of Mindszenty as Prince Primate... In answer Hay stated he approved of free spreading of Christian ideas.” (262. l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 260–263.

4. – 127.

Távirat az US ENSZ-missziójáról a washingtoni külügyminisztériumba

New York, 1956. október 27, 20 óra.

Jelzet: Department of State, Central Files, 764.00/10-2756. Bizalmas. Elsőbbségi. 421. Magyarországról az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Cabot Lodge US ENSZ-nagykövet jegyzi.

Mindszenty neve mellékesen fordul elő, de a rendezendő kérdések között szerepel.

Részlet:

“... material used by Sir Hartley Shawcross¹⁸ in Mindszenty case would also be drawn upon.” (316. l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 315–316.

18 Sir Hartley Shawcross brit jogász, munkáspárti képviselő és a nürnbergi háborús perek főügyésze volt.

5. – 162.

Emlékeztető a Nemzeti Biztonsági Tanács (National Security Council – NSC) 302. sz. gyűléséről

Washington, 1956. november 1, 9,00–10,55 óra.

Jelzet: Eisenhower Library, Whitman File, NSC Records. Szigorúan titkos. Fogalmazta: Gleason. (Az időpontot az Elnök napi programjának följegyzéséből lehet megtudni.)

Az egyik téma a magyar ügy, amelyet a CIA Igazgatója csodának minősít. Dulles külügyminiszter¹⁹ szerint hiányzik a vezető személy. Az ilyen katolikus nemzetben, mint Magyarország, Mindszenty bíboros lehet a vezető és egyesítő erő.²⁰ – Ezt követően a közel-keleti helyzetről tárgyaltak.

Részlet:

“...Mr. Dulles declared that the main problem facing us today in Hungary was the lack of a strong guiding authority to bring the rebels together. Nagy was failing to unite the rebels, and they were demanding that he quit. Somehow a rallying point must be found in order to prevent chaos inside of Hungary even if the Soviets took their leave. In such a heavily Catholic nation as Hungary, Cardinal Mindszenty might prove to be such a leader and unifying force.” (359. l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 358–359.

6. – 163.

Telexbeszélgetés a magyarországi követség és a washingtoni külügyminisztérium között

1956. november 3–4.

Jelzet: Department of State, Central Files, 661.64/11-456. Csak hivatali használatra.

Rendkívül érdekes, percre kész információs anyag, Wailes miniszter²¹ és Washington között, budapesti idő szerint 5,45–11,15 között, rögzíti Mindszenty érkezését is.

19 John Foster Dulles (1888–1959), 1953–1959 között volt amerikai külügyminiszter (államtitkár).

20 Ez a javaslat elég népszerű lett, l. újabban: MÉSZÁROS I.: „Build up Mindszenty!” *Egy furcsa amerikai ötlet 1956-ban*, in: UÓ.: *A Conti utcától Recskig. Újabb Mindszenty-kutatások*, Budapest, 2007. 51–69. irodalommal.

21 Edward Thompson Wailes kinevezett budapesti követ volt, de Dulles külügyminiszter utasítására nem adta át megbízólevelét. 1956. november 2-án érkezett, 1957. február 20-i dátummal kiutasították, l. BORHI: 2002. 20. 57–59. L. még: *Editorial Note*, 237. sz. irat, in: GLENNON, John P. – KEEFER, Edward C. – LANDA, Ronald D. – SHALOFF, Stanley: *Foreign relations of the United States, 1955–1957. Eastern Europe*, Washington, D.C. 1990. 583.

„Mindszenty bíboros helyzetértékelése 8 óra 18 perckor:
Komoly tárgyalások ürügyén a szovjet csapatok hajnalban elfoglalták a magyar fővárost és az egész országot. Tiltakozom az agresszió ellen és kérem hazám határozott és gyors megvédését, mind az Egyesült Államoktól, mind más hatalmaktól.”

Részlet:

“Under the pretense of serious negotiations the assembling Soviet troops at dawn occupied the Hungarian capital and the entire country. I protest against this aggression and I ask for forceful and speedy defense of my country from the USA and other powers.” (380. l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 375–386.

Exkúrsus:

A telexbeszélgetés rögzíti Bibó István frissen (nov. 3-án) kinevezett államminiszter érkezését (6 óra 42 perc, 376. lapon), igazoltatását (6 óra 55 perc, 377. lapon), majd a frissiben angolra fordított kiáltvány szövegét (7,18 perc, 377–378. lapon).²²

7. – 163.

Szerkesztőségi megjegyzés (Editorial note)

Az amerikai követ szerkesztői megjegyzését majdnem szó szerint fordítjuk és angol szövegét is megadjuk, mert részletesen informál Mindszenty érkezéséről és a menedék megadásáról, s megjelöli a forrásokat is.

Beam azt írja,²³ hogy Hoover²⁴ november 4-én éjjel 2 órakor felhívta őt, (ez budapesti idő szerint reggel 8 óra), és elmondta: „titkos üzenetet kapott”, hogy Mindszenty bíboros és titkára (Turchányi Egon) menedéket kérnek az amerikai követségen. Miután kikérte véleményét, Beam azt válaszolta, hogy bár az Egyesült Államok alapvetően ellenzi a menedékjog megadását, de ha emberi életet lehet általa megmenteni, akkor jóváhagyja. Beam később megtudta, hogy Hoover kapcsolatba lépett az Elnökkel, s ezt követően kapták meg a menedéket. Leverichhez címzett,²⁵ 1957. november 5-én kelt emlékeztetőjében Sutterlin²⁶ ezt írja: „Tom Wailes úgy emlékezik, hogy november 4-én reggel 6 óra körül kó-

22 Magyar fordítását I. A BM jelentése dr. Bibó István és társai ügyének tárgyalásáról (Budapest, 1958. július 28.), in: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*, 3. Szerk.: Horváth, I. – SOLT, P. – SZABÓ Gy. – ZANATHY J. – ZINNER T. Budapest, 1994. 72. sz. dokumentum, 839. ZINNER J. fordítása.

23 BEAM, Jacob D.: *Multiple Exposure*, New York, WW. Norton and Co. 1978. 71–72. – Jacob D. Beam (1908–1993), külügyi szolgálatba lépett 1931-ben. 1953–1957 között az Európai Ügyek Hivatala helyettes államtitkára a washingtoni külügyminisztériumban. Ezt követően US-nagykövet Lengyelországban (1957–1961), Csehszlovákiában (1966–1969) és a Szovjetunióban (1969–1973), 1974–1977 között a Szabad Európa Rádió igazgatója. L. 10. – 182. irat.

24 Herbert C. Hoover, Jr. 1954–1957, külügyminiszter helyettes.

25 Henry P. Leverich, a Kelet-Európai Hivatal helyettes igazgatója.

26 James S. Sutterlin, 1956-ig a Kelet-Európai Hivatal, majd az Európai Ügyek Hivatala munkatársa.

dolt üzenetet kapott a követség és ezt azt megelőzően fejtették meg, hogy a bíboros megjelent az ajtó előtt. Emlékezete szerint ez az üzenet hatalmazta fel a menedék megadására. Meg volt lepődve, hogy Washington már korábban is tudott a bíboros szándékáról, hogy biztonságot keressen a követségen...²⁷

Egy aláírás és keltezés nélküli emlékeztetőben, melyen „Nov. 1956” kézírásos bejegyzés található, Meeker a következő üzenetet rögzítette: „A washingtoni külügyminisztérium éppen arról értesült, ... hogy Mindszenty bíboros hamarosan az amerikai követségre érkezik. Engedélyezzük, hogy beengedje.” Más változatban az üzenet úgy szólt, hogy „Mindszenty bíboros menedékjogot óhajt kérni a követségen. A beleegyezést megadjuk.” Úgy vélte, hogy az üzenet konzuli csatornán jött és mindkét változatban szerepelt a titkár neve.²⁸

Mindszenty emlékirataiban ír erről:²⁹ miután a parlament épületét is körülvetették már az orosz csapatok, a legközelebbi követségre ment, az amerikaiakra. Rövid fél óra alatt már meg is érkezett Eisenhower elnök engedélye és négy óra elteltével Turchányi is megkapta a menedékjogot. A külföldi sajtóban olvassa napokkal később, hogy előző nap Nagy Imre maga kérte volna neki a menedékjogot. Mindenestre, írja, meg volt lepődve, hogy ilyen gyorsasággal kezelték ügyét.

November 8-án Beam följegyzést küldött Murphynek³⁰ a bíboros menedékét illetően. Azt írja, hogy az Egyesült Államok a múltban határozottan elutasította a diplomáciai menedékjog elvét, de időlegesen mégis adott menedéket, hogy emberi életet mentsen. Idézi a Külügyi Szolgálati Szabályzat 225.2 pontját,³¹ s mivel a bíboros élete veszélyben volt, mert idegen hatalom támadása elől menekült, igazolhatónak tekinti a menedéknyújtást.³²

Turchányit aki később Leslie L. Bain újságíró társaságában megkísérelte elhagyni az országot,³³ november 10-én elfogta az ÁVH, s ezt követően életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Azt a kérdést, hogyan érkezett a bíboros a követségre, tárgyalja még egy másik távirat is.³⁴

Teljes szöveg (eredeti jegyzeteivel): *i. m.*, 386–387.:

[386]

According to Beam (Beam, Jacob D., *Multiple Exposure*, New York: WW. Norton and Co. 1978. pages 71–72), Hoover called him around 2 a.m. on November 4 (8 a.m. in Budapest) to say that “he had received a clandestine message” that Cardinal Mindszenty and his secretary (Egon Turchányi) were about to seek asylum at the American Legation. When asked for his advice, Beam replied that while the United

27 NARA, Department of State, Hungary Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty – 1956–57.

28 *I. h.*, Budapest Post Files: Lot 75 F 163, Mindszenty 1956–57.

29 Angol kiadás: 212. Magyar kiadás: 443.

30 Robert D. Murphy (1894–1978), 1955–1959 között a politikai ügyekkel megbízott külügyminiszter helyettes (Deputy Under Secretary of State for Political Affairs).

31 Section 225.2 of the Foreign Service Regulations („Restrictions on Extending Asylum”).

32 *I. h.*, Hungary Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty – 1956–57.

33 BAIN, Leslie L.: *Reluctant Satellites*, New York, Macmillan, 1960. 172.

34 Despatch 415 from Budapest, March 8, 1957. (Department of State, Central Files, 764.00/3-857).

States opposed asylum in principle, nevertheless it was justified in this case since “it involved hot pursuit endangering human life.” Beam later learned that Hoover checked with the President before the Hungarians were admitted.

In a memorandum to Leverich on this subject, dated November 5, 1957, Sutterlin wrote:

“Tom Wailes recalls that a coded message was received by the Legation about 6 a.m. on November the 4th and that it was decoded just before the Cardinal appeared at the door. It is his impression that this message authorized the extension of refuge or asylum to the Cardinal. He remembers that he was somewhat surprised that Washington should have had prior knowledge of the Cardinal’s intention to seek safety in the Legation...” (Department of State, Hungary Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty – 1956–57).

In an unsigned and undated memorandum bearing the handwritten notation “Nov. 1956,” Meeker recollected a message that reads: “Dept has just received info ... that Cardinal Mindszenty will shortly come to the American Legation. You are authorized to admit him.” In another version, the message said “that Cardinal Mindszenty [387] wishes seek asylum with Legation. Approval granted.” The message was thought to have come over regular channels and both parties remembered that it bore the secretary’s name. (Ibid. Budapest Post Files: Lot 75 F 163, Mindszenty 1956–57.)

Mindszenty writes otherwise in his *Memoirs*, page 212. He relates that when parliament was sealed off by Soviet troops, he took sanctuary in the American Legation because it was the nearest. He notes that 30 minutes or so after his arrival, cabled permission for him to enter was received from President Eisenhower and that 4 hours later Turchányi was admitted. He does mention subsequent foreign press reports to the effect that Nagy had requested United States asylum on his behalf the day before. In any event, he recalls that he was surprised by the speed with which his case was handled.

On November 8, Beam sent a memorandum to Murphy on the subject of asylum for the Cardinal. He noted that the United States in the past had “strongly disapproved of the principle of diplomatic asylum,” but had been willing to afford temporary refuge in order to save human life. Section 225.2 of the Foreign Service Regulations (“Restrictions on Extending Asylum”) was cited. It reads:

“As a rule, a diplomatic or consular officer shall not extend asylum to persons outside of his official or personal household. Refuge may be afforded to uninvited fugitives whose lives are in imminent danger from mob violence but only for the period during which active danger continues. Refuge shall be refused to persons fleeing from legitimate agents of the local government. In case such persons have been admitted to the diplomatic or consular premises, they must be surrendered or dismissed from such mission or consular office.”

Since the Cardinal’s life had been in jeopardy as he was in flight from a foreign invader, the provision of sanctu[r]ary was considered justified. (*Ibid.* Hungary Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty – 1956–57).

Turchányi was later apprehended by the AVH on November 10 while attempting to flee Hungary in the company of Leslie L. Bain who recorded this development in *Reluctant Satellites*, New York, Macmillan, 1960. page 172. Turchányi was thereafter sentenced to life imprisonment. The subject of how the Cardinal came to the Legation

is also dealt with in despatch 415 from Budapest, March 8, 1957. (Department of State, Central Files, 764.00/3-857).

8. – 168.

Emlékeztető az Elnökkel folytatott megbeszélésről a Fehér Házban

Washington, 1956. november 5, 10 óra 20 perc.

Jelzet: Eisenhower Library, Whitman File, Eisenhower Diaries. Szigorúan titkos. Fogalmazta: Goodpaster

Mr. Phleger³⁵ elmondta, hogy Mindszenty bíboros a követségünkön van. Nem fogjuk őt kiadni. Meg fogjuk próbálni nyugton tartani őt.

Részlet:

„Mr. Phleger said that Cardinal Mindszenty is in our legation. We will refuse to turn him over. We will try to keep him quiet. Our international position is not too strong on trying to safeguard him. Perhaps we can get the UN into the matter to help him.” (394. l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 394–395.

9. – 169.

A Szovjet és azzal kapcsolatos Problémák Különleges Bizottságának 43. ülése³⁶

Washington, 1956. november 5.

Jelzet: Department of State, Central Files, 100.4-OCB/11-556. Szigorúan titkos. Fogalmazta: Comstock.

A Fehér Házban a nap folyamán már megbeszélést tartottak arról, hogy mi a teendő, ha a magyarok Mindszenty bíboros kiadatását követelik. Mr. McKisson kérték föl, hogy foglalkozzék a kérdéssel.

Részlet:

“Beam: A conference was held earlier in the day at the White House which considered primarily (1) what to do if the Hungarians request us to deliver Cardinal Mindszenty who has been granted asylum of the Legation... (Mr. McKisson was asked to look into the problem of Cardinal Mindszenty.)” (396. l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 395–398.

³⁵ Herman Phleger (1912–1973), John Foster Dulles államtitkár jogi tanácsosa.

³⁶ Notes on the 43d Meeting of Special Committee on Soviet and Related Problems.

10. – 182.

Az Európai Ügyek Hivatala helyettes államtitkárának (Beam) emlékeztetője a külügyminiszter számára

Washington, 1956. november 12.

TÁRGY: Az új magyar kormány elismerése.

Jelzet: Department of State, Central Files, 764.00/11-1256. Titkos. Elküldve Murphyn keresztül az ügyvezető titkárnak is.

Wailes maradjon továbbra is hivatalban, anélkül, hogy bemutatná megbízó levelét, hogy jelenlétével biztosítani tudja Mindszenty bíboros védelmét, és fenntartsa a követségi személyzet jó hangulatát.

Részlet:

“... The decision taken tentatively in the Department is that Minister Wailes should continue to function without presenting his credentials as long as he is able to do so, particularly for the reason that his continued presence affords additional protection to Cardinal Mindszenty, who has taken refuge in the Legation, and enhances staff morale. Mr. Wailes has expressed his concurrence with this position.” (433. l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 432–433.

1957

11. – 226.

Távirat az olaszországi US nagykövetségről a washingtoni külügyminisztériumba

Róma, 1957. január 18, 14 óra.

Jelzet: Department of State, Central Files, 864.413/1-1857. Titkos. Hivatali használatra (Limit Distribution). Továbbküldve Budapestnek. Jegyzi: Jernegan. További részletek a jegyzetben (itt nem közöljük).

A hírlapi értesüléseket követően – miszerint tárgyaltak volna Mindszenty bíboros helyzetéről – a Vatikáni Államtitkárság információt kért. Bizalmasan közölték, hogy az Apostoli Szentszék nem ellenezné, ha a bíboros Magyarország elhagyása mellett döntene, de hivatalosan nem fog lépést tenni, hogy bármilyen irányban befolyásolja a bíborost.

Teljes szöveg – p. 554:

“2971. News stories reporting alleged secret negotiations between Kadar regime and American Legation Budapest re disposition Cardinal Mindszenty have prompted Vatican official approach Embassy representative for information re truth or falsity reports. Official showed concern re fate Cardinal and Vatican Secretariat of State would appreciate being informed any plans affecting future of Cardinal.

In this connection Embassy representative was told in strict confidence Holy See would pose no objection to Cardinal's decision leave Hungary but would not attempt officially to influence Cardinal one way or other."

12. – 227.

Az Európai Ügyek Hivatala helyettes államtitkárának (Beam) emlékeztetője a politikai ügyekkel megbízott külügyminiszter helyettes (Murphy) számára

Washington, 1957. január 24.

Jelzet: Department of State, Hungary Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty. Bizalmas. Fogalmazta: Sutterlin, ellenőrizte: WE és L.

Tárgy: Mindszenty bíboros hat levele a pápához és a bíboros államtitkárhoz. Mivel a levelek zárt borítékban érkeztek, precedens teremtés elkerülése végett visszaküldik neki. Intézkednek a kapcsolattartás jövőbeli módjáról.

Teljes szöveg: *i. m.*, 554–556.

Background:

Since Cardinal Mindszenty was granted refuge in the Legation in Budapest our position, which has been repeatedly made known to him, has been that he could not be allowed to use the Legation as a base of operations. This attitude is based on the extreme delicacy of the situation arising from the Cardinal's presence in the Legation and our desire to do nothing which might make his position more precarious or that of the Legation more difficult.

Under an informal letter to Mr. McKisson in EE Minister Wailes has transmitted to the Department six sealed letters which Cardinal Mindszenty has written in latin to the Pope and to the Vatican Secretary of State. Mr. Wailes suggests that they be translated and if found to be "innocuous" forwarded to the Vatican. "If the letters contain matters of business, you may want to return them to me," Mr. Wailes continues, "and direct me to tell the Cardinal that we just can't send them to Rome." Mr. Wailes' letter together with its enclosures it attached.³⁷

Discussion:

The Cardinal's letters raise a number of serious questions:

1. If these six letters are transmitted they will probably be followed by more and thus the Department's pouch facilities would tend to become a regular channel of covert communication between the Vatican and the Cardinal. Written records of this nature if inadvertently revealed or "leaked" to the press or to the church hierarchy

³⁷ Szerk. megj.: None of the letters is printed. In his January 17 letter to McKisson, Wailes stated that „little did I realize what we were letting ourselves in for when we took him in.”

would cause us embarrassment and might compromise our Legation and prejudice the Cardinal's safety.

2. Whether the current letters or any which may follow constitute "conduct of business" cannot be determined until they are translated and read. If they are read, the Department is immediately placed in the position of censoring the Cardinal's correspondence on the basis of criteria which will be difficult to define clearly and equally difficult to justify to the Cardinal and the Vatican.

3. It must also be anticipated that if letters from the Cardinal are sent to the Pope, the Vatican will logically expect the privilege of replying via the same channel. The Department might then be faced with the necessity of scanning and possibly rejecting messages from the Pope.

While the proposed transmission of the Cardinal's letters appears inadvisable for the reasons set forth, it is not felt that the Department should prevent all contact between the Cardinal and the Pope. The [556] Vatican has an understandable interest in Cardinal Mindszenty's welfare and the Cardinal is bound to grow increasingly restive and resentful if denied all communication with the Vatican. A possible solution would be to accept occasional oral messages of a brief and personal nature for transmission. This would impose a natural and, in our opinion, desirable restraint on the parties concerned. It would also make it quite clear that the contents of all messages would be known to the Department but would eliminate the unpleasant connotation of censorship. Finally, by its very nature, this mode of transmission would result in fewer communications.

Recommendation:

1. That the six letters in question be returned to Minister Wailes with instructions that he inform the Cardinal that in his own interest and in that of the Legation such written messages cannot be transmitted in his behalf but that the Legation would be prepared to transmit occasional brief oral messages through appropriate channels to the Vatican.

Jegyzetben: Murphy ellenjegyezte az ajánlást (recommendation). McKisson március 11-én kelt hivatalos-informális (official-informal) levelében Barnesnek visszaküldte a bíboros zárt leveleit. Abban az esetben, ha a bíboros úgy határozná, hogy rövid szóbeli üzenetet küld a Vatikánnak, azt a washingtoni külügyminisztériumon keresztül teheti, hivatalos-informális levél formájában. – Department of State, Hungary Desk Files: Lot 75 D, Refuge for Cardinal Mindszenty, 1956–1957.

13. – 252.

Emlékeztető a magyarországi követség első titkára (Rogers) és Mindszenty bíboros közti beszélgetésről

Budapest, 1957 május.

Jelzet: Department of State, Hungary Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty, 1956–57. Bizalmas. Fogalmazta: Rogers. A szöveg nem jelzi a beszélgetés dátumát.

TÁRGY: Amerika csődje a magyar helyzetben.

Mindszenty bíboros nézete, amelyet saját kezdeményezésére, ismételten kifejtett partnere előtt: a Nyugat, mindenekelőtt az Egyesült Államok, cserben hagyták Magyarországot, amely a forradalomban a Nyugatért harcolt.

Teljes szöveg, *i. m.*, 631–632:

I have discussed the subject with Cardinal Mindszenty several times, always at his initiative, and have heard him talk to others as well. His line of thought seems to be about as follows:

The West, and first and foremost the United States, failed Hungary, which clearly was fighting the battle for the West, *during* the revolution. The Cardinal seems to believe strongly that had the United States successfully urged UN action to bring in a small detachment of international troops, or to bring in a high-level UN representative early in the revolution, or had the United States delivered an ultimatum of some kind to the Soviet Union, the latter would not have intervened a second time. The Cardinal refuses to believe that some action of this kind, whether it presented an ultimatum or not, was not possible. He points to the activity of the United States in the Suez crisis in October and has said plainly that he thinks the greater activity in Suez than in Hungary has been because oil is involved. "Unfortunately there is little oil involved in Hungary, only moral."

The Cardinal has not argued as strongly for an ultimatum or a threat of military action (during the revolution) as he has for a UN force or representation. He has accepted the argument that the situation in the Suez differed from that in Hungary, as far as UN troops are concerned, because Egypt accepted the UN forces. He does not accept the argument that the Hungarian situation is different because Hungary is occupied by the Soviet Army. "Hungary is occupied because Roosevelt agreed to it at Yalta."

The Cardinal also believes that the West, and primarily the United States, has failed in Hungary *after* the Revolution. Again he compares the situation in Hungary unfavorably with that in the Middle East. "At least, there, there is activity, whether there is success or not. Here there is only death." He obviously has no patience with the discussions in the United Nations since the revolution and has referred bitterly at times to one news-item or another (examples: a remark allegedly made by the Secretary in mid-March concerning greater contacts with the Soviets; the withdrawal of Minister Wiles as being evidence of unwillingness to seriously consider stronger steps which he considers necessary).

To comments that we would welcome suggestions for peaceful means of helping the situation in Hungary, however, the Cardinal has few to make. His first suggestion and most frequently repeated is an economic boycott (his opinion of Soviet economic and military strength is very low), but he appears to accept some of the counterarguments. He has not other concrete suggestions, however, except "activity", and completely fails to understand why there is so much continual diplomatic activity, a Presidential doctrine, a high-level mission, continual discussion in the UN, over the Suez, and "nothing" concerning Hungary. His bitterness on this point seems to be increasing as time goes on.

14. – 265.

Az Európai Ügyek Hivatala helyettes államtitkárának (Elbrick)³⁸ emlékeztetője a politikai ügyekkel megbízott külügyminiszter helyettes (Murphy) számára

Washington, 1957. szeptember 13.

Jelzet: Department of State, Hungary Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty, 1956–57. Titkos. Fogalmazta: Sutterlin.

TÁRGY: Mindszenty bíboros helyzete

Hivatkozással Garry Ackerson³⁹ budapesti ügyvivő emlékeztetőjére ("Policy Regarding Cardinal Mindszenty", 1957. augusztus 21. – Nincs kiadva, azonos levéltári jelzet alatt található.) jelzi, hogy a budapesti rezsim egyre inkább támadja a bíborost, elhúzódó követségi tartózkodása miatt. Többek között azt a javaslatot teszi, hogy ismét tegyenek lépést a Vatikán washingtoni képviselőjénél, a Mindszenty bíboros esetleges távozásával kapcsolatos vatikáni álláspont kialakítása végett.

Jegyzetben utal arra, hogy a washingtoni apostoli delegátussal folytatott megelőző megbeszélésekről (1957. április 26.) készült egy emlékeztető, 1957. április 29. dátummal (azonos levéltári jelzet alatt).

Teljes szöveg: *i. m.*, 657–660.

15. – 267.

A Kelet-Európai Hivatal helyettes igazgatójának (Leverich) levele a budapesti ügyvivőhöz (Ackerson)

Washington, 1957. október 1.

Jelzet: Department of State, Budapest Mission Files: Lot 75 D 163, Mindszenty, 1956–57. Titkos. Hivatalos-informális.

38 Elbrick, Burke C. (1908–1983), fenti pozícióját 1953–1956. között töltötte be. 1957–1958 között az Európai Ügyek Hivatalának államtitkára.

39 Ackerson, Garret G. Jr. (1904–1992), budapesti ügyvivő 1957–1961.

TÁRGY: A bíboros jövője.

A washingtoni külügyminisztérium válasza Ackerson ügyvivő 1957. augusztus 21-i, fentebb említett emlékeztetőjére (lásd az előző iratot). A vatikániak még nem válaszoltak, de náluk az a gyakorlat, hogy a főpásztoroknak a helyükön kell tartózkodniuk, és a Mindszenty-kérdés jelenleg nem aktuális a Vatikánban (not a lively topic of conversation in the Vatican). Abban az esetben, ha a bíboros úgy határozna, hogy önszántából elhagyja a követség épületét és átadja magát a magyar rendőrségnek, az ügyvivőnek nem kell előre írásos nyilatkozatot kérnie tőle, nehogy felizgassa. Abban az esetben, ha megszakadna a diplomáciai kapcsolat Magyarországgal és más ország nem óhajtana befogadni a bíborost, felhatalmazza, hogy próbálja meg magával vinni, de ne tanúsítson ellenállást, ha a magyar rendőrség ezt meg akarná akadályozni.

Teljes szöveg: *i. m.*, 663–664.

16. – 273.

Sürgöny a magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

Budapest, 1957. október 29.

Jelzet: Department of State, Central Files: 611.64/10-2957, Titkos.

No. 250.

TÁRGY: Az US politika áttekintése Magyarországgal kapcsolatosan.

Negyedik és utolsó szempontként javasolja: Mindszenty bíboros helyzetére kielégítő megoldást kell találni. – Drasztikusan csökkentették a személyzet magyar és amerikai tagjainak számát... Ráadásul meg kell birkóznunk az épületünkben menedéket kapott Mindszenty ügyével, ami a támadások állandó célpontja, és nagy irritációt okoz a Kádár-rendszer számára.

Részletek:

Insofar as the US is concerned, the changes to be effected would included... (4) a satisfactory arrangement with respect to Cardinal Mindszenty. (682. l.)

... Our staff ... has been severely cut... In addition, we have the question of Cardinal Mindszenty, whose refuge in the Chancery is a point of periodic attack and a source of deep irritation to the Kadar regime. (683. l.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 679–684. Magyar ford.: BORHI, 1998. 356–357.

17. – 276.

A Hadműveleteket Koordináló Bizottság (Operation Coordinating Board) beszámolója

Washington, 1957. november 20.

Jelzet: Department of State, S/S-NSC Files: Lot 63 D 351, NSC 5608 Series. Titkos. This progress report was discussed and concurred in by the OCB at its meeting of November 20. (Notes of OCB Meeting, November 20; *i. h.*, OCB Files: Lot 62 D 430, OCB Notes) The NSC “noted” this report at its 349th meeting, December 24. (Eisenhower Library, Whitman Files, NSC Records).

Progress Report on Soviet Satellites in Eastern Europe. (NSC 5608/1, approved July 13, 1956 and NSC 5616/2, approved November 19, 1956, Documents 80 and 169.)

Period Covered: From July 18, 1956 through November 20, 1957.

A US Nemzetbiztonsági Tanács egyik szervének: Hadműveleteket Koordináló Bizottság (Operations Coordinating Board – OCB) megbeszélési anyaga. Sorra veszi a fontosabb területeket. A 7. pontnál a Kádár-rendszerrel való kapcsolatokat tekinti át, említi, hogy a követségen menedéket kapott bíboros miatt rendszeres támadásoknak vannak kitéve.

Részlet:

N. 7. Relations with the Kadar Regime in Hungary, ... b. The Hungarian regime has required that the staff of our Legation in Budapest be severely reduced and has continued to harass the operation of the Legation in other ways, including the arrest and imprisonment of local employees. It has also continued to attack us for having given refuge to Cardinal Mindszenty. The presence of the Cardinal in our Legation and the evident unwillingness of the Kadar regime to drop its charges against him are factors which complicate our relations with Hungary. No satisfactory solution to the problem raised by the Cardinal's presence in the American Legation is apparent. (696. l.).

Teljes szöveg: *i. m.*, 690–698.

* * *

II. Eisenhower elnöksége periódusából a második, minket érdeklő kötetnek⁴⁰ Mindszentyre vonatkozó iratai a következők (a sorszám utáni szám a kötetben közölt iratok sorrendjét jelzi – kivéve a 18. és a 20. sz. iratot, amely más forrásból van):

1958

18.

Sürgöny a magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

No. 489. Budapest, 1958. március 12.

REF: A követség 471. sz., és a külügy 875, sz. távirata.

Jelzet: Department of State, RG 59 (Central Files), 611.64/3-1258.

Közzétette: BORHI, 1998. 9. sz. irat, 362–364. További megjegyzéseket l. ott.

A kapcsolatok bővítéséről szólva az *Információs tevékenységek* c. fejezetben a bíboros jelenléte akadályozó tényező.

Részlet (Borhi László fordításában):

Az első kézenfekvő lehetőség az lenne, ha a forradalmat meglőző szinten felújítanánk az információs tevékenység korlátozott programját. Néhány évig a képviselőt amerikai típusú kirakat-kiállítást tartott fenn az utcai szinten levő ablakaiban; továbbá magyar nyelvű közleményeket és amerikai magazinokat tartott a fogadási részlegen, amelyet jelentős számú látogató „vett kölcsön”. Bár ezeknek a tevékenységeknek kétségtelenül volt értékük, a követség szerint a jelen pillanatban nem lenne kivitelezhető a felújításuk, elsősorban Mindszenty bíboros követségi jelenléte miatt. Mióta a bíboros menedéket kapott, a követséget folyamatos megfigyelés alatt tartják, de nem csak az egyenruhás rendőrség, hanem a titkosrendőrség nyilvánvaló ügynökei is. Ezt az alapos „védelmet” figyelembe véve kétséges, hogy a fenti típusú tevékenység különösen hatékony lenne. Ráadásul lehetséges, sőt, valószínű, hogy ellenlépéseket kényszerítene ki a rezsim részéről, amelyek kártékonyan hatnának a képviselőt működtetésére. A követségnek már sikerült mérsékelten hasznos felhasználást találnia a külügytől kapott magazinok számára. Nézetünk szerint összérdekeink szempontjából hibát követnénk el, ha a fennálló körülmények között ambiciózusabb programot vállalnánk fel. (362.)

40 LANDI, Ronald D. – MILLER, James E. – PATTERSON, David S. – SAMPSON, Charles S. (szerkesztők.): *Eastern Europe Region; Soviet Union; Cyprus* (Foreign Relations of the United States, 1958–1960, Vol X, Part 1. Sorozatszerk.: LAFANTASIE, Glenn W.), Washington, D.C. 1993. Interneten: <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/frus/frus58-60x1/index.html>

19. – 13.

Sürgöny a magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

No. 302. Budapest, 1958. november 20.

REF: Legation Despatch No. 249, October 23, 1958.⁴¹

Jelzet: Department of State, Central Files, 864.413/11-2058. Titkos. Korlátozott betekintésre (Limited Distribution).

A magyar kormányt hivatalosan értesítették arról, hogy Mindszenty bíboros a követségen tartózkodik (1958. október 18-án kelt 136. sz. jegyzék). A politikai szempontok áttekintését követően a bíborosnak – akivel napi kontaktusban áll – mély spirituális problémáit és mentális konfliktusait említi Ackerson, egyben javasolja, hogy létesítsenek rendszeres kapcsolatot az Apostoli Szentszékkal, hogy Mindszenty lelki téren vezetést kaphasson. Ugyanakkor felrója, hogy az Apostoli Szentszék és a bíboros között a megértés legkisebb foka sem jött létre, s a bíboros, mivel nem kapott elegendő biztosítékot a magyar kormánytól, amelynek ígéretei iránt egyébként teljes mértékben bizalmatlan, végül is nem indult el Rómába. A jelentés megállapítja, hogy a bíboros nem fogadja el az Apostoli Szentszék irányvonalát, ha az eltér az övétől, és azt is megfigyeli, hogy a II. világháború óta társadalmi forradalom ment végbe Magyarországon, amely komoly mértékben megváltoztatta azt a sajátos pozíciót, amelyet a bíboros prímási jogon magának fenntart. Mindszenty el van szigetelve az egyházi folyamatoktól, nézetei lemaradtak lelki vezetői nézetei mögött. A bíboros határozott álláspontja, hogy nézeteit sem Washingtonban, sem New Yorkban (ENSZ) nem tudják maradéktalanul megérteni. Végül Ackerson a tárgyalások folytatását javasolja és kielégítő megoldást keres a bíboros helyzetének rendezésére (tudniillik, hogy elhagyja a követséget).

Teljes szövegét hozzuk a megjegyzésekkel együtt (a nyomtatott változat oldalszáma: 54–59. [BORHI, 2002. – a 26. oldalon egy bekezdés erejéig e szöveg minket érdeklő részét foglalja össze.]):

SUBJECT The Future of Cardinal Mindszenty

The Legation has, from time to time, sought to comply with the requirement contained in the Department's telegram No. 241 of November 16, 1956,⁴² which concluded: "Legation's recommendations invited regarding future of Mindszenty". Recent developments, connected with the Conclave at the Vatican for the election of Pope John XXIII, would seem to make it desirable that the situation of Cardinal

41 Az itt hivatkozott korábbi távirat a budapesti követség javaslatait tartalmazza, XII. Pius pápa október 9-én bekövetkezett halála utáni helyzetben, Mindszenty bíboros Rómába utazásával kapcsolatban. Megadja ennek, majd a későbbiekben az itt idézett diplomáciai iratoknak levéltári jelzetét (NARA).

42 Telegram 241 to Budapest contained the Department of State's instructions regarding the Legation's continuing refuge and protection of the Cardinal. (Ibid., 864.413/11 - 1656)

Mindszenty again be reviewed and the Legation's recommendations be brought up to date. The present despatch is designed to meet this requirement and this purpose.

Regime Officially Informed

The Hungarian Government has now been "officially" advised of the presence of Cardinal Mindszenty in this Legation. No such advice was made to the Government until the presentation of the Legation's note No. 136 on Saturday, October 18, 1958.⁴³ On two previous occasions, officials of the Foreign Ministry had made oblique reference to our harboring a Hungarian national, but the name of Cardinal Mindszenty was not mentioned and there was no discussion of the subject. High officials of the Government had, however, repeatedly attacked the United States Government and the Legation (in public speeches, in statements to the press, and in reply to direct questions from visiting Americans) for giving "asylum" to a "Hungarian criminal".

Despite the "after-the-event" knowledge of certain "observers" that the Hungarian Government was bound to refuse the request for a safe conduct,⁴⁴ there was no way of knowing before the matter was officially broached to the Hungarian Government what its reply would be. The Cardinal (Legation telegram 119, October 9)⁴⁵ thought that the choice for the regime would be a difficult one, but was inclined to believe that the authorities would like to have him outside the country. The Legation (Legation telegram 124, October 10)⁴⁶ felt that it was "not entirely clear" what decision the regime might reach, but pointed out that recent statements by Government officials had indicated a "general hardening" on the subject of the Cardinal's possible departure from Hungary. The Vatican (Rome telegram 1172, October 13)⁴⁷ appears to have had information that the regime would not be opposed to the Cardinal's release, provided he would not return to Hungary. While the Department was not favorable to initiative being taken by the United States in the matter (Department's telegram 1304, October 10, to Rome),⁴⁸ the Legation was subsequently instructed (Department's telegram No. 97, October 14, No. 1356 to Rome)⁴⁹ to negotiate with the Hungarian Government, on behalf of the College of Cardinals, for a safe conduct, thus seeming to indicate a belief

43 Text of this note is quoted in telegram 146 from Budapest, October 24. (Ibid., 864.413/10 - 2458)

44 London Times, October 24, 1958, from Vienna: „The Hungarian refusal to grant Cardinal Mindszenty a safe conduct to attend the Conclave of the Sacred College of Cardinals to take part in the election of the Pope, did not surprise observers here, who predicted all along that the Hungarians will describe the American request asking for permission for Cardinal Mindszenty to leave Hungary as 'gross interference in the internal affairs' of their country.

„Hungarian refugees here said today that the timing of the American request coinciding with the eve of the second anniversary of the Hungarian revolt was instrumental for the uncompromising refusal.”
[Footnote in the source text.]

45 Telegram 119 described the Legation's informing the Cardinal of the Pope's death. (Department of State, Central Files, 864.413a/10 - 958)

46 Not printed. (Ibid., 864.413/10 - 1058)

47 Not printed. (Ibid., 864.413/10 - 1358)

48 Not printed. (Ibid., 864.413/10 - 958)

49 Not printed. (Ibid., 864.413/10 - 1358)

on the part of the Department that there existed some possibility of procuring such safe conduct.

There is, of course, nothing final about a decision taken by a communist government; it is perfectly capable of reversing that decision without any new developments having intervened to give even a semblance of justification for such reversal. However, the refusal of the safe conduct for attendance of the Cardinal at the Conclave was so categorical, and was given at a time and under circumstances which might have been expected to give perhaps the maximum of justification for the Hungarian regime to grant it, that the Legation sees little or no likelihood of any change of attitude in the ascertainable future. Only the agreement of the United States Government to exchange Chiefs of Mission with the regime and, thereby, to accord the regime full international status would seem to be a likely "bait" to bring about a radical change in its attitude and policy toward this question. The regime's note of October 22⁵⁰ would seem to make clear that the Hungarian authorities (and, presumably, the Kremlin) are satisfied that the presence of the Cardinal in the Legation is a matter of greater embarrassment and concern to the United States Government than to the Government of Hungary.

No such situation can, however, remain permanently static and it is at least within the realm of the possible that, sooner or later, a move will have to be made by one of the interested parties – the Holy See, the United States Government, the Hungarian Government, or the Cardinal – for a solution of this problem. Since, as became abundantly clear during these recent negotiations, the attitude of the Cardinal could be of crucial importance in effecting any solution, the Legation would like to set forth for the consideration of the Department its thoughts on this aspect of the matter, in the hope that means and methods might be found to influence the Cardinal's thinking, in advance of the event, along the lines desired by the Department and/or by the Holy See.

The Cardinal and the Vatican

The Legation appreciates and understands the undesirability (as set forth in the enclosure to Mr. Robert McKisson's letter of March 11, 1957, to Mr. Spencer Barnes)⁵¹ of setting up a regular channel of communication between the Cardinal and the Vatican. However, those of us in close, daily contact with the Cardinal have long been aware of his confused thinking on the "deep spiritual problems" which his present situation creates and have felt that some means should, if at all possible, be found to give the Holy See a just appreciation of his mental conflicts and to give him the benefit, on this question only, of guidance and assistance from his spiritual leaders. (My letters of August 21, 1957, and January 16, 1958 to Mr. James Sutterlin.)⁵² The almost complete lack of understanding between the Cardinal and the Holy See became clearly

50 Text of the Hungarian Foreign Office's note of October 22 was transmitted to the Department of State in telegram 143 from Budapest, October 22. (Ibid., 864.413/10 - 2258)

51 Not found.

52 Copies of both these letters are in Department of State, Hungary Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty.

manifest during the recent negotiations and it was only with the greatest of reluctance that the Cardinal finally gave his assent to departure if a "satisfactory" guarantee could be obtained from the Hungarian Government. (The Cardinal, it should be remembered, has no faith in any promises from the present Hungarian regime and fully anticipated the worst, if an attempt had been made to take him to Austria under any such "safe conduct".) This reluctant assent was accorded only for the particular circumstances then existing — i.e., attendance at the Conclave — and would, one may safely assume, not carry over to another set of circumstances. It would, therefore, become necessary to "negotiate" once again with the Cardinal and, since the time element might be of extreme brevity, the Legation believes that logic and our own best interests require that the Cardinal be attuned to the thinking and wishes of the Vatican before another crisis arises.

The Legation has sensed for some time, and most particularly during the recent "crisis", that the Vatican itself has not been of one mind with respect to the policy which it should follow in the matter of the Cardinal's remaining in or departing from Hungary. Earlier reports on this subject had been conflicting. The direct, official word through the Office of the Apostolic Delegate in Washington was to the effect that he should remain. When, however, a seemingly advantageous opportunity to have the Cardinal leave the Legation and the country presented itself, the Vatican became intent upon his availing himself of such opportunity and considerable pressure was put upon him by the Holy See to follow this course. One is left to speculate whether it was not, perhaps, the late Pope who was inclined to inaction earlier, with the result that those in favor of another policy were in a position to act only after Pius XII had left the scene. The Legation is not in a position to know the correct answer to this question, since it is not aware of the full circumstances (and under whose initiative) the Cardinal chose to seek refuge at the American Legation in the early hours of November 4, 1956. If, however, the late Pope did, during his lifetime, make the final policy determination on matters relating to the Cardinal's future, the question now becomes once again subject to review because of the presence of a new Pope, whose ideas and conceptions may be different from those of his predecessor. The Legation feels that the Cardinal cannot possibly become *au fait* of Pope John's thinking on this matter unless some exchange of ideas (again, on this question only) is permitted and arranged.

The Legation has no illusions about the difficulties inherent in trying to bring the Cardinal into line with the policy of the Holy See, if the Holy See's ideas and concepts should prove to be different from his own. The Cardinal is imbued with the very special position and powers exercised for many centuries by the Prince Primate of Hungary. The Holy See, however, seems to appreciate (as the Cardinal does not) that the "social revolution" which has occurred in Hungary since World War II has seriously altered (if, indeed, it has not brought to an end) that "special position". (The unusual position and powers of the Prince Primate are fully set forth in the chapter on "The Church" in C.A. Macartney's "Hungary", published in 1934.)

The Vatican was not, however, always of this view. As late as April of last year (Embassy Rome's telegram No. 4174, April 16, 1957),⁵³ the Holy See was evincing the desire "to discuss the Cardinal's departure on *quid-pro-quo* basis with view to extract

53 Not printed. (Department of State, Central Files, 864.413/4 - 1657)

some concessions from Kadar's regime". While any such concept was unrealistic, even at that date, the Holy See has been in a position, during the intervening eighteen months, to understand the radical changes that have occurred and to alter its concepts and its policy accordingly. Cardinal Mindszenty has not been in such a position; isolated, as he is, from almost all Church developments and from spiritual contact with the Holy See, his views and concepts have fallen behind and out of line with those of his spiritual mentors. It is this lack of rapport – this failure to be "on the same wave length" – which the Legation feels must now be bridged, if we are not to be faced on still another occasion with the necessity of again undertaking difficult and touchy negotiations with the Cardinal under pressure of events which may permit even less time and facility for exchanges between Budapest, Rome, and Washington than existed during the recent "Conclave crisis".

There appears to be a very general (and perhaps not unnatural) assumption by people outside Hungary (one might almost say, outside this Legation) that the Cardinal would welcome any opportunity to exchange his present place of refuge for a place of safety and a position of Church activity outside this country. Articles in the Western press are almost uniformly written with this assumption in mind. Even the Vatican appears to have expected that the Cardinal would be ready and anxious to avail himself of a safe conduct, if such were arranged for him. The Legation's telegram No. 170 of November 19⁵⁴ was dispatched because it appeared that the Cardinal's firmly held ideas on this matter might not be fully understood in Washington and New York. The officers of the Legation dealing with the question of the Cardinal's future are so fully imbued with the reality of this situation that it seems important that it again be brought to the attention of those who will be determining United States policy on this question. The Legation feels that the Vatican should likewise be made aware of the problem and, in the light of the recent close contacts between the Embassy in Rome and the Vatican on the subject of the Cardinal, the way would now appear to be paved and the time to be opportune for effecting this objective.

Conclusions

1. Now that the Hungarian Government and the Legation have exchanged communications with respect to the presence of the Cardinal in the Chancery, there seems every likelihood that the regime – choosing the opportunity which seems to suit its own purposes best – will mount a full-scale attack on our harboring of a "Hungarian criminal" and will make demands for his departure from the Legation. The limits to which the regime will be prepared to go in ensuring compliance with this demand will depend upon the extent of deterioration in American-Hungarian relations, both bilaterally and in the United Nations. Whether they will be prepared to go to the extent of breaking relations in order (among other objectives) to obtain custody of the Cardinal, is a question to which a firm answer cannot at present be given; but it would appear inevitable that they should play this situation to its utmost in their efforts to get the United States to accord recognition of "respectability" to the regime, by the

54 Not printed. (Ibid., 764.00/11 - 1958)

sending of a Minister to this Legation and by the cessation of our efforts to have the regime comply with the Resolutions of the General Assembly.

2. The Legation assumes that the United States will continue to do everything possible to prevent the present Hungarian authorities from again obtaining control over the Cardinal, while at the same time seeking a satisfactory permanent settlement of the problem of his refuge. The possibility – if not the probability – of further negotiations on the question would, therefore, appear to be likely to arise in due course (provided, of course, that death or serious illness does not intervene to effect a different solution). The Legation is impressed with the desirability of reaching, in advance of the opening of such further negotiations, a firm and clear understanding among the Government of the United States, the Holy See, and the Cardinal that the Cardinal would leave his refuge in the Legation, if and when a suitable guarantee of his safety might be obtained. The Legation feels, on the basis of its knowledge of the Cardinal's thinking and of the record during the recent negotiations, that such "clear understanding" cannot be reached with the Cardinal without an exchange of views between him and the Vatican.

Garret G. Ackerson, Jr. Charge d'Affaires a.i.

1959

20.

Sürgöny a magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

No. 383. Budapest, 1959. január 7.

Jelzet: Department of State, RG 59 (Central Files), 611.64/1-759.

Közzétette: BORHI, 1998. 16. sz. 375–380. További megjegyzéseket l. ott.

Összefoglaló jelentés a magyar-amerikai kapcsolatokról 1958-ban.

James W. Pratt⁵⁵ jelentésében utalást tesz Mindszenty bíboros meghívására Rómába, a pápaválasztó konklávéra,⁵⁶ amelyet a rezsim elutasított.

Részlet (Borhi László fordításában):

A bíboros

Míg 1958 utolsó hónapjaiban az Egyesült Államok és Magyarország közötti kapcsolódási pontok közvetve vagy közvetlenül az ENSZ-hez kötődtek, volt egy olyan alkalom, amikor egy teljesen más kérdés került előtérbe. Ez októberben történt, amikor a Bibo-

55 James W. Pratt (szül. 1918), a budapesti amerikai követség első titkára 1958–1960 között, a washingtoni külügyminisztérium szovjet ügyekkel foglalkozó irodájának igazgatóhelyettese 1965 és 1968 között, a moszkvai nagykövetség politikai ügyekért felelős tanácsosa 1969-től 1970-ig (BORHI: 2002. 671.)

56 1958. október 18-i dátummal. Ez a forrás több helyen megjelent magyarul, de mindig a Magyar Országos Levéltár állományából. Nem lévén amerikai levéltári forrás, megelégszünk azzal, hogy e kiadási helyekre utalunk: ÓLMOSI Z. (szerk.): *Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA követségén*, Budapest 1991. V. sz. irat, 59; BORHI: 1998. 15. sz. irat, 374–375; BORHI: 2002. 26. sz. irat, 160–161.

rosok Szent Kollégiumának kérésére a követség engedélyt kért Mindszenty bíboros számára, hogy elhagyhassa menedékhelyét, hogy megjelenhessen a pápaválasztási konklávéban. A rezsim goromba elutasítása legalább megcáfolta azt a feltevést, mely szerint a hatóságok szeretnék egy presztízsimentő megoldást találni a bíboros státusának problémájára. A kormány szóvivője azt állította, hogy ez volt az első tőlünk kapott értesítés a bíboros tartózkodási helyéről. Ezidáig nem történtek lépések arra, hogy kihasználják azt az esetleges előnyt, amelyet a törvény betűjéhez való ragaszkodás a rezsimnek adhat.

A jelenlegi helyzet

Az Egyesült Államok és Magyarország között fennálló helyzet 1958 végén nagyon hasonló az 1958 elejihez. [...] Az Egyesült Államok [...] továbbra is menedéket ad Mindszenty bíborosnak [...] (378–379.)

21. – 16.

Sürgöny a magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

413. sz. Budapest, 1959. január 23.

Jelzet: Department of State, Central Files, 611.64/1 - 2359. Titkos. Fogalmazta: Pratt and Ackerson. (A nyomtatott változat oldalszáma: 62–72.)

TÁRGY: Javaslatok a magyar kormánnyal kapcsolatos US-politika kialakítására.

A kapcsolatok teljes spektrumára kitekintő hosszú táviratnak az a végkicsengése, hogy a rosszabbodó és a többi kelet-európai államhoz képest elmaradó US-magyar kapcsolatok normalizálása nem lehetséges addig, amíg Mindszenty bíboros a követségen marad.

22. – 23.

Mindszenty bíboros levele Eisenhower elnökhöz

Budapest, 1959. november 13.

Jelzet: Department of State, Central Files, 864.413/12 - 959. No classification marking. Transmitted to the Department of State under cover of a brief letter from Ackerson to Kohler,⁵⁷ November 13. The letter was translated by Leo Toplosky of the Legation staff in Budapest.

Menedékének 3. évfordulóján az Elnök kezébe teszi le sorsát. 1956 eseményeinek összefoglalásán túl fontosnak tartjuk megemlíteni: büszke arra, hogy nem tett esküt a rezsimre, zárójelben megjegyzi: élete végén egyetlen vigasza, hogy nem a hatalom, hanem népe szabadította meg, és hogy másfél évtizede nem kolaborált a vérrel, terrorral és hamissággal.

⁵⁷ Foy D. Kohler (1908–1990), 1959–1962 között az Európai Ügyek Hivatalának (helyettes) államtitkára (Assistant Secretary of State for European Affairs).

Teljes szövege eredeti jegyzetekkel (a nyomtatott változat oldalszáma: 102–104.):

DEAR MR. PRESIDENT: On November 4, 1956, when an open breach of word and promise and an entrapment brought into our capital 15 enemy tank divisions with 6,000 tanks, and our Chief of Staff and Minister of Defense became prisoners during negotiations, I knocked on the door of the United States Legation in Budapest and asked for refuge, so as to cry out for help from here for an unhappy nation left with no intelligentsia, and with 25,000 freedom-fighting heroic dead, 75,000 deportees, 193,000 defectors, 100,000 prisoners and labor camp inmates, and 5,000 executed, and to hold in reserve the remains of my life after eight years of imprisonment and three days of freedom. For this I am gratefully thankful to you, Mr. President, knowing that my “sins” and my presence here have brought many difficulties to the Legation and to the United States.

Since that time three years have gone by. In proportion to the passage of time, the American saying about the unmoving guest becomes more serious to me. I must notice that the atmosphere has changed completely with the clever peace, dialectical and panic dumping. As for me, I have become an out-of-fashion guest.

I did not intend that my company here should last a long time. For one thing, I had faith in outside help toward my country in proportion to the justice on its side. For another, there was good opportunity for solution on an individual basis. When, at the end of 1957 and early 1958, the case of my “partners in crime” was being considered,⁵⁸ I asked that the following be transmitted to the regime: I would go in their place into the prisoner’s dock, but only after their release. This matter got snarled; you, Mr. President, do not know of this.

At the time of the election of the Pope,⁵⁹ such a stipulation of principle was lacking; for this reason departure from Hungary was not consonant with my thoughts, although I was ready to obey the call from the Vatican.

Now what can be done?

When the candle of Central Europe and my country, which for three years has been growing fainter, has by this time burned to the stump, life is not a joy. Where a nation becomes an indifferent victim, there the evaluation of the lives of those that hold the candles is also different.

In the course of meditation I have thought of leaving a letter behind me and going out and giving myself to the AVO guards around the Legation. They would then torture me as they did before. This too will pass, but much harder than the outside sensation that can be expected to come in its wake. But I had to cast this idea aside: today I cannot serve a higher interest with it, as I could have in 1957 and 1958. And yet moral law forbids us to give up our lives without a higher interest.

58 Presumably a reference to the arrest in December 1957 of Monsignor Egon Turc[h]anyi, Cardinal Mindszenty’s secretary during the 1956 revolt, and the sentencing to death on December 10, 1957, of Major Antal Palink[a]s-Pallavicini, one of the military leaders who helped free the Cardinal during the revolt.

59 Lásd a 41. sz. jegyzetet.

Some sort of negotiation could be begun. But this certainly would have no results for either side, for the current softening and thaw did not come either for the good of my country or my course. There would also be a price: an oath to a regime which was not recognized by myself or my host until the end of 1957. (My only assets and consolation for the end of my life: it was my people and not the favor of power which freed me, and that for a decade and a half – for eleven years of it not free – I did not collaborate with blood, terror or falsehood.)

I now put my case in the hands of my host. Whether he deigns to decide to grant further refuge, or decides on some sort of change, my personal gratitude for the three years remains unchanged. The good deeds over the long period of time appear in the light and mirror of the loaf of bread and sip of drink in the Gospel.

Repeating my gratitude for the goodness and the refuge, I remain, Mr. President,

Most respectfully yours,

Joseph Cardinal Mindszenty

Prince-Primate of Hungary and Archbishop of Esztergom⁶⁰

23. – 24.

Emlékeztető, az európai ügyek külügyminiszter helyettese (Kohler) Herter külügyminiszterhez⁶¹

Washington, 1959. december 9.

Jelzet: Department of State, Central Files, 864.413/12 - 959. Titkos. Fogalmazta: McKisson, Egyeztetve: Vedelerrel,⁶² Merchanttal⁶³ és Wehmeyerrel (L/EUR).
TÁRGY: Mindszenty bíboros.

Ackerson ügyvivő a közelmúltban megküldte Mindszenty bíborosnak az Elnökhöz írt levelét, amely – nem úgy, mint előző levelei –, saját menedékével foglalkozik és nem Magyarország helyzetével vagy a nemzetközi kérdésekről vallott nézeteivel. Ackerson kísérelésében két témát emel ki: a garanciák kérdését a bíboros esetleges távozását illetően, ill. a bíboros és a Vatikán közti kapcsolatokat. A bíborosnak való válaszadás módját illetően is döntésre van szükség. Felülvizsgálja Ackerson javaslatát, miszerint ne engedélyezzék a kapcsolatot a Vatikánnal. A követségen maradás feltétele, hogy az nem lehet a bíboros számára egyházi vagy politikai tevékenység bázisa; ez szolgálja a legjobban mind az US, mind a bíboros érdekeit. Megteszi javaslatait, így azt, hogy Herter ellenjegyezze a bíborosnak adandó válasz fogalmazványát, valamint az Elnöknek küldendő följegyzést.

⁶⁰ Printed from a copy that bears this typed signature.

⁶¹ Christian Archibald Herter, (1895–1966), 1957–1959 külügyminiszter helyettes, 1959–1961 között külügyminiszter.

⁶² Harold C. Vedeler (1903–2007), diplomata, 1959-től a Kelet-Európai Ügyek Hivatalának igazgatója.

⁶³ Livingston T. Merchant (1903–1976), 1959–1961 között politikai ügyekért felelős külügyminiszter-helyettes.

Teljes szövege eredeti jegyzetekkel (a nyomtatott változat oldalszáma: 104–107.):

The Cardinal's letter and Mr. Ackerson's comments touch upon two background matters of importance: the possibility of arrangements whereby the Cardinal might be able to leave Hungary under safe conduct guarantees; and the question of communication between the Cardinal and the Vatican. The immediate matter of a reply to the Cardinal's letter also arises.

1. A US request in October 1958, made at the express desire of the Vatican, that the Cardinal be permitted to leave Hungary under safe conduct guarantees was flatly rejected by the Hungarian Government.⁶⁴ In October 1959, however, during a discussion of Austrian-Hungarian relations, the Hungarian Foreign Minister orally informed the Austrian Foreign Minister that if the Austrians would submit a specific proposal to the Hungarian Government for the Cardinal's "release" from Hungary, such a proposal would be seriously considered. We have informed the Austrians that we would welcome an arrangement ending the Cardinal's refuge in the Legation and permitting him to leave Hungary in safety, provided that such an arrangement was also acceptable to the Vatican and to the Cardinal. The Austrian Foreign Minister has communicated with the Vatican through the Papal Nuncio in Vienna and is now awaiting an expression of the Vatican's views in the matter. The Austrians have agreed to consult further with us upon receipt of the Vatican's views.

2. Although Mr. Ackerson in his letter refers to the "policy of keeping the Cardinal in complete isolation, without any contact even with the Vatican", we do not feel that this is an accurate statement of the position which the Department has adopted in this regard. We have made it clear both to Mr. Ackerson and to the Vatican (through the Apostolic Delegate here) that the Department is prepared to accept and transmit occasional brief oral or written communications between the Cardinal and the Vatican which are not of a political or ecclesiastical character but relate rather to the Cardinal's refuge in the Legation or his personal spiritual problems and state of mind in relation to his situation of refuge. This position is consistent with the principle, to which we have also adhered, that it would be neither advisable nor proper for this Government to permit Cardinal Mindszenty to use the American Legation in Budapest as a base for ecclesiastical or political activities. We are firmly convinced that continued adherence to this policy is in the best interests not only of the US but also of the Cardinal himself.

3. Previous letters addressed by the Cardinal to you and to the President have consisted mainly of expressions of his personal views on the internal situation in Hungary, the Hungarian problem as an international issue, and various aspects of the East-West conflict. It has been our established practice to avoid involving the President or you in direct correspondence with Cardinal Mindszenty on these matters, since any response in such circumstances would be likely to encourage more frequent messages from him and sooner or later might lead to an embarrassing situation. Consequently, we have instructed Mr. Ackerson on each such occasion in the past merely to inform

⁶⁴ Lásd a 19-13. sz. iratot.

the Cardinal that his letters have been received in the Department or by the White House, as the case may be. We continue to believe in the soundness of this procedure, where the subject matter of Cardinal Mindszenty's communications to US officials is of a political nature.

In the case of the Cardinal's present letter, we believe that a somewhat different procedure is warranted because of its special nature. In view of the President's absence from the country,⁶⁵ and with the approach of the holiday season, we believe that it would be appropriate in this case for you to send the Cardinal a written message (1) extending season's greetings to him and (2) reassuring him that this Government will continue to afford him refuge within the premises of the American Legation so long as consideration for his personal safety and freedom requires such refuge. Such a letter would be in line with Mr. Ackerson's recommendation and would do much to sustain the Cardinal's morale and contribute to his peace of mind. If you approve, the White House will be informed by a memorandum enclosing copies of the Cardinal's letter and your reply.

Recommendations:

- (1) That you sign the attached draft letter to Cardinal Mindszenty (Tab A);⁶⁶
- (2) That you approve the transmittal of your letter to Cardinal Mindszenty under cover of the attached draft official-informal letter to Mr. Ackerson which I have signed (Tab B);⁶⁷
- (3) That you approve the attached draft memorandum to the White House enclosing the original of Cardinal Mindszenty's letter and a copy of your reply (Tab C).⁶⁸

1960

24. – 33.

A washingtoni külügyminisztérium instrukciója a magyarországi követséghez

Washington, 1960. október 21.

Jelzet: Department of State, Central Files, 033.6411/10 - 2160. Titkos. Limited Distribution. Fogalmazta: Steven D. Zagorski (INR/IRC), ellenjegyezte McKisson. Aláírta: Herter. (A nyomtatott változat oldalszáma 126–130.)

TÁRGY: Kádár informális véleménye.

65 Eisenhower left the United States on December 4 for an extended trip which took him to Italy, Turkey, Pakistan, Afghanistan, India, Iran, Greece, Tunisia, France, Spain, and Morocco. Not printed. The attached draft was dated by hand December 11, apparently indicating that the letter as sent to Mindszenty through the Legation in Budapest bore that date.

66 Hiányzó jegyzet. Tab A feltehetően kéziratban maradt.

67 Herter initiated his approval of this recommendation on December 11. Tab B, a copy of Kohler's letter to Ackerson, which bears the stamped date December 11, is not printed.

68 Herter initialed his approval of this recommendation on December 11. Tab C, a memorandum of December 11 from the Director of the Executive Secretariat, John A. Calhoun, to Goodpaster at the White House, is not printed.

Kádárt angolból próbáljuk visszafordítani: Az idő nekünk dolgozik, nem Mindszenty bíborosnak „Szegény ördög” boldogtalan a budapesti követségen. Semlegesítettük őt. Amíg ott van, nincs bajunk. Ha kiengedjük Rómába, számos bajt okozhat. Ha börtönbe vetjük, vértanúvá válhat és így bajt okozhat. Nem akarunk mártírt csinálni belőle. Mi kommunisták ismerjük a mártírok által okozott nehézségeket. Egyszer majd elismeri az US, hogy van egy Kádár-féle Népköztársaság, és akkor nem lesz bajunk egymással. Ezt nem tudom eléggé hangsúlyozni.

A forrás megjelölésére és Mindszenty bíborosra vonatkozó részlet:

A friendly and reliable source has recently had an opportunity for an informal discussion with Kadar during his visit to New York to attend the UNGA session. The source has written down Kadar's remarks from memory and made them available to the Department. It is believed that Kadar suspected that his remarks would be passed on to the United States Government. The report of Kadar's remarks is given below for the Legation's background information. (126.)

....

The Mindszenty Case

“I would like to emphasize again that the whole problem is simple. All you have to do is to recognize the facts, recognize that our Republic is here to stay. The other problems would practically solve themselves. In fact, there are no real problems. For example, take this (Cardinal) Mindszenty case. Let me tell you something: The present situation works to our advantage. Why? Because the poor devil (szegény ordog) is unhappy at your Legation in Budapest. We neutralized him. As long as he is there, we have no trouble. Suppose we let him go to Rome. There he could cause a lot of trouble. Suppose we manage to throw him in jail. There he could cause a lot of trouble by becoming a ‘martyr’. No, we do not want to make a martyr out of him. We Communists know the difficulties caused by martyrs. Let me assure you, once the U.S. recognizes that there was such a thing as the People's Republic with Kadar as its leader, we would not have a single problem. I cannot emphasize that strongly enough.” (127.)

* * *

JOHN F. KENNEDY (1961–1963)

Kennedy elnök hivatali idejéből 25 kötet jelent meg, a 16. kötetben⁶⁹ négy iratot találunk (a sorszám utáni szám a kötetben közölt iratok sorrendjét jelzi):

1961

25. – 1.

Dean Rusk külügyminiszter⁷⁰ emlékeztetője Kennedy elnök számára

Jelzet: Kennedy Library, National Security Files, Country Series, Hungary. Titkos. A forrás nem adja meg a fogalmazó nevét.

Washington, 1961. február 3.

Csatoltan megküldi Mindszenty bíboros levelét, amelyet az Elnökhöz intézett. Ebben a bíboros megköszöni a menedéket, rábízta, hogy döntsön további sorsa felől, és kifejti nézeteit a magyarországi politikai eseményekről.

A bíboros helyzete rendkívül kényes és szokatlan kivétel az US politikájában. A bíborosnak nincs engedélyezve, hogy politikai vagy egyházi tevékenység bázisául használja a követséget, hogy interjút adjon, vagy hogy az US kormányon kívül mással levelezen. Az egyetlen kivétel az, ha a bíboros a Vatikánnak ír, saját helyzetével kapcsolatosan. Eddigi gyakorlat szerint a bíboros alkalmankénti, Elnökhöz írt leveleire az ügyvivő szóban válaszolt, hogy elkerülje a közvetlen kapcsolat kialakítását az Elnök és a bíboros között. Az US kormány továbbra is biztosítja a menedéket a bíborosnak, ameddig azt személyes biztonsága és szabadsága megkívánja. Erről a bíborost különböző alkalmakkal informálták. Megteszi javaslatait, amelyek ehhez az irányelvhez igazodnak.

Teljes szövege, az eredeti jegyzetekkel:

The enclosed letter of January 12, 1961,⁷¹ addressed to you by Cardinal Joseph Mindszenty has been forwarded to the Department by the Charge d’Affaires of our Legation in Budapest. In his letter the Cardinal expresses his gratitude for the refuge which the United States has afforded him within the Legation, appeals to you to decide whether to continue or to terminate that refuge, and sets forth his personal views on a number of political matters affecting Hungary.

The situation of the Cardinal, who has remained in refuge within the premises of the Legation since November 4, 1956, is extremely delicate and constitutes an unusual exception to the established policy of the United States not to grant asylum in our diplomatic missions. In its treatment of this special situation, the Department has considered it very important to avoid any action which, by imparting a political rather than a purely humanitarian character to the refuge we have afforded the Cardinal, might cause embarrassment to the United States Government, prejudice the continued safe refuge of the Cardinal, and make the Legation’s position more difficult. In the

69 MILLER, James E. szerk.: *Foreign Relations, 1961–1963 Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey* (Foreign Relations of the United States, Kennedy Administration Volumes, Vol. XVI. Sorozatszerk.: LAFANTASIE, Glenn W.), US Government Printing Office, Washington, 1994. Interneten: www.state.gov/r/pa/ho/frus/kennedyj/f/xvi/63609.htm

70 Dean David Rusk (1909–1994), jogász, köztisztviselő. A Rockefeller Alapítvány elnöke 1952–1961 között, külügyminiszter 1961–1969 között.

71 Not printed.

light of these considerations, the Department has adhered firmly to the policy that it will not permit the Cardinal to use the Legation as a base for either political or ecclesiastical activities, to give interviews, or to engage in correspondence with persons outside the United States Government. The only exception to this policy is that the Department is prepared to transmit brief oral or unsealed written communications between the Cardinal and the Vatican which are not of a political or ecclesiastical nature but relate rather to the Cardinal's position of refuge in the Legation or to his personal spiritual problems and state of mind with reference to his situation of refuge. Our policy, as stated above, has been made clear to both the Vatican and the Cardinal. We are convinced that continued adherence to this policy is in the best interests not only of the United States but also of the Cardinal himself.

Our established procedure for acknowledging the occasional communications which the Cardinal has addressed to the President has been for the Department to instruct the Charge d'Affaires merely to inform the Cardinal orally that his message has been received in the White House. In a few instances, where the contents warranted, a variation of this procedure has been to instruct the Charge d'Affaires to inform the Cardinal that his message has been received by the President (or in the White House) and to add a word of appreciation or other brief reassurance. This procedure has served the judicious purpose of avoiding any direct and personal involvement of the President in correspondence with the Cardinal and, thus, of precluding embarrassments that might eventually arise from substantive written replies to the Cardinal's comments on sensitive political matters.

This Government's position regarding the duration of Cardinal Mindszenty's present refuge has been that it will continue to afford him refuge within the premises of the Legation so long as consideration for his personal safety and freedom requires such an arrangement. The Cardinal has been informed of this position on several occasions. In October 1958, at the Vatican's express request and with the Cardinal's reluctant acquiescence, the United States quietly made a formal request to the Hungarian Government through the American Legation that Cardinal Mindszenty be permitted to leave Hungary under assurances of safe conduct and proceed to Rome to participate in the election of the new Pope. This request was flatly rejected.

It is recommended, in accordance with the policy and procedure outlined above, that you authorize the Department to instruct our Charge d'Affaires at Budapest to inform the Cardinal orally that (1) you have received with appreciation his letter of January 12; (2) you understand fully his situation; and (3) you wish to reaffirm previous assurances that the hospitality of the American Legation in Budapest remains available to him and that this Government will continue to afford him refuge in the Legation so long as consideration for his personal safety and freedom requires such an arrangement.

If you approve the above recommendation, appropriate instructions will be sent to our Charge d'Affaires.

Dean Rusk⁷²

Teljes szövege: *i. m.*, 1-2.

⁷² Printed from a copy that bears this stamped signature.

1962

26. – 9.

Emlékeztető megbeszélésről

Washington, 1962. február 13.

Jelzet: Department of State, Hungarian Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty. Bizalmas; Limit Distribution. Fogalmazta: Vedeler.

TÁRGY: Mindszenty bíboros levele menedékéről

Kállai Gyula helyettes külügyminiszter december 4-én újságírói kérdésre válaszolva elmondta, hogy Mindszenty bíboros helyzetét a magyar kormány csak az US-magyar kapcsolatok javításának részeként kezeli. Értesülve erről a bíboros levélben fordult Dean Rusk külügyminiszterhez, kérve, hogy levelének másolatát küldjék meg Rómába is. Vedeler ezt a másolatot adja át az apostoli delegátusnak, kérve a továbbítást és az állásfoglalást.

Mindszenty három lehetőséget lát helyzetében: 1. teljes szabadságot és egyházi funkcióinak végzését, 2. a rezsim által megszabott feltételek elfogadását, amely magába foglalja esetleges eskütételét a rezsim iránti hűségre, 3. elutazását Magyarországról és lemondását funkcióiról. Mindhármat kizárja, és nem kíván változtatni helyzetén a jelenlegi feltételek között. Vagnozzi apostoli delegátus⁷³ megjegyzi, hogy volna még egy lehetőség, amelyet a bíboros nem említett: kitazni Magyarországról és onnan végezni egyházi funkcióit. De ő is úgy gondolja, hogy jelenleg az a legjobb, ha Magyarországon marad, mert a magyar népnek szüksége van rá.

Teljes szövege az eredeti jegyzetekkel (a nyomtatott változat oldalszáma: 14–16.)

SUBJECT

Letter from Cardinal Mindszenty Regarding His Situation of Refuge

PARTICIPANTS

Monsignor Egidio Vagnozzi, Apostolic Delegate

EE – Harold C. Vedeler

WE – August Velletri

Upon authorization of the Acting Secretary an informal meeting was arranged with Monsignor Egidio Vagnozzi, Apostolic Delegate, for the purpose of leaving with him a communication from Cardinal Mindszenty for transmission to the Holy See.

⁷³ Egidio Vagnozzi, szül. 1906. febr. 2-án Rómában, pappá sz. 1928., 1930-tól a Vatikáni Államtitkárság szolgálatában, 1949: érseki kinevezése; 1949–1951: apostoli delegátus, majd 1951–1958: apostoli nuncius a Fülöp-szigeteken; 1958. dec. 16. – 1967. júl. 8., apostoli delegátus Washingtonban; 1967-ben bíboros, az Apostoli Szentszék vagyonekezelőségének elnöke (Prefettura degli Affari Economici della Santa Sede); meghalt 1980. L. FILIPAZZI, Antonio G.: *Rappresentanze e Rappresentanti Pontifici dalla seconda metà del XX secolo*, Vatikánváros 2006. 334.

Mr. Vedeler said that we had called to bring a copy of a letter from His Eminence Josef Cardinal Mindszenty.⁷⁴ The background of this communication was a statement of Gyula Kallai, Deputy Foreign Minister of the Hungarian regime, at a press conference concerning the status of Cardinal Mindszenty. The Deputy Foreign Minister had been asked at this conference on December 4 by a correspondent whether the Government of Hungary would discuss the Cardinal's future and on what basis the problem might be settled. The reply was that the Hungarian Government was prepared to discuss the matter only in connection with any US-Hungarian negotiations on the improvement of relations between the two countries. The Cardinal had learned of this statement and had prepared a letter to Secretary Rusk in which he expressed his views concerning his situation of refuge. The Cardinal had asked that a copy of the letter be brought to the attention of the Apostolic Delegate so that his views could be made known to the Holy See.

Mr. Vedeler then outlined briefly the following substance of the letter. The Cardinal had discussed three possibilities of change in his status: (1) freedom and resumption of ecclesiastical functions in Hungary; (2) release under conditions imposed by the regime which would include the taking of an oath of loyalty to the regime; and (3) departure from Hungary and resignation of his functions. All of these alternatives were excluded by the Cardinal who indicated he did not seek a change in his status under the existing circumstances. Principal reasons for his stand were the imprisonment suffered by Bishops in Hungary, by many members of the clergy and by thousands of the faithful; the deportation of Hungarians and the lot of their families; the damages to the Church caused by the regime and the interference in religious affairs in Hungary. The Cardinal also made the point that the Hungarian regime in any event had no serious intentions in his case and was only using his name as a decoy. He mentioned further that the Primate in Hungary could not be used as a counter or for barter purposes even when the end might be desirable. The letter thus gave as a whole a clear indication that the Cardinal considered the only course open to him for the present was to remain in refuge in the Legation.

The Apostolic Delegate suggested that there was a fourth alternative which the Cardinal had not mentioned. This was for him to depart from Hungary to establish residence abroad without giving up his ecclesiastical functions although not exercising them in practice. The Apostolic Delegate's belief, however, was that the best course was for the Cardinal to remain in Hungary in the existing situation since he was needed there as a source of inspiration and encouragement to the Hungarian people. In response to a question Monsignor Vagnozzi indicated that he believed the Holy See preferred this course. He said that the continuation of this situation depended to be sure on the attitude of the US toward the Cardinal's refuge in the Legation. He recognized that this presented some problems for the US and asked about the attitude of the US concerning its willingness for the Cardinal to remain.

Mr. Vedeler replied that he was authorized by the Department to say: (1) it was agreeable to the US for the Cardinal to continue his refuge in the Legation in the present circumstances; (2) the present time and situation were in our view not favorable for the US to take any initiative which would have the purpose of resolving the problem of the Cardinal's refuge; and (3) we believed that any efforts of this nature

⁷⁴ Not printed.

should be deferred until developments in US-Hungarian relations would open up a prospect of success for such efforts. Mr. Vedeler then passed a copy of the attached letter from Cardinal Mindszenty to the Apostolic Delegate on a confidential basis. In accepting the communication Monsignor Vagnozzi said that he would send it to the Holy See and if there were any reply he would communicate with us.

There was some discussion thereafter of the health of Cardinal Mindszenty at the present time. Mr. Vedeler said that the Cardinal was in reasonably good health in view of his age and his present circumstances. The US had arranged for visits of doctors from time to time for examination of his health and there had been no serious problem so far. If the Cardinal became ill so that he required continuing medical attention a problem would arise and we hoped that this might be avoided so long as the Cardinal remained in the Legation.

With this the visit came to a conclusion and the Apostolic Delegate thanked us for coming.

27. – 13.

Emlékeztető megbeszélésről

Washington, 1962. május 2.

Jelzet: Department of State, Hungarian Desk Files: Lot 75 D 45, Refuge for Cardinal Mindszenty. Bizalmas; Limit Distribution. Fogalmazta: Vedeler.

Mons. Egidio Vagnozzi apostoli delegátus közli, hogy a bíboros levelére megérkezett a vatikáni válasz. A pápa úgy gondolja, hogy a legjobb, ha Mindszenty bíboros a követségen marad. Vagnozzi kommentálta, hogy a jelen körülmények között legjobb, ha Mindszenty Magyarországon marad, mert távozása deprimáló hatással lehet a magyarokra.

Teljes szövege, az eredeti jegyzetekkel (a nyomtatott változat oldalszáma: 22-23.)

SUBJECT

Situation of Cardinal Mindszenty

PARTICIPANTS

Monsignor Egidio Vagnozzi, Apostolic Delegate

EE – Harold C. Vedeler

WE – August Velletri

At the request of the Apostolic Delegate the Department's representatives called on him this morning to receive a message from the Vatican concerning the communication from Cardinal Mindszenty (a letter to Secretary Rusk which the Cardinal had requested be made known to the Apostolic Delegate), copy of which was given Monsignor Vagnozzi on February 13 for transmission to the Holy See.⁷⁵

⁷⁵ See Document [24]-9.

The Apostolic Delegate said that the Cardinal's letter had been sent to Rome and a response to his (the Apostolic Delegate's) report had now been received. Cardinal Cicognani had discussed the matter with the Pope, who agreed that in the present circumstances it is best for Cardinal Mindszenty to remain in his situation of refuge in our Legation. The Pope and Cardinal Cicognani also believed that the existing conditions were not suitable for undertaking efforts to solve the problem of the Cardinal's refuge. They were pleased to have word (conveyed by the Department's representatives at our previous meeting on February 13) that the Cardinal's health was reasonably good for his situation. They expressed their appreciation for the Department's willingness to have Cardinal Mindszenty continue his refuge in the Legation and for the care and attention given him by our Mission at Budapest.

After communicating this message Monsignor Vagnozzi added that Vatican circles considered that under present conditions it was desirable for the Cardinal to remain in Hungary as the spiritual leader of the Hungarian people and that his departure from the country now might have a depressing effect on the spirit of the people.

In connection with this subject Monsignor Vagnozzi referred to concern in Vatican circles about the possible visit by the Secretary General of the United Nations to Hungary in response to the invitation extended by the Hungarian regime. He mentioned a report that U Thant was going to Czechoslovakia, Poland and "another country", possibly the Soviet Union. Mr. Vedeler said we understood that the Secretary General was planning a trip to Europe this year during which he would visit a number of countries including the Soviet Union. We did not know whether he was going to visit Hungary.

As the meeting came to a close Mr. Vedeler expressed the Department's appreciation for the message conveyed by the Apostolic Delegate and said that he would make a record of it which would be brought to the attention of the higher officers concerned in the Department.

1963

28. – 28.

Emlékeztető megbeszélésről

Washington, 1963. december 14.

Jelzet: Department of State, Central Files, POL Hung-US. Bizalmas. Fogalmazta: Squire, elfogadva: 1963. december 20.

Mód Péter külügyminiszter-helyettes⁷⁶ megbeszélése Averell Harriman külügyminiszter-helyetttel, erről feljegyzés készült Mód Péter részéről, l. BORHI, 2002. 97. sz. irat, 380–383.

Mindszenty József neve a kétoldalú kapcsolatok javításának összefüggésében került elő. Mód a Vatikánnal folytatott tárgyalásokra utalt, Harriman kormányzó pedig Kádár Jánossal való moszkvai találkozására.

⁷⁶ Mód Péter (1911–1996), diplomata. A magyar ENSZ-misszió vezetője 1956–1962 között. A külügyminiszter első helyettese 1962 és 1968 között.

Részletek (a nyomtatott változat oldalszáma 58–62.):

“Governor Harriman added that he had told Mr. Kadar in Moscow⁷⁷ that, although it was not directly a bilateral issue, the question of Cardinal Mindszenty would be an important one in the improvement of US-Hungarian relations.” [...] “Governor Harriman concluded that the question of Cardinal Mindszenty had come up quite informally in Moscow in his discussions with Premier Kadar (during the negotiating and signing of the Partial Test Ban Agreement).” (59.)

“Mr. Mod said that as in Governor Harriman’s discussions with Premier Kadar, the position of the Hungarian Government with regard to Cardinal Mindszenty was clear. The problem of Cardinal Mindszenty, as well as other Church-State matters, was the subject of negotiations between Hungary and the Vatican. These negotiations were proceeding in a good atmosphere, and he thought that some time in the near future the problem of the Cardinal, as well as the other Church-State problems, would be settled.” (60.)

* * *

LYNDON B. JOHNSON (1964–1968)

Johnson elnök szolgálati idejéből 34 kötet jelent meg, a 17. kötetben⁷⁸ öt iratot találunk (a sorszám utáni szám a kötetben közölt iratok sorrendjét jelzi):

1964

29. – 100.

Emlékeztető megbeszélésről

Washington, 1964. január 13.

Jelzet: Department of State, Central Files, POL HUNG-US. Bizalmas. Fogalmazta: Squire, január 16.

Radványi János⁷⁹ magyar ügyvivő megbeszélése Harold C. Vedelerrel, a Kelet-Európai Ügyek Hivatalának igazgatójával. A följegyzést Christopher A. Squire, a magyar ügyek előadója készítette. Több kétoldalú téma fölvetésének keretében kitért Mindszenty bíboros helyzetére. Az amerikai kormányak nyo-

⁷⁷ Harriman’s July 15–25 visit to the Soviet Union concluded with an agreement on the text of the Nuclear Test Ban Treaty. No record of this conversation has been found.

⁷⁸ MILLER, James E. szerk.: *Foreign Relations, 1964–1968 Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey* (Foreign Relations of the United States, Johnson Administration Volumes, Vol. XVII. Sorozatszerk.: LAFANTASIE, Glenn W.), US Government Printing Office, Washington, 1996. Interneten: www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/m.html – Az előző, 26. számú, 1963. decemberi irat is az ő elnöki idejébe esne. Mint ismeretes, Kennedy elnök 1963. november 22-én bekövetkezett halálakor, alelnökként vette át a kormányzást.

⁷⁹ Radványi János, diplomata. Külszolgálati: Ankarában 1948–1949 között; Párizsban 1950–1951 között; Damaszkuszban 1957–1958 között; Washingtonban 1962–1967 között. 1967-ban menedékjogot kért az Amerikai Egyesült Államoktól.

mást kellene gyakorolnia a Vatikánra, hogy megoldást találjon a helyzetre. Sajnálattal látja, hogy a katolikus egyházban nincs nyugdíjazás.⁸⁰ Vedeler válaszában kifejtette, hogy a probléma megoldásának elsődleges felelőssége a magyar kormányé és a Vatikáné. Utalt ebben az összefüggésben Mód Péter kijelentésére, amelyet Harriman kormányzóval folytatott megbeszélése során tett, hogy erről, illetve az egyház és az állam kapcsolatainak más kérdéseiről megbeszélések folynak Budapest és a Vatikán között. Radványi elmondta, hogy a tárgyalások nem haladnak a kellő ütemben.

Részlet:

Radvanyi next adverted to Cardinal Mindszenty. The US, he said, should put pressure on the Vatican to find a solution of the case. It was unfortunate that there was no provision in the Catholic Church for the pensioning of Cardinals, he continued, since this might permit a solution of the issue. The US should play a leading part in the settlement of the Mindszenty problem. Mr. Vedeler pointed out that the primary responsibility in any solution of the problem lay with the Hungarian government and the Vatican. He referred in this connection to the statement of Mr. Mod in his conversation with Governor Harriman that negotiations were in progress between Budapest and the Vatican on this and other Church-State matters. Radvanyi indicated that these talks were not progressing very speedily. (295.)

Teljes szöveg: *i. m.*, 293–296.

30. – 102.

Távirat a magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

Budapest, 1964. február 26, 15,00 óra.

Jelzet: Department of State, Central Files, POL HUNG-US. Titkos. 514.
Reference: Legation telegram 504; Legation A-3; Legation telegram 513.

Mindszenty József neve itt mellékesen fordul elő, mint a rendezendő problémák egyike.

Részlet:

“2. We believe it desirable to respond to Hungarian note in context Davis talking paper October 1962.⁸¹ Thus continuity US posture toward Hungary will be underlined and suggestion disabused that something new on our part has suddenly appeared in

80 A püspökök lemondásának benyújtását a 75. életév elérkeztével VI. Pál pápa 1966. aug. 6-án kelt, *Ecclesiae Sanctae* kezdetű motu proprio-jával vezette be, l. Acta Apostolicae Sedis 63 (1966) 757–758. L. még: Normae ad exsequenda decreta SS. Concilii Vaticani II „Christus Dominus” et „Presbyterorum Ordinis”, *i. h.*, 758 skk. Itt: 763 (11. Episcoporum a munere renuntiatio).

81 See *Foreign Relations*, 1961-1963, vol. XVI, Document 15. (Itt nincs közölve.)

US-Hungarian relations. By appropriate reference to Davis paper, we can continue to take note of Mindszenty problem and possible exchange of Ministers⁸² (in which Hungary presumably particularly interested) while addressing ourselves to those problems capable of earlier bilateral resolution. ...” (297–298)

Teljes szöveg: *i. m.*, 297–299.

31. – 103.

Távirat a magyarországi követségről a washingtoni külügyminisztériumba

Budapest, 1964. március 11, 13,00 óra.

Jelzet: Department of State, Central Files, SOC 12-1 HUNG. Titkos; Limdis. 547. Department’s telegrams 427, 428.

Owen T. Jones budapesti ügyvivő jelenti, hogy értesítették a bíborost az elnöki válaszról. Mindszenty meg volt elégedve az írott válasszal, amikor meglátta a megfogalmazást: ez a menedék elérhető lesz az Ön számára mindaddig, ameddig személyes biztonsága és szabadsága szükségessé teszi ezt. Másfél órás megbeszélés során a bíboros három fontos pontot érintett. 1. Aggódik öt magyarországi püspökök helyzete miatt, akik nem tartózkodhatnak egyházmegyéjükben, és a szlovákiai püspökök helyzete miatt, akikért, mint mondja, felelősséget érez. Az egyház és az állam közti tárgyalások nem védik meg a papság hűséges tagjainak érdekeit, akikért ő szintén felelősséget érez. A Vatikán túlságosan engedékeny a kelet-európai rezsimekkel való tárgyalások során. 2. Amíg a legkisebb lehetőség is fennáll a magyarországi változásokra, készen kell állnia alkotmányos szerepének betöltésére, amikor eljön a megfelelő idő. Nem tudja, mi rejlik a jövőben, de egyik elődje, Széchényi György, 107 évig élt. 3. A Vatikán és az amerikai kormány kulcsszerepet töltenek be az ő számára. A vatikáni elgondolást, hogy Rómába hívja, felelőtlennek tartja itteni felelősségei miatt és a hűséges papok iránt is. Nem gondolná, hogy a magyar kormány letartóztatná őt, ha elhagyja a követséget. Megelégedve konstatálja, hogy a menedék továbbra is nyitva áll előtte.

Teljes szövege, az eredeti jegyzetekkel:

Budapest, March 11, 1964, 1 p.m.⁸³

Our written response on President’s behalf to Cardinal’s letter of February 4⁸⁴ was delivered March 11 as authorized 427. In course subsequent conversation, “statement”

82 The United States withdrew its Minister following the suppression of the Hungarian revolution of 1956.

83 Telegram 427, March 9, transmitted the text of a reply to Mindszenty’s letter to the President to be delivered by Jones. Telegram 428, March 9, provided instructions for delivery of the message. (Both *ibid.*)

84 In this letter, Mindszenty outlined his personal history, gave his view of his legal position, and explained the conditions he would set with Hungarian authorities as the basis for an agreement under which he would leave the Legation. (*Ibid.*, Hungarian Desk Files: Lot 75 D 45, January-June 1964)

as modified 428 was gone over with Cardinal. He put statement in context past messages conveyed to him orally.

Cardinal professed to be satisfied with written response upon seeing clause "this refuge remains available to you so long as consideration for your personal safety and freedom requires such an arrangement". Once having assured himself on availability of refuge, he did not appear to focus on contents of statement even though he did appear to read it.

In hour and half talk Cardinal made three principal points:

1. Preoccupied with position of five bishops in Hungary who not allowed in their diocese and with position of bishops in Slovakia, for which he says he is responsible, who may be in similar position. Fears reported church state negotiations will not protect interests of these old faithful members of clergy for whom he feels responsible. Vatican appears to him to be too disposed to arrive at accommodations with EE regimes.

2. As long as there is smallest percentage of chance of change in Hungary, feels he should hold himself available to play his constitutional role when appropriate time comes. Saying he did not know what lay in the future, he recalled that one of his predecessors, Yorgys Zechenyi (sic!), lived to be 107 years old.

3. Described attitude of Vatican and USG as two key factors in his position. Vatican's plan to have him come to Rome would represent a "careless" attitude on his part toward his responsibilities here and to loyal priests for whose appointments he had been responsible. While he did not think GOH would arrest him now if he left Legation, to either return to his native village or be subject to living conditions of priests who had been faithful to him would be intolerable. He professed to find satisfaction in nature of written response given him that asylum in American Legation continued to be available.

We took suitable opportunity to point out to Cardinal that, while we were sympathetic to humane considerations prompting his feelings, USG not competent to deal with problems involving church and primacy. We called his attention to relevant portions of statement bearing on these and expressed gratification that he would shortly be able to discuss these problems in depth with a representative of Vatican. With respect to availability of asylum, we called his attention to terms and conditions in statement and to our government's hope that reasonable solution could be found to problem of refuge. He did not appear to really focus on statement as whole or on portions to which we called his special attention. At end he thanked us for letter and its "supplement." Statement not left with him.

Jones

Teljes szöveg: *i. m.*, 299–300.

1966

32. – 109.

Emlékeztető megbeszélésről

US/MC/60

New York, 1966. október 6.

Jelzet: Department of State, Conference Files: Lot 66 D 347, CF 85. Titkos; Exdis. Fogalmazta: Niles, elfogadva: “in S on October 27.” The source text is labeled “Part I of II”; a separate memorandum of the portion of the conversation dealing with trade is *ibid*.

Péter János⁸⁵ magyar és Dean Rusk amerikai külügyminiszter közti megbeszélés részlete. A megbeszélésről Radványi János feljegyzést készített, l. BORHI, 2002. 146. sz. irat, 573–586.

Az amerikai feljegyzés bővebben részletezi azt, hogy Péter János javasolja a nagyköveti szintű kapcsolattartást. Rusk ellenvetésére, hogy a Vatikán dolgozik a megoldáson, Péter megjegyezte, hogy a Vatikán valójában nem érdekelt abban. Péter szerint a Vatikánnak a jelenlegi helyzet a legkényelmesebb, mert Mindszenty Rómában nagyobb problémát jelenthetne. Péter szerint a magyar kormány kapcsolatban van a Vatikánnal, és véleménye szerint hasznos lenne, ha az US érdeklődne a Vatikánnál. Péter ismét fölvetette, hogy Mindszenty jelenléte áthághatatlan akadályt jelentene-e nagykövet-cserénél. Rusk válaszában hangsúlyozta, hogy a Szenátusnak kell jóváhagynia és ez problémát jelent Magyarország esetében. Péter úgy gondolta, hogy a külügyminiszter képes ellenőrizni a Szenátust. Rusk nevetett és azt mondta, Radványi félrevezette elöljáróit Budapesten, ha Péter úgy gondolja, hogy az adminisztráció ellenőrizni tudná a Szenátust.

Teljes szövege, az eredeti jegyzetekkel:

SUBJECT Status of Missions

PARTICIPANTS

United States The Secretary Thomas Niles (note taker)

Hungary Foreign Minister János Peter, Chargé d’Affaires János Radványi

Peter asked the Secretary to accept his most sincere condolences on Mr. O’Shaughnessy’s death.⁸⁶ He said he knew that Mr. O’Shaughnessy had suffered from

85 Péter János (1910–1999), református lelkész (1935–1949), tiszántúli református püspök (1949–1956), kommunista politikus, diplomata. A Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöke: 1957–1958. A külügyminiszter első helyettese 1958–1961 között, külügyminiszter 1961–1973. Az országgyűlés alelnöke 1973–1988.

86 O’Shaughnessy died of a heart attack on September 24 in Budapest.

a heart ailment, but he had no idea that it was so serious. The Secretary said he appreciated Peter's expressions of sympathy.

Peter then asked the Secretary whether the United States planned to send another Chargé d'Affaires to Budapest, or whether it might be possible for Hungary and the United States to exchange ambassadors. The Secretary replied that he wished to consider this question but reminded Peter of the special problem which might well stand in the way of such a development. Peter remarked that it would be "useful" to get rid of that obstacle. When the Secretary observed that the United States thought that the Vatican was working for a solution to the problem, Peter replied that the Vatican was really not interested in a solution. He claimed that the Vatican regards the present situation as the best possible, particularly since the presence of Cardinal Mindszenty in Rome could be a major embarrassment. Peter said that the Hungarian Government was in contact with the Vatican, and he suggested that US intervention with the Vatican would be useful. He repeated his earlier statement that the Vatican did not appear to be interested in a solution, and the Secretary said that he would review the problem. Peter asked whether Cardinal Mindszenty's presence posed an insurmountable obstacle for the exchange of ambassadors. The Secretary replied that the required Senatorial approval for ambassadorial appointments did pose a problem in the case of Hungary. Peter replied that he had the impression that the Secretary was able to control the Senate. The Secretary laughed and said that Mr. Radványi had been misleading his authorities in Budapest if Peter thought the Administration was able to control the Senate.

Teljes szöveg: *i. m.*, 311.

1967

33. – 113.

Távirat a magyarországi nagykövetségről a washingtoni külügyminisztériumba

Budapest, 1967. november 30., 16 óra 26 perc.

Jelzet: Department of State, Central Files, POL HUNG-US. Bizalmas; elsőbbségi. Továbbküldve: Bonn, Berlin, Belgrád, Bukarest, Moszkva, München, Prága, Szófia és Varsó (amerikai külképviseleteihez).

TÁRGY: Megbeszélés Kádár János párt-elsőtítkárral.

Hillenbrand nagykövet bemutatkozó látogatása egy óra tíz percig tartott. Jelentésében minden részletre kitért, a Mindszenty-kérdésről külön táviratban szándékozik jelenteni. Itt részletet közlünk a hosszabb jelentésből, és közöljük a távirat – idáig kiadatlan – szövegét.

Részlet:

"4. He did not want to belabor the past, Kadar observed, but he did want to bring to my attention two problems between Hungary and the US which he felt it useful to

examine for their illustrative value. The first of these was the Mindszenty case (his remarks on this subject are being reported in a separate Limdis telegram to Dept).⁸⁷ The second was the handling of the Hungarian question in the UN. He referred to a chance meeting which he had had in 1963 with Governor Harriman (then Under Secretary of State) at the Moscow Sports Stadium.” (319.)

665. sz. Távirat, Hillenbrand nagykövet jelentése 1967. december 1-jén, Másolata megtalálható a budapesti Mindszenty Archivumban, 3149–3152. sz. felvételek (4 oldal).

Control: 00665

Subject: Views of Party First Secretary Kadar on Cardinal Mindszenty
LIMDIS

1. In my meeting Nov. 30 with Hungarian Party First Secretary Janos KADAR (the bulk of which has been reported in a separate telegram), he brought up the subject of Cardinal MINDSZENTY as one of two historical problems between the United States and Hungary which he felt worth citing for their illustrative value. In 1956, he said, Cardinal Mindszenty had made two major mistakes. The first of these was his speech of Nov. 3. At that time the Hungarian people were totally confused, since conflicting statements of all sorts were being made by numerous spokesmen for varying interests. Mindszenty’s remarks, however, conclusively proved that he and what he stood for represented complete reaction and a desire to turn the clock back to the feudalism of pre-World War II Hungary. This had helped to clarify the issues.

2. Mindszenty’s second mistake, according to Kadar, was to seek refuge in the American Embassy on Nov. 4. The situation was such at the time that there were only four real possibilities of handling the problem of the Cardinal. The Hungarian authorities could have put him in jail, but [./.] this would have made a martyr out of him – something they would have wished to avoid at all costs, although it was true the situation had changed from 1947 when his symbolic role in Hungary was much more important. The second possibility was to let him return to his See at Esztergom and to resume his functions. This would obviously have been out of the question for the Hungarian Government. The third possibility was to let him leave the country. This likewise would have created great difficulties, since he would undoubtedly have led the agitation against the regime at a time when it was being attacked from all sides throughout the world. The fourth solution, and obviously in the light of hindsight the best possible one for the Hungarian Government, was to have him insulate himself in the American Embassy.

3. As the years have gone on, Kadar continued, it has been possible more and more to view the Mindszenty case in proper perspective. He had pointed out to Harriman and Khrushchev, during the chance meeting of the three at the Moscow Sports Stadium in 1963, that the Hungarian Government had had the luck to dispose of its two major problems in 1956 through the assistance of the two great powers – RAKOSI had gone to the Soviet Union and Mindszenty was in the American Embassy. Khrushchev had

⁸⁷ Telegram 665 from Budapest, December 1. (Ibid., SOC 12-1 HUNG)

seemed nonplussed at first but had then quipped that perhaps the Soviet and American Governments could arrange for an exchange of their mutual embarrassments. [./.]

4. As we were undoubtedly very well aware, Kadar added, there had been a recent flurry of activity in connection with the Mindszenty case. He knew that the American Ambassador had been sitting in Vienna for some days while a Vatican emissary had been in Budapest. The Vatican had placed great stress on the Cardinal's threat to walk out of the Embassy because of his feeling that his continued presence here might embarrass the new American Ambassador. To this implied pressure on the Hungarian authorities his reaction had been that, while the Vatican and the US Government might well be embarrassed by such a walk-out, the Cardinal's importance as a symbol had so diminished that the Hungarian Government could view this prospect with equanimity. If he walked out of the Embassy the Hungarian authorities would then deal with the problem as they best saw fit, but they were not RPT not impressed by the sense of urgency which the Vatican seemed to imply was involved. The Mindszenty matter was still a source of some difficulty between the US and Hungarian Governments, but its importance should not be overestimated.

5. Kadar terminated discussion of the subject at this juncture, but his obvious intent was to make the point that, from the standpoint of the Hungarian Government, continuation of the status quo was not an intolerable solution. Although he stressed the diminishing importance [./.] of the Cardinal and the unwillingness of the Hungarian Government to be pressured by threat of a walk-out, he is undoubtedly realistic and well-informed enough to know that the situation is really not RPT not quite that simple.

HILLENBRAND

* * *

TOVÁBBI AMERIKAI FORRÁSOK

A Nixon- és Ford-adminisztráció éveiből (1969–1976) e sorok írásakor még nem jelent meg a kelet-európai kötet, de előkészületben van.⁸⁸

Az US Nemzeti Levéltár honlapján⁸⁹ elérhető anyagokat folyamatosan frissítik. 2007 júliusában Mindszentyvel kapcsolatban a következő anyagokra találtunk utalást: az 1949. februári kirakatperrel kapcsolatos korabeli hírügynökségi összeállítások;⁹⁰ az amerikai nagykövetség RG 84 jelzetű, egy „köbláb” mennyiségű gyűjteménye – feltételezésünk szerint ez azonos lesz a Mindszenty Archívumba átkerült másolatok

88 VOLUMES PLANNED FOR PUBLICATION IN 2007: 3. 1969–1976, XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972; VOLUMES PLANNED FOR PUBLICATION IN 2008 AND LATER: *Volumes Under Declassification Review* 16. 1969–1976, E-15, Documents on Western and Eastern Europe, 1973–1976 (electronic volume); *Volumes Being Researched or Prepared in PA/HO* 14. 1977–1980, E-3, Eastern Europe; Balkans (electronic volume) 15. 1977–1980.

89 www.archives.gov.

90 1949. február 11., „The Trial of Cardinal Mindszenty,” special news report broadcast from Vienna by correspondent Gabriel Kressman, who describes the proceedings of the trial in Budapest, the reactions of the Hungarian people, and contrasts the trial with American and „free world” judicial processes. CBS. 15 min. 200WTOP-714A.

anyagával⁹¹ –, ebben megtalálható az 1971. május 16-án vasárnap mondott szentmise hanganyaga.⁹² Ezen kívül több tucat irat letölthető pdf-fájlban az 1974–1975-ös esztendőkből.⁹³ Ezek főleg az esztergomi érseki székhely megüresedtetésének nyilvánításával és Mindszenty bíboros halálával foglalkoznak.

ÖSSZEGLZÉS

Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikáját ismertető, az amerikai külügyminisztérium (State Department) kiadásában megjelenő rangos forrásközlés kelet-európai kötetében az 1956–1967. közötti periódusra 33 olyan iratot találtunk, amelyek egy része ugyan csak megemlíti Mindszenty bíborost, de egy másik fontos része az ő menedékére nézve is forrásértékű, továbbá fontos információkat tartalmaz a bíboros nézeteire vonatkozóan is.

Elsietett dolog lenne azonban még következtetést levonni, hiszen ezek az iratok eléggé hézagosan szolgálnak információval. Ennek igazolására elegendő egy rövid kimutatás az egyes évekről és az itt ismertetett iratok számáról:

1956	1–10. sz. irat	10
1957	11–17. sz. irat	7
1958	18–19. sz. irat	2
1959	20–23. sz. irat	4
1960	24. sz. irat	1
1961	25. sz. irat	1
1962	26–27. sz. irat	2
1963	28. sz. irat	1
1964	29–31. sz. irat	3
1965	–	
1966	32. sz. irat	1
1967	33. sz. irat	1

Összesen: 33 irat

Benyomásunk az, hogy az anyag értékes és sokat ígér. Amerikai szempontból dokumentálja Mindszentynek az amerikai követségre kerülését és tartózkodásának feltételeit. Az elnökhöz írt levelében olvashatjuk: büszke arra, hogy nem tett esküt a rezsimre, s élete végén egyetlen vigasza, hogy nem a hatalom, hanem népe szabadította meg, és hogy másfél évtizede nem kollaborált a vérrel, terrorral és hamissággal. Rögzítésre kerül olyan megállapítása is, miszerint egyik elődje, Széchenyi György 107 évig élt. Az

91 Records of the Foreign Service Posts of the Department of State (RG 84) *Less than 1 cubic feet* Internally transferred from the State Department textual file on Cardinal Josef Mindszenty. Közöttük: Records of the Committee on Foreign Affairs, 80th–90th Congresses (1947–68) 10.60 Files consisting of at least 2 inches of petitions concern ... freedom for Josef Cardinal Mindszenty of Hungary (81A–H5.2).

92 Jelzete: NN3-084-98-084.

93 File unit: P-Reel Index, 1/1974 – 12/1974 in the Series: Central Foreign Policy Files, created 7/1973 – 12/1975, documenting the period 1973 [?] – 12/1975 – Record Group 59.

amerikaiak azt nem foglalták írásba, meglepte-e őket a bíboros elképzelése, hogy beláthatatlan ideig a követségen marad. Fontosnak tűnik az anyagnak az a része is, amely illusztrálja, hány hivatalon ment keresztül minden olyan levél, amelyet a bíboros az amerikai elnöknek címzett. S ha az amerikai külügyminisztériumon belüli út dokumentálva van is itt, az a kérdés még megválaszolatlan, hogy a Fehér Házon belül mi volt a hivatalos eljárás útvonala, azaz, hogy az Elnök íróasztalára mi jutott el a neki címzett levelek közül. A kutatás számára a következő lépés – a hazai forrásokból idáig publikált anyag csokorba gyűjtésén túl –, elmúlt évek során a budapesti Mindszenty Archívumba másolatként átkerült anyag feldolgozása lehet.⁹⁴ Nem utolsó sorban kutatni kell még a kiadatlan amerikai forrásokban is.

FONTOSABB LEVÉLTÁRI JELZETEK

Presidential Libraries

Dwight D. Eisenhower Library, Abilene, Kansas

Whitman Files

Papers of Dwight D. Eisenhower as President of the US, 1953–1961, as maintained by his Personal Secretary, Ann C. Whitman. The Whitman Files includes the following elements: the Name Series, the Dulles-Herter Series, Eisenhower Diaries, Ann Whitman (ACW) Diaries, National Security Council records, Miscellaneous Records, Cabinet Papers, Legislative Meetings, Internatinal Meetings, the Administration Series, and the International File.

John F. Kennedy Library, Boston, Massachusetts

Lyndon B. Johnson Library, Austin, Texas

*

NARA Files

Indexed Central Files

Up to January 1963 the Department of State used a central indexed decimal file system for a large part of its records. For this volume the most important decimal files were:

764.00: Hungary, political files

661.64: USSR-Hungarian relations

100.4-OCB: files of an interagency committee on Soviet and related problems operating under the aegis of the Operations Coordinating Board

⁹⁴ 1971-re 523 fénykép, mintegy 314 dokumentum, mely mutatókötettként megjelent: „*His Eminence Files*”. *American Embassy Budapest. From Embassy Archives, 15 (1971) – Mindszenty bíboros az Amerikai Nagykövetségen. Követségi Levéltár 15 (1971)*, Szerk.: SOMORJAI Á.: METEM, Budapest 2008. 368 l. – A teljes anyag mennyiségre nem csekély, kb. ötezernyi lapról (digitális fotóról) van szó.

Subject-Numeric Indexed Central Files

POL HUNG-US, political relations with Hungary

Lot Files. Documents from the central files have been supplemented by materials from the Lot Files of the Department of State. A list of the Lot Files used in the preparation of the volume follows.

Budapest Embassy Files: Lot 75 F 163

Classified and unclassified files relating to Cardinal Mindszenty, 1956-1972, as maintained by the U.S. Embassy in Budapest

EE Files: Lot 79 D 55

Miscellaneous files pertaining to Hungary, 1945-1971, as maintained by the Office of Eastern European Affairs

Hungary Desk Files: Lot 75 D 45

Miscellaneous Hungarian files, 1949-1972, including material on the trial of Cardinal Mindszenty and his asylum in the U.S. Mission.

OCB Files: Lot 62 D 430

Master files of the Operations Coordinating Board for the years 1953-1960, as maintained by the Executive Secretariat

S/S-NSC Files: Lot 63 D 351

Serial master file of National Security Council documents and correspondence and related Department of State memoranda for the years 1947-1961, as maintained by the Executive Secretariat

Conference Files: Lot 66 D 347

Collection of documentation on international conferences abroad attended by the President, Secretary of State, and other U.S. officials for 1965.

ÁDÁM SOMORJAI

ARCHIVAL SOURCES FROM THE UNITED STATES ON CARDINAL JÓZSEF MINDSZENTY,
PRIMATE OF HUNGARY

In the archival sources published by the State Department about the foreign policy of the United States of America 33 documents can be found from the period between 1956-1967. These either mention Cardinal Mindszenty or contain reasonable information on the refuge of the Cardinal or on his views. The documents are highly valuable and promising. These documents record the circumstances in which Mindszenty fled to the American Embassy in Budapest and present us the conditions of his stay.

ADRIÁNYI GÁBOR

VÁLASZ SOMORJAI ÁDÁMNAK

Somorjai Ádám a „Magyar Egyháztörténeti Vázlatok” 2007-es 1-2. számában¹ a Vatikán keleti politikájával foglalkozó könyvem német és magyar kiadását² bírálóknak vetette alá. Kákán is csomót kereső, néha gúnyos megjegyzéseire nem kívánok reflektálni, annál is inkább, mivel a Vatikán keleti politikáját összegző hét tézisemet³ sem nem cáfolja, sem nem korrigálja. De foglalkozni kell cikkének ama részével, amelyben Mindszenty bíborost lényegében öszintetlenséggel vádolja, mintha ő az emlékiratában közölt állításokkal ellentétben a vele kapcsolatos szentszéki garanciákról mégis tudomással bírt volna.

Somorjai ugyanis azt állítja, hogy az 1971. december 14-én Opilio Rossi bécsi nuncius által átadott pápai levélből és a nuncius szóbeli közléséből úgy értesült Mindszenty, hogy politikai téren hallgatásra van kötelezve, és ezzel egyúttal a Szentszék erre vonatkozó elkötelezettségét is jelezték, vagy legalábbis inszINUÁLTÁK. Ennek bizonyítására idézi a bíboros titkárát, Mészáros Tibort és az általam közölt pápai levelet is. Ezért úgy gondolja, vitába kell szállnia mind velem, mind Mindszentyvel, és arra következtet, hogy a Pápa „még mondott valamit Mindszentynek azon túl, amiről idáig tudtunk.”⁴ Ehhez hozzáteszi még Zágon Józsefnek egy vélhetően 1971. június 27-én írt feljegyzését, miszerint közölte a primással, hogy „a megoldatlan problémákat a Szentszék nem terjesztheti elő feltételként ügye megoldásával kapcsolatban.”⁵ Ebből – írja – „mi azt a következtetést vonjuk le, hogy a Szentszék és a magyar kormány közti szeptember 9-i megállapodása előtt Mindszenty tájékoztatást kapott arról, hogy feltételeit már nem tudják figyelembe venni.”⁶

Somorjai fenti állításaira⁷ a következőt kell válaszolni.

1.) Az 1971. december 14-i pápai levél és a nuncius nyilatkozata avval van kapcsolatban, hogy Mindszenty első ádventi körlevelét a baloldali sajtó félremagyarázta, Mindszentyt megrágalmazta, mintha ő a magyar-osztrák határ érvényességét vonta volna kétségbe, és nem a provizórikus vasfüggönyről írt volna.⁸ Ennek a sajtóhadjárat-

1 219-224 oldalak

2 *Die Ostpolitik des Vatikans*, Herne 2003, – *A Vatikán keleti politikája*, Budapest 2004.

3 Magyar kiadás 211-213 oldalak

4 SOMORJAI 220-221 oldalak

5 221 oldal

6 221 oldal

7 221-222 oldalak

8 „Hittel, Istenbe vetett reménnyel léptük át a börtön küszöbét és az ideiglenes, de életírtó országháztárt”.

nak volt a következménye, hogy VI. Pál pápa 1971. december 14-én Mindszentyt felszólította, tartózkodjék mindennemű politikai megnyilatkozástól. De nem jelezte a primásnak, hogy ezzel kapcsolatban a Szentszék a magyar Népköztársaságnak garanciát adott, sőt, még további négyet is! Hogy a politikai hallgatás szentszéki garanciával volt összekötve, Mindszenty csak 1972. október 10-én tudta meg ugyancsak Rossi nunciustól.⁹ De ekkor is elhallgatta a Szentszék Mindszenty előtt a többi négy garanciát: ti., hogy rehabilitáció nélkül hagyja el egyszer s mindenkorra az országot –, hogy nem avatkozik bele a magyar egyház ügyeibe –, hogy két éven belül vagy lemond érsekségéről, vagy attól meg lesz fosztva –, és hogy egy ellenőrzött helyen – kolostorban – tartózkodik. Ezekről a primás vélhetően sohasem tudott, mert ezekre csak 1989 után a magyar pártpolitikai iratokból derült fény.

2.) A Zágón által említett kitétel – amelyet azonban Somorjai, az egyelőre titkosított boldogáavatási iratokból illegálisan idéz – arra vonatkozik, hogy a primás az országot éveken keresztül csak úgy óhajtotta elhagyni, ha őt teljesen rehabilitálják, a börtönbe zárt püspököket, papokat kiengedik, felszámolják a békepapi mozgalmat, biztosítják a szabad hitoktatást stb.¹⁰ Szó sem volt tehát valamiféle jelzésről egy garanciával kapcsolatban. Éppen ezért nehezményezte Mindszenty, hogy Zágón elhallgatta budapesti tárgyalásai során a lényegét.¹¹

Somorjainak a hitvalló bíborossal szemben felhozott teljesen alaptalan, rosszindulatú vádjaira nincs mentség.

9 Vö. MINDSZENTY: *Emlékirataim*. Toronto 1974, 489 oldal, valamint magyar könyvem 144–145 oldal.

10 Vö. MINDSZENTY: *Napi jegyzetek*. Vaduz 1979, 457–458, 490–492 oldalak.

11 Vö. magyar könyvem 151–152 oldalak.

KUBINYI ANDRÁS
1929–2007

A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, az MTA Régészeti és Történettudományi Bizottságának tagja, a Középkori Régészeti és az Egyháztörténeti Albizottság elnöke, a Várostitörténeti Munkabizottság és a Művelődéstörténeti Bizottság társelnöke, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem emeritus professzora, Pro civitate Austriae- és Szűcs Jenő díjas, Eötvös József-koszorúval és a Magyar Felsőoktatásért emléklappal kitüntetett, a Miskolci Egyetem díszdoktora **2007. november 9-én, életének 79. évében elhunyt.**

Személyében a magyar és nemzetközi középkori történeti- és régésztudomány kiemelkedő kutatója és az egyetemi oktatás iskolateremtő egyénisége távozott körünkből.

Kubinyi András személyében a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) alapító tagját, a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok támogatóját, a **magyar egyháztörténeti kutatás** jeles egyéniségét veszítette el.

Örömünkre szolgál, hogy gazdag életművéből 70. születésnapjára egy gyűjteményes kötetet jelentethettünk meg: **Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon** címmel (Bp. 1999) METEM-Könyvek 22.

Szerkesztőségünk a temetésén elhangzott három megemlékezés közreadásával tiszteleg munkássága előtt.

a Szerkesztőség

„Hosszú életpálya-mérlegem végére érkeztem. Elkészítése örömet okozott nekem, hiszen végig kellett tudományos múltamat gondolni, és azt önmagam előtt is megmagyarázni. Amennyiben ez mások számára sem tanulság nélküli, akkor megérte a befektetett időt.”

Amikor nagyjából egy éve ezeket a sorokat olvastuk, alighanem senki sem gondolta, hogy ez a *document humain*, s egyben megkapó vallomás arról, hogy Kubinyi András miért lett a középkor kutatója, akadémikus társunk, kollégánk és barátunk tudósi búcsúja lesz. Nem sejtettük, hogy a remek ívű medievista pálya, amelyet nem kis mértékben a felvidéki nemesi családtól örökölt gének vezéreltek, milyen váratlanul zárul le, mindörökre.

A Kubinyi-familia két ágából számos tudós és akadémikus került ki, többségükben történészek és régészek. Kubinyi András, méltó örökösként, e két határos tudományterületen hihetetlen könnyedséggel és problémaérzékenységgel tájékozódva alkotott nemzetközi mércével is kiemelkedő életművet. Számomra reveláció volt, hogy a késő középkori Magyarország modern szemléletű gazdaság-, társadalom- és intézménytörténetének megalapítója, kutatási területét is családi indíttatásból választotta. Őse, László, aki az 1490-es években alkincstartó volt, keltette fel érdeklődését a kincstartó feladatköre iránt, hogy azután a szakdolgozati témából nagyszerű életmű szökkenjen szárba, s bőségesen hozzon gyümölcsöt, olyan munkák sorát, amelyek kivételesen széleskörű forrásismeretre épülnek, pontosak és megbízhatóak, de mindenekelőtt újszerűek, minthogy nagy többségükben olyan témát dolgoznak fel, amelyről addig jóformán semmit, vagy csak roppant keveset lehetett tudni. Kubinyi András tanulmányai a publikálatlan forrásadatok kincsesbányái. Egyúttal ő kezdeményezte az írott források és a régészeti leletek egyidejű kiaknázását. Így lett Kubinyi a történészek számára vezető középkori történész, a régészek számára a középkori régészet korszerű oktatásának megteremtője. Ugyanakkor hihetetlen alapossággal követte a nemzetközi kutatást, s hasznosította a nyugat-európai szakirodalomból kihámozható eredményeket. A Kubinyi-név fogalom lett nyugaton, főleg Ausztriában és Németországban. Holott élete nagy részét ő is a népi demokratikusnak csúfolt Magyarországon élte le, megtapasztalva annak minden bugyrát, az Eötvös-kollégium szétverését, a békéscsabai általános iskolába való száműzetés keserű kenyerét, a marxista történetírás Skyllái és Charybdisi közötti manőverezés bonyodalmaival, és folytathatnám! S mindezt nagy bölcsességgel így összegezte: *„Pályámba annyiszor szólt bele a véletlen, hogy ezt inkább az isteni Gondviselésnek kell tulajdonítanom.”* Ez a mondat óhatatlanul felidézi akadémikussá választásának különös körülményeit. Mert ez sem úgy történt, ahogy tudományos teljesítménye alapján joggal elvárható lett volna. Akadémikusnak kétszer történészek, egyszer régészek javasolták. 1997-ben holtversenyben szorult a negyedik helyre, majd 2001-ben a befutó harmadik helyre szavaztuk. Akkor azonban, tekintettel arra, hogy 70 éves elmúlt, az elnökség nem javasolta megválasztását. A közgyűlésen azután bekövetkezett a máig egyedülálló csoda: szenvedélyes felszólalások hatására Kubinyi András neve felkerült a szavazólapra és az akadémikusok testülete taggá választotta. Ő maga mindezt rendkívül szerényen élte meg: *„az Úristen segítségével elértem mindazt, amit egy tudós elérhet.”* – írja. A középkorral foglalkozó akadémikusok sorozatos elhalálózása miatt nagy teher nehezedett Kubinyi András vállaira. A disciplina képviselőjét azonban kiválóan ellátta, s közben tudományos munkássága egyáltalán nem szenvedett csorbát. A történettudomány és a régészet művelői számára szakterületüktől függetlenül paradigmaticusak azok a tanulmányai, ahol azt tárja fel, hogy a kutatók miként vetítet-

ték vissza a 19. és 20. század politikai eszményeit a középkor századaiba. Akadémikusi munkásságának elismerése tükröződött a szinte egyhangú rendes taggá választásában 2006-ban.

Osztályelnökként, a Filozófiai és Történettudományok Osztálya nevében búcsúzóan Kubinyi Andrásról. Életpályánkat, személyes sorsunkat azonban nem elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia, hanem az Eötvös Egyetem Régészeti Intézete kapcsolta össze. Mindketten múzeumi területről kerültünk az egyetemre, s teljes mértékben osztozott Kubinyi András véleményét, miszerint itt találtuk meg igazi helyünket. Harcostársak lettünk, s Bóna Istvánnal együtt hoztuk létre az egységes régészeti tanszékből a három tanszéket, amely azután az Intézet magja lett.

Az előttünk álló feladat óriási volt: a nyolc félévre szóló alapképzés tanmenetének kidolgozása, eleinte a szakterület összes oktatási feladatának ellátása, majd a 90-es évek elején a doktori képzés megszervezése. De nem csak a közös munka hozott egymáshoz közel bennünket. Az Intézet kitűnő légköre szinte inspirálta a baráti összejöveteleket, az őszinte beszélgetéseket. Kubinyi András fogékony szelleme a közvetlen emberi kapcsolatokban mutatkozott meg igazán. Olyan barát és kolléga volt, aki meghallgatta a nála fiatalabbak érvelését, s szakmai szigorúsága egyáltalán nem jelentette a párbeszéd, a termékeny vita bármiféle akadályát. Kiegyensúlyozott érvelése viszont nem egyszer a józan és értelmes kompromisszum útját egyengette. Még most, a fájdalmas búcsú pillanatában is, jó érzéssel tölt el a közös emlékek idézése, amely talán megkönnyíti a pótolhatatlan veszteség elfogadását. Talán Ő is egyetért azzal, hogy befejezőként Senecát idézzem.

„Hát ne sirasd testvéredet, ő immár elpihent. Végre szabad, végre megnyugodott, végre örökkévaló. Most élvezi a megtárult és végtelen mennyeket, a földi szennyből és mélységből abba titokzatos magasságba röppent, amely a bilincsektől szabadult lelkeket boldogan öleli magába”!

Megrendülten búcsúznak akadémikus társunktól, barátunktól.

Isten veled Bandi. Emlékedet megőrizzzük! Sit tibi terra levis!

Szabó Miklós

* * *

Történészek, régészek, művészettörténészek, levéltárosok, irodalomtörténészek – munkatársak, tanítványok, barátok és tisztelők búcsúznak Kubinyi Andrásról, a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia tagjától, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professor emeritusától, a középkorkutató tudóstól, mestertől, kollégától, baráttól. A 20. század számos, középkorral foglalkozó történészt adott a magyar történettudománynak. Közülük az elmúlt két évtizedben Borsa Iván, Engel Pál, Fügedi Erik, Gerics József, Györffy György, Kristó Gyula, Kumorovitz Lajos Bernát, Mályusz Elemér, Szakály Ferenc, Szűcs Jenő, Tonk Sándor és Váczy Péter távozott az élők sorából.

2007. november 9-én Kubinyi András is követte őket. Élete 79. esztendejében, teljes szellemi frissességben és váratlanul. Még utolsó beszélgetésünkben is azt mondta, hogy szeretne még élni és dolgozni szeretett felesége és támasza mellett. De már felkészült a nagy útra, érezte, hogy élete a végéhez közeledik. Vigaszul hatalmas életművet hagyott ránk. Még néhány postumus munkával megajándékoz bennünket, épp a napok-

ban jelent meg a pálosokról írt tanulmánya, s aztán az életmű lezárul. Több mint fél évszázados történetírói pályája során közel négyszáz művet alkotott, köztük számos könyvet, tanulmányt, recenziót, egyetemi tankönyvet. Életműve valóságos kincsesbánya: számos tematikus kötet összeállítására ad lehetőséget. Erre ő maga mutatott példát egyháztörténeti és hadtörténeti tárgyú tanulmányainak önálló megjelentetésével. Ez azért is fontos volna, mert műveinek jelentős része külföldön vagy kevésbé ismert hazai folyóiratokban, évkönyvekben látott napvilágot.

Néhány terve nem valósulhatott meg. A legfájóbb, hogy a középkori magyar város-hálózatról tervezett nagy monográfia megírására nem maradt idő. Csak sejthetjük, milyen átfogó munkára gondolt, ha még a mezővárosi írásbeliségnek is külön fejezetet kívánt szentelni benne. Az életmű így is kerek egész, és kulcsot is adott hozzá: két évvel ezelőtt számvetést készített, megírta fordulatokban gazdag pályája emlékezetét.

Életformája volt a kutatás. Rövid betegsége alatt is az foglalkoztatta, hogyan kaphatná meg a legújabb erdélyi forráskiadványt. Permanensen kutatott. Többször visszatért egy-egy témához. Hajtotta a teremtő kíváncsiság. Minden érdekelte, a középkori élet teljessége izgatta. A pénzügyigazgatás, a királyi kancellária, a főváros története, a főurak lakóhelye és éttrendje, a kocsmázás, a németek, a zsidók, szlovákok helyzete, a családnevek kialakulása, a királyi udvar élete, Werbőczy István származása, a Mátyás- és Jagelló-kor politikai viszonyai és a sort folytathatnánk. Nem tudott szemellenzősen, csak egy szűk vagy tágabb témára figyelve kutatni. Ebből adódott munkásságának lenyűgöző sokoldalúsága. Az alapot a történeti segédtudományok művelése jelentette. Erre épült érdeklődésének három fő területe: a kormányzattörténet, a várostörténet, az anyagi kultúra és a mindennapi élet. Mindegyik területen újat és maradandót alkotott. A források ismerete és alázatos tisztelete megóvta attól, hogy tetszetős, de könnyen cáfolható elméleteket állítson fel. Igyekezett mindent forrásokkal alátámasztani. Fontosnak tartotta a hipotéziseket, de értékükön kezelte őket. Engel Pál, a jóbarát találóan emelte ki, hogy műveit „*az újszerűség, a legendásan széles körű forrásismeret, a hasonlóan legendás pontosság és megbízhatóság, a nemzetközi eredmények beható ismerete, valamint a kiegyensúlyozott és világos tárgyalásmód*” jellemzi.

A magyar középkorkutatás nagykövete volt. 1963-tól kezdve publikált külföldön, 1967-től az ezredfordulóig német nyelvterületen rendszeres résztvevője volt a különféle konferenciáknak. Nemzetközi elismertségének köszönhetően lett 1994-ben berlini vendégprofesszor.

Tudós életformájával elválaszthatatlanul összeforrt az ismeretek átadása. Szeretett és tudott tanítani. 1963-tól szinte élete végéig tanított az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Az 1960-as évek közepén újraindította a családtörténet 1945 óta szünetelő oktatását. Lederer Emma professzorasszony vállalta érte a felelősséget. Kitaláltak egy támadhatatlan címet: *Genealógia és a marxista történetírás*, és nem lett baj. Amikor 1978-ban a Budapesti Történeti Múzeumból az egyetemre került, új alapokra helyezte a középkori régészet oktatását. A régészeti leletek, a művészeti emlékek és az írott források együttes tanulmányozását kívánta meg hallgatóitól. Igényes és népszerű tanár volt. Rövid ideig a Miskolci Egyetemen, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen is vállalta a középkor oktatását. A tudós professzor univerzális érdeklődésének megfelelően a Kubinyi-iskola is rendkívül szerteágazó volt, tudatos utódnevelést folytatott számos szakterületen.

Kivételes egyéniségét a tradíciókat őrző család, a budai ciszterci gimnázium (Pataki Vidor, Rajeczky Benjamin), az Eötvös Kollégium (Kosáry Domokos) és az egyetemen

két mestere: Szentpétery Imre és Kumorovitz Lajos Bernát határozta meg. Nyitottsága alkalmassá tette az új dolgok befogadására és arra, hogy könnyen kapcsolatot teremtsen a hallgatókkal és bárkivel. Szerette a társaságot, derűvel élvezte az életet, készségesen segített, tanácsokat adott, és nem vette zokon, ha nem fogadták meg. Szívesen mesélt történeteket Erich Maschke heidelbergi, Friedrich Hausmann gráci, Harald Zimmermann tübingeni professzorokról és természetesen magyarokról, Fügedi Erik-ről vagy az okleveleket a csizmaszárába rejtő Véghely Dezsőről.

Nagy tudása szerénységgel párosult. Munkával: kutatással, tanítással, tudomány-szervezéssel, tudományos közéleti szerepléssel építette pályáját. Hivatalos elismerést ritkán kapott, és többnyire később, mint kellett volna. A csodával határos módon lett 72 évesen az akadémia levelező tagja, és az idén tavasszal – immár utolsó lehetőségként – az akadémia rendes tagja. Februárra tervezett székfoglalóján az évfordulóhoz kapcsolódva Hunyadi Mátyásról, az uralkodó történeti megítéléséről, a Mátyás-kutatás feladatairól tartott volna előadást.

Kedves András!

Három évvel ezelőtt a budavári királyi palota gótikus terme páratlan ünnepségnek adott otthont. Egyszerre két tanulmánykötetet kaptál, az egyik 70., a másik 75. születésnapodra készült. Sugárzó szeretet vett körül. Tanítványaid és tisztelőid minden nemzedéke ünnepelt. Egy köszöntő is elhangzott. (Jó lesz nekrológnak – súgtad kijózanítóan.) Amit akkor nem lehetett elmondani, most hangozzék el: A magyar középkorkutatás óriása voltál és maradsz, és mellette igaz ember, példakép. Isten veled, András. Et lux perpetua luceat tibi.

Solymosi László

* * *

„Optime nostis, fratres carissimi, Dei misericordiam, quanta gratia Dominus Deus gratificaverat primum Adam, patrem nostrum, ...et eum non mori, sed in eternum vivere creaverat... Testvéreim, nem ez a verem a mi szállásunk, de miként Szent Pál mondja...: *A mi országunk a mennyben van. Kiknek készítettett... az a mennyei szállás, jól tudjátok: iustus et omnibus illis, qui in hoc seculo in bono opere perseverant.*”

Kedves András!

A tanítványok nevében búcsúzunk most Tőled. A tanítványok nevében, akik közül már többen is megelőztek téged az utolsó úton, sokan azonban itt vagy éppen távolról emlékeznek rád, a Tanár Úrra. Hiszen tudományos munkásságod még sok nemzedék számára lesz mintaadó szakmai kiinduló pont, kötelező olvasmány, megkerülhetetlen történeti vagy régészeti publikáció, de az a személy, aki mindezeket alkotta, leginkább a tanítványok sokaságában él tovább. Sokak számára voltál Te András vagy Andris, a mindig segítőkész kolléga, a kellemes, anekdotázó beszélgetések elmaradhatatlan részvevője, vagy a hivatalos tudományosság számára az akadémikus Kubinyi András. De legtöbbször számára Te voltál a Tanár Úr. A szó legeredetibb és legnemesebb értelmében. Tanár. Egyetemi tanár. Nehéz most ebben a szomorú órában pontosan meghatározni, mit is jelentett ez. Hiába tanultuk meg tőled a legkülönfélébb tudományos mód-

szereket, legfőképp azt, hogy emberek pályafutása, hivatalviselése és életpályája aprólékos, pontos feltárásával hogyan ismerhetünk meg másként alig ismert intézményeket, embereket, korszakokat. Hiába szolgáltál ebben a vonatkozásban szinte utánozhatatlan példával, hiába írtad le saját életpályádat, annak minden állomását, a békéscsabai általános iskolától a vidéki levéltáron át a múzeumig és az egyetemig a Rád annyira jellemző pontossággal és egyben önkritikus visszatekintéssel, ez mind nem elegendő ahhoz, hogy akik tanítványaid voltunk, elmondhassuk, leírassuk a következő nemzedéknek, miért és mitől voltál Te mindannyiunk számára a szokásaiban talán konzervatív, de gondolataiban, kutatási módszereiben mindig is megújuló Tanár Úr.

Amikor 1978-ban az ELTE Régészeti Tanszékén elkezdted, ma már tudjuk, harminc évig tartó előadás sorozatodat a középkori régészetről, mindnyájan, akik akkor ültünk az egyetem padjaiban, éreztük, hogy valami új kezdődött a középkori régészetben. Akkor már elismert kutató, az egyetemen ismert meghívott oktató voltál, mégis aki végigjárhatta az első várakról szóló félévet, a szemináriumot és a különféle segédtudományok és forrás órák egész sorát, amelyeket mind egyedül tanítottál, azok tudták, valami egészen újfajta tanítás részesei lehettek ettől kezdve. Ekkortól tudta mindenki, aki középkori régészettel akart foglalkozni, hogy ha péntek van, akkor a Kubinyi van, ott kell lenni. Nem azért, mert ellenőrizted volna, hogy kik hiányoznak, hanem mert az ember érezte, valami fontosról marad le, ha nincs ott az órákon. És ilyen pillanat még sok következett. Amikor levéltárosok, történészek, régészek és művészettörténészek együtt hallgatták valamelyik, mindannyiunk számára egyaránt fontos órát, és megtanultuk, hogy ezeket a tudományokat csak egységben látva lehet művelni. És ezek az órák voltak azok is, ahol a diákok megismerték egymást, és a hagyományos szaktudományi szétszakitottság helyett ismerősei, sokszor igazi barátai lettek egymásnak, hogy most erre is emlékezve itt legyenek. De ugyanilyen pillanat volt számomra, amikor ifjú tanársegédként egy külföldi konferencián sorra mutattál be a szakma vezető kutatóinak. Hiszen Te nem úgy akartál kimagaslani a többi kutató közül, hogy azok lehetőség szerint ne jussanak külföldi kapcsolatokhoz, ahogy azt abban az időben nem kevesen tették, hanem úgy érezted, egy fiatal, általad tehetségesnek tartott munkatársad bemutatása kötelességed, és természetesen a Te sikeredet is jelenti. Neked nem volt szükséged arra, hogy mások vállain kapaszkodj fel a nemzetközi ismertségre, te már akkor is DER KUBINYI voltál a várostörténet, vagy a középkori régészet sok-sok központjában, ahol már az is elismerést váltott ki, ha valaki azt mondhatta magáról, Kubinyi András az ő Doktor Vater-ja. Ilyenek pedig sokan voltunk, sokoldalú érdeklődésed tükröként a legkülönbözőbb kutatási témákkal.

De mindezek az apró részletek, pillanatok, nem elegendők ahhoz, hogy megfogalmazhassuk, mit is jelentettél Te tanítványaid számára.

Egyszer egy beszélgetésen, talán kávé vagy vörösbor mellett, azt mondtad, fiatalokrodban egy álmod volt: professzor lehess a Pázmány Péter egyetemen. Ez az álmod végül is sokkal inkább megvalósult, mint magad gondolhattad volna. Nem úgy, és nem akkor, ahogy azt Te elgondoltad, de még sokkal teljesebben, mint ahogy álmodtál róla. Professzor lettél azon az egyetemen, amely más néven ugyan, de örököse annak, amit Te fontosnak tartottál: a kiemelkedő tudós tanároknak, akiket mestereidnek tartottál, és akik életed végéig a példát jelentették számodra abban, hogy az egyetemi tanár diákjaiért dolgozik, bennük kell meglássa a tehetséget, tiszteletben tartva a személyes érdeklődést, és neki, a Tanárnak kell megadnia minden segítséget ahhoz, hogy a tudomá-

nyos pályán a saját útjukat járassák. Miattuk is tartottad fontosnak, hogy még nyugdíjba vonulásod után is, ma már tudjuk, akkor is, amikor már beteg voltál, bemenj az egyetemre, mert a diákok várnak, nekik minden nap megújulva kell valami fontosat és hiteleset megtanítani. De professzor lettél a másik egyetemen is, amely Pázmány Péter nevét viseli, és bár csak néhány évig oktattál ott, vagy Miskolcon, mégis tanítványok sora indult a te szemináriumaidról ezekből az intézményekből is.

És megvalósultak más álmaid is, amelyek számunkra, tanítványok számára kimondatlanok maradtak. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választott, mert sok más tudós kolléga mellett egy akkor már halálos beteg, igaz barátod is felszólalt, mert úgy gondolta, az nem lehetséges, hogy a Kubinyi ne legyen ennek a testületnek a tagja. És talán álom volt az is, ahogy életed utolsó időszaka kiteljesedett. Könyvek születtek, megtanultál számítógépezni és e-mailezni, ami leginkább azért volt fontos, hogy tanítványaid gyorsabban küldhessék el neked kérdéseiket, irományaikat, és te kötelességtudóan válaszolhass rájuk a legutolsó napokig. Támogatást kaptál mint iskolateremtő egyéniség, hogy tanítványaiddal és kollégáiddal két kötetben összefoglalhassuk két, számodra különösen kedves kutatási terület eredményeit, feladatait. A kész köteteket már nem mutathatjuk be Veled együtt, ahogy terveztük, de az utolsó napok munkájával még a legapróbb részletekben is segítségünkre voltál. Ezek nem véletlen dolgok, még akkor sem, ha életedben sok mindent gondoltál a véletlen művének. Életed kiteljesedése mögött már egészen más munkálkodott, s ebben Te is egészen biztos voltál. A Gondviselés, amely életed utolsó éveiben társat rendelt melléd, aki igazi meleg, barátságos és vendégeket fogadó otthont teremtett neked, és aki fogta a kezedet, egészen haláloed pillanatáig.

Az élet kifürkészhetetlen titkainak egyike, hogy miért így, miért ekkor, és mi végre is történt mindez. Egész életedben ezekre a kérdésekre kerested a választ, a múltban, de a mára gondolva. Ezt az örök kíváncsiságot akartad átadni diákjaidnak is. És azt is, hogy tudásunk véges, sokszor kell azt mondanunk, hogy nem tudunk valamit. Egy ifjú diák még talán elcsodálkozik azon, hogy egy professzor nem tud valamit, de éppen Te vezetted rá minket arra, mi mindent kellene még ismernünk, hogy egyáltalán véleményt alkothassunk egyes kérdésekről. Ezek a kérdések immár más jelentőséggel bírnak. Az, hogy mi vezette Mátyás királyt döntéseiben, miért kezdett vállalkozásokba egy magyar főúr, miért éppen egy olyan fegyverrel támadtak rá egy magyar uralkodóra, kutatási kérdések maradnak a mi számunkra. Köszönjük Neked, hogy megosztottad tudásodat velünk, hogy tanítványaid lehettünk, köszönjük hogy munkánkban, a ránk maradt feladatokban és kutatási kérdésekben még sokáig Rád hagyatkozhatunk. Te ezekre már nem keresed a választ. Mert hittél abban, hogy most még csak tükör által homályosan látunk, akkor majd színről színre... „Videmus enim nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem; nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum.”

Laszlovszky József – F. Romhányi Beatrix

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

MÉSZÁROS ISTVÁN

MINDSZENTY ÉS BARANKOVICS. ADALÉKOK A „KERESZTÉNY PÁRT”
PROBLEMATIKÁJÁHOZ

Eötvös József Kiadó, Budapest, 2005. 114 p.

Az elsősorban neveléstörténészként ismert Mészáros István az utóbbi bő másfél év-tizedben sorra jelentette meg Mindszenty Józseffel kapcsolatos tanulmányait, cikkei-t, köteteit. Mindszenty és Barankovics című könyvében az utolsó magyar hercegprímás és demokrata néppárti politikus kapcsolatát és kényszerűnek, elkerülhetetlennek lát-szó konfliktusát mutatja be. A kötet alcíme – Adalékok a „keresztény párt” probléma-tikájához – jól rávilágít a munkának a két személy kapcsolattörténetén messzire túlmu-tató kérdésére: szüksége van-e a katolikus egyháznak egy támogatandó politikai csoportra, illetve egy politikai pártnak mennyiben használ, ha vállaltan kötődik egy fe-lekezethez.

A könyv szerzője jól látja, hogy a „keresztény politizálás” színtere és hangsúlyai el-tolódtak 1945 után. Míg a Horthy-korszakban a keresztény nemzeti ideológia dominan-cíája volt megfigyelhető mind a politikai elitben, mind a kormánypártokban, addig a ko-alíciós évekre a keresztény jellegű politikai csoportok jócskán teret vesztek, s véleményem szerint nyíltan önmagát kizárólag keresztény szellemiségűnek hirdető or-ganizáció nem is jelent meg, elsősorban, mert az előző politikai kurzus súlyosan deval-válta a „keresztény politika” fogalmát. Az ország szovjet megszállása és a háború vége után inkább a „haladó katolikus”, vagy „neokatolikus” – elsősorban fiatal, keresz-tény kötődésű értelmiségiekből álló – szerveződések tűntek föl, amelyek több pártban is megjelentek: a Demokrata Néppárt (DNP) mellett a Független Kisgazdapártban (FKGP) és Polgári Demokrata Pártban is.

A DNP egyik meghatározó ideológusa, Mihelics Vid egyik cikkében így fogalmazta meg a Barankovics István vezette párt elvi alapállását: „...a mi pártunk ideológiáját a keresztény világnézet és a keresztény társadalomszemlélet adja meg. Ebből következik, hogy a Demokrata Néppárt, ha ideológiai meghatározó jelző után tekint, nem is vallhat-ja magát másnak, mint keresztény pártnak.” (12. p.)

A „neokatolicizmus” szociális igazságtalanságok ellen föllépő, baloldali politikai mozgalom volt, amely Franciaországból indulva terjedt el Európa más részein is, s amely nem tartotta elvetendőnek – szöges ellentétben a katolicizmus hivatalos tanítá-sával – a marxista pártokkal való együttműködést sem. Ennek a gondolatvilágnak és eszmekörnek a hatására fogalmazott Barankovics egyik – 1945 tavaszán Szakasits Ár-

pádnak, a Szociáldemokrata Párt főtítkárának írt – levelében a következőképp. „Tudjuk és valljuk, hogy hithűségünket és egyházszeretetünket nem érinti annak nyílt megvallása és határozott vállalása, hogy a marxizmus és köztünk a világnézeti távolság sem olyan nagy, mint amennyire közel állunk egymáshoz a legfontosabb és legfőbb gyakorlati kérdések megoldásának mikéntjében.” (17. p.)

Az előbb idézet sorok után érthető, hogy Mindszenty miért nem támogatta soha hivatalosan a Demokrata Néppártot, s a koalíciós évek forгатagában inkább a két kiscsapat utódpartot, a Sulyok Dezső vezette Magyar Szabadság Pártot, majd a Pfeiffer Zoltán irányításával működő Magyar Függetlenségi Pártot preferálta. A magyar katolikus egyház első főpapja ugyanis a közismerten antikommunista XII. Pius pápa iránymutatását fogadta el és követte, aki a legcsekélyebb együttműködést is tiltotta papjainak és híveinek a marxista és kommunista szervezetekkel. Így aztán Mindszenty útja és Barankovics útja két külön – bár kétségtelenül azonos világnézeti alapokon nyugvó – útja volt az 1945 és 1949 közötti magyar politikai életnek. Később, a Rákosi-diktatúra kiépülése után már könnyen látható volt, hogy mindkét „keresztény politikai” megoldás – az elzárkózás és a „demokratikus keretek” közötti együttműködés is – eredménytelennek bizonyult, s – a történelmi adottságokból eredően – egyiknek sem volt esélye a szovjet támogatással, hazugsággal, csalással és jogtiprásokkal a hatalomba igyekvő kommunista párt megfélemezésére.

Az – mint arra Mészáros István rámutat –, hogy Mindszenty József és Barankovics István (azaz a katolikus hierarchia és a DNP) között súlyos, elvi és konkrét politikai megfontolásokra alapozott feszültség van, a szavazópolgárok és a párt hívei számára nem volt egyértelmű. Sőt, a Demokrata Néppárt kifejezetten klerikális politikai mozgalmaként definiálta magát, s szervezésében és kampányában – joggal – számított a helyi katolikus plébánosok támogatására (protestáns lelkészekkel és egyházi vezetőkkel a párt nem tartott szoros kapcsolatot). Így aztán legnagyobb szavazói bázisa a dunántúli gazdaréteg volt, s 1947 és 1949 közötti parlamenti képviselőinek jelentős része is inkább „konzervatív katolikus” volt, mint „haladó katolikus”. Ez később frakción belüli konfliktusokhoz vezetett, amely azzal ért véget, hogy 1948 áprilisában hat „mindszentyista” képviselő kilépett a képviselőcsoportból arra hivatkozva, hogy Barankovics politikája túlzottan elnéző a kormánnyal és nem eléggé határozottan ellenzéki. A párt országgyűlési képviselői között volt két katolikus pap is: Károlyi Bernát kecskeméti ferences gvardián és Bartha Béla sárospataki plébános.

A kötet szerzője idézi a nemrég elhunyt Varga Lászlót (egykori demokrata néppárti képviselőt), aki szerint Barankovics Dinnyés Lajos miniszterelnök autóján járta az országot és a püspökök, katolikus egyházi vezetők körében agitált Mindszenty ellen. Mészáros István bizonyítja, hogy Rákosi Mátyásnak és kiépülő diktatúrájának szüksége volt egy, a hivatalos egyházi elittel – Mindszentyvel – szembenálló és kritikus, katolikus jellegű „keresztény pártra”, amelyre hivatkozva bemutathatta a „reakciós egyház” és a „haladó katolicizmus” közötti különbséget. Amikorra azonban a hercegprímást 1948 decemberében eltávolították a közéletből (letartóztatták és koncepciókért indítottak ellene), nem volt szükség politikai ellenpontjára, a DNP-re sem, s megindultak ellene a sorozatos támadások, amelyek hatására párt 1949 elején kénytelen volt kimondani föloszlását.

Barankovics, a „fordulat évének” nevezett 1948 végére belátta, hogy a kommunista hatalomátvétel folyamata megállíthatatlan és a sztálini mintájú diktatúra kiépülése visszafordíthatatlan. Ennek jegyében a Hazánk (a DNP lapja) 1948. december 3-i vezér-

cikkében írta: „Semmiféle diktátort nem kívánunk, még kevésbé vagyunk hajlandók a diktátorok személyét az állammal, nagyon is megbírálandónak tartjuk bármely hatalmi rendszer törvényességét. Elutasítjuk a vezéri elvet éppúgy, mint a kiválasztottak elvét, s a demokráciát az emberi haladás legnemesebb kifejezőjének tartjuk. Valljuk a politikai pártok szabadságát...” (74. p.)

Mészáros István könyvének utolsó egységében egy az esztergomi Primási Levéltárban található dokumentumot mutat be (Emlékeztető a Demokrata Néppárt működéséről 1947. augusztus 1-jétől 1948. július 15-ig, jelzete: 4910/1948), majd a DNP-nek a katolikus püspöki kar és az állam megegyezését sürgető politikai törekvéseit ismerteti, amelyek persze újabb konfliktushoz vezettek Mindszenty és Barankovics között. Elgondolkodtató, hogy Barankovics István – már túl az 1956-os forradalom leverésén, a bíborosnak a budapesti amerikai nagykövetségen töltött „félrabsága” idején – egyesült államokbeli száműzetésében elismerően fogalmazott egykori politikai ellenfeléről (1963): „A fogoly és azilumban élő Mindszenty bíboros az aktív egyházi ellenállás világszimbóluma. Megbízható értesülések szerint a magyar nép többségének a szemében ma is ő a magyar nemzeti, vallási és morális ellenállásnak legelső megszemélyesítője.” (103. p.)

Mészáros István a kötetében megfogalmazott állításokat széles és sokszínű forrásbázisra alapozta, hiszen egyházi és állami levéltárak iratai mellett sajtótermékeket és visszaemlékezéseket is fölhasznált munkája megírásakor. Maradt azonban a könyvben több hiba is. Így például az 1945. évi parlamenti választások kapcsán több helyen (33–34. p.) országgyűlésről olvashatunk, holott akkor a törvényhozás hivatalos neve nemzetgyűlés volt. A 35. oldalon olvashatjuk, hogy a DNP nem indult az 1945-ös választásokon. „Viszont a kisgazdapárt felajánlott saját listájáról két helyet. Ezt igénybe véve a Demokrata Néppárt két képviselője – Eckhardt Sándor és Bálint Sándor – is az új parlament tagja lett.” Valójában az FKGP és a DNP a választási megállapodása értelmében további három néppártinak kellett volna elhagynia a kisgazda képviselőcsoportot – Czupi Bálintnak, Hajdú Németh Lajosnak és Horányi Tibornak –, ők azonban maradtak. (Vö. IZSÁK LAJOS: *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt. 1944–1949.* Budapest, 1985. 40–65. p.)

Egy helyen azt írja Mészáros István, hogy Barankovics István – a szakadás után – a DNP elnökeként tevékenykedett (29. p.), holott – mint azt később maga a szerző is kifejti (49. és 63. p.) – ilyen tisztség a szervezetben nem volt, a pártot főtitkár – Barankovics – irányította. A 36. oldalon szereplőkkel ellentétben 1945. december 1-jén a nemzetgyűlés elnöke nem Varga Béla volt (aki 1946. február 7. és 1947. július 3. között töltötte be ezt a tisztséget), hanem Nagy Ferenc (aki 1945. november 29. és 1946. február 5. közt volt házelnök). Balogh István államtitkár – közkeletű nevén Balogh páter – nem 1930 (48. p.), hanem 1933 és 1946 között volt Szeged-Alsóközpont (a mai Mórahalom) plébánosa. A kommunista politikus neve helyesen Révai József (64. p.), nem pedig Révay. Ugyancsak az elgépelések számát gyarapítja, hogy a jegyzetekben (105–112. p.) nagyon sokszor szerepel a KDNP rövidítés helyett a KDMP.

Mészáros István könyve nemcsak Mindszenty József és Barankovics István politikai életrajzához szolgál adalékokkal, de – a koalíciós évek politikatörténetének egyik kevésbé ismert és kutatott területének, a „keresztény párt” kérdéskörének vizsgálatával – a huszadik századi magyar párt- és eszmetörténet szakirodalmát is gazdagítja.

Miklós Péter

UTAK ÉS ÚTVESZTŐK
Kairosz, Budapest, 2006. 457 p.

Egy rendhagyó könyv a pártállami kor egyháztörténetéről

457 oldalas, vastagnak mondható könyvet hozott a posta karácsony előtt. A Kairosz kiadónál megjelent Lénárd Ödön SchP posztumusz munkája, az „Erő az erőtlenségben” c. könyv (Márton Áron Kiadó, 1996) folytatása, amelyet Ödön atya 2003. májusában bekövetkezett halála után 60 éven át küzdő- és munkatársa, Tímár Ágnes O.Cist. apátnő rendezett sajtó alá. A kötetnek még két további szerzője is van: Soós Viktor Attila történész és Szabó Gyula plébános, aki negyedmagával kutatja kitartóan az ÁÉH irattárát, Lénárd Ödön egyik szorgalmas utódjaként.

Az első rész 180 oldal, Ödön atya személyes írása, amelyben a magyarországi kommunista vallásüldözés áttekintő szerkezeti képét adja, majd a helyállás ill. megalkuvás személyesen megélt példáit hozza börtönéveiből, leírja a lehetséges magatartásokat és a kor által adott kihívásokat és válaszokat. A „Megjárt útjaink” fejezetben az első út: „hűségcentrikus”, melyben személyes élményeit hozza Mindszenty bíborossal (1936-ból és 1946-ból). A második út: „eredménycentrikus”, amelyben Bánáss püspök sofőrje a koronatanú, aki 1947 nyarán büszke volt arra, hogy a problémákat valójában „ők” tudják csak megoldani, ti. Bánáss püspök (aki bizonyára sokat mesélt hivatali teendőiről sofőrje előtt a hosszú utakon), tárgyalásos úton. A harmadik út: „puha nyárspolgár”, erre Grósz József kalocsai érseket hozza például, Mojzes Péter emlékei alapján. (1947 augusztus végén az Actio Catholica ifjúsági vezetőképző táborának résztvevői, százon felüli létszámú fiatalból álló ének- és zenekar szerenádöt adott az érseknek, ő nem jött ki, „hátul utlizott aulistaival... ilyen későn ő már nem hajlandó kijönni.”) Majd az érseket egyik zárkaügynöke jelentéseinek tükrében jellemzi, amelyet 108–112. oldalakon hoz. („Az érsek egyéniségét két alapvető tulajdonság jellemzi: egyrészt felfelé törő, tekintélyt nem ismerő, uralkodni vágyó főpap. Nem tűr ellenvéleményt. Pozíciójának megtartása érdekében mindenre képes... társaival szemben gúnyolódóan áskálódik, általában rosszindulatú. Pozór... Bizalmatlan.. Végtelenül büszke... Ravasz... Bigottan vallásos, rendszeresen és sokat imádkozik... Ragaszkodik a jómódhoz, a kényelemhez, ennek érdekében mindenre képes... végtelenül önző, a kormányzat és az egyház közötti megegyezés egyik akadályaként személyi sérelmeit tekintette. Szereti a gyomrát és sokat alszik. Antiszemita, meggyőződésből gyűlöli a rendszert.”).

Már itt gyanút fogunk, hogy azért eme könyv, azon túl, hogy értékes kortanú és a jövő nemzedékek okulására szolgál, nagy veszedelem, mert fölsejlik a jövő: a besúgók fogják megmondani jövő nemzedékeknek, hogy ki ki volt a pártállami korszakban.

A felvázolt negyedik út a „kisemberek érdekpályája”, a krajzlerosok útja. Ide sorolja a békepapok és a rendszernek udvaroló közép-káderek bőséges csapatát.

A kihívások és válaszok c. fejezetben tárgyalt témák: Az iratanyag a hatalom eszköztára (ismerteti a minket érdeklő pl. ÁÉH-iratanyag kutatási nehézségeit, mintegy módszertant ad), az emberi egyéniség és önállóság felmorzsolása (szexualitás, besúgás). Majd Tímár Ágnes újra közreadja Lénárd Ödön 1977. évi szabadulásának történetét, bár már azt olvashattuk e kötetben is, másutt is.

Itt ismét vannak olyan elemek, amelyek zavaróak, így a piarista előjárók és rendtársak negatív fényben való beállítása, továbbá a saját korában köztisztviselőként álló Endrey Mihály püspök úr lejáratása. (Előbb megtudjuk, ami tény, hogy Eipel a rendes neve, ír jót is róla, de azt is megtudjuk, hogy első szabadulása után, amikor fölkereste, mint az Actio Catholica püspökvezetőjét, luxusban fogadta, s hogy – abban a pénztelen világban – „kénytelen volt” megvenni egy tízezer forintos perzsaszőnyeget, ami irodájában ott díszelgett – mindezt kétszer is: 92. és 173. oldalakon –, sőt, az 1956-os segélypénzek elszámolása körül százmillió körüli összeg hiányát írja rovására, ami miatt egy időre Vámosmikolára helyezték. Itt fölmerül az a gondolat, hogy ilyen nagyságrendű vádak bizonyítására szükség volna, de a bizonyítás itt elmarad.) Az írás marad szubjektív, még akkor is, ha informatív. De ez esetben lehet, hogy rágalmazó.

Megerősödünk abban az érzésünkben, hogy ez még nem egyháztörténetírás, mert egyháztörténetírásról – s általában történetírásról – akkor beszélünk, ha az állításokat bizonyítani is tudjuk valamilyen módon.

A könyv II. részének címe: „A magyar katolikus társadalom az Állami Egyházügyi Hivatal égisze alatt”. Három alfejezet tárgyalja sorrendben: az ÁÉH-t, a Püspöki Kart és a katolikus sajtót.

Az ÁÉH-nál alfejezetet találunk a békepapi mozgalomról és megtudjuk, hogy 1950 júniusában 450 pap részvételével megalakult a katolikus békepapok országos választmánya. Korábbi informálódásom reminiscenciái alapján itt szkeptikus lettem: ez aug. 1-jén történt, nem 450, hanem 300 volt az alapító létszám (Orbán József vonatkozó monográfiája szerint 276), és nem közömbös, hogyan szedték össze ezt a létszámot: állami kocsik mentek értük és közölték velük, vagy oda mennek, ahova viszik őket, vagy – a börtönbe. Ez kicsit romantikus, de így él a fejemben, és jó lenne már tisztán látni e kérdésben. Énbennem él a gyanú, hogy itt a jelentéseket búvárló történész inkább hagyatkozott a teleirt lapokra, de ezek a lapok – a dolog természete szerint – bizonyára torzítottan adták vissza a valóságot. A történész ilyenkor megvizsgálja a többi adatot is, és kritikával él a grafomán jelentések olvastán. Eme észrevétel érvényes akkor is, amikor közismertnek mondható nevek hordozóit hozzák hírbe. Így Rozsdi Pál neve (238. o.) bizonyára csak a jelentésben olvasható így, az Új Ember egyik főmunkatársát és az 1956. évi forradalomról frissen kiadott megemlékező kötet szerkesztőjét, a levéltári tanulmányokat is végzett Rosdy Pált sejtjük mögötte, akinek a nevét alighanem helyesen illene közölni. Még inkább gyanút fog az ember, amikor a győri egyházmegye szerző egyik megyestársát, alighanem szemináriumi tanárát, Schmatovich János nevét Smatovicsnak írja (292. o.), Straub István beszámolója alapján. Ilyen esetekben a forrásközlő szokta jelezni eltérő véleményét egy (sic!) jelzéssel. Vagy netán kitér rá a forrásközlés elején, hogy ragaszkodni fog a jelentések szövegében található névváltozatokhoz, mert annyi nevet sorol fel, szinte mindenkiét, akinek a nevét a korabeli egyházi sajtóban lehetett olvasni, hogy szinte lehetetlen egyenként mind ellenőrizni.

Egy könyv tudományosságát fokozza a névmutató és a számos jegyzet, amelyet itt örömmel konstatálhatunk. A jegyzetekben a figyelmes olvasó talál bőven hibát, de szorgalmas átdolgozással egy legújabb kori egyháztörténeti életrajzi lexikon alapjául szolgálhatna.

Summa summarum: alighanem egy értékes és megkerülhetetlen adalékkal bővült a vonatkozó irodalom, Lénárd Ödön atya szubjektív egyházélménye az egyik forrás, és az ÁÉH-ban egykor iktatott és jelenleg kutatható anyagokról hasznos közlés a másik. A

történetírás majd ezután kezdődik meg. Addig is kíváncsian várjuk a további forrásköz-
léseket, de eme élményekkel felvértezve: nem minden itt közölt forrás terhelő.

Somorjai Ádám

KOLTAI ANDRÁS

BEVEZETÉS A PIARISTA REND MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETÉNEK
FORRÁSAIBA ÉS IRODALMÁBA

Piarista Tartományfőnökség, (Magyarország Piarista Múltjából 1.)
Budapest, 2007. 275 p.

A Magyarország Piarista Múltjából sorozat első köteteként jelent meg a rend magyarországi történetének bibliográfiai összeállítása. Koltai András, a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltárának levéltárosa munkája során a korábbi, kéziratban maradt gyűjtésekhez (Nyers Lajos, Friedreich Endre) és a Balanyi György szerkesztette rendtörténet irodalmához nyúlhatott vissza. A kötet mintaképpül Kosáry Domokos bibliográfiái szolgáltak. Ennek köszönhetően a bibliográfiai tételek mellé forrástani és historiográfiai megjegyzések is kerültek, a nyomtatott irodalom mellett pedig a levéltári források feltárása is megtörtént. A levéltári anyagok feltárása fond- és állagszinten zajlott, de Szlovákia és Románia levéltárait is kiterjedt.

A hat fejezetre osztott kötetben való eligazodást a függelékben közölt kutatási útmutató mellett névmutató is segíti. Az első nagy részben a bibliográfiákról, külföldi és hazai könyvtárakról, levéltárakról, valamint kéziratokról, folyóiratokról, értesítőkről kapunk áttekintést. Az egyes tételeknél közölt történeti és bibliográfiai áttekintések tovább segítenek a tájékozódásban, amelyek különösen a római központi levéltárak és könyvtárak esetében fontosak.

A második fejezetben először a rend alapítójáról, Kalazanci Szt. József életéről, tiszteletéről, lelkiségéről, pedagógiájáról és kortársairól találunk összeállítást, mely az idegennyelvű irodalom és forráskiadások mellett ezek kéziratos magyar fordításainak lelőhelyét is jelzi. A fejezet másik felében a piarista rend általános történetéhez kapunk útmutatót, így itt a rendtörténeti összefoglalók mellett a rend tagjairól szóló munkák, a rendi szabályzatok és kritikai kiadásaik, továbbá a piarista lelkiséget és pedagógiát bemutató művek kerültek összegyűjtésre.

A rend magyarországi történetének forrásai és irodalma a harmadik részben található. Itt kerül részletes ismertetésre az első fejezetben áttekintett rendtartományi központi levéltárából a tartományfőnökség levéltára (1628–1848 közötti időszakban a régi levéltár, 1848 után az új levéltár). Külön alfejezet nyújt áttekintést a külső vizitációs és vizsgálati anyagok, illetve a romániai és szlovákiai, 1920 utáni rendtartományi iratok lelőhelyéről. Az általános irodalmi rész a rendtörténeti összefoglalók mellett további alfejezetben gyűjtötte össze az egyes országrészekkel foglalkozó műveket, illetve a rendi archontológiákat és névtárakat. Bár a negyedik fejezet külön segíti az egyes rendházak történetének kutatását, itt is többször található hasznos utalásokat egyes rendház-történetekre, így például az 1740. évi összeállítások római lelőhelyére. A harmadik

részben még további, művelődés- és köztörténeti korszakok szerinti lebontás is segíti a tájékozódást. A rend kulturális működésének további vizsgálatához nyújt áttekintést az egyes tudományágak szerinti bontásban összeállításra került bibliográfiai tételek sora.

A negyedik fejezetben a történeti Magyarország területéről harminckilenc rendház és a rendi utánpótlásnevelés intézményeinek történetének bibliográfiája került összeállításra. A rendházak, gimnáziumok fennmaradt irategyütteseinek és töredékeinek levéltári lelőhelyeit és ismertetőit követi a nyomtatott irodalom ismertetése. Az ötödik, személyi részben 184 szerzetesre vonatkozó irodalmat gyűjtött össze Koltai András, azonban a levéltári források feltüntetésétől érthető módon eltekintett, ahogy több jelentős piarista (Dugonics András, Sík Sándor) esetében a teljes szakirodalom felsorolása sem volt lehetséges.

Az utolsó, hatodik részben kitekintést nyerünk Közép-Európa piarista rendtartományainak történetére. Az osztrák, cseh, lengyel, német rendtartományok fennmaradt levéltárain kívül a fontosabb szakirodalmi összefoglalások kerültek felsorolásra, főként a rendházak és iskolák, az iskolai és tudományos élet, a rendtagok szerinti bontásban.

A kötet már külső megjelenésével is színvonalasan, igényesen szerkesztett tartalmat ígér. A bibliográfiák összeállításának nehézkes, nagy körültekintést igénylő és sok időt igénylő munkája mögött az alkotó személye szerényen húzódik meg. Koltai András munkája ugyanakkor nemcsak ezért példaértékű, hanem egyszerre minta is a többi hazai szerzetesrend számára, mutatva az egyháztörténeti bibliográfiák szükségességét és a jelenlévő igényt hasonló munkák sorára.

Mihalik Béla Vilmos